

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος

A.M. 151745

Επιβλέπων καθηγητής: Μόσχος Δημήτριος

B. Επιβλέπων καθηγητής: Παπαθανασίου Αθανάσιος

Νάξος, Ιούνιος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/ δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

*«Στους γονείς μου και τη σύζυγό μου,
για την αγάπη και την υπομονή τους.»*

Περίληψη.

Ο ιερομόναχος Ισιδώρος Πηλουσιώτης, Αιγύπτιος στην καταγωγή, ήδη εν ζωή, τιμάται ως άγιος. Οι εξωτερικές πηγές πληροφοριών για το πρόσωπο του είναι ελάχιστες έως μηδαμινές. Εμείς σήμερα τον γνωρίζουμε, κυρίως, μέσα από το σώμα των 2.000 περίπου επιστολών του, οι οποίες διασώθηκαν. Αυτές οι επιστολές μας συστήνουν έναν άνθρωπο ευρείας μόρφωσης και προχωρημένης πνευματικής κατάστασης. Αν και μοναχός, κατά διαστήματα ησυχαστής, αναχωρητής, ίσως και έγκλειστος, μέσω των επιστολών του εκφράζει το αμείωτο και εναργές ενδιαφέρον του για την Εκκλησία και τον συνάνθρωπο. Έφτασε, ως τις μέρες μας, με την φήμη του ερμηνευτή δυσεξήγητων αγιογραφικών χωρίων. Όμως, μέσα στις επιστολές του, αναπτύσσεται, περιγράφεται και παρουσιάζεται και η χωροχρονική πραγματικότητα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην εποχή του, δηλαδή λίγο πριν και κατά την Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου· και ασφαλώς όχι μόνο ο χώρος της βιοτής του, η μονή της μετανοίας του, αλλά και το Πηλούσιο, η πρωτεύουσα της Αυγουσταμνικής Πρώτης, και η Εκκλησία του, καθώς και σύνολη η Εκκλησία, αλλά και η κοινωνία του Πηλουσίου, ως αναπόσπαστο κομμάτι Αυτής. Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Στα τρία πρώτα, κινείται στο πλαίσιο χρόνος, τόπος, άνθρωπος, σε μία προσπάθεια να δοθεί η εικόνα του Ισιδώρου, της εποχής του και του τρόπου δράσης του, κατά την συγγραφή των επιστολών του, καθώς και η επίδραση που άσκησαν αυτές, ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την προσωπικότητα του Αγίου, τον τρόπο και τον τόνο γραφής του. Στο τέταρτο και το πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια έρευνας και παρουσίασης των επιστολών, του περιεχομένου τους, στις οποίες ο Ισιδώρος καταπιάνεται με την ιεροσύνη, τους ιερείς όλων των βαθμών, τον μοναχισμό και τους μοναχούς, με τις πνευματικές κατακτήσεις τους, τα προβλήματα και τα ευεργετήματα τους. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο ίδιος ο Ισιδώρος, όπως ομολογεί, είναι ιερομόναχος και γράφει εν πολλοίς βασισμένος στην εμπειρία του, οπότε την εποχή κατά την οποία συγγράφει τις επιστολές του μας δίνει μία αναλυτική εικόνα της κατάστασης της Εκκλησίας, της ιεροσύνης και του μοναχισμού.

Λέξεις – Κλειδιά: Άγιος Ισιδώρος Πηλουσιώτης, Ιεροσύνη, Μοναχισμός.

Priesthood and monasticism in the writings of Saint Isidoros Pelousiotis.

George K. Touloumakos

Abstract.

The hieromonk Isidoros Pelusiotis, Egyptian by origin, is already, in his lifetime, honored as a saint. We know him, mainly, through the body of his approximately 2,000 letters, which have been saved. Outside sources of informations about his person are minimal to none. So these letters introduce us to a man of broad education and advanced intellectual status. Although a monk, at times a hesychast, anchorite perhaps even a recluse, through his letters expresses his undiminished and active interest in the Church and his fellow man. He arrived, to our days, with the reputation of the interpreter of inexplicable hagiographic passages. However, within his letters, the spatio-temporal reality of the Eastern Roman Empire in his time is developed, described and presented, namely shortly before and during the 3rd Ecumenical Council of Ephesus, and, of course, not only the place of residence, the monastery, of his repentance, but also Pelousio, the capital of the Augustamnica Prima, and his Church, as well as the Church as a whole, but also the society of Pelousio, as an integral part of it. This work is divided into five chapters. In the first three, he moves in the context of time, place, man, in an attempt to give an image of Isidore, his era and the place of his action, when writing his letters, as well as the effect they had, so that we can understand the personality of the Saint, the manner and tone of his writing. In the fourth and fifth chapters, an attempt is made to research and present the letters, their content, in which Isidore deals with the priesthood, priests of all ranks, monasticism and monks, with their spiritual conquests, problems and their benefits. It should not escape us that Isidore himself, as he confesses, is a hieromonk and writes, to a large extent, based on his experience, so at the time in which he writes his letters he gives us an analytical picture of the state of the Church, the priesthood and of monasticism.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Key words: Saint Isidore Pilusiotis, Priesthood, Monasticism.

Πρόλογος

Κατά την αναζήτηση βιβλιογραφίας, η οποία θα μας βοηθούσε στην ολοκλήρωση της ανά χείρας εργασίας μας, μας προκάλεσε ιδιαίτερη εντύπωση ο χαρακτηρισμός του Ισιδώρου ως ηθικιστή από ορισμένους σύγχρονους πατρολόγους και ερευνητές, με ακραίες εκφράσεις, ενδεχομένως λόγω της αδυναμίας κατανόησης του πνεύματός του, ίσως και λόγω υποκειμενικής θεώρησης του έργου και του προσώπου του. Παραθέτουμε ενδεικτικά μερικές από αυτές τις θέσεις: «η φήμη του Ισιδώρου είναι πρωτίστως ηθικολόγος»,¹ «Στις Επιστολές θίγει ποικίλα ζητήματα ηθικού και ασκητικού βίου, αλλά, αν και ζούσε σε μοναστικό περιβάλλον, δεν εκθέτει αναλυτικά ούτε την πρακτική ούτε την θεωρητική – νηπτική ζωή του μοναχού.»,² «Δεν είναι λίγες οι επιστολές του οι οποίες ασχολούνται με ασκητικά και ηθικά θέματα. Περιέχουν τους απλούστερους κανόνες ηθικής, καθώς, και τις υψηλότερες αρχές της τελειότητας, μαρτυρούν το βάθος της σοφίας και της ειλικρίνειας της ψυχής του Ισιδώρου.»,³ «ήταν περισσότερο ένας ηθικιστής παρά ένας διδάσκαλος της πνευματικής ζωής, με τη στενή έννοια του όρου». ⁴ Η επιμονή χαρακτηρισμού του ως ηθικιστή⁵ οδήγησε στην αμφισβήτηση ακόμα και της ιεροσύνης του, λόγω και της κριτικής που άσκησε ο Άγιος έναντι του Επισκόπου του. Ο Μπαλάνος (1877–1959) αρνείται ότι ο Ισιδώρος είναι ιερέας. Γράφει, «Η πληροφορία, σύμφωνα με την οποία ο Ισιδώρος έγινε πρεσβύτερος, μας φαίνεται απίθανη». Οι αιτιάσεις του είναι ότι θα

---

¹ «If the reputation of Isidorus is primarily that of a moralist (doubtless because of the large number of letters addressed to a group of simoniacal and depraved clergy – Eusebius, Zosimus, Maro, Martinianos, Chaeremon, Eustathius) he merits our interest and admiration on other scores.», Évieux Pierre, Isidorus of Pelusium, Saint, *The Coptic Encyclopedia*, Aziz S. Atiya editor in chief, volume IV Macmillan Publishing Company 1991, New York. Coptic encyclopedia (CE: 1308a-1310b), 1309a.

² Παπαδόπουλος Στυλιανός Γ., *Πατρολογία Γ'*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2010, σ 427.

³ «Not a few of his missives deal with ascetical and moral subjects. Containing the simplest rules of ethics as well as the highest principles of perfection, they testify to Isidore's depth of wisdom and honesty of soul.», Johanes Quasten, *Patrology Volume III, The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Christian Classics, Inc. Westminster, Maryland 1986, σ 183.

⁴ Γεωργίου Φλωρόφσκυ, *Οι βυζαντινοί ασκητικοί και πνευματικοί πατέρες*, μετάφραση Παναγιώτου Κ. Πάλλη, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1992, σ 313.

⁵ «Με την ηθικιστική θεώρηση του Χριστιανισμού λησμονείται η οντολογική βάση της χριστιανικής ηθικής. Ο ηθικισμός παρουσιάζει τη σωτηρία του ανθρώπου ως καρπό των έργων του. Ηθικισμός είναι ο περιορισμός της ηθικής μέσα στα όρια της. Με τον τρόπο αυτόν αλλοιώνεται η φύση της χριστιανικής ηθικής και χάνεται η πραγματική της αξία. Ταυτόχρονα παραμορφώνεται η διδασκαλία του Ευαγγελίου και υποβιβάζεται σε φτηνή αλλά και ακατανόητη ηθικολογία», Γεωργίου Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ηθική Ι*, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2009. Βέβαια κάτι τέτοιο όπως θα δούμε στην συνέχεια δεν ισχύει για τον άγιο Ισιδώρο.

ήταν αδύνατο για έναν πρεσβύτερο να κατηγορήσει τον Επίσκοπό του και τους συναδέλφους του πρεσβύτερους, όπως έκανε ο Ισίδωρος, και θεωρούσε ότι οι επιπλήξεις του θα μπορούσαν με δυσκολία να γίνουν ανεκτές. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι από τις επιστολές του Ισίδωρου δεν προκύπτει ότι είχε εκκλησιαστικό αξίωμα. Έτσι, κατά τη γνώμη του, δεν εντάσσεται στον κλήρο.⁶ Η θεωρία, όμως αυτή, όντας αδύνατη, καταρρίπτεται από μόνη της.⁷ Ψάχνοντας, οδηγηθήκαμε στην διατύπωση του πατρός Ιωάννη Ρωμανίδη, η οποία αποκαθιστά την τάξη: «Οι Πατέρες δεν δέχονται ηθική, δεν υπάρχει ηθική στους Πατέρες της Εκκλησίας. Δεν εννοώ ότι οι Πατέρες διδάσκουν την ανηθικότητα, αλλά αυτό που σήμερα λέμε ηθική, στους Πατέρες λέγεται ασκητική. Λοιπόν, για τους Πατέρες της Εκκλησίας υπάρχουν δύο ειδών άνθρωποι: Είναι άνθρωποι που έχουν εσκοτισμένον τον νουν και, επειδή έχουν εσκοτισμένον τον νουν, έχουν την όψη ανήθικων ανθρώπων, αυτό που λέμε σήμερα είναι κακοί άνθρωποι, ανήθικοι άνθρωποι· αλλά οι Πατέρες το εννοούν ως σκοτασμό του νοός. Και είναι οι άνθρωποι που έχουν φωτισμό νοός. Και ποιος είναι ο σκοπός της ασκητικής; Ο σκοπός της ασκητικής είναι απλούστατος. Διαβάστε όλα τα τροπάρια, διαβάστε την ακολουθία του Βαπτίσματος, διαβάστε τα τροπάρια της Εκκλησίας, την Μεγάλη Εβδομάδα, όλη την περίοδο από το Πάσχα μέχρι την Πεντηκοστή, διαβάστε όλα τα λειτουργικά βιβλία προσεκτικά. Ποιος είναι ο σκοπός; Ο σκοπός είναι η κάθαρση και ο φωτισμός του νοός».⁸ Αυτό ακριβώς ισχύει και με τον Ισίδωρο ο οποίος, όπως ομολογεί στις επιστολές του, ενδιαφέρεται για το συμφέρον και την ειρήνη της Εκκλησίας⁹ και για την σωτηρία¹⁰ των ανθρώπων, ενώ

---

⁶ Δημήτριος Σίμος Μπαλάνος, *Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης*, Εκδότης Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα 1922, σσ 28 – 29.

⁷ Constantine M Fouskas. Rev., *St. Isidore of Pelusium with special reference to his use of the New Testament*, Thesis, Glasgow, 1961. σ 97.

⁸ Ιεροθέος Μητρ. Ναυπάκτου και αγ. Βλασίου, *Εμπειρική Δογματική της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ιωάννη Ρωμανίδη, Τόμος Α'*, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, Λειβαδιά 2018, σ 151.

⁹ Απευθυνόμενος προς τον αρχιεπίσκοπο Αλεξανδρείας Κύριλλο κατά την διάρκεια της νεστοριανικής κρίσης του γράφει, «Ίνα τοίνυν κἀγὼ μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῆς, παῦσον τὰς ἔριδας· μὴ οἰκείας ὕβρεως ἄμυναν, ἦν παρὰ θνητῶν κεχρεώσθησαι, ζῶσαν Ἐκκλησίαν μεθόδευε, καὶ αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσχήματι εὐσεβείας κατασκεύαζε.», επ. 1.370. Ενώ σε άλλες επιστολές σημειώνει, «Τὸ μὲν γὰρ τῆς εἰρήνης ὄνομα, πανταχοῦ· τὸ δὲ πρᾶγμα, οὐδαμοῦ. Ἄλλ' ἔοικεν Ἐκκλησία γυναικί τιν τῆς ἀρχαίας εὐημερίας ἐκπεσοῦση, καὶ τὰ σύμβολα μόνον ἐχούση.», επ. 3.408, και «Εἰρήνην μὲν ἡμῖν παρέσχες, Κύριε, τὴν ἐν ἀλλήλοις ὁμόνοιαν. Εἰρήνην δὲ δὸς ἡμῖν, τὴν πρὸς σὲ ἀδιαίρετον ἔνωσιν, ἵνα τῷ πνεύματι σου εἰρηνεύοντες, ὃ ἡμῖν ἐν ἀρχῇ τῆς δημιουργίας ἐνέθηκας, ἀχώριστοι τῆς σῆς ἀγάπης τυγχάνωμεν.», επ. 1.122. Ενώ αλλού τονίζει, «χρῆται πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γίνεσθαι τῆς Ἐκκλησίας.», επ. 3.25.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

η επιμονή του για την αρετή, ως ίσως το σημαντικότερο αγαθό στην πνευματική ζωή του ανθρώπου, είναι χαρακτηριστική,¹¹ «Καὶ ἡ κατὰ Θεὸν προκοπή οὐκ ἔστι μονοειδής. Πασῶν γὰρ δεῖται τῶν ἀρετῶν εἰς τελείωσιν».¹² Η θέση αυτή δεν απέχει πολύ από τη σχετική, περί αρετής, άποψη του Μεγάλου Αθανασίου, «Τελειοτέραν δὲ καὶ εἰς ἀρετὴν διδασκαλίαν οὐκ ἂν τις εὔροι, ἢς ὁ Κύριος ἐτύπωσε ἐν ἑαυτῷ».¹³ Βέβαια, ο Μέγας Αθανάσιος είχε να αντιπαλέψει την αίρεση σε ένα ασταθές πεδίο, όπου όμως τα όρια αίρεσης Εκκλησίας είναι ξεκαθαρισμένα. Από την άλλη, ο Ισιδώρος αυτό το υλιστικό πνεύμα το εντοπίζει να υφέρπει και να συντηρείται εντός της Εκκλησίας, ως μία προσπάθεια εξωγενών παραγόντων να οικειοποιηθούν και να ελέγξουν τις οργανωτικές δομές και το σύνολο της Εκκλησίας, αποδίδοντας της μία καθαρά ριτουαλιστική μορφή· εξυπηρετούν, με αυτόν τον τρόπο, τους σκοπούς τους και τα προσωπικά τους συμφέροντα, αδιαφορώντας όχι μόνο για την πνευματικότητα, αλλά και για οποιαδήποτε υλική έκφραση εκτός των ορίων της αντίληψης τους, παραγνωρίζοντας πλήρως την Εκκλησία ως σώμα Χριστού. Ο Ισιδώρος, βέβαια, όλο αυτό το αντιστρατεύεται, ενώ στηρίζει τους αγωνιζόμενους επισκόπους, ιερείς, μοναχούς και λαϊκούς. Όμως ως άνθρωπος και πρόσωπο ξεχωριστό έχει τον δικό του προσωπικό τρόπο έκφρασης, τις δικές του νόρμες και συμπεριφορές, οι οποίες τον διαφοροποιούν, μόνο ως προς τον τρόπο και την ένταση της αντίδρασης του από τους λοιπούς Πατέρες της περιόδου, καθώς εκφράζεται αρκετές φορές με λεκτική φόρτιση και οξύτητα. Η προαίρεσή του, ωστόσο, δεν διαφέρει από των άλλων Πατέρων της Εκκλησίας, αφού δεν διαφοροποιείται ως προς τον σκοπό, το συμφέρον και την ειρήνη της Εκκλησίας και την σωτηρία των προσώπων, καθώς «Οὐ γὰρ θέλει ὁ Θεὸς τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηραῖς, καὶ ζῆν αὐτὸν τὴν ἀοίδιμον ζωὴν».¹⁴ Από αυτή την άποψη, ίσως είναι και

---

¹⁰ «Ἐρεὺς γὰρ, εἰ καὶ βίῳ τινὶ ῥαθύμῳ, ὡς φατε, κεκληρίδωται, αὐτὸς μὲν ὑφέξει εὐθύνας, ἄγγελος δὲ Κυρίου παντοκράτορός ἐστι, τῆ τε θείας τελετῆς μυσταγωγία, καὶ τῆ πρὸς σωτηρίαν πολλῶν διακονία.», επ. 1.349. «Τί γὰρ ὄφελος ἀπολωλότας θρηνεῖν, παρὸν, το γε ἐφ' ἡμῖν, σώζειν, ἠνίκα ἔξεστιν;», επ. 3.259.

¹¹ Βέβαια ο Ισιδώρος θεωρεῖ την ευσέβεια σημαντικότερη της αρετής καθώς και του λόγου. Τον συνδυασμό αὐτῶν των τριῶν σε ένα πρόσωπο τον θεωρεῖ ιδανικό. Ενώ αὐτός που διακρίνεται για τον λόγο του, το έργο και την πίστη είναι ἄξιος της μακαριότητος. «Θεῖον μὲν τι χρῆμα ὁ λόγος, θεϊότερον δὲ ἡ ἀρετή, θεϊότατον δὲ ἡ εὐσέβεια. Ὁ μὲν οὖν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ πίστει κεκοσμημένος, ἀνυπέβλητος, καὶ ἀοίδιμος, καὶ τῆς ἀκροτάτης μακαριότητος ἄξιος ὁ δὲ καθ' ὀπότερον τούτων λειπόμενος, τοσοῦτον ἐλαττοῦται, ὅσον ἡ ἀναλογία τοῦ ἐλλειφθέντος ἀπαιτεῖ.», επ. 3.118.

¹² επ. 1.403.

¹³ Μεγάλου Αθανασίου, *Πρὸς Μαρκελλῖνον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν*, P.G. 27,25A.

¹⁴ επ. 3.295.

από τους πιο συνειδητοποιημένους, αφού το κύριο μέσο της επικοινωνίας του, οι
επιστολές του, είναι καθαρά προσωποποιημένο.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Abstract.....	5
Πρόλογος.....	7
Περιεχόμενα.....	11
Συντομογραφίες.....	14
Εισαγωγή.....	15
1. Ο Χρόνος.....	18
1.1. Η αίρεση ως παράγοντας καθορισμού και διαμόρφωσης του ιστορικού πλαισίου τον 3 ^ο και τον 4 ^ο αιώνα μ.Χ.....	18
1.2. Εκκλησιαστικό πλαίσιο της εποχής του αγίου Ισιδώρου.....	25
2. Ο Τόπος.....	30
2.1. Το Πηλούσιο.....	30
2.2. Ο άγιος Ισίδωρος και το Πηλούσιο, εκκλησιαστική κατάσταση.....	35
2.3. Πολιτική και κοινωνική κατάσταση του Πηλουσίου.....	40
3. Ο άνθρωπος.....	43
3. 1. Εξωτερικές πληροφορίες σχετικές με τον άγιο Ισίδωρο.....	43
3. 1. 1. Θεωρίες σχετικά με τον χαρακτηρισμό Πηλουσιώτης.....	43
3. 1. 2. Μαρτυρίες σχετικά με το πρόσωπο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτη.....	45
3. 1. 3. Αναφορές του Σεβήρου Αντιοχείας.....	49

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

3. 1. 4. Αναφορές στον άγιο Ισίδωρο Πηλουσιώτη στη Λατινική γραμματεία κατά τον 6 ^ο αιώνα μ.Χ.....	52
3.1. 5. Μεταγενέστερες αναφορές στον άγιο Ισίδωρο.....	55
3. 1. 6. Αποσαφήνιση του χαρακτηρισμού αββάς στον άγιο Ισίδωρο.	57
3. 2. Εσωτερικές πληροφορίες.....	58
3. 2. 1. Χρονολογικός προσδιορισμός της περιόδου δράσης του αγίου Ισιδώρου.....	58
3. 2. 2. Εσωτερικές πληροφορίες για το πρόσωπό του και την βιοτή του.....	61
3. 2. 3. Αντιμετώπιση των αιρέσεων από τον άγιο Ισίδωρο και η δράση του ως θεολόγου.....	67
3. 2. 4. Επιδράσεις του αγίου Ισιδώρου από την Αρχαία Ελληνική και την Πατερική γραμματεία.....	70
3. 2. 5. Προσπάθεια αποτίμησης του έργου του αγίου Ισιδώρου.....	72
3. 2. 6. Συνοπτικός βίος του αγίου Ισιδώρου.....	73
4. Η Ιεροσύνη στο έργο του αγίου Ισιδώρου.....	75
4. 1. Ιεροσύνη.....	75
4. 2. Ειδικές περιπτώσεις, η ιεροσύνη στην Εκκλησία του Πηλουσίου.....	80
4. 3. Επίσκοποι, διδάσκαλοι.....	85
4. 4. Για τον ιερέα.....	94
4. 5. Για τον ιερέα με άσχημη βιοτή.....	101
4. 6. Διάκονοι.....	105

5. Ο Μοναχισμός στο έργο του αγίου Ισιδώρου.....	107
5. 1. «Ο ελάχιστος γράφω Ίσίδωρος ει και μη δόκιμος μοναχός».....	107
5. 2. Μοναχική ζωή.....	109
5. 2. Χαρακτηριστικές επιστολές απευθυνόμενες σε μοναχούς.....	116
Συμπεράσματα.....	124
Βιβλιογραφία.....	131

Συντομογραφίες

CSCO: Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Louvain.

ΕΠΕ: Έλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Πατερικά ἐκδόσεις «Τό Βυζάντιον», ἐκδ.
Ἐλ. Μερετάκη, Θεσσαλονίκη.

ΘΗΕ: Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθ. Μαρτίνου, Ἀθήναι 1962 –
1968.

ΕΕΘΣΠΑ: Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολῆς Πανεπιστημίου Αθηνών,
Αθήνα.

Επ.: Επιστολή.

PG: J. P. Migne, *Patrologia Cursus Completus Graeca*, Paris 1857-1866.

PL: J. P. Migne, *Patrologia Cursus Completus Latina*, Paris 1844-1864.

SC: Sources Chrétiennes, Paris.

τ.: τόμος.

Χ.χ.: Χωρίς χρονολογία.

Εισαγωγή.

Στο σημερινό αναγνώστη το έργο του Ισιδώρου, με μια πρώτη ματιά, φαντάζει απόμακρο, απόκοσμο ίσως και εξωπραγματικό, αφού εκφράζει μια άλλη εποχή και μια άλλη περιοχή, με προβλήματα, εν πολλοίς, όμως παρόμοια με τα σημερινά. Αυτά καλείται να τα αντιμετωπίσει στην καθημερινότητά του ένας παγκόσμιος πολίτης, χαρακτηρισμό τον οποίο αρέσκονται να αποδίδουν στον σύγχρονο άνθρωπο ερευνητές, πολιτικοί και, πάσης μορφής και φύσεως, δημοσιολόγοι. Ο Ισιδώρος μπορεί να χαρακτηριστεί εύκολα ως ηθικιστής, αλλά και αθυρόστομος, αφού για ορισμένα πρόσωπα, όταν βλέπει ότι δεν επέρχεται μετάνοια και μεταβολή, η οποία θα οδηγήσει στη μεταμόρφωσή τους εντός της Εκκλησίας, ο λόγος του γίνεται οξύς και ιδιαίτερα επικριτικός. Ωστόσο, αποδίδει με ειλικρίνεια την πραγματικότητα όσο σκληρή και αν είναι αυτή. Ο Ισιδώρος είναι ειλικρινής και φιλαλήθης. Τα κύρια ενδιαφέροντα του και τα κίνητρα των πράξεων και του λόγου του είναι το συμφέρον και η ειρήνη της Εκκλησίας, αλλά και η σωτηρία του ανθρώπου. Με αυτό το σκεπτικό επιλέξαμε να διαμορφώσουμε την εργασία, με τρόπο ώστε να παρατεθούν στοιχεία τα οποία θα μπορέσουν να βοηθήσουν να αποτυπωθεί, κατά το δυνατό, μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της εποχής, του περιβάλλοντος και της προσωπικότητας του Ισιδώρου. Στόχος είναι να γίνει κατανοητή η στάση του, εν γένει, έναντι συγκεκριμένων καταστάσεων και προσώπων. Για τον λόγο αυτό, από το σύνολο των επιστολών, θα παρουσιάσουμε αυτές οι οποίες αναφέρονται σε θέματα ιεροσύνης και μοναχισμού και αυτές οι οποίες μας πληροφορούν για την δράση του Ισιδώρου, για το πρόσωπό του, την εποχή του και τον τόπο του.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «Ο Χρόνος», θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε, εν συντομία, το χρονικό περίγραμμα της εποχής του Ισιδώρου και το πολιτικό και εκκλησιαστικό πλαίσιο, το οποίο επικρατούσε. Θα γίνει μια αναδρομή σε γεγονότα και πρόσωπα, τα οποία προηγήθηκαν και υπήρξαν ταυτόχρονα με τον Ισιώρο στον εκκλησιαστικό χώρο και στις παρυφές του, σε μια προσπάθεια ακριβώς απεικόνισης της χρονικής περιόδου, εντός της οποίας έζησε και δραστηριοποιήθηκε ο Ισιώρος.

Το δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «Ο Τόπος», είναι αφιερωμένο σε έναν από τους πρωταγωνιστές των επιστολών του Ισιδώρου, το Πηλούσιο. Αν και δε δηλώνεται

πουθενά ξεκάθαρα ότι είναι ο τόπος καταγωγής του, φαίνεται ωστόσο από τις επιστολές του ότι εκεί έζησε έναν μεγάλο μέρος της ζωής του, αν όχι το μεγαλύτερο. Καταφανές είναι μάλιστα το ενδιαφέρον του για όλες τις μορφές εκκλησιαστικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής σε αυτό. Είναι τόσο ακριβής και λεπτομερής στις αναφορές του, όταν πρόκειται για το Πηλούσιο, ώστε αποκαλύπτεται η βαθύτερη σχέση την οποία είχε με τον τόπο αυτόν. Όμως το μεγαλύτερο ενδιαφέρον του επικεντρώνεται στην Εκκλησία του Πηλουσίου και στα προβλήματα τα οποία αυτή αντιμετωπίζει, καθώς και στους κατοίκους του.

Στο τρίτο κεφάλαιο, με τίτλο «Ο Άνθρωπος», θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τον άνθρωπο, τον ιερέα και μοναχό Ισιδώρο, όπως αυτός διασώζεται και παρουσιάζεται μέσα από εξωτερικές πηγές, οι οποίες είναι ελάχιστες για το μέγεθος του ανδρός. Κυρίως, μέσα από τις επιστολές του, θα γνωρίσουμε τον Άγιο. Αυτές, αρκετές φορές, λειτουργούν ως ηθογραφήματα και ψυχογραφήματα τόσο του αποστολέα τους όσο και του παραλήπτη τους και αυτό χάρις στην αμεσότητα και τον ιδιαίτερο τρόπο γραφής του Ισιδώρου. Θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε και να αποτιμήσουμε, εν συντομία, το έργο του και τον βίο του.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα αναφερθούμε στην ιεροσύνη, όπως αυτή εμφανίζεται και αντιμετωπίζεται στο έργο του Ισιδώρου, καθώς ως ιερέας ο ίδιος έχει τις παραστάσεις, την εμπειρία και τον τρόπο να μιλήσει για το «Ότι φρικτόν και δυσέφικτον ιερωσύνη».¹⁵ Σημειωτέον ότι η αντίληψή του γι' αυτήν δεν διαφέρει με όσων από τους Πατέρες καταπιάνονταν μαζί της μέχρι τότε, του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου, του οποίου τα σχετικά με την ιεροσύνη έργα έχει στην κατοχή του, και του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου. Αλλά, σημαντικά, επηρεάζεται από τον απόστολο Παύλο, από τον οποίο δέχεται καθοριστική επίδραση στην αντίληψη του για όλους τους βαθμούς της ιεροσύνης, όπως, επίσης, και από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη και, κυρίως, από τον Χριστό τον Μέγα Αρχιερέα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, ο μοναχισμός είναι κυρίαρχος, καθώς, ο Ισιδώρος, όντας και αυτός μοναχός, επιδίδεται σε μετακένωση εμπειρίας στους νεότερους και στους πιο άπειρους μοναχούς σχετικά με την μοναχική ζωή και γίνεται καθοδηγητής τους τόσο

---

¹⁵ Επ. 1.28.

σε πρακτικά θέματα, όσο και σε αυτά της θεωρίας και της Θείας φιλοσοφίας, πάντα με τον δικό του μοναδικό τρόπο έκφρασης.

Πρέπει, τέλος, να αναφερθούμε στο κείμενο των επιστολών του αγίου Ισιδώρου το οποίο χρησιμοποιήσαμε για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας. Το πρώτο κείμενο που απευθυνθήκαμε είναι της *Patrologiae Graeca*, εκδότης J. P. Migne, το οποίο, αν και αρκετά παλιό και με πολλά λάθη, έχει συγκεντρωμένο το σύνολο των διασωθέντων επιστολών του αγίου Ισιδώρου στον 78^ο τόμο της σειράς. Εφόσον υπάρχουν και σύγχρονες εκδόσεις, τις αναζητήσαμε και τελικά τις χρησιμοποιήσαμε. Αυτή που κυρίως αξιοποιήθηκε, ως πιο ολοκληρωμένη, είναι αυτή των Πατερικών εκδόσεων, ΕΠΕ,¹⁶ αφού παραθέτει το σύνολο του σώματος των διασωσμένων επιστολών του αγίου Ισιδώρου και το κείμενο είναι αυτό της *Patrologiae Graeca* με διορθώσεις. Και στα δύο κείμενα, η αρίθμηση των επιστολών είναι η ίδια. Όμως χρησιμοποιήσαμε και την κριτική έκδοση της σειράς *Sources Chrétiennes*, η οποία έχει ως μειονέκτημα το ότι είναι ακόμα ανολοκλήρωτη όσον αφορά το έργο του αγίου Ισιδώρου, καθώς αποτελείται από τρία τεύχη που εκδόθηκαν σε διαφορετικές χρονολογίες¹⁷ και παραθέτουν το κείμενο μόνο των δύο τελευταίων βιβλίων των επιστολών του αγίου Ισιδώρου, δηλαδή του 4^{ου} και του 5^{ου}. Οπότε στην παρούσα εργασία, η παραπομπή στις επιστολές του αγίου Ισιδώρου θα γίνεται ως εξής, θα προηγείται το κεφάλαιο και θα ακολουθεί η επιστολή, δηλαδή η μορφή θα είναι η ακόλουθη: επ. 1.323. Ενώ στις επιστολές, όπου υπάρχει αντίστοιχα και το κείμενο της *Sources Chrétiennes*, η παραπομπή θα γίνεται ως εξής: επ. 5.422 (= S.C. 586, επ. 1803, σ 162), αφού υπάρχει διαφορά στον τρόπο αρίθμησης. Όσον αφορά τους υπόλοιπους Πατέρες, χρησιμοποιήσαμε το κείμενο της *Patrologiae Graeca*, κάνοντας τις ανάλογες παραπομπές.

---

¹⁶ *Ισιδώρου του Πηλουσιώτου άπαντα τα έργα επιστολές, Βιβλία Α'– Ε'*, εκδοτικός οίκος Ελευθέρου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 2000

¹⁷ Έτη έκδοσης τόμος 1^{ος} N^ο 422 1997, τόμος 2^{ος} N^ο 454 2000, τόμος 3^{ος} N^ο 586 2017.

1. Ο Χρόνος.

1.1. Η αίρεση ως παράγοντας καθορισμού και διαμόρφωσης του ιστορικού πλαισίου, τον 3^ο και τον 4^ο αιώνα μ.Χ.

Μόλις τελείωσαν οι διωγμοί, κατά την διάρκεια των οποίων η Εκκλησία δοκιμάστηκε, αλλά συνάμα και ανδρώθηκε, ξεκίνησε μία νέα δοκιμασία της, αυτή των αιρέσεων, οι οποίες, βέβαια, προϋπήρχαν ήδη από τους πρώτους χρόνους, καθώς και κατά την διάρκεια των διωγμών, αν και τα όρια μεταξύ Εκκλησίας και αίρεσης είναι πάντα ξεκάθαρα. Η αίρεση και ο σεκταρισμός, με τις όποιες μορφές τους, ως εκφράσεις του κοσμικού πνεύματος έδειξαν τις αλλοτριωτικές διαθέσεις τους άμα τη γενέσει της Εκκλησίας. Όμως τώρα πλέον εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα σε μία προσπάθεια των φορέων τους, όχι μόνο να αποστασιοποιηθούν από την Εκκλησία, αλλά περισσότερο να την ελέγξουν και να την ποδηγετήσουν, με την ιδέα ότι προσωπικές αντιλήψεις θα μπορούσαν να γίνουν θέσφατα της Εκκλησίας. Η περίοδος την οποία έζησε ο άγιος Ισίδωρος (350 – 440 μ.Χ., περίπου) δε μένει ανεπηρέαστη. Ο Ισίδωρος, καθώς ζει και δρα στην Αίγυπτο, αμέσως μετά την Αρειανική κρίση, πιθανόν να έχει γνωρίσει τον Μέγα Αθανάσιο (298 – 373 μ.Χ.).¹⁸ Είναι ήδη ενήλικας κατά την διάρκεια της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου (Κωνσταντινούπολη, 381 μ.Χ.) και ο ρόλος του, ως σεβάσμιου γέροντα πλέον είναι καθοριστικός στην εξέλιξη της Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Έφεσος 431 μ.Χ.).

Αμέσως μετά την έκδοση του διατάγματος περί ανοχής του Χριστιανισμού (311 μ.Χ.), του ετοιμοθάνατου Γαλέριου, εκδηλώθηκε ο Δονατισμός εντός της βορειοαφρικανικής Εκκλησίας, ο οποίος όμως δεν είχε σοβαρά θεολογικά ερείσματα. Εξέφραζε μία μορφή αυστηρού και αδιάλλακτου Χριστιανισμού, ο οποίος συντηρούνταν από την κοινωνική και πολιτική αντίθεση των βορειοαφρικανών έναντι της Ρώμης, ως εξουσιαστικού κέντρου. Η Εκκλησία ταλαιπωρήθηκε από τον

---

¹⁸ «τὸν Πηλουσιώτην Ἰσιδώρον, ἄνδρα ὄσιον, καὶ ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου τῆς ἱερατικῆς ἡξιωμένον τιμῆς», PG 78, 24D.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Δονατισμό μέχρι τα τέλη του Δ' αιώνα.¹⁹ Η αίρεση οφείλει το όνομά της στο Δόνατο, επίσκοπο της Casae Nigrae στη Νουμιδία,²⁰ του οποίου δεν διασώθηκε κανένα έργο. Ωστόσο, ο Δόνατος, Μέγας επίσκοπος Καρθαγένης (315 – 355 μ.Χ.), έγραψε πολλά βιβλία υποστηρίζοντας αυτή την αίρεση. Ο Δονατισμός πρέσβευε ότι στην Εκκλησία κανένα μη άγιο, ακάθαρτο, πρόσωπο δεν μπορεί να εισαχθεί και να είναι μέλος της. Επίσης, δίδασκε ότι η αποτελεσματικότητα των μυστηρίων εξαρτάται από την υποκειμενική διάθεση, πνευματική κατάσταση, των ιερέων. Η αντίληψη αυτή διαχύθηκε στην Εκκλησία και εκτός των κύκλων των Δονατιστών.²¹ Εναντίον αυτών των αντιλήψεων έγραψαν ο Οπτάτος Μιλέβης²² και ο άγιος Αυγουστίνος.²³

Από το διάταγμα των Μεδιολάνων, το 313 μ.Χ., αρχίζει μία νέα περίοδος για την Εκκλησία. Ο Χριστιανισμός, για πρώτη φορά, αντιμετωπίζεται ισότιμα με τον Παγανισμό. Όμως, ακόμα και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 313 μ.Χ. έως 323 μ.Χ., όταν ο Λικίνιος και ο Κωνσταντίνος κυβερνούσαν μαζί, η Εκκλησία στην πραγματικότητα είχε περισσότερα προνόμια. Σειρά από θρησκευτικά διατάγματα της περιόδου φανερώουν την προτίμησή του Κωνσταντίνου για τον Χριστιανισμό. Ο Ευσέβιος Καισαρείας μας πληροφορεί γι' αυτήν την περίοδο.²⁴ Ο Μ. Κωνσταντίνος έκανε σταδιακά τον Χριστιανισμό ευνοούμενη θρησκεία, παρ' όλ' αυτά η Εθνική ρωμαϊκή θρησκεία διατηρήθηκε ως επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας.²⁵ Μετά τον θάνατό του το 337 μ.Χ. και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του τρίτου του γιου, Κωνσταντίου, από το 351 μ.Χ. έως 361 μ.Χ., έγινε προσπάθεια επιβολής του

¹⁹ Στυλιανός Παπαδόπουλος, *Πατρολογία τόμος Β'*, Αθήνα 1990, σ 32.

²⁰ Σημερινή Negrine στη βορειοανατολική Αλγερία.

²¹ Αυτό το πνεύμα αντιπαλεύει ο Ισιδώρος σε πολλές από τις επιστολές του. Όπως στις επιστολές 1.38, 1.120, 2.37, 2.65, 2.140, 2.205, 3.150, 3.340, 5.569 (= S.C. 586, ep. 1997, σ 392).

²² Οπτάτος Μιλέβης (392 – 400 μ.Χ.), ήταν επίσκοπος Μιλέβης στη βόρεια Αφρική, σημερινή Mila της Αλγερίας, κατά το δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα και έγραψε κατά των Δονατιστών. Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σσ.181 – 182.

²³ Fouskas, ο.π., σ 29.

²⁴ «Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις τὰ ἐκ τῆς τῶν τυράννων καταδυναστείας ἐλεύθερα ἦν, καὶ τῶν προτέρων ἀπηλλαγμένοι κακῶν, ἄλλος ἄλλως μόνον ἀληθῆ Θεὸν τὸν τῶν εὐσεβῶν ὑπέρμαχον ὠμολόγει, μάλιστα δ' ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰς ἐλπίδας ἀνηρητημένοις ἄλεκτος παρὴν εὐφροσύνη, καὶ τις ἐνθεὸς ἅπασιν ἐπήνθει χαρὰ, πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἠρειπωμένον, ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις, νεῶς τε αὐθὶς ἐκ βάρθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺ κρεῖττονα τὴν ἀγλαΐαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Ἄλλὰ καὶ βασιλεῖς οἱ ἀνωτάτω συνεχέσι ταῖς ὑπὲρ Χριστιανῶν νομοθεσίαις, τὰ τῆς ἐκ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾶς ἡμῖν εἰς μακρὸν ἔτι καὶ μεῖζον ἐκράτουν, ἐφοῖτα δὲ καὶ εἰς πρόσωπον ἐπισκόποις βασιλέως γράμματα, καὶ τιμαὶ καὶ χρημάτων δόσεις», PG 20, 845 B – 848 B, PG 20 1017 C – 1020 B, PG 20 1184 C – 1185 B.

²⁵ Βλάσιος Ιω. Φειδᾶς, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1994, σ 333.

Αρειανισμού. Αυτή η προσπάθεια ήταν πιο έντονη στην Ανατολή επί Ουάλη (364 – 378 μ.Χ.). Στη συνέχεια, με τον Ιουλιανό (361 – 363 μ.Χ.), ένας νέος κίνδυνος εμφανίστηκε, αφού προσπάθησε να επαναφέρει τον Παγανισμό ως κύρια θρησκεία της αυτοκρατορίας, ωστόσο η διοίκησή του κράτησε για μικρό χρονικό διάστημα. Ο Ιοβιανός (363 – 364 μ.Χ.), ο διάδοχος του Ιουλιανού, ήταν Χριστιανός και πήρε μέτρα για την ειρήνη της Εκκλησίας, ενώ ο Ουαλεντιανός Α΄ (364 – 375 μ.Χ.) ήταν εκ πεποιθήσεως Χριστιανός και Ορθόδοξος. Το 392 μ.Χ., η λατρεία των θεών κηρύχθηκε εσχάτη προδοσία. Μέχρι το 395 μ.Χ. και το τέλος του Θεοδοσίου Α΄, η αυτοκρατορία απέκτησε, στο σύνολό της, χριστιανικό χαρακτήρα. Στις αρχές του 423 μ.Χ., η ειδωλολατρία είναι πλέον ανενεργή. Ελεύθερη από εξωτερικές πιέσεις, η Εκκλησία πάλεψε να κρατήσει την ενότητα της πίστεως της και να απομακρύνει τις εξωτερικές και εσωτερικές ομάδες από το να επιβάλουν τις πεποιθήσεις τους. Είναι η ανάπτυξη και ο αυτοκαθορισμός του εκκλησιαστικού σώματος, το οποίο και διαμόρφωσε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της. Η θεολογική κρίση όμως, η οποία συγκλόνισε σύμπασα την Εκκλησία για ολόκληρο τον Δ΄ αιώνα, από το 318 μ.Χ. μέχρι το 381 μ.Χ., ήταν ο Αρειανισμός. Με αυτή την κρίση έγινε φανερό το εξής, όταν οι πιστοί προσπαθούν να αντιληφθούν την αλήθεια βασισμένοι στα κοσμολογικά και φιλοσοφικά δεδομένα της εποχής, τότε προκύπτουν ερωτήματα και συζητήσεις, τα οποία καταλήγουν σε κακοδοξίες. Όσοι συμμετείχαν σε αυτές τις συζητήσεις, υιοθετώντας το σύνολο της εκφρασμένης Παράδοσης της Εκκλησίας, κινούνταν σε ορθόδοξα πλαίσια. Όσοι όμως ξεκινούσαν θεολογικές συζητήσεις, αρνούμενοι κάτι από την Παράδοση, οδηγούνταν σε κακόδοξες θεωρίες.²⁶

Η έναρξη του Αρειανισμού συνέβη προφανώς τα έτη 318 έως 323 μ.Χ., αλλά το σφάλμα του Αχιλλά αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας (311 – 312 μ.Χ.), χάρη στον οποίο ο Άρειος αποκαταστάθηκε²⁷ και τέθηκε επικεφαλής του παλαιότερου ενοριακού ναού

---

²⁶ Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 32.

²⁷ «Ὅς ἐξ ἀρχῆς σπουδαῖος εἶναι περὶ τὸ δόγμα δόξας, νεωτερίζοντι Μελιτίῳ συνέπραττε· καταλιπὼν δὲ τοῦτον, ἐχειροτονήθη διάκονος παρὰ Πέτρου τοῦ Ἀλεξανδρέων ἐπισκόπου· καὶ πάλιν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἐξεβλήθη, καθότι Πέτρου τοῦς Μελιτίου σπουδαστὰς ἀποκηρύξαντος, καὶ τὸ αὐτῶν βάπτισμα μὴ προσιεμένου, τοῖς γινομένοις ἐπέσηκτε, καὶ ἡρεμεῖν οὐκ ἠνείχετο. Ἐπεὶ δὲ Πέτρος ἐμαρτύρησε, συγγνώμην αἰτήσας Ἀχιλλᾶν, ἐπετράπη διακοπεῖν· καὶ πρεσβυτερίου ἠξιώθη.» PG 67, 904 C – 905 A.

της Αλεξάνδρειας, και το γεγονός ότι η διδασκαλία του Λουκιανού Σαμοσατέα²⁸ ήταν η βάση πάνω στην οποία ο Άρειος στήριξε τις κακοδοξίες του πιστοποιούν ότι ο Αρειανισμός, ως σύλληψη, ξεκίνησε νωρίτερα. Ο Λουκιανός δίδασκε μία Θεολογία της υποταγής, ενώ ο Άρειος ξεκίνησε να διδάσκει ξεκάθαρα ότι ο Υιός του Θεού και το Άγιο Πνεύμα είναι απλά κτίσματα και μόνο ο Πατέρας είναι αληθινός Θεός. Χαρακτήριζε τον Χριστό ως κτίσμα ο οποίος «ήν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν». Για τον Άρειο, δηλαδή, υπήρχε μία χρονική στιγμή όπου ο Υιός δεν υπήρχε και ότι «καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός».²⁹ Η διδασκαλία του Άρειου προκάλεσε πλήθος προβλημάτων στην Εκκλησία, κατά το μεγαλύτερο μέρος του 4^{ου} αιώνα. Καταδικάστηκε στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο, στη Νίκαια της Βιθυνίας, το 325 μ.Χ., η οποία διατύπωσε τη διδασκαλία της Εκκλησίας έναντι του Αρειανισμού, ότι ο Υιός του Θεού είναι «Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ» και ο Υιός του Θεού «ὁμοούσιος τῷ Πατρί». Χρωστάμε την καθαρότητα του Χριστολογικού δόγματος αυτή τη χρονική περίοδο στον Μέγα Αθανάσιο, ο οποίος ήταν ο στύλος της Εκκλησίας και ο κύριος υπερασπιστής της Ορθοδοξίας. Μετά την καταδίκη του Αρειανισμού στη Νίκαια και κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα, οι Αρειανοί (325 – 356 μ.Χ.) και οι Ημιαρειανοί (357 – 361 μ.Χ.) πάλεψαν να αποκατασταθούν, αλλά αυτές οι προσπάθειες ήταν ελάχιστα ωφέλιμες. Μετά την Β΄ Οικουμενική Σύνοδο, 381 μ.Χ., ο Αρειανισμός δεν ήταν πλέον απειλή.³⁰ Αν και ο Αρειανισμός είχε ξεπεραστεί εξ αρχής με την θεολογία του Μεγάλου Αθανασίου και των άλλων Πατέρων, αλλά και τις αποφάσεις των συνόδων έως το 381 μ.Χ., παρ' ὅλ' αυτά οι αυτοκράτορες και η αυλή τους, συχνά, στήριζαν τους αρειανόφρονες. Ο Νεοαρειανισμός του Ευνόμιου Κυζίκου ήταν επανασύσταση του Αρειανισμού, με καινούργια επιχειρήματα. Η κρίση την οποία προκάλεσε ο Άρειος και οι συνεχιστές του συνέτεινε στην διατύπωση της Τριαδολογίας, με την οποία καταδείχτηκε η ομοουσιότητα των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδας και η διάκριση της μίας ουσίας και των τριών προσώπων ή

²⁸ Ο πρεσβύτερος Λουκιανός καταγόταν από τα Σαμόσατα, κάτοχος μεγάλης παιδείας, εκκλησιαστικής και θύραθεν, θεωρείται ο αρχικός εισηγητής της ιστοριογραφματολογικής ερμηνευτικής μεθόδου. Δεν διέκοψε τις σχέσεις του με τον καταδικασμένο Παύλο Σαμοσατέα και ήταν σε ακοινωνησία με τους κανονικούς επισκόπους της Αντιόχειας. Στον διωγμό του Δεκίου το 312 μ.Χ. συνελήφθη, βασανίστηκε και είχε μαρτυρικό θάνατο. Η Εκκλησία τιμά την μνήμη του στις 15 Οκτωβρίου. Ο Άρειος διατεινόταν ότι ήταν «συλλουκιανιστής», οπαδός και μαθητής του. Αναφέρθηκε σ' αυτόν μιας και τον είχε δάσκαλο και του όφειλε την ιστοριογραφματολογική μέθοδο καθώς και την θεολογική του ασάφεια, ίσως και ατυχείς και άστοχες εκφράσεις του άγνωστες σε εμάς. Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σσ 76 – 77.

²⁹ PG 26, 21 A, Αθανασίου του Μεγάλου, *Εναντίον Αρειανών*.

³⁰ Fouskas, ο.π., σσ 26 – 28.

υποστάσεων στον Τριαδικό Θεό. Πρόκειται για την βάση όλης της θεολογίας της Εκκλησίας. Ο άγιος Ισιδώρος αντιμετωπίζει σε πολλές επιστολές του τα κατάλοιπα της κακοδοξίας του Αρείου και του συνεχιστή του Ευνομίου.³¹ Χαρακτηριστική είναι η αντιμετώπιση του Αρειανισμού από τον Άγιο, «ὅτι Ἄρειῳ μαχόμεθα, μὴ μόνον πολεμοῦντι τῇ ποιμνῇ τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' ἤδη καὶ πολλοὺς ἀνηρηκότι. Ἐμοὶ μὲν οὖν ἅπας καὶ καταπεφρόνηται κίνδυνος ὑπὲρ τούτου, καὶ πάντα μᾶλλον πράττων παυσαίμην, ἢ ἐκεῖνον, ὅση δύναμις, παίων».³² Οι Πνευματομάχοι εμφανίζονται κατά το τέλος της δεκαετίας του 350 μ.Χ., αρχικά στην Αίγυπτο και άλλου στην συνέχεια. Τους Πνευματομάχους αντιμετωπίζει ο άγιος Ισιδώρος σε αρκετές επιστολές του,³³ αλλά τους ταυτίζει με τους Μακεδονιανούς, ενώ, εν πολλοίς, τους σχετίζει με την κακοδοξία του Μοντανού.³⁴ Οι Πνευματομάχοι ήταν αρειανόφρονες, οι οποίοι, μετά από πολλούς δισταγμούς και διεργασίες, αποδέχτηκαν την ομοουσιότητα του Υιού, αλλά αρνήθηκαν την ομοουσιότητα του Αγίου Πνεύματος, το οποίο αποδέχονταν ως κτίσμα. Σημαντικά κείμενα τους δεν διασώθηκαν. Όμως υπάρχουν σημαντικά θεολογικά έργα των Μεγάλου Αθανασίου, των Καππαδοκών, Αμβροσίου Μεδιόλανου και Δίδυμου του Τυφλού, τα οποία απαντούν στην κακοδοξία των Πνευματομάχων και οριοθετούν την θεολογία της Εκκλησίας ως προς την σχέση του Αγίου Πνεύματος με τα άλλα δύο πρόσωπα της Αγίας Τριάδας. Επίσης, επισημαίνουν και επεξηγούν το έργο του Αγίου Πνεύματος εντός της Θείας Οικονομίας.³⁵

Μερικοί από τους υποστηρικτές του Αρειανισμού, στη συνέχεια, απέρριψαν το «ανόμοιος» των ακραίων Αρειανών και υιοθέτησαν τη θεωρία του «όμοιος» και «ομοιούσιος», αυτοί είναι γνωστοί ως Ημιαριανοί. Μία έκφραση Ημιαρειανισμού, η οποία εκδηλώθηκε στο ξεκίνημα του δεύτερου μισού του 4^{ου} αιώνα, ήταν ο

---

³¹ Επιστολές 1.169, 1.241, 1.246, 1.389, 1.422, 2.143, 3.27, 3.63, 3.149, 3.342, 3.355, 3.386.

³² Επ. 1.389.

³³ Επιστολές 1.20, 1.59, 1.60, «καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταπὰν ὁμοούσιον ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ ὑπεδείκνυ τὸν βαπτιζόμενον.», 1.67, 1.97, 1.109, 1.499, 1.500

³⁴ Ο Μοντανός ήταν πρώην ιερέας της Κυβέλης. Ἐδρασε στην Φρυγία (156 – 172 μ.Χ.). Αυτοπαρουσιαζόταν ως φορέας του Αγίου Πνεύματος. Η διδασκαλία του είχε χιλιαστικές αναφορές και εγκρατιτικές τάσεις. Συνοδευόταν από δύο προφήτιδες, την Μαξιμίλλα και την Πρίσκιλα. Η διδασκαλία του ήταν κατά βάση μοναρχιανική αφού δίδασκε, ότι ο Θεός Πατέρας ενήργησε και αποκαλύφθηκε στον κόσμο αρχικά μέσω του Ιησού και τώρα μέσω του Παρακλήτου. Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α΄*, Αθήνα 1977, σσ 254 – 255. Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Β΄*, Εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1991, σσ 634 – 637.

³⁵ Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σσ 33 – 34.

Μακεδονιανισμός.³⁶ Οι Μακεδονιανοί, οι οποίοι εσφαλμένα ταυτίστηκαν με τους Πνευματομάχους, εμφανίστηκαν αργότερα, την δεκαετία του 370 μ.Χ. Στην Β΄ Οικουμενική Σύνοδο ομάδα τριάντα έξι Μακεδονιανών επισκόπων αρνούνται το ομοούσιο το οποίο διατυπώθηκε στη Νίκαια, οπότε προέρχονταν από τους αυστηρούς Ομοιουσιανούς.³⁷ Ο Μακεδόνης ήταν αρχιεπίσκοπος της Κωνσταντινούπολης (352 – 362 μ.Χ.) και ήταν ο κύριος εκπρόσωπος της αίρεσης. Δίδασκει ότι το Άγιο Πνεύμα ήταν κτίσμα σαν τους αγγέλους, διαφορετικό μόνο στο βαθμό,³⁸ και έτσι το Άγιο Πνεύμα ήταν υποταγμένο στον Πατέρα αλλά και στον Υιό. Η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος, το 381 μ.Χ., στην Κωνσταντινούπολη καταδίκασε τον Μακεδόνη και όρισε την αληθινή Ορθόδοξη διδασκαλία, όπου το Άγιο Πνεύμα είναι «σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον». Οι κύριοι εκπρόσωποι της Εκκλησίας έναντι των Μακεδονιανών ήταν ο Μέγας Αθανάσιος, ο Δίδυμος ο Τυφλός στην Αλεξάνδρεια και οι τρεις Καπαδόκες.³⁹

Ταυτόχρονα, εμφανίστηκαν και άλλες κακοδοξίες σχετικές με τις προηγούμενες, όπως του Μαρκέλλου Αγκύρας, οι οποίες και αυτές θεολογικά αναιρέθηκαν. Τον 4^ο αιώνα, συνεχίστηκε η παραγωγή έργων κατά παλαιότερων αιρέσεων, όπως του Σαβελλιανισμού⁴⁰ και της θρησκείας του Μανιχαϊσμού,⁴¹ ενώ αναθερμάνθηκε η αντιρρητική γραμματεία έναντι των εθνικών, εξ αφορμής της προσπάθειας του Ιουλιανού (361 – 363 μ.Χ.) να επαναφέρει την αρχαία θρησκεία. Ο Απολλιναρισμός,

---

³⁶ Fouskas, ο.π., σ 28.

³⁷ Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 34.

³⁸ «καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἔν αὐτὸ εἶναι, καὶ βαθμῶ μόνον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων.» PG 26, 532 A.

³⁹ Fouskas, ο.π., σ 28.

⁴⁰ Ο Σαβέλλιος, με καταγωγή από την Πτολεμαΐδα της Λιβυκής Πεντάπολης εγκαταστάθηκε στην Ρώμη και ήταν ο δυναμικότερος εκπρόσωπος του τροπικού μοναρχιανισμού, που χαρακτηρίζεται ως Σαβελλιανισμός. Κατά τη διδασκαλία του τροπικού μοναρχιανισμού μπορούμε να λέμε Πατέρας, Υιός και Άγιο Πνεύμα, αλλά να μην εννοούμε τρεις διαφορετικές υποστάσεις, αφού είναι τρεις διαφορετικές ονομασίες της ίδιας θεότητας. Δηλαδή ο ένας Θεός παίρνει τρία διαφορετικά προσώπεια. Ως Πατέρας εμφανίζεται στην Παλαιά Διαθήκη, ως Υιός στην Καινή Διαθήκη, με την ενανθρώπιση και την ανάληψη, και ως Άγιο Πνεύμα με τη δωρεά της χάριτος στην Εκκλησία. Πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν είναι σίγουρο ότι ο Σαβέλλιος ταύτιζε το Άγιο Πνεύμα με τον Πατέρα και τον Υιό, όπως του καταμαρτυρούσαν οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. (Ματσούκας Νίκος Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄*, εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2003, σ 85. Χρήστου, 1991, ο.π., σ 643. Στυλιανός Παπαδόπουλος, 1977, ο.π., σ 383.). Ο άγιος Ισίδωρος γράφει και εναντίον των Σαβελλιανών, ενώ τον Σαβελλιανισμό τον χαρακτηρίζει ως «κακόνουν άσέβειαν», επ. 1.67, άλλες επιστολές αναφερόμενες στην «Σαβελλίου κακόνια, έκ Λιβύης άπάρασα», επ. 1.247, είναι και οι επιστολές 1.138, 3.141.

⁴¹ Ο άγιος Ισίδωρος στις επιστολές του 1.52, 1.169, 1.245, 1.413, 2.133, αναφέρεται και στους Μανιχαίους.

ο οποίος σοβούσε τη δεκαετία του 350 και εκδηλώθηκε το 363 μ.Χ., συνειδητοποιήθηκε, κατά ένα μέρος, από την Εκκλησία μόνο στη δεκαετία του 370 μ.Χ. Ο Απολλινάριος και οι οπαδοί του εμφανίζονται να αποδέχονται τις αποφάσεις της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου και γι' αυτό τον λόγο οι Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι αντιμετώπιζαν ακόμη τον Αρειανισμό και τον Ημιαρειανισμό, δεν αντέδρασαν αμέσως.⁴² Ο Απολλιναρισμός οφείλει το όνομά του στον Απολλινάριο Λαοδικείας. Αυτός ο πολυμαθής και πολύπλευρος εκκλησιαστικός συγγραφέας, «ὄς τοσοῦτ' ἄλλο πλεον ἐλύπησεν ἡμᾶς, ὅσ' ἔδοξεν εἶναι ἐξ ἡμῶν τὸ ἐξ ἀρχῆς»,⁴³ λέει ο Μέγας Βασίλειος. Ο Απολλινάριος ήταν αντιαρειανός στην αρχή, αλλά η διδασκαλία του έγινε αιρετική. Η διδασκαλία του Απολλιναρίου αναφερόταν στις δύο φύσεις του Χριστού, αν ο Χριστός ήταν και τέλειος άνθρωπος, τότε θα μπορούσε να αμαρτήσσει και δίδασκε, «Ὅπου γὰρ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ἁμαρτία».⁴⁴ Ο Απολλινάριος αρνούσαν την ανθρώπινη φύση του Χριστού.⁴⁵ Θεωρώντας μάλιστα ως λυμένο το Τριαδολογικό πρόβλημα, προχώρησε στην επίλυση ερωτημάτων τα οποία αφορούσαν το πρόσωπο του Χριστού. Διατύπωσε ότι στον Χριστό, κατά την ενανθρώπιση, ο Λόγος προσέλαβε μόνο τη σάρκα και όχι τον νου, διότι αλλιώς θα ήταν αδύνατη η τέλεια ένωσή τους. Οι θέσεις αυτές παρέβλεπαν το Σύμβολο της Νικαίας, όπου ο όρος «ενανθρωπήσαντα» προϋποθέτει, έστω έμμεσα, την ανάληψη από τον Λόγο ολόκληρου του ανθρώπου. Με τον τρόπο αυτό, ξεκίνησαν οι κακοδοξίες οι σχετικές με το πρόσωπο του Χριστού, οι οποίες με τον Νεστοριανισμό, τον Μονοφυσιτισμό, τον Μονοθελητισμό και Μονοενεργητισμό θα συνταράξουν την Εκκλησία, με αποτέλεσμα όλες οι Οικουμενικές Σύνοδοι, από την Β΄ έως και την Ζ΄, να καταγίνουν μαζί τους. Τον 4^ο αιώνα, οπότε και ξεκινά η πρώτη περίοδος των συζητήσεων σχετικά με το πρόσωπο του Χριστού, τα απολλιναριστικά έργα θα αναιρέσουν ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Διόδωρος Ταρσού, ο Γρηγόριος Νύσσης. Στη συνέχεια, θα αναπτυχθεί πιο διευρυμένη αντιαπολλιναριστική γραμματεία. Για τις χριστολογικές κακοδοξίες η Ορθόδοξη απάντηση θεμελιώθηκε τον 4^ο αιώνα, με την θεολογία του Γρηγορίου του

---

⁴² Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 33.

⁴³ PG 32, 985 B.

⁴⁴ PG 26, 1096 B, Αθανασίου του Μεγάλου, *Εναντίον Απολλινάριου*.

⁴⁵ Fouskas, ο.π., σ 29.

Θεολόγου και του Γρηγορίου Νύσσης.⁴⁶ Υπολείμματα νεοαπολλιναριστών και πρόδρομων του Ευτυχανισμού αντιμετωπίζει, σε επιστολές του, ο άγιος Ισιδώρος.⁴⁷

Οι Πατέρες της Εκκλησίας, από το 325 μέχρι το 378 μ.Χ., συνέγραψαν και παρήγαγαν θεολογία, εν μέσω διωγμών και εντάσεων, διότι αυτοκράτορες και ανώτεροι κρατικοί αξιωματούχοι αντιμετώπιζαν τους Ορθόδοξους εχθρικά.⁴⁸ Σε αυτό το ρευστό θεολογικά περιβάλλον, το οποίο επηρέαζε απόλυτα και τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στην Αυτοκρατορία και τούμπαλιν, γεννήθηκε, ανδρώθηκε και έζησε ο άγιος Ισιδώρος, ο οποίος παρενέβη τόσο θεολογικά, στην δογματική κρίση της εποχής του, όσο και κοινωνικοπολιτικά, μέσω των επιστολών του, όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν, χωρίς να παραβλέπει και να παραμελεί το κύριο έργο του, αυτό το οποίο απορρέει από την ιδιότητά του ως ιερομόναχου.

1.2. Εκκλησιαστικό πλαίσιο της εποχής του αγίου Ισιδώρου.

Οι γιοι του Μεγάλου Θεοδοσίου, Ονώριος (395 – 423 μ.Χ.), αυτοκράτορας στη Δύση, και ο Αρκάδιος (395 – 408 μ.Χ.), αυτοκράτορας στην Ανατολή, δεν επρόκειτο να σημειώσουν κάποιο σημαντικό ρόλο στην ιστορική εξέλιξη της αυτοκρατορίας. Από πλευράς εκκλησιαστικών όμως προσώπων, ο Αμβρόσιος Μεδιολάνων (340 – 397 μ.Χ.) μεσουρανάει στη Δύση. Ο Αυγουστίνος είναι ακόμα πρεσβύτερος (395 μ.Χ.) και ο Ιωάννης Χρυσόστομος δρα στην Αντιόχεια. Ο Παγανισμός φυλλορροεί. Το πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα, ο Πελαγιανισμός⁴⁹ και ο Νεστοριανισμός είναι οι

---

⁴⁶ Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 33.

⁴⁷ Επιστολές 1.303, 1.323, 1.324, 1.236, 1.419, 1.496.

⁴⁸ Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 35.

⁴⁹ Ο Πελάγιος ήταν Βρετανός μοναχός, πιθανόν Ιρλανδικής καταγωγής. Είναι ο ιδρυτής της κακοδοξίας που έχει το όνομά του, του Πελαγιανισμού. Τον απασχόλησε το προπατορικό αμάρτημα και η διάδοσή του, το οποίο κατά την διδασκαλία του δεν προξένησε σοβαρή αλλοίωση στην ανθρώπινη φύση και στο αυτεξούσιό της. Το θεωρούσε ως ένα κακό παράδειγμα προς αποφυγή, χωρίς να υπάρχει καμία συνέχεια και κληρονομηση της φθοράς. Οπότε το βάπτισμα το αποδεχόταν ως μία πιστοποίηση της διόρθωσης των προσωπικών σφαλμάτων του κάθε ανθρώπου. Τόνιζε τον πρωταρχικό ρόλο της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου σε όλο αυτό, η οποία καθοδηγείται από την προσπάθεια μίμησης του Χριστού ως ηθικού προτύπου. Οπότε ο νηπιοβαπτισμός για τον Πελάγιο δεν είχε κανένα νόημα. Για την διατύπωση της διδασκαλίας του περί απόλυτης ελευθερίας της βούλησης επηρεάστηκε από τους Στωικούς, τον «Σύρο» Ρουφίνο, τον Ωριγένη καθώς και τον Πλωτίνο. Κύριος οπαδός του ήταν ο Καιλέστιος, ο οποίος διακρινόταν για την επιθετικότητα του και τις ακραίες διατυπώσεις του. Η διδασκαλία του Πελάγιου καταδικάστηκε τελικά από την Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431 μ.Χ.). Η Σύνοδος με τις αποφάσεις της συγκαταλέγει τον Πελαγιανισμό στις *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

αιρέσεις που ανδρώνονται κι ενοχλούν την Εκκλησία. Μέσα σ' αυτό το πολιτικό και εκκλησιαστικό περιβάλλον, με τις συνεχείς ανακατατάξεις, γεννιέται, ανδρώνεται και ζει ο Ισίδωρος. Γεννιέται όταν είναι πατριάρχης Αλεξανδρείας ο Μέγας Αθανάσιος (328 – 373 μ.Χ.) και πεθαίνει επί αρχιερατείας του Κυρίλλου (412 – 444 μ.Χ.). Ο Ισίδωρος γνώρισε πέντε πατριάρχες Αλεξανδρείας, τον Αθανάσιο, τον Πέτρο Β' (373 – 380 μ.Χ.), τον Τιμόθεο (380 – 385 μ.Χ.), τον Θεόφιλο (385 – 412 μ.Χ.) και τον Κύριλλο. Αλλά η περίοδος της ωριμότητάς του και ο χρόνος κατά τον οποίο δραστηριοποιείται ο Ισίδωρος καλύπτει το χρονικό διάστημα από το 390 ως το 432 μ.Χ. Και μπορούμε να πούμε ότι είχε σχέσεις κυρίως με τον Θεόφιλο και τον Κύριλλο. Ο Θεόφιλος ήταν ένας φιλόδοξος και εκδικητικός χαρακτήρας, ο οποίος δε δίσταζε να κάνει το οτιδήποτε προκειμένου να πετύχει τον σκοπό του.⁵⁰ Ο Ισίδωρος αποκαλούσε τον Θεόφιλο λιθομανή, χρυσολάτρη και σκαιόν.⁵¹ Καταλαβαίνουμε καλύτερα τον χαρακτηρισμό λιθομανής, ο οποίος αποδίδεται στον Θεόφιλο από τον Ισίδωρο, αν λάβουμε υπόψη μας το επεισόδιο ανάμεσα στον Θεόφιλο και τον Ισίδωρο τον Ξενοδόχο, το οποίο διασώζεται στον «Διάλογο» του Παλλάδιου Ελενουπόλεως. Εκεί διαβάζουμε για τον Θεόφιλο, «λιθομανία γάρ τις αὐτὸν Φαραώνιος ἔχει εἰς οἰκοδομήματα, ὧν οὐδαμῶς χρήζει ἡ Ἐκκλησία».⁵² Η συνωνυμία του Ισίδωρου του Ξενοδόχου και του Ισίδωρου του Πηλουσιώτη ήταν ο λόγος μιας παρεξήγησης σύμφωνα με την οποία ο Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης έδωσε αφορμή στον Θεόφιλο να ξεκινήσει τη φιλονικία με τον Χρυσόστομο,⁵³ το οποίο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Ο Θεόφιλος ήταν άξιος εκθρόνισης, έτσι ο Αρκάδιος, χωρίς να γνωρίζει τα σχέδια της συζύγου του, αυτοκράτειρας Ευδοξίας, παρότρυνε τον Χρυσόστομο να προχωρήσει σε δίκη του Θεόφιλου, την οποία όμως αυτός αρνήθηκε με την αιτιολογία ότι τα αδικήματα τα οποία διαπράχθηκαν σε άλλη

επικίνδυνες αιρέσεις, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τον Νεστοριανισμό. Ματσούκας, ο.π., σσ 267 – 269. Παπαδόπουλος, 2010, ο.π., σσ 231 – 233.

⁵⁰ «καὶ οἷας ἔσχεν ὑπολήψεις ὁ εὐλαβέστατος Ἰσίδωρος ὁ τοῦ Πηλουσιίου περὶ Θεοφίλου καὶ Κυρίλλου τῶν Ἀλεξανδρείας ἱεραρχῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς τοὺς μὲν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν Χρυσόστομον ἀπεχθείας ἐκάκιζε, τὸν δὲ ἐπῆνει τε καὶ ἐθαύμαζεν.», Φωτίου, Βιβλιοθήκη, PG 103, 1104 C.

⁵¹ «Τὸν λιθομανῆ γὰρ καὶ χρυσολάτριν προβαλλομένη Θεοφίλον, τέσσαρσι συνεργοῖς, ἢ μᾶλλον συναποστάταις· ὀχυρωθέντα, τὸν θεοφιλῆ καὶ θεολόγον κατεπολέμησεν ἄνθρωπον, τὴν περὶ τὸν ἐμοὶ ὁμώνυμον ἀπέχθειαν καὶ δυσμένειαν, ὀρμητήριον τῆς οἰκείας εὐρηκότα σκαιότητος.», επ. 1.152.

⁵² PG 47, 22.

⁵³ PG 114, 1137 D – 1141 A.

επαρχία δεν ανήκαν στην αρμοδιότητα του.⁵⁴ Την ίδια όμως στιγμή, τον Ιούνιο του 403 μ.Χ., ο Θεόφιλος με φίλους του αλλά και μαζί με εχθρούς του Χρυσοστόμου, έχοντας την υποστήριξη της αυτοκράτειρας, αποφάσισαν την απομάκρυνση του Χρυσοστόμου.⁵⁵ Ο Ισιδώρος είχε στιγματίσει αυτές τις μεθοδεύσεις του Θεόφιλου. Ο Κύριλλος, ανιψιός του Θεόφιλου, ο οποίος διαδέχτηκε στην αποστολική έδρα της Αλεξάνδρειας τον θείο του, υιοθέτησε αρχικά το βίαιο του χαρακτήρα του, τον φανατισμό και την εμπάθειά του, καθώς και την εμμονή να καθαιρέσει τον Χρυσόστομο. Ο Κύριλλος, ο οποίος ήταν παρών στην «Επί Δρῦν» Σύνοδο, το 403 μ.Χ., συνέχισε πεισματικά να αρνείται να αποκαταστήσει τουλάχιστον τη μνήμη του Χρυσοστόμου μέχρι τα έτη 417 – 418 μ.Χ.⁵⁶ Η φράση «νικάτωσαν οί τῆς Ἐκκλησίας θεσμοί, καί ἀποχωρείτω τῶν ἱερατικῶν καταλόγων ὁ μὴ λειτουργός.»⁵⁷ υπάρχει σε επιστολή του Κυρίλλου προς τον Αττικό Κωνσταντινουπόλεως, γραμμένη το 416 μ.Χ. και δείχνει τη στάση του έναντι του Χρυσοστόμου. Ο άγιος Ισιδώρος έγραψε οκτώ επιστολές⁵⁸ στον άγιο Κύριλλο.⁵⁹ Σε αυτές του απευθύνεται με ειλικρίνεια και θάρρος, «Πολλοί γάρ σε κωμωδοῦσι τῶν συνειλεγμένων εἰς Ἔφεσο, ὡς οἰκείαν ἀμυνόμενον ἔχθραν, ἀλλ' οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθοδόξως ζητοῦντα. Ἀδελφιδοῦς ἐστὶ, φασί, Θεοφίλου, μιμούμενος ἐκεῖνου τὴν γνώμην. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος μανίαν σαφῆ κατεσκέδασε τοῦ θεοφόρου καὶ θεοφιλοῦς Ἰωάννου, οὕτως ἐπιθυμεῖ καυχῆσασθαι καὶ οὗτος, εἰ καὶ πολὺ τῶν κρινομένων ἐστὶ τὸ διάφορον», ενώ του επισημαίνει ότι, «Προσπάθεια μὲν οὐκ ὄξυδορκεῖ, ἀντιπάθεια δὲ ὄλως οὐχ ὀρθῆ.»⁶⁰ Σε άλλη επιστολή του, για την άλογη επιθετικότητα του Κυρίλλου, ο Ισιδώρος σημειώνει, «Ἵνα τοίνυν κάγω μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῆς, παῦσον

⁵⁴ PG 52, 531 και PG 47, 9.

⁵⁵ B.J. Kidd, *A History of the church to a.d.461*, Volume II A.D. 313 – 408, Oxford at the Clarendon press 1922, σ 441. Fouskas, ο.π., σ. 34.

⁵⁶ Ενδιαφέρον έχει η περιγραφή από τον Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο του γεγονότος το οποίο οδήγησε τελικά τον Κύριλλο μετά και την παρέμβαση του Ισιδώρου στο να επαναφέρει το όνομα του Ιωάννου Χρυσοστόμου στα Δίπτυχα. PG 145, 1149 – 1152.

⁵⁷ PG 146, 1149 B.

⁵⁸ Επιστολές 1.310, 1.323, 1.324, 1.370, 2.127, 3.306, 5.79 (= S.C. 422, επ. 1328, σ 370), 5.268 (= S.C. 454, επ. 1582, σ 291).

⁵⁹ Ο Κύριλλος επηρεάστηκε πνευματικά από τον Ισιδώρο, όπως φαίνεται από την μεταξύ τους αλληλογραφία, όπως διασάφεται από την μεριά του Ισιδώρου. Ο ίδιος δήλωσε το 431μ.Χ. στην Έφεσο ότι «οὔτε τὰ Ἀπολιναρίου πεφρονήκαμεν πόποτε οὔτε τὰ Ἀρείου οὔτε τὰ Εὐνομίου, ἀλλ' ἐκ μικρᾶς ἡλικίας τὰ ἱερά γράμματα μεμαθήκαμεν καὶ εἰς χείρας πατέρων τεθράμμεθα ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων, ἀναθεματίζομεν δὲ καὶ Ἀπολλινάριον καὶ Ἀρείον καὶ Εὐνόμιον καὶ Μακεδόنيον...», Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος, *Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας*, Αποστολική Διακονία Αθήνα 2004, σ 24.

⁶⁰ Επ. 1.310.

τάς ἔριδας».⁶¹ Παρά τις επιπλήξεις που δέχτηκε, ο Κύριλλος αποκαλεί τον Ισίδωρο «πατέρα», τόσο μεγάλη ήταν η εκτίμηση στο πρόσωπό του,⁶² ενώ αυτός του ανταποδίδει⁶³ στην προσπάθειά του να επέλθει η ειρήνη στην Εκκλησία. Αν και ο Ισίδωρος αποκαλεί τον Κύριλλο «πάντων ἄριστον»,⁶⁴ δεν διστάζει να τον επικρίνει, όπως είδαμε, για τη συμπεριφορά του. Το καίριο σημείο στο οποίο διαφωνούσαν ήταν ο Χρυσόστομος και η μνημόνευση του. Είναι χαρακτηριστικό ακόμα το γεγονός ότι σ' ένα θεολογικό αντικείμενο, για τις δύο φύσεις του Χριστού, ο Ισίδωρος διδάσκει τον Κύριλλο. Ο Ισίδωρος γράφει στον Κύριλλο για την όχι πολύ σαφή διδασκαλία του σχετικά με τις δύο φύσεις του Χριστού, προδιατυπώνοντας με κάποιο τρόπο τη διατύπωση της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας (451μ.Χ.), γράφοντας στον Κύριλλο, «Ὅτι τι δὲ ὁ ἀληθινὸς καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς, οὔτε ὃ ἦν τραπεῖς, καὶ ὁ οὐκ ἦν προσλαβὼν, ἐκ φύσεων δυοῖν ὁ εἷς ὑπάρχων Υἱός, ἄναρχος καὶ ἀπέραντος, πρόσφατος καὶ αἰδῖος».⁶⁵ Ο Κύριλλος οφείλει τη φήμη του και την αναγνώρισή του ως αγίου στον αγώνα του εναντίον του Νεστοριανισμού. Αλλά ακόμα και σε αυτό το ζήτημα, η αντιμετώπιση της κατάστασης από τον Κύριλλο αρχικά δεν ήταν τέλεια, στρεφόταν, καθώς του προσάπτει ο Ισίδωρος, εναντίον του Νεστορίου παρά εναντίον του Νεστοριανισμού. Αν αναλογιστούμε τον αυστηρό τόνο του Ισίδωρου στην επιστολή στον Κύριλλο, ώστε αυτός να σταματήσει τις φιλονικίες,⁶⁶ καταλαβαίνουμε ότι όντως ο Κύριλλος, αρχικά, αντιμετώπιζε λάθος τη Νεστοριανική κρίση. Για αυτό το λόγο ο Ισίδωρος του έγραψε την επιστολή 1.310, η οποία κατά τα φαινόμενα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της συμπεριφοράς του Κύριλλου, κατά την διάρκεια του Νεστοριανικού προβλήματος.⁶⁷ Μετά την καταδίκη του Νεστορίου, ο Κύριλλος πείστηκε από τον αυτοκράτορα κι έγινε πιο μετριοπαθής. Δέχτηκε ένα σύμβολο το οποίο συνέθεσε ο

⁶¹ Επ. 1.370.

⁶² Fouskas, ο.π., σσ15-16.

⁶³ «Εἴτε γὰρ πατήρ εἰμι, ὡς ἔφησ ἀυτὸς, δέδια τοῦ Ἥλει τὴν κατάκρισιν, ὅτι τοὺς υἱοὺς ἁμαρτόντας οὐκ ἐσωφρόνισεν· εἴτε υἱὸς σου τυγχάνω, ὡς μᾶλλον ἐπίσταμαι, τὸν μέγαν ἐκεῖνον σχηματίζοντος Μάρκον, ἀγωνιῶ τοῦ Ἰωάνθαν τὸ ἐπιτίμιον, ὅτι τὸν πατέρα ζητήσαντα ἐγγαστρίμυθον οὐκ ἐκόλυσε. Καὶ πρότερος τοῦ ἁμαρτήσαντος, ὁ κωλύσαι δυνάμενος τέθηκεν εἰς τὸν πόλεμον. Ἴνα τοίνυν κἀγὼ μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῆς, παῦσον τὰς ἔριδας· μὴ οἰκείας ὕβρεως ἄμυναν, ἦν παρὰ θνητῶν κεχρεώστησαι, τὴν ζῶσαν Ἐκκλησίαν μεθόδευε, καὶ αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσχήματι εὐσεβείας κατασκευάζε.» , επ. 1.370.

⁶⁴ Επ. 2.127.

⁶⁵ Επ. 1.323.

⁶⁶ «Ἴνα τοίνυν κἀγὼ μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῆς, παῦσον τὰς ἔριδας.» , επ. 1.370.

⁶⁷ Fouskas, ο.π., σσ 15 – 16.

Θεοδώρητος το 433 μ.Χ. Ο Ισιδωρος ξαναγράφει στον Κύριλλο, επικρίνοντάς τον με ειλικρίνεια και προτρέποντας τον να μένει πάντα άτρεπτος, να μην προδίδει τα ουράνια και να μην τον επηρεάζει ο φόβος.⁶⁸ Ανάμεσα στις επιστολές στις οποίες απέστειλε ο Ισιδωρος στον Κύριλλο είναι και δύο,⁶⁹ όπου ασχολείται με την εκκλησιαστική κατάσταση στο Πηλούσιο και αποτελούν ένα είδος διαμαρτυρίας και μία αναφορά στην ανώτερη εκκλησιαστική αρχή. Γράφει αρχικά, «Τῆς σῆς ἐστίν, ὃ πάντων ἄριστε, συνέσεώς τε καὶ αὐθεντίας, ταῖς κακίαις τῶν ἀρχόντων κεκημηκυῖαν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὸ Πηλούσιον δυνάμεως καθαρότητι καὶ σπουδῇ ἀνακτήσασθαι».⁷⁰ Στην ίδια επιστολή, ο Ισιδωρος, αναφέρεται στις ατασθαλίες του πρεσβύτερου Μαρτινιανού και του επισκόπου Ευσέβιου και υποχρεώνει τον Κύριλλο να παρέμβει τιμωρώντας τον, όπως αρμόζει σε αυτόν ο όποιος «πάντα τὰ εἰς ἀρετὴν βλέποντα σημεῖα τοῦ κάλλους αὐτῆς ἀφανήσας ἐλυμήνατο».⁷¹ Στην άλλη επιστολή, επισημαίνει ότι η φιλαργυρία αυτών οι οποίοι ασχολούνται με τα οικονομικά ζητήματα της Εκκλησίας του Πηλουσίου είναι ακόρεστη και ότι καλά θα έκανε να σταματήσει τη φιλαργυρία όσων διαχειρίζονταν το εκκλησιαστικό χρήμα.⁷² Αυτές οι επιστολές, όπως κι αυτές με τις οποίες ο Ισιδωρος κρίνει τη συμπεριφορά του Θεόφιλου και του Κύριλλου, δείχνουν τις σχέσεις οι οποίες υπάρχουν ανάμεσα στον Ισιδωρο και την Αλεξάνδρεια. Αυτές οι σχέσεις κυμαίνονταν από την εξάρτηση στην κριτική, από την αναγνώριση στην κατηγορία.⁷³

---

⁶⁸ «Χρή σε, θαυμάσιε, ἄτρεπτον μένειν ἀεὶ, οὔτε φόβῳ προδιδόντα τὰ οὐράνια, οὔτε σαυτῷ ἐναντίον φαινόμενον. Εἰ γὰρ τὰ νῦν γεγραμμένα σοι τοῖς προτέροις ἀντεξετάσειας, ἢ κολακείας φανήση ὑπεύθυνος, ἢ εὐχερείας διάκονος, κενῆς μὲν δόξης ἠττώμενος, τῶν μεγάλων δὲ ἀγίων ἀθλητῶν τοὺς ἀγῶνας οὐ μιμησάμενος, οἱ τὸν ἅπαντα βίον ἐπ’ ἄλλοτρίας κακουχεῖσθαι ὑπέμειναν, ἢ κακὸδοξον φρόνημα κἂν μέχρις ὧτων εἰσδέξασθαι.», επ. 1.324.

⁶⁹ Επ. 2.127, 4.79.

⁷⁰ Επ. 2. 127.

⁷¹ Επ. 2.127.

⁷² Επ. 4.79.

⁷³ Fouskas, ο.π., σσ 32 – 35.

2. Ο Τόπος.

2. 1. Το Πηλούσιο.

«Όταν κάποιος κατεβαίνει από τη Συρία, η πρώτη αιγυπτιακή πόλη ήταν η Ρινοκορούρα ή Ρινοκολούρα. Πιο πέρα ήταν το σημαντικότερο κέντρο της περιοχής, το Πηλούσιο, το οποίο κατά κάποιο τρόπο εξισορρόπησε την Αλεξάνδρεια ως η ανατολικότερη πύλη εισόδου στη χώρα».⁷⁴ Το Πηλούσιο (Al –Farama) είναι πόλη η οποία βρίσκεται στη βορειοδυτική άκρη της χερσονήσου του Σινά, περίπου είκοσι δύο χιλιόμετρα ανατολικά του Καναλιού του Σουέζ και απέχει πέντε χιλιόμετρα από τη Μεσόγειο Θάλασσα.⁷⁵ Ήταν αρχαία αιγυπτιακή πόλη στο ανατολικότερο στόμιο του ποταμού Νείλου. Οι Αιγύπτιοι, πιθανότατα, το ονόμασαν Sa' inu και επίσης Per-Amon, Οίκος του Amon, από όπου ίσως το σύγχρονο όνομα της τοποθεσίας, Tell Farama. Στην Παλαιά Διαθήκη η πόλη ονομάζεται «το οχυρό της Αιγύπτου» (Ιεζεκιήλ 30:15), το όνομα δίνεται στην έκδοση του Βασιλιά Ιακώβου ως Sin, υιοθετημένο από τα εβραϊκά.⁷⁶ Το Πηλούσιο στο Μασοριτικό κείμενο απαντάται ως Σίν «רִצְוֹ»,⁷⁷ ενώ στους Ο΄ ως Σαίν,⁷⁸ στα Κοπτικά ονομάζεται Peremun, παράφραση του παλαιότερου Per -Amon. Η πόλη ήταν, λόγω της θέσης της, η πύλη της Αιγύπτου προς ανατολάς, έτσι αναδείχθηκε ως σημαντικό εμπορικό και στρατιωτικό κέντρο.⁷⁹ Κατά την 26^η και τις μετέπειτα αιγυπτιακές δυναστείες, το Πηλούσιο ήταν το κύριο συνοριακό φρούριο ενάντια στην Παλαιστίνη και τελωνείο για τα ασιατικά εμπορεύματα. Το 525 π.Χ. οι Πέρσες, υπό τον Καμβύση Β΄, νίκησαν εκεί τον φαραώ Ψαμμήτιχο Γ΄ (Psamtik III). Κατά τις περιόδους της αιγυπτιακής ανεξαρτησίας από την Περσία (28η – 29η δυναστεία), ήταν ένα ζωτικής σημασίας αμυντικό κέντρο. Στη ρωμαϊκή περίοδο, ήταν σταθμός στη διαδρομή προς την Ερυθρά Θάλασσα.⁸⁰ Τότε

⁷⁴ E. R. Hardy. *Christian Egypt, church and people*, published by Oxford University Press N.Y. 1952, σ 20.

⁷⁵ Randall Stewart, FARAMA, AL- (Pelusium), *The Coptic Encyclopedia*, Aziz S. Atiya editor in chief, volume 4, Macmillan Publishing Company 1991, New York., σσ 1089a – 1090a.

⁷⁶ Britannica, <https://www.britannica.com/place/Pelusium>.

⁷⁷ «:כִּי יוֹרְדֵה-תִּשְׁ יִרְדְּהָהּ יִשְׂרָאֵל מִצָּרַף יִרְדְּ-לַע יְהִיֶּה יִרְדְּשָׁהּ» Ιεζ 30:15.

⁷⁸ «καὶ ἐκχεῶ τὸν θυμὸν μου ἐπὶ Σαὶν τὴν ἰσχὴν Αἰγύπτου καὶ ἀπολῶ τὸ πλῆθος Μέμφεως.» Ιεζ, 30:15

⁷⁹ ΘΗΕ, τ. 10, ο.π., σ 385.

⁸⁰ Britannica, <https://www.britannica.com/place/Pelusium>.

κατασκευάστηκε ναός του Δία αφιερωμένος στον Αδριανό. Ο Πομπήιος δολοφονήθηκε στο Πηλούσιο.⁸¹ Ο αστρονόμος Πτολεμαίος γεννήθηκε εκεί.⁸²

Αναφορές στο Πηλούσιο κάνει ο Ηρόδοτος στο έργο του «Ιστορίαι», στο δεύτερο βιβλίο Ευτέρπη⁸³ και στο τρίτο Θάλεια,⁸⁴ όπου ιστορεί με πολλές λεπτομέρειες την εκστρατεία του Καμβύση Β', βασιλιά της Περσίας, στην Αίγυπτο.⁸⁵ Ο Ιώσηπος⁸⁶ αναφέρει το Πηλούσιο τέσσερις φορές στο έργο του «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία»,⁸⁷ βιβλίο Ι, μιλώντας για τις πολιορκίες του από τον Sennacherib, άλλες επτά στο έργο του «Ιουδαϊκός πόλεμος»,⁸⁸ βιβλίο Ι, και άλλες πέντε φορές στο «Κατ' Απίωνος».⁸⁹ Ο Στράβων⁹⁰ δίνει μία μικρή, αλλά ακριβή περιγραφή της περιοχής του Πηλουσίου

⁸¹ «ἐν τούτῳ Πομπήιος Μάγνος ἦκε φεύγων ἐκ Παλαιφαρσάλου πρὸς τὸ Πηλούσιον καὶ τὸ Κάσιον ὄρος· τοῦτον μὲν οὖν δολοφονοῦσιν οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως», Στράβων, *Γεωγραφικά βιβλίο Ιζ* 1.11

⁸² ΘΗΕ τ. 10, Αθανάσιος Μαρτίνος Αθήναι 1962, σ 385.

⁸³ «οἱ δὲ Ἴωνές τε καὶ οἱ Κἄρες τούτους τοὺς χώρους οἴκησαν χρόνον ἐπὶ πολλόν· εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ χῶροι πρὸς θαλάσσης ὀλίγον ἔνερθε Βουβάστιος πόλιος ἐπὶ τῷ Πηλουσίῳ καλεομένῳ στόματι τοῦ Νείλου.», 2.154.3.

«τὸ Δέλτα μόνον εἶναι Αἴγυπτον, ἀπὸ Περσέος καλεομένης σκοπιῆς λέγοντες τὸ παρὰ θάλασσαν εἶναι αὐτῆς μέχρι ταριχιῶν τῶν Πηλουσιακῶν, τῇ δὴ τεσσαράκοντά εἰσι σχοῖνοι, τὸ δὲ ἀπὸ θαλάσσης λεγόντων ἐς μεσόγαιαν τείνειν αὐτὴν μέχρι Κερκασώρου πόλιος, κατ' ἣν σχίζεται ὁ Νεῖλος ἐς τε Πηλούσιον ῥέων καὶ ἐς Κάνωβον», 2.15.1, «καὶ ἡ μὲν πρὸς ἧῶ τρέπεται, τὸ καλέεται Πηλούσιον στόμα, ἡ δὲ ἐτέρη τῶν ὁδῶν πρὸς ἐσπέρην ἔχει· τοῦτο δὲ Κανωβικὸν στόμα κέκληται.», 2.17.4.

⁸⁴ «Ἐν δὲ τῷ Πηλουσίῳ καλεομένῳ στόματι τοῦ Νείλου ἐστρατοπεδεύετο Ψαμμήνιτος ὁ Ἀμάσιος παῖς, ὑπομένων Καμβύσεια.», 3.10.1.

⁸⁵ Μνημοσύνη Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας.

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/index.html?author_id=153.

⁸⁶ Ιώσηπος, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, Ιουδαϊκός πόλεμος, Κατ' Απίωνος*.
<https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%99%CF%8E%CF%83%CE%B7%CF%80%CE%BF%CF%82http://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%99%CF%8E%CF%83%CE%B7%CF%80%CE%BF%CF%82>.

⁸⁷ Βιβλίο Ι' «ὀλίγου δὲ χρόνου διελθόντος καὶ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς διαμαρτῶν τῆς ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἐπιβολῆς ἄπρακτος ἀνεχώρησεν ἐπ' οἴκου δι' αἰτίαν τοιαύτην· πολὺς αὐτῷ χρόνος ἐτρίβητο πρὸς τὴν Πηλουσίου πολιορκίαν», «πολιορκῶν δὲ τὸ Πηλούσιον ἔλυσε τὴν πολιορκίαν ἐξ αἰτίας τοιαύτης·», «μυῶν γὰρ πληθὸς φησι μιᾶ νυκτὶ τὰ τόξα καὶ τὰ λοιπὰ ὄπλα διαφαγεῖν τῶν Ἀσσυρίων, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντα τόξα τὸν βασιλέα τὴν στρατιὰν ἀπάγειν ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου.», «διαβάς δὲ τὸν Εὐφράτην ὁ Βαβυλώνιος τὴν ἄχρι Πηλουσίου παραλαμβάνει Συρίαν πάρεξ τῆς Ἰουδαίας.», 86, 17-19

⁸⁸ «καὶ τοὺς ταύτη Ἰουδαίους φρουροῦντας τὰς κατὰ τὸ Πηλούσιον ἐμβολὰς παρεῖναι Γαβίνιον ἔπεισεν», 1,175, «καὶ θαρρῶν ἤδη Μιθριδάτης τῇ προσγενομένη δι' Ἀντίπατρον ἰσχύι πρὸς τὸ Πηλούσιον ἐξελαύνει κωλυόμενός τε διελθεῖν ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. γίνεται δὲ κἂν τῇ προσβολῇ διασημότατος Ἀντίπατρος· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν μέρος τοῦ τείχους διαρρήξας πρῶτος εἰσεπήδησεν εἰς τὴν πόλιν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ.», 1,189.

⁸⁹ Λόγος Α' «παρὰ χρῆμα οὖν ὑπέστρεψεν εἰς Πηλούσιον καὶ ἐκράτησεν τῆς ἰδίας βασιλείας» 101, «ὡς ὁ παῖς τοῦ Ἀμενώφιος τριάκοντα μυριάδας ἔχων εἰς τὸ Πηλούσιον ὑπηντίαζεν.», 274, «τούτους δ' εἰς Πηλούσιον ἔλθειν καὶ ἐπιτυχεῖν μυριάσι τριακονταοκτὼ καταλελειμμέναις ὑπὸ τοῦ Ἀμενώφιος», 291, «ὁ δὲ Χαιρήμων ἀπαλλαττομένους ἐκ τῆς Αἰγύπτου περὶ Πηλούσιον εὐρεῖν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα μυριάδας ἀνθρώπων», 297, «ταῖς περὶ τὸ Πηλούσιον», 303.

⁹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά βιβλίο Ιζ*.

<https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%AC%CE%B2%CF%89%CE%BD>.

στην εποχή του. «Μεταξὺ δὲ τοῦ Τανιτικοῦ καὶ τοῦ Πηλουσιακοῦ λίμναι καὶ ἔλη μεγάλα καὶ συνεχῆ κώμας πολλὰς ἔχοντα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πηλούσιον κύκλωι περικείμενα ἔχει ἔλη, ἄτινες βάραθρα καλοῦσι, καὶ τέλματα· ὠικισται δ' ἀπὸ θαλάττης ἐν πλείοσιν ἢ εἴκοσι σταδίοις, τὸν δὲ κύκλον ἔχει τοῦ τείχους σταδίων εἴκοσιν· ὠνόμασται δ' ἀπὸ τοῦ πηλοῦ καὶ τῶν τελμάτων.⁹¹ ταύτη δὲ καὶ δυσεῖσβολός ἐστιν ἡ Αἴγυπτος ἐκ τῶν ἐωθινῶν τόπων τῶν κατὰ Φοινίκην καὶ τὴν Ἰουδαίαν· καὶ ἐκ τῆς Ἀραβίας δὲ τῆς Ναβαταίων ἥπερ ἐστὶ προσεχής, διὰ τούτων ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἡ ὁδός. ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Ἀραβίου κόλπου Ἀραβία μὲν ἐστὶ, καὶ ἐπὶ γε τῶν ἄκρων αὐτῆς ἴδρυται τὸ Πηλούσιον».⁹² Ο Στράβων αναφέρει στο έργο του το Πηλούσιο άλλες εννέα φορές.⁹³

Το Πηλούσιο βρισκόταν πάνω στην διεθνή οδό της εποχής, η οποία συνέδεε την Αίγυπτο με αντιπάλους και συμμάχους στον βορά και στην ανατολή, Σύριους, Ασσύριους, Βαβυλώνιους, Πέρσες, Χετταίους κ.ά. Αυτή η διεθνής οδός ονομαζόταν «Ἡ Οδὸς Τῆς Θάλασσης»⁹⁴ ἢ, αλλιῶς, «Via Maris» ἐπὶ Ρωμαϊκῆς εποχῆς. Τμήμα της, το οποίο οδηγούσε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Σινά, πρὸς τὴν ἀκτὴ τῆς Παλαιστίνης, τὸ ὀνόμαζαν «ὁδὸν γῆς Φυλιστιεῖμ» Εξ.13:17.⁹⁵ Ο παραθαλάσσιος δρόμος, ο οποίος συνδέει τὸ Πηλούσιο με τὴ Ρινοκολούρα, ἦταν ἡ κύρια εδαφικὴ ὁδὸς ἀνάμεσα στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴν Παλαιστίνη. Τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ., τὸ Πηλούσιο ἦταν τὸ κύριο οχυρὸ στα ἀνατολικά σύνορα τῆς Αιγύπτου. Στὴ Ρωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ περίοδο, ἦταν τὸ μεγαλύτερο οικονομικὸ κέντρο τοῦ ἀνατολικοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἡ δευτέρη μεγάλη παραθαλάσσια πόλη τῆς Αιγύπτου, μετὰ τὴν Αλεξάνδρεια. Στὴν δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Πηλουσιῦ ἐντοπίζονται υπολείμματα μεγάλης παραγωγῆς πορφύρας βαφῆς, προερχόμενης ἀπὸ τα κοχύλια τῆς πορφύρας, κατὰ τὴν Περσικὴ καὶ τὴν πρώιμη Πτολεμαϊκὴ περίοδο. Ἐπίσης, στα δυτικά του υπάρχουν

---

⁹¹ Ἐδὼ ὁ Στράβων μας πληροφορεῖ ἀπὸ πού προήλθε ἡ ὀνομασία τοῦ Πηλουσιῦ.

⁹² Στράβων, *Γεωγραφικά βιβλίο Ιζ'*, 1.21.

⁹³ «ἀπὸ δὲ Πηλουσιῦ πρὸς τὴν αὐτὴν ἀναπλέουσι κορυφὴν σχοίνους μὲν πέντε καὶ εἴκοσι φησι σταδίοις δὲ ἑπτακοσίους πενήτηκοντα, τῷ αὐτῷ μέτρῳ χρησάμενος. πρώτην δ' ἐκ τοῦ Πηλουσιῦ προελθοῦσιν εἶναι διώρυγα τὴν πληροῦσαν τὰς κατὰ τὰ ἔλη καλουμένας λίμνας, αἱ δύο μὲν εἰσιν, ἐν ἀριστερᾷ δὲ κείνται τοῦ μεγάλου ποταμοῦ ὑπὲρ τὸ Πηλούσιον ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· καὶ ἄλλας δὲ λέγει λίμνας καὶ διώρυγας ἐν τοῖς αὐτοῖς μέρεσιν ἔξω τοῦ Δέλτα.» Στράβων, *Γεωγραφικά Βιβλίο Ιζ'*, 1.24.

⁹⁴ «Τούτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποίει, χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλὶμ ὁδὸν θαλάσσης καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου», Ἠσ. 9:1.

⁹⁵ Carl G. Rasmussen in the *Zondervan Atlas of the Bible* (2010), Zondervan, Grand Rapids, Michigan Printed in China, σελ.32.

απομεινάρια ενός μεγάλου τετράγωνου οχυρού της ύστερης Ρωμαϊκής και Βυζαντινής περιόδου. Στην περιοχή αυτή, σύγχρονες αρχαιολογικές έρευνες αποκάλυψαν τα ερείπια υποδρόμου και ενός τεράστιου εκκλησιαστικού συγκροτήματος, το οποίο περιλαμβάνει βασιλική (ναό), κρύπτη, βαπτιστήριο και αυλή, κατασκευασμένα τον 5^ο με 6^ο αιώνα μ.Χ. Στην ανατολική πλευρά της πόλης βρέθηκαν ένα λουτρό του 3^{ου} αιώνα μ.Χ., με μωσαϊκά και δεξαμενή νερού μαζί με ένα θέατρο.⁹⁶ Με το τέλος του 4^{ου} αιώνα, η κεντρική Αίγυπτος έγινε μία ξεχωριστή επαρχία, ονομαζόμενη Αρκαδία προς τιμή του γιου του Θεοδόσιου και διαδόχου του, Αρκάδιου, ενώ οι επαρχίες της Αιγύπτου Αυγουσταμνική και Θηβαΐδα χωρίστηκαν, η καθεμία τους, στα δύο.⁹⁷ Το Πηλούσιο άνηκε στην επαρχία της Αυγουσταμνικής Πρώτης και ήταν πρωτεύουσά της. Ολόκληρη η επαρχία διοικούνταν, τον 6^ο μ.Χ. αιώνα, από ένα δούκα ο οποίος ασκούσε πολιτική και στρατιωτική εξουσία, υποκείμενος μόνο στις αρχές της Κωνσταντινούπολης. Στην εποχή του Ισιδώρου, ωστόσο, το Πηλούσιο ήταν το μεγαλύτερο οικιστικό κέντρο της επαρχίας, το οποίο έλεγχε όλη την περιφέρεια.⁹⁸

Η Κοπτική παράδοση υποστηρίζει ότι ο Ιωσήφ με την Παναγία και τον Χριστό, κατά την φυγή τους στην Αίγυπτο, σταμάτησαν στο Πηλούσιο. Οι αναφορές χριστιανικής παρουσίας στο Πηλούσιο, κατά την ύστερη ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο, είναι πολλές. Ο Μελιτιανός⁹⁹ επίσκοπος Καλλίνικος ανέλαβε το αξίωμα στην πόλη, ήδη από το 325 μ.Χ. Ο Σωζόμενος¹⁰⁰ αναφέρει ότι ο πατριάρχης Αλέξανδρος Α΄ (312 – 326 μ.Χ.) έφερε τον Καλλίνικο στο αξίωμα του επισκόπου και ότι ο επόμενος πατριάρχης, ο Μέγας Αθανάσιος (326 – 373 μ.Χ.), τον αφόρισε και τον

---

⁹⁶ Roger S. Bagnall and Dominic W. Rathbone, *Egypt from Alexander to the early Christians, an archaeological and historical guide* edited by The J. Paul Getty Museum Los Angeles 2004, σσ 85-86

⁹⁷ E. R. Hardy, ο.π., σ 84.

⁹⁸ E. R. Hardy, ο.π., σσ 140 – 141.

⁹⁹ Μετά τον διωγμό του Διοκλητιανού το 303 μ.Χ., ο επίσκοπος Αλεξάνδρειας Πέτρος, ο οποίος τότε εγκατέλειψε την Αλεξάνδρεια, έδειξε επιείκεια κατά την επιστροφή των πεπτωκότων στην Εκκλησία. Ο Μελίτιος Λυκοπόλεως της Θηβαΐδας αντέδρασε εμφορούμενος από μοντανιστικές τάσεις, χειροτονώντας ταυτόχρονα πρεσβυτέρους στην Αλεξάνδρεια. Καθαιρέθηκε το 307 μ.Χ. και έτσι προέκυψε το Μελιτιανό σχίσμα ή των Καθαρών. Οι Μελιτιανοί αργότερα απορροφήθηκαν από τους Αρειανούς. Ματσούκας, ο.π., σ 390.

¹⁰⁰ «Καλλίνικον δὲ ὡς ἐπίσκοπον ὄντα ἐν Πηλουσίῳ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, καὶ μετὰ Ἀλεξάνδρου συναγόμενον, καθεῖλεν· ὅτι γε, φησὶ, παρητεῖτο κοινωνεῖν αὐτῷ, εἰ μὴ πεισθεῖη περὶ τοῦ συντετριφθαι ὑπονοουμένου μυστικοῦ ποτηρίου· Μάρκῳ δὲ τινι πρεσβυτερίου ἀφηρημένῳ τὴν Πηλουσίῳ Ἐκκλησίαν ἐπέτρεψεν· αὐτὸν δὲ Καλλίνικον στρατιωτικῆς φρουρᾶς καὶ αἰκισμῶν καὶ δικαστηρίων πειραθῆναι ἐποίησε.» PG 67, 1001 AB.

αντικατέστησε με τον Μάρκο. Το όνομα του Καλλίνικου, ωστόσο, δεν εμφανίζεται στους καταλόγους των συμμετεχόντων στη Σύνοδο της Νίκαιας, το 325 μ.Χ. Αντίθετα, οι κατάλογοι δείχνουν ότι ο επίσκοπος Δωρόθεος αντιπροσώπευε το Πηλούσιο στη Νίκαια. Ωστόσο, γύρω στο 335 μ.Χ., ο Καλλίνικος παρέστη σε σύνοδο στην Τύρο,¹⁰¹ ως επίσκοπος Πηλουσίου, και το 351 μ.Χ. προσυπέγραψε και τους κανόνες της Συνόδου της Σαρδικής (343 μ.Χ.).¹⁰² Διάδοχος του Δωρόθεου ή, ίσως, του Μάρκου ήταν ο Παγκράτιος, ο οποίος υπέγραψε τους κανόνες της Συνόδου του Σιρμίου,¹⁰³ το 359 μ.Χ., ως επίσκοπος Πηλουσίου. Το 431 μ.Χ. ο επίσκοπος Πηλουσίου Ευσέβιος παρευρέθηκε στη Σύνοδο της Εφέσου. Στα μέσα του 6^{ου} αιώνα επίσκοπος Πηλούσιου ήταν ο Γεώργιος. Υπήρξε μαθητής του Αγίου Σάββα του ηγιασμένου και είχε χειροτονηθεί επίσκοπος από τον πατριάρχη Ζωίλο (538 – 551 μ.Χ.), κάπου μεταξύ 540 και 550 μ.Χ. Τα «Αποφθέγματα Πατέρων»¹⁰⁴ αναφέρουν συχνά την περιοχή. Όταν ο Μπέρναρντ ο σοφός ή αλλιώς προσκυνητής¹⁰⁵ επισκέφτηκε το Πηλούσιο το 870 μ.Χ., έγραψε για έναν μόνο ναό στην πόλη αφιερωμένο στην Παναγία. Και σημειώνει ότι, ενώ οι κάτοικοι γνώριζαν την παράδοση, σχετικά με τη διαμονή της Μαρίας και του Ιησού, για κάποιο διάστημα στο Πηλούσιο, το γεγονός δεν έλαβε την ανάλογη τιμή από τους εκεί Χριστιανούς. Διάφοροι επίσκοποι του Πηλουσίου από την αραβική περίοδο αναφέρονται στην Ιστορία των Πατριαρχών (κοπτικό κείμενο). Η τελευταία αναφορά σε φυσική παρουσία ενός επισκόπου στο Πηλούσιο είναι από την εποχή του Κόπτη Πατριάρχη

---

¹⁰¹ Η σύνοδος συγκλήθηκε το 335 μ.Χ. από τον Μ. Κωνσταντίνο σε συνδυασμό προς τη σύνοδο των Ιεροσολύμων επ' ευκαιρία των εγκαινίων του ναού της Αναστάσεως. Συμμετείχαν εξήντα αρειανόφρονες επίσκοποι έναντι σαράντα εννέα ορθοδόξων επισκόπων της Αιγύπτου, συνοδών του Μ. Αθανασίου. Σκοπός της συνόδου ήταν να εξετάσει τις κατηγορίες, συκοφαντίες, στο πρόσωπο του Μ. Αθανασίου ώστε να εξουδετερωθεί. Οι κατηγορίες κατέπεσαν αλλά κυκλοφορήσαν φήμες για επικείμενη δολοφονία του Μ. Αθανασίου, ο οποίος διέφυγε κρυφά προκειμένου να συναντήσει τον Μ. Κωνσταντίνο στην Κωνσταντινούπολη. Φειδάς, ο.π., σσ 478 – 479.

¹⁰² Η σύνοδος δεν συνέταξε σύμβολο πίστεως με παρέμβαση του Μ. Αθανασίου, αφού επικύρωσε το σύμβολο της Νικαίας. Ο Μ. Αθανάσιος θεωρούσε απαράδεκτη την τακτική των αρειανοφρόνων, οι οποίοι σε κάθε τοπική σύνοδο συνέτασσαν σύμβολα πίστεως με σκοπό την εξουδετέρωση του συμβόλου της Νικαίας. Η σύνοδος συνέταξε θεολογικό κείμενο με τίτλο «Μακρόστιχος Έκθεσις» και περιλάμβανε το τέταρτο σύμβολο της προγενέστερης συνόδου της Αντιοχείας (341 μ.Χ.), τους αναθεματισμούς της συνόδου της Νικαίας με κριτικές αξιολογήσεις και την αποδοκιμασία της αιρετικής διδασκαλίας του Μαρκέλλου Αγκύρας, του Φωτεινού Σιρμίου και των σαβελλιανιστών γενικότερα. Φειδάς, ο.π., σ.495

¹⁰³ Σύνοδος αρειανοφρόνων την οποία συγκάλεσε ο Κωνσταντίνος το 357 μ.Χ. στο Σίρμιο (δυτικά του Βελιγραδίου). Παπαδόπουλος, 1990, ο.π., σ 192.

¹⁰⁴ *Αποφθέγματα τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων πατέρων κατ' ἀλφάβητον συλλεγόντα*, Ανώνυμου, PG 65, 221 D – 224 B.

¹⁰⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_the_Pilgrim.

Shenute II (1032 – 1046 μ.Χ.). Το 1117 μ.Χ., το δέκατο πέμπτο έτος της πατριαρχείας του Κόπτη πατριάρχη Μακαρίου Β΄, ο σταυροφόρος Βαλδουίνος πολιορκήσε το Πηλούσιο και κατέστρεψε την πόλη, αν και ήταν ήδη αραιοκατοικημένη.¹⁰⁶

2.2. Ο άγιος Ισιδώρος και το Πηλούσιο, εκκλησιαστική κατάσταση.

Το Πηλούσιο έχει τη δικιά του επισκοπή και επίσκοπο. Ο επίσκοπος και η Εκκλησία του Πηλουσίου είναι υπό την δικαιοδοσία του Πατριάρχη Αλεξανδρείας, όπως και οι άλλοι επίσκοποι της Αυγουσταμνικής Πρώτης. Ανάμεσα στους παραλήπτες των επιστολών του Αγίου Ισιδώρου είναι τριάντα επίσκοποι. Γνωρίζουμε πολύ λίγα για αυτούς, εκτός από τον Κύριλλο Αλεξανδρείας, τον Ερμογένη της Ρινοκορούρα και τον Συνέσιο Κυρήνης. Αλλά, είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς ήταν επίσκοποι αιγυπτιακών πόλεων και κυρίως της Αυγουσταμνικής Πρώτης, περίξ του Πηλουσίου. Ο Ισιδώρος, σύμφωνα με εσωτερικές μαρτυρίες των επιστολών του, γνώρισε, στον επισκοπικό θρόνο του Πηλουσίου, τον Αμμώνιο, ο οποίος ήταν πραγματικός επίσκοπος, αρεστός, δημοφιλής, γεμάτος θεϊκή σοφία, αληθινά μελίρρυτος και στο λόγο και στη φωνή.¹⁰⁷ Η αρχιερατεία του Αμμωνίου έκανε το Πηλούσιο όχι μόνο χαρούμενο, αλλά και πρότυπο στα εκκλησιαστικά πράγματα.¹⁰⁸ Ο Αμμώνιος συγκέντρωσε δίπλα του μία ομάδα από κληρικούς, οι οποίοι τον βοήθησαν στην ευημερία της πόλης και της επαρχίας.¹⁰⁹ Δεν γνωρίζουμε για πόσα χρόνια ο Αμμώνιος ήταν επίσκοπος Πηλουσίου, ίσως όχι για πολλά. Ο Αμμώνιος ήταν εν ζωή, όταν ο Χρυσόστομος εξορίστηκε. Έτσι, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Αμμώνιος έζησε μέχρι το 405 μ.Χ. Ο Ισιδώρος σημειώνει ότι ο διάδοχος του Αμμωνίου είναι ο Ευσέβιος.¹¹⁰ Όντας το αντίθετο του ενάρετου Αμμωνίου, ο Ευσέβιος ήταν, σύμφωνα με τον Ισιδώρο, ένας φρικτός άνθρωπος, τον οποίο και περιγράφει λεπτομερώς. Όσον

¹⁰⁶ Randall Stewart, ο.π., σσ 1089a – 1090a.

¹⁰⁷ «τοῦ ὄντως ἐπίσκοπου», επ. 3.178, 3.245, «ὁ ἀοίδιμος καὶ θείας σοφίας ἔμπλεως Ἀμμώνιος, ὁ ταύτης ἐπίσκοπος, τοῖς διορατικωτάτοις τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς», επ. 2.127, 3.245, «Ὅντως γὰρ ἦν καὶ τὴν ὁμιλίαν, καὶ τὴν φωνὴν μελισταγῆς, καὶ χειρωτικὸν ἐκέκτητο θέλγητρον», επ. 3.245.

¹⁰⁸ «τῆ τοῦ ἀοιδίου Ἀμμωνίου τοῦ ὄντως ἐπίσκοπου προστασία ἐνηδρύνετο, εἰκότως ἔμακαρίζετο, ἄτε δὴ καὶ τῶν θείων, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀνάπλεως οὔσα.», επ. 3.245.

¹⁰⁹ «Ἐπ' ἐκείνου μὲν γὰρ, ὥσπερ αἱ τὴν βασιλίδα τοῦ σμήνου ἐν εὐδρόσοις λειμώνων ἄνθεσι περιζάνουσι μέλιται· οὕτω πάντες αὐτὸν περιεῖπον, καὶ περὶ αὐτὶ ἐχόρευον», επ. 3.245.

¹¹⁰ «τὸν μὲν πάνσοφον ἐκείνον κεκοιμηθῆναι, καὶ εἴσω οὐρανίων χώρων γεγενῆσθαι, Εὐσέβιον τε κεχειροτονῆσθαι», επ. 2.127.

αφορά το σώμα του ήταν μικρόσωμος, το πρόσωπό του πρόστυχο και η γλώσσα του βάρβαρη. Δεν ήταν υπεύθυνος, βέβαια, για όλα αυτά, λέει ο Ισιδώρος, ήταν υπεύθυνος όμως για τον πολύ κακό χαρακτήρα του. Ήταν ημιβάρβαρος στη συμπεριφορά του, φλύαρος, θηριώδης στο θυμό του, αντίπαλος της αρετής, σύμμαχος της κακίας. Έδωχνε τους σημαντικούς ανθρώπους και μάζευε αυτούς οι οποίοι ήταν κακοί.¹¹¹ Ήταν φιλάργυρος,¹¹² οικειοποιούμενος ακόμα και τα χρήματα τα οποία προορίζονταν για τους φτωχούς.¹¹³ Ήταν ένας σιμωνιακός αρχιερέας.¹¹⁴ Ο Ισιδώρος σε επιστολές, τόσο προς τον ίδιο, όσο και προς άλλους παραλήπτες, τον αποκαλεί περιβόητο,¹¹⁵ αλιτήριο και μανιακό,¹¹⁶ ανάξιο,¹¹⁷ ανελεήμονα,¹¹⁸ ασεβή, κάνοντας λογοπαίγνιο με το όνομά του,¹¹⁹ και ανάξιο της ιεροσύνης.¹²⁰ Δεν ήταν ένας κανονικός άνθρωπος, αλλά «μιαρὸν καὶ ξένον καὶ ἄνθρωπόμορφον θηρίον».¹²¹ Τον κατηγορεί, λοιπόν, ευθέως, ότι «δι' ἐκεῖνον καὶ τὸ θυσιαστήριον λειτουργῶν, καὶ ἡ πόλις οἰκητόρων χηρεύει».¹²² Ο Ευσέβιος ήταν επίσκοπος Πηλουσίου για περισσότερα από πενήντα χρόνια.¹²³ Καθαιρέθηκε για την προσήλωσή του στον Διόσκουρο.¹²⁴ Συμμετείχε στην χειροτονία, σε αρχιερέα, του Μονοφυσίτη πατριάρχη Αλεξανδρείας Τιμόθεου Αΐλουρου (457 – 460 μ.Χ.).¹²⁵

---

¹¹¹ «Τὸ μὲν γὰρ εἶναι Εὐσέβιον, ὡς ἔφησ, ἀνθρώπιον, μικρὸν μὲν τὸ σῶμα, αἰσchrὸν δὲ τὴν ὄψιν, βάρβαρον δὲ τὴν γλῶτταν, εἰς ψόγον αὐτοῦ οὐκ ἀνάγεται, ἀληθείας δικαζούσης. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ παρὰ τὴν ἀνατροφὴν γεγένηται· τὸ δὲ εἶναι τὸν τρόπον μιζοβάρβαρον, καὶ τὴν γλῶτταν ἀκρατῆ, καὶ τὸν θυμὸν θηριώδη, καὶ τῆ ἀρετῆ πολέμιον, καὶ τῆ κακία σύμμαχον· τοὺς μὲ γὰρ σπουδαίους ἐξοστρακίζει, τοὺς δὲ φαύλους συγκροτεῖ· τοῦτ' ἀληθῶς παρ' αὐτὸν γίγνεται, καὶ πάσης συγγνώμης ἐστὶ μείζον.»., επ. 5.140 (= S.C. 422, επ. 1409, σ 492).

¹¹² Επ. 1.215.

¹¹³ Επ. 2.21.

¹¹⁴ Επιστολές 1.26, 1.177, 5.470 (= S.C. 586, επ. 1867, σ 234).

¹¹⁵ Επ. 1.177.

¹¹⁶ Επιστολές 3,82, 3.197.

¹¹⁷ Επ. 1.39.

¹¹⁸ Επ. 1.492.

¹¹⁹ Επιστολές 2.122, 2.199.

¹²⁰ Επ. 2.122.

¹²¹ Επ. 3.245.

¹²² Επ. 1.39.

¹²³ Fouskas, ο.π., σσ 37 – 39.

¹²⁴ «Ο επίσκοπος Πηλουσίου, ο οποίος είχε εκδιωχθεί λόγω της προσκόλλησής του στον Διόσκουρο, έτυχε να βρίσκεται στην Αλεξάνδρεια παρά τις απαγορεύσεις. Ήταν πολύ φτωχό είδος ανθρώπου, ο άγιος Ισιδώρος είχε παραπονεθεί πολύ γι' αυτόν. Τον έφεραν στο Καισάρειο. Αλλά ήταν απαραίτητοι δύο επίσκοποι. Κάποιος σκέφτηκε τον Πέτρο της Ιβηρικής, τον Παλαιστίνιο επίσκοπο, τον οποίο η ήττα των Θεοδοσιανών στην Ιερουσαλήμ είχε εξορίσει και τον έφερε ομοίως στην Αλεξάνδρεια. Κατάφεραν να τον ανακαλύψουν, τον έφεραν με θρίαμβο στη μεγάλη Εκκλησία και μαζί με τον Ευσέβιο χειροτόνησαν τον Τιμόθεο διάδοχο του Διοσκόρου, προς μεγάλη χαρά του λαού.»., (16 Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου*

Ισιδώρου Πηλουσιώτου.

Αναφερόμενος στον Ευσέβιο, ο Ισιδώρος γράφει σε επιστολή προς τον επίσκοπο Ερμογένη, «Ὡσπερ γὰρ εἰ ἀρετῆς ἦν ἐραστής, οὐκ ἂν τῶν φιλαρέτων ἐτέρους προετίμησεν· οὕτως ἐπειδὴ σύντροφον καὶ φίλην τὴν κακίαν ἔχει, τοῖς ὁμοτρόποις χρῆται».¹²⁶ Πράγματι, σύμφωνα με τις πληροφορίες, τις οποίες έχουμε από τις επιστολές του Ισιδώρου, ο Ευσέβιος ἐδειχνε ενδιαφέρον στο να συγκεντρώνει γύρω του ανθρώπους ὁμοίους του. Από τους πρεσβυτέρους του Πηλουσίου, ο Ζώσιμος ἦταν ο χειρότερος. Ο Ισιδώρος ἐστειλε σε αυτόν περισσότερες ἀπὸ εκατὸ επιστολές. Σε αυτές ο Ισιδώρος τον κατηγορεῖ και προσπαθεῖ να τον συνετίσει, ἐνῶ, σε πολλές επιστολές σταλμένες σε ἄλλους, ασχολεῖται με τον Ζώσιμο και τη συμπεριφορά του. Ἄλλοι πάλι ἐγράφαν προς τον Ισιδώρο παραπονόμενοι και διαμαρτυρούμενοι για αυτόν. Μερικὲς ἀπὸ τις κατηγορίες τις οποίες ἀποδίδει ο Ισιδώρος στο Ζώσιμο ἦταν ὅτι ἔλαβε τὴν ιεροσύνη ἐξαγοράζοντας τὴν,¹²⁷ ἦταν φιλάργυρος,¹²⁸ «ἔρανον σφετεριζόμενος»,¹²⁹ γαστρίμαργος, λαίμαργος,¹³⁰ ὅτι ἐπιδιώκει τις κραιπάλες,¹³¹ ἀκόλαστος και ἐκφυλος,¹³² υψηλόφρονος,¹³³ θρασύς,¹³⁴ ἄθλιος,¹³⁵ μία κηλίδα στην Εκκλησία.¹³⁶ Ὡστόσο, ο Ισιδώρος σε επιστολές του χρησιμοποιεῖ και τιμητικὲς προσφωνήσεις ἀπευθυνόμενος σ' αυτόν.¹³⁷ Παρόμοιος με τον Ζώσιμο ἦταν ο Μάρων, ἕνας ἄλλος πρεσβύτερος στο Πηλούσιο, και, ὅπως ο Ζώσιμος, ἦταν κι αυτός «μολυσμὸς τῆς Εκκλησίας» και κηλίδα στο ιερὸ θυσιαστήριο.¹³⁸ Ο Μαρτινιανός, ἄλλος ἕνας κακὸς πρεσβύτερος του Πηλουσίου, συνδέθηκε ἐπίσης με τον Ευσέβιο. Ο

Μαρτίου, 457 μ.Χ.). Luis Duchesne. *Early History of the Christian Church*, English translation by Claude Jenkins, London John Murray, Albemarle street, W. Reprinted 1960, σ 332.

¹²⁵ Σύμφωνα με τον Ευάγριο: «ψηφίζονται Τιμόθεον τὸν ἐπίκλην Αἴλουρον ἐς τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀναθῆναι βαθμὸν πρῶην μὲν τὸν μοναδικὸν ἐπιτηδεύσαντα βίον, ὕστερον δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἐναριθμηθέντα τῆς Ἀλεξανδρέων· και πρὸς τὴν μεγάλην ἀγαγόντες Ἐκκλησίαν, ἢ Καίσαρος προσαγορεύεται, ἐπίσκοπον σφίσι προχειρίζονται, ἔτι Προτερίου περιόντος τε και τὰ τῆς ιερατείας αὐτουργοῦντος. Παρήσαν δὲ τῇ χειροτονία Εὐσέβιος ὁ τοῦ Πηλουσίου πρόεδρος Πέτρος τε, ὁ ἐξ Ἰβηρίας Μαΐουμᾶ τοῦ πολυχίου», PG 86. 2521 B.

¹²⁶ Επ. 3.29.

¹²⁷ Επιστολές 1.111, 1.113, 5.393 (= S.C. 586, επ. 1762, σ 104).

¹²⁸ Επιστολές. 2.44, 2.113, 3.175.

¹²⁹ Επ. 5.210. (= S.C. 454, επ. 1496, σ 160).

¹³⁰ Επ. 1.465, επ. 5.496 (= S.C. 586, επ. 1902, σ 288).

¹³¹ Επιστολές 1.140, 4.2 (= S.C. 422, επ. 1283, σ 298), 4.3 (= S.C. 422, επ. 1284, σ 300), 4.4 (= S.C. 586, επ. 1915, σ 302).

¹³² Επιστολές 2.205, 3.401, 5.346 (= S.C. 454, επ. 1687, σ 450).

¹³³ Επ. 3.224.

¹³⁴ Επ. 1,120.

¹³⁵ Επ. 5,437 (= S.C. 586, επ. 1822, σ 182).

¹³⁶ Επ. 5.213 (= S.C. 454, επ. 1500, σ 166).

¹³⁷ Επ. 3.248, επ. 5.4 (= S.C. 422, επ. 1218, σ 186), επ. 5.213 (= S.C. 454, επ. 1500, σ 166).

¹³⁸ Επ. 2.16.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Μαρτινιανός ήταν ένας πρόστυχος άνθρωπος, φιλοχρήματος και σιμωνιακός ιερέας, αλλά ικανότατος, αφού είχε υποτάξει ακόμα και τον επίσκοπό του.¹³⁹ Υπήρχαν και άλλοι κακοί κληρικοί στο Πηλούσιο, όπως ο διάκονος Χαιρήμων, «ὁ δοκῶν εἶναι διάκονος»,¹⁴⁰ τον οποίο ο επίσκοπος Αμμώνιος τον είχε καθαιρέσει «ἐπί τέτρασι μεγίστοις ἐγκλήμασι»¹⁴¹ και ο Ευσέβιος τον αποκατέστησε. Είναι ο μόνος κληρικός, τα πεπραγμένα του οποίου ο Ισιδωρος χαρακτηρίζει εγκλήματα. Στους υπόλοιπους χρεώνει πταίσματα, αφού προφανώς επιδέχονταν μετάνοια και συγχώρεση. Ο Ισιδωρος γράφει επίσης στο διάκονο Παλλάδιο δύο σημαντικές επιστολές,¹⁴² βασισμένες στην φράση του αποστόλου Παύλου «Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται» Α΄ Τιμ 3:1. Τον επίσκοπο Ευσέβιο περιστοίχιζαν επίσης και οι αρχιδιάκονοι Λούκιος¹⁴³ και Πανσόφιος,¹⁴⁴ οι διάκονοι Ιέρακας,¹⁴⁵ Σέρηνος¹⁴⁶ και Ευστάθιος,¹⁴⁷ συμπληρώνοντας την ζοφερή πραγματικότητα της Εκκλησίας του Πηλουσίου. Αλλά, αναμφισβήτητα, υπήρχαν καλοί λειτουργοί στο Πηλούσιο και την ευρύτερη επαρχία και ο Ισιδωρος δεν θεωρεί όλους τους ανθρώπους κακούς.¹⁴⁸ Εξάλλου, επί Αμμωνίου, υπήρχαν άριστοι πρεσβύτεροι, όπως ο Ιέρακας,¹⁴⁹ ο Θεοδόσιος,¹⁵⁰ διάκονοι, όπως ο Ευτόνιος¹⁵¹ και αναγνώστες, όπως ο Τιμόθεος.¹⁵² Από το ιερατείο της επαρχίας, ο Ισιδωρος επαινούσε πάρα πολύ τον επίσκοπο Ερμογένη της Ρινοκορούρα και τους επισκόπους Λαμπέτιο¹⁵³ και Θεοδόσιο.¹⁵⁴ Όλοι οι κληρικοί ανώτεροι και κατώτεροι οι οποίοι έλαβαν επιστολές από τον Ισιδωρο είναι εκατόν πενήντα τέσσερις. Οι περισσότεροι απ' αυτούς ίσως τα δύο τρίτα διέμεναν στο Πηλούσιο και στην γύρω περιοχή. Σχετικά με τον μοναχισμό στο Πηλούσιο, έχουμε τις ακόλουθες

¹³⁹ «ὡς εὐτελὲς καὶ ἀργυρώνητον ἀνδράποδον κεχειροτονημένον, ἵν' ἄπερ ἂν Μαρτινιανὸς ἐπιτάττοι, ποιήσειεν», επ. 2.127.

¹⁴⁰ Επ. 3.258.

¹⁴¹ Επ. 3.64, επ. 3.178.

¹⁴² Επιστολές 3.216, 4.219 (= S.C. 454, επ. 1641, σ 382).

¹⁴³ Επ. 1.29.

¹⁴⁴ Επ. 1.157.

¹⁴⁵ Επ. 5.184 (= S.C. 454, επ. 1468, σ 108).

¹⁴⁶ Επ. 3.217.

¹⁴⁷ Επ. 3.369.

¹⁴⁸ «Μὴ γὰρ δὴ πάντας, ὃ μισοπονηρίας τέμενος, ἡγοῦ τοιούτους εἶναι, ἀλλ' εἶναί τινας τοὺς τὸν ἀποστολικὸν σώζοντας χαρακτηῖρα, ὧν εἷς καὶ αὐτὸς τυγχάνεις, δι' οὗς οὐδέπω ἢ κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων ἐξενήνεκται ψῆφος», επ. 3.17.

¹⁴⁹ Επ. 3.223.

¹⁵⁰ Επ. 3.349.

¹⁵¹ Επ. 3.247.

¹⁵² Επιστολές 2.151, 2.155.

¹⁵³ Επιστολές 2.211, 2.221.

¹⁵⁴ Επ. 3.245.

πληροφορίες. Ο Ισιδωρος απέστειλε πέντε επιστολές σε ομάδες μοναχών. Γράφει προς τη μονή του Πηλουσιού,¹⁵⁵ προς «Πηλουσιώταις εις τό κοινόβιον»,¹⁵⁶ προς «ἐν Πηλουσιῶ μοναχοῖς»,¹⁵⁷ σε νεώτερους μοναχούς¹⁵⁸ και προς τη μονή στην Ταβεννησία.¹⁵⁹ Ο Ισιδωρος επίσης αποστέλλει δύο επιστολές σε μοναχές, μία σε μοναχές της Αλεξάνδρειας,¹⁶⁰ τις επονομαζόμενες Σανδαλάρειες, και μία άλλη σε μοναχές¹⁶¹ οι οποίες επισκέπτονταν συχνά την πόλη. Έτσι, κοντά στο Πηλούσιο ήταν μία ή δύο ανδρικές μονές και μία γυναικεία μονή. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πόσοι μοναχοί υπήρχαν περίξ του Πηλουσιού. Το μόνο το οποίο γνωρίζουμε είναι ότι περίπου σαράντα μεμονωμένοι μοναχοί είναι αποδέκτες επιστολών από τον Ισιδωρο. Ανάμεσα τους ήταν πέντε αρχιμανδρίτες,¹⁶² ο Παύλος,¹⁶³ ο Αθανάσιος,¹⁶⁴ ο Πέτρος,¹⁶⁵ ο Λουκάς¹⁶⁶ και ο Δωσίθεος.¹⁶⁷ Η ποιότητα των μοναχών γύρω από το Πηλούσιο, εκείνη την εποχή, ήταν όπως και των κληρικών. Υπήρχαν κάποιοι καλοί μοναχοί, όπως ο Ορίων, ο οποίος ήταν «Ἄπλοῦς γὰρ εἶ τὴν γλῶτταν, ἀπλούστερος δὲ τὴν γνώμην, ἀπλούστατος δὲ τὸν βίον»¹⁶⁸ και ο Στρατήγιος.¹⁶⁹ Όμως πολλοί ήταν οι μοναχοί, όπως ο Λαμπέτιος,¹⁷⁰ ο Φίλιππος,¹⁷¹ ο Μάρκος,¹⁷² ο Πελάγιος¹⁷³ και μερικές μοναχές,¹⁷⁴ οι οποίοι ζούσαν στη πολυτέλεια, στη λαιμαργία, στην απραξία και την

---

¹⁵⁵ Επ. 1.150.

¹⁵⁶ Επ. 1.154.

¹⁵⁷ Επ. 1.220.

¹⁵⁸ Επ. 1.474.

¹⁵⁹ Επ. 1.93.

¹⁶⁰ Επ. 1.87.

¹⁶¹ Επ. 1.367.

¹⁶² Αρχιμανδρίτης ονομαζόταν στο αρχικό μοναστικό καθεστώς ο προεστός μεγάλης και πολυάνθρωπης ιεράς μονής, ο οποίος συμβόλιζε τον αρχηγό της μάνδρας, μονής. Επίσης έτσι ονομαζόταν ο ανώτερος επόπτης μεγάλων μοναχικών συγκροτημάτων. ΘΗΕ, τόμος 3, ο.π., σ. 338.

¹⁶³ Επ. 1.49.

¹⁶⁴ Επ. 1.117.

¹⁶⁵ Επ. 1.258.

¹⁶⁶ Επ. 1.298.

¹⁶⁷ Επ. 1.392.

¹⁶⁸ Επ. 3.45.

¹⁶⁹ Επ. 3.98.

¹⁷⁰ Επ. 1.13.

¹⁷¹ Επ. 1.41.

¹⁷² Επ. 1.173.

¹⁷³ Επ. 1.314.

¹⁷⁴ Επ. 1.367.

αταξία. Αυτή, εν συντομία, είναι η εικόνα της κατάστασης στην Εκκλησία του Πηλουσίου, όπως μας την παρουσιάζει ο Ισίδωρος μέσα από τις επιστολές του.¹⁷⁵

2.3. Πολιτική και κοινωνική κατάσταση του Πηλουσίου.

Όσον αφορά τους άρχοντες του Πηλουσίου, την εποχή του Ισιδώρου, γνωρίζουμε ότι, όταν ο Ρουφίνος ήταν στην διοίκηση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας,¹⁷⁶ ο διοικητής της Αυγουσταμνικής Πρώτης ήταν ο Καππαδόκης Γιγάντιος. Ο Ισίδωρος σε επιστολές του ασχολείται με τον διοικητή Γιγάντιο,¹⁷⁷ την κακή συμπεριφορά του και την πολιτική του. Υπήρχαν όμως στο Πηλούσιο και καλοί άρχοντες, τους οποίους ο Ισίδωρος αναφέρει και επαινεί σε επιστολές του. Όλοι οι πολιτικοί αξιωματούχοι, οι οποίοι αναφέρθηκαν από τον Ισίδωρο, και όσοι από αυτούς είχαν επικοινωνία μαζί του είναι πενήντα στον αριθμό. Για το μέγεθος του πληθυσμού του Πηλουσίου δεν είμαστε σίγουροι, αλλά υπάρχουν ορισμένα σημεία τα οποία μας επιτρέπουν να το αξιολογήσουμε. Έτσι, γνωρίζουμε, κυρίως από τις επιστολές του Ισιδώρου, ότι το Πηλούσιο ήταν πρωτεύουσα της Αυγουσταμνικής Πρώτης. Ο διοικητής κατοικούσε σ' αυτό, είχε δικό του επίσκοπο, υπήρχε ένα βουλευτήριο το οποίο είχε τον ρόλο της Συγκλήτου.¹⁷⁸ Ο Ισίδωρος απέστειλε επιστολές σε εκατόν πενήντα τέσσερις κληρικούς, δηλαδή σε τριάντα επισκόπους, πενήντα πέντε πρεσβύτερους, δύο αρχidiaκόνους, σαράντα εννέα διακόνους, τέσσερις υποδιακόνους, δεκατέσσερις αναγνώστες. Επίσης απέστειλε επιστολές σε σαράντα μοναχούς, πέντε μονές αντρικές και γυναικείες, πενήντα δημάρχους και άλλους αξιωματούχους, τριάντα σχολαστικούς, δέκα πολιτικούς, τέσσερις δασκάλους γραμματικής, γραμματείς της εποχής, πέντε γιατρούς, δύο σοφιστές, ένα φιλόσοφο και έναν ποιητή. Είναι δεδομένο ότι πολλοί από τους κληρικούς, πολιτικούς αρχηγούς και άλλους σημαντικούς άνδρες, οι οποίοι έλαβαν επιστολές από τον Ισίδωρο, δεν ήταν κάτοικοι του Πηλουσίου, αλλά, ακόμα και αν οι μισοί από αυτούς ήταν κάτοικοί του, το γεγονός είναι χαρακτηριστικό. Πρέπει επίσης να προσθέσουμε το εξής, ότι υπήρχε και ένας

---

¹⁷⁵ Fouskas, ο.π., σσ 39 – 43.

¹⁷⁶ Επ. 1.489.

¹⁷⁷ Επιστολές 1.281, 1.486, 1.487.

¹⁷⁸ Επ. 1.226.

μη μόνιμος πληθυσμός εκεί εμπόρων,¹⁷⁹ στρατιωτικών¹⁸⁰ και χωρικών,¹⁸¹ οι οποίοι πήγαιναν στο Πηλούσιο να τακτοποιήσουν τις υποθέσεις τους. Αυτά τα στοιχεία μας επιτρέπουν να διαπιστώσουμε ότι το Πηλουσίον ήταν η μεγαλύτερη πόλη στην Αυγουσταμνική Πρώτη.¹⁸² Η θρησκευτική κατάσταση των κατοίκων, οι οποίοι διέμεναν στο Πηλούσιο, ήταν αντίστοιχη κάθε άλλης πόλης της χριστιανικής αυτοκρατορίας, εκείνη την εποχή. Η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν Χριστιανοί,¹⁸³ μετά τους Χριστιανούς ήταν οι Ειδωολάτρες, σε ικανοποιητικό αριθμό, όπως μας πληροφορούν πολλές επιστολές του Ισιδώρου.¹⁸⁴ Επίσης υπήρχε και Εβραϊκή κοινότητα.¹⁸⁵ Η παρεχόμενη εκπαίδευση στο Πηλούσιο φαίνεται να ήταν καλή, αν λάβουμε υπόψη ότι οι περισσότεροι από τους μορφωμένους ανθρώπους, με τους οποίους αλληλεπιδρούσε ο Ισιδώρος, ήταν κάτοικοι της πόλης. Ο Ισιδώρος γράφει σε δύο σοφιστές, στον Ασκληπιό¹⁸⁶ και τον Αρποκρά.¹⁸⁷ Αυτοί οι σοφιστές ήταν ένα είδος ρητόρων και δασκάλων της ρητορικής.¹⁸⁸ Μάλλον ήταν καθηγητές της πόλης, όπως καταλαβαίνουμε από την επιστολή 5.458.¹⁸⁹ Εκεί, ο Ισιδώρος ανακοινώνει τον θάνατο του αρίστου σοφιστή Αρποκρά, ζητώντας από τον σοφιστή Ασκληπιό να προτείνει κάποιον άλλον για αυτή τη θέση.¹⁹⁰ Περισσότεροι από τριάντα σχολαστικοί, δηλαδή δάσκαλοι ή γραμματείς, οι οποίοι έλαβαν επιστολές από τον Ισιώρο ήταν κάτοικοι του Πηλουσίου. Το ίδιο επίσης ισχύει για τους τέσσερις

¹⁷⁹ Επιστολές 1.155, 1.299, 1.300.

¹⁸⁰ Επιστολές 1.40, 1.462, 1.326, 1.327, 2.190, 2.191, 2.203, 3.321.

¹⁸¹ Επ. 5.212 (= S.C. 454, επ. 1498, σ 162).

¹⁸² Σύμφωνα με τον Στράβωνα η πόλη του Πηλουσίου, «τὸν δὲ κύκλον ἔχει τοῦ τείχους σταδίων εἴκοσιν.» Στράβων, *Γεωγραφικά βιβλίο Ιζ'*, 1.21.

¹⁸³ Αδαμάντιος Ν. Διαμαντόπουλος, *Ισιδώρος ο Πηλουσιώτης*, Νέα Σιών, εκδότης Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, τόμος 21, 1926, σ 101.

¹⁸⁴ Επιστολές 2.46, 2.146, 3.135, 3.154, 4.31 (= S.C. 586, επ. 1719, σ 44), 4.55 (= S.C. 422, επ. 1338, σ 382), 5.117 (= S.C. 422, επ. 1384, σ 450), 5.164 (= S.C. 454, επ. 1442, σ 82), 5.173 (= S.C. 454, επ. 1454, σ 86), 5.186 (= S.C. 454, επ. 1470, σ 114).

¹⁸⁵ Επιστολές 1.18, 1.141, 1.331, 2.63, 2.90, 2.143, 3.19, 4.225 (= S.C. 422, επ. 1259, σ 256), 5.119 (= S.C. 422, επ. 1386, σ 452).

¹⁸⁶ Επιστολές 4.28 (= S.C. 454, επ. 1555, σ 244), 4.31 (= S.C. 586, επ. 1719, σ 44), 5.458 (= S.C. 586, επ. 1854, σ 218).

¹⁸⁷ Επιστολές 2.228, 3.37, 3.154, 3.345, 4.55 (= S.C. 422, επ. 1338, σ 382), 4.91 (= S.C. 454, επ. 1697, σ 459), 4.140 (= S.C. 586, επ. 1782, σ 131), 5.48 (= S.C. 422, επ. 1220, σ 191), 5.52 (= S.C. 422, επ. 1291, σ 311), 5.80 (= S.C. 422, επ. 1330, σ 375), 5.102 (= S.C. 422, επ. 1366, σ 423), 5.110 (= S.C. 422, επ. 1379, σ, 445), 5.124 (= S.C. 422, επ. 1391, σ 459), 5.162 (= S.C. 454, επ. 1440, σ, 63), 5.185 (= S.C. 454, επ. 1469, σ 111), 5.198 (= S.C. 454, επ. 1483, σ 145), 5.223 (= S.C. 454, επ. 1512, σ 189), 5.348 (= S.C. 454, επ. 1689, σ 453), 5.351 (= S.C. 454, επ. 1693, σ 457), 5.415 (= S.C. 586, επ. 1796, σ 157), 5.423 (= S.C. 586, επ. 1805, σ 167), 5.458 (= S.C. 586, επ. 1854, σ 219).

¹⁸⁸ Διαμαντόπουλος, 1926, ο.π., σ 295.

¹⁸⁹ S.C. 586, επ. 1854, σ 218.

¹⁹⁰ «Ἐπεὶ τοίνυν παιδευτοῦ χρῆζει ἡ πόλις, μήνυσόν τινα, καὶ ἀλύουσα οὐκ ἂν διαμάρτοι.»

διδασκάλους γραμματικής, για τον ποιητή Αλέξανδρο,¹⁹¹ τον ειδωλόλατρη φιλόσοφο Μάξιμο¹⁹² και πέντε γιατρούς. Ανάμεσα στις σωζόμενες επιστολές υπάρχει και μία με παραλήπτες τους μαθητές του πρεσβυτέρου Βόνθου.¹⁹³ Η επιστολή 3.86¹⁹⁴ δηλώνει ότι υπήρχε μία βιβλιοθήκη στο Πηλούσιο.¹⁹⁵

Αυτή είναι, εν συντομία, η εικόνα την οποία έχουμε για το Πηλούσιο, μιας αρκετά σημαντικής πόλης εκείνης της εποχής. Τη ζωή της παρατηρούμε μέσα από τις επιστολές του Ισιδώρου, ο οποίος είναι για το Πηλούσιο ένα πολύ σημαντικό στήριγμα και θρησκευτικός και κοινωνικός παράγοντας. Η συμπεριφορά και η δράση του φαίνεται να είναι καταλυτική για τον κοινωνικό ιστό της πόλης, όσο και αν προσπαθεί ο ίδιος να μην γίνεται φανερό. Απεναντίας τονίζει τη σημαντικότερη επίδραση του αρχιερέα Αμμωνίου στην εύρυθμη λειτουργία της πόλης, η οποία έγινε περισσότερο αισθητή μετά την κοίμηση του και την ανέλιξη στον επισκοπικό θρόνο του Ευσέβιου.

---

¹⁹¹ Επ. 5.331 (= S.C. 454, επ.1667, σ 416).

¹⁹² Επ.1.96.

¹⁹³ Επ.3.28.

¹⁹⁴ «ΖΩΣΙΜΟ ΒΙΒΛΙΟΦΟΡΩ. Τὸν στιχισμὸν (στοιχισμὸν) τῶν βιβλίων, ὧν γέγραφέ σοι, τῷ φίλῳ δήλου μετ' ἀκριβείας, ἵνα μὴ ἔργασα λήθη, σοὶ μὲν ζημίαν, αὐτῷ δὲ ψῆφον ἀγνωμοσύνης ἐπαγάγη.» Η λέξη στιχισμός πρέπει να αντικατασταθεί με την στοιχισμός η οποία σημαίνει ταξινόμηση ή διάταξη. Η λέξη βιβλιοφόρος σημαίνει τον βιβλιοθηκάριο. Fouskas, ο.π., σ 47.

¹⁹⁵ Fouskas, ο.π., σσ 43 – 47.

3. Ο άνθρωπος.

3. 1. Εξωτερικές πληροφορίες σχετικές με τον άγιο Ισίδωρο.

3.1.1. Θεωρίες σχετικά με τον χαρακτηρισμό Πηλουσιώτης.

Ο άγιος Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης είναι ένας από τους πιο παραγωγικούς και επιδραστικούς συγγραφείς του 5^{ου} αιώνα μ.Χ., από το έργο του οποίου έχουν φτάσει σε εμάς σήμερα περίπου δύο χιλιάδες επιστολές.¹⁹⁶ Οι περισσότερες από αυτές έχουν σύντομη μορφή, μίας ή δύο παραγράφων. Το γεγονός ότι τόσες πολλές επιστολές συνδέονται με αυτόν δεν αποτελεί έκπληξη από μόνο του, δεδομένου ότι η συγγραφή επιστολών εκείνη την εποχή θεωρούνταν ο καλύτερος τρόπος για να διασφαλίσει κάποιος τη θέση του στην κοινότητα και αποτελούσε σημαντικό μέσο επικοινωνίας.¹⁹⁷ Οι επιστολές πρέπει να θεωρηθούν ως η πιο σημαντική λογοτεχνική μορφή, στην οποία εκφράστηκε η ρητορική της Αυτοκρατορίας. Είναι το πιο σημαντικό μέσο επιρροής, εξ αποστάσεως, στην Αυτοκρατορία, τόσο στον κοσμικό όσο και στον εκκλησιαστικό χώρο. Κι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εποχής είναι ένας καταγιγισμός πειθούς, εκτοξευόμενος, ακριβώς, από τα εκάστοτε ενδιαφερόμενα μέρη, πεπεισμένοι όλοι ότι είχαν είτε δικαιώματα και προνόμια, από τη μία πλευρά, είτε το κλειδί για τη σωστή πίστη, απ' την άλλη.¹⁹⁸

Η δράση του Ισιδώρου δε διέγραψε μεγάλη ακτίνα στα ιστορικά γεγονότα της περιόδου, μεταξύ της Β' και Γ' Οικουμενικής Συνόδου, ούτε ήταν ο Άγιος από τους πρωτοστατούντες στις Χριστολογικές έριδες κατά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο, αν και

---

¹⁹⁶ Ο Σεβήρος της Αντιόχειας μέτρησε σχεδόν 3.000 επιστολές που διανεμήθηκαν μέσω πολλών βιβλίων, αλλά σημείωσε ότι σε ένα μόνο βιβλίο ορισμένες είχαν αντιγραφεί δύο ή τρεις φορές και η αρχική αριθμητική σειρά δεν είχε πλέον ακολουθηθεί. (Ewieux, 1991, ο.π., 1308 B). Μεταγενέστεροι αναφέρουν δέκα χιλιάδες. Στην έκδοση του Migne (PG) εντοπίστηκαν δεκαεννέα διπλογραφίες, ενώ αναφέρονται και τα έργα λόγος «πρὸς Ἑλληνας» (επιστολές 2.137, 2.228) και λογίδιον «περὶ τοῦ μὴ εἶναι εἰμαρμένην» (επ. 3.253). Ο λόγος ή χάθηκε ή υπάρχει εντός των επιστολών 5,186 (= S.C. 454, επ. 1470, σ 114) και 2,146, ενώ το λογίδιον ταυτίζεται με την επιστολή 3,154. Παπαδόπουλος 2010, ο.π., σ 427.

¹⁹⁷ Laurent Boivin, *Gravitas in the Desert: An Analysis of Selected Letters of Isidore of Pelusium and his Influence on the Secular and Ecclesiastical Affairs of the Fifth Century CE.*, Major Paper, September 13, 2014, Queen's University, σ 3.

¹⁹⁸ Fergus Millar, *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II (408-450)* (Berkeley: University of California Press, 2006), σ 33.

η επιρροή του στην διαμόρφωση των αποφάσεων είναι αξιοσημείωτη και αξιοπρόσεκτη.¹⁹⁹ Από τις επιστολές του όμως έχουμε εικόνα του κοινωνικού βίου των κατοίκων της Αιγύπτου, τόσο των Χριστιανών αλλά και των αιρετικών, των Ιουδαίων και των Εθνικών. Το διασωθέν έργο του, βέβαια, δεν έχει την έκταση των έργων των άλλων πατέρων, οι οποίοι προηγήθηκαν, αλλά διακρίνεται από ένα ύφος εντελώς προσωπικό.²⁰⁰

Υπάρχουν δύο θεωρίες σχετικά με τον χαρακτηρισμό Πηλουσιώτης. Η πρώτη διατυπώθηκε πρώτα από τον Αδ. Διαμαντόπουλο (1869 – 1948), και την ακολουθούν αρκετοί σύγχρονοι ερευνητές, ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο Ισιδωρος καλείται Πηλουσιώτης, γιατί η καταγωγή του είναι από το Πηλούσιο. Ο Διαμαντόπουλος προσπαθεί να ισχυροποιήσει την θέση του από το γεγονός ότι υπάρχουν πολλοί δεσμοί ανάμεσα στον Ισιδωρο και στο Πηλούσιο. Οι λόγοι οι οποίοι τον οδήγησαν σ' αυτή την θεωρία είναι ότι οι περισσότερες από τις μισές υπάρχουσες επιστολές στάλθηκαν σε κατοίκους του Πηλουσίου, όπως και το μεγάλο ενδιαφέρον το οποίο δείχνει ο Ισιδωρος για την πόλη και την ευημερία της. Τέλος, δεν υπάρχει ούτε ένα στοιχείο στις επιστολές το οποίο να επιβεβαιώνει την ύπαρξη κάποιας ιδιαίτερης σχέσης του Ισιδώρου με την Αλεξάνδρεια. Το αντίθετο μάλιστα διότι, όταν αναφέρεται στην Αίγυπτο,²⁰¹ την χαρακτηρίζει ως τόπο μακρινό.²⁰²

Σύμφωνα με την δεύτερη θεωρία, ο Ισιδωρος αποκαλείται Πηλουσιώτης γιατί έγινε μοναχός σε Μονή κοντά στο Πηλούσιο, αλλά γεννήθηκε αλλού. Αυτή βασίζεται σε πληροφορία την οποία βρίσκουμε στον πατριάρχη Φώτιο (820 – 893 μ.Χ.), ο οποίος αναφερόμενος σε μαρτυρία του αγίου Εφραίμ Αντιοχείας²⁰³ (527 – 545 μ.Χ.) σημειώνει για τον Ισιδωρο, «Ἀλεξανδρεὺς δὲ τὸ γένος οὗτος ἦν»²⁰⁴ και την

---

¹⁹⁹ Αλληλογραφεί πριν, κατά την διάρκεια και μετά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο με τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β' (επ. 1.311), με τον αρχιεπίσκοπο Αλεξανδρείας Κύριλλο (επιστολές 1.310, 1.323, 1.324) και με Αιγυπτίους επισκόπους (επ. 1.419) οι οποίοι συμμετείχαν στην σύνοδο και καταπιάνεται με θεολογικά θέματα και θέματα τάξης.

²⁰⁰ Αδαμάντιος Ν. Διαμαντόπουλος, *Ισιδωρος ο Πηλουσιώτης*, Νέα Σιών, εκδότης Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, τόμος 20 (1925), σ 738.

²⁰¹ Στην επιστολή 4.207 (= S.C. 454, επ. 1538, σ 222) ο Ισιδωρος θεωρούσε την Αλεξάνδρεια ως ξένη πόλη «ἐν Ἀλεξάνδρεια τῇ πρὸς Αἴγυπτον», ενώ αναφερόμενος στην Αίγυπτο την χαρακτηρίζει «ἡ γείτων Αἴγυπτος», επ.1.152, και στην επιστολή 1.457 «ἐπειδὴ ἀπαίρει πρὸς Αἴγυπτον, σκεπάσματος δέεται».

²⁰² Διαμαντόπουλος. 1926, ο.π., σσ 105 – 107. Fouskas, ο.π., σ 6.

²⁰³ Εφραϊμίου πατριάρχου Θεουπόλεως.

²⁰⁴ PG 103, 964 A.

ακολουθεί το μεγαλύτερο μέρος των παλαιών μαρτυριών και συγχρόνων μελετητών.²⁰⁵ Δεν μπορούμε να διατυπώσουμε με σιγουριά τον τόπο γέννησης του Ισιδώρου, αφού αυτή είναι η επιλογή του, να μη μας τον γνωστοποιήσει μένοντας πιστός στις μοναχικές συνθήκες περί ξενιτιάς και αποταγής. Μας κάνει γνωστό μόνο τον τόπο διαμονής του, όταν έγραφε τις επιστολές του, και αυτός είναι τα περίχωρα του Πηλουσίου.²⁰⁶

3.1.2. Μαρτυρίες σχετικά με το πρόσωπο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτη.

Οι μαρτυρίες για το πρόσωπό του ποικίλλουν αισθητά μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον αρχαιότερο Βίο, ο Ισιδώρος, αφού εκπαιδεύτηκε στις Γραφές και στις ελληνικές σπουδές, λέγεται ότι ήταν μοναχός στη Νιτρία και, στη συνέχεια, χειροτονήθηκε ιερέας από τον Μέγα Αθανάσιο. Εξορίστηκε από τον Θεόφιλο και επέστρεψε στην έρημο από την οποία προέτρεπε, καθοδηγούσε και παρηγορούσε τους συγχρόνους του, με επιστολές. Οι πρόσφατοι Βίοι συγγέουν συχνά τον Ισιώρο του Πηλουσίου με τον Ισιώρο τον Αλεξανδρινό και έτσι διατυπώνουν τη θέση ότι ήταν ωριγενιστής και ότι, κατόπιν διώξεων, κατέφυγε ως πρόσφυγας στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Σύμφωνα με το Αλεξανδρινό Συναξάριο και το Αραβικό Ιακωβιτικό Συναξάριο, ο

---

²⁰⁵ Ολόκληρο το απόσπασμα από τον Φώτιο (PG 103, 964A) το οποίο αφορά τον Ισιώρο είναι το ακόλουθο, «έν τούτω τῷ κεφαλαίῳ καὶ Ἰσιδώρου τοῦ ἐν μονάζουσιν περιβλέπτου (Ἀλεξανδρεὺς δὲ τὸ γένος οὗτος ἦν, καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσιν αἰδέσιμος) διαφόρους ἐξ ἐπιστολῶν διαφορῶν χρήσεις ἐπιφέρει, αἱ κατὰ πάντα συμβαίνουσι ταῖς παρὰ τῶν αἰρετικῶν ὡς οὐκ εὐσεβέσι συκοφαντουμέναις.». Δύο σημαντικές σημειώσεις είναι κατάλληλες για αυτό το απόσπασμα ὅσον ἀφορᾷ τὸν τόπο γέννησης τοῦ αγίου Ἰσιδώρου. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι ἡ φράση «Ἀλεξανδρεὺς δὲ τὸ γένος οὗτος ἦν» εἶναι παράθεση καὶ δὲν ἀνήκει στὸν Εφραίμ ἀλλὰ στὸν Φώτιο. Τὸ ρήμα «ἐπιφέρει» ἐνδυναμώνει αὐτὴ τὴν ἀποψη. Με ἄλλα λόγια, ἡ ἐνδειξη ὅτι ὁ Ἰσιώρος ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἀνήκει στὸν 9^ο αἰῶνα καὶ ὄχι στὸν 6^ο. Ἡ δευτέρα παρατήρηση εἶναι ὅτι ἀκόμα καὶ αὐτὴ ἡ φράση δὲν εἶναι ξεκάθαρη ἀφοῦ ὁ Φώτιος δὲν μας λέει ὅτι ὁ Ἰσιώρος γεννήθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀλλὰ ὅτι εἶναι Ἀλεξανδρινός στὸ γένος, τὸ ὁποῖο εἶναι διαφορετικὸ. Ἡ λέξη γένος σχετίζεται με ἔμβια ὄντα, με γραμμὴ καταγωγῆς καὶ ὄχι με τόπο. Σημαίνει καταγωγὴ, γενεά, γένος, ἔθνος, φυλὴ, οἰκογένεια ἀλλὰ ὄχι γέννηση, πολὺ περισσότερο δὲν σημαίνει τόπο γέννησης. (<https://lsj.gr/wiki/%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%82>) Ἐτσι μπορούμε νὰ πούμε ὅτι ἡ φράση «Ἀλεξανδρεὺς δὲ τὸ γένος οὗτος ἦν» σημαίνει ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰσιδώρου εἶχε καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἀλλὰ δὲν σημαίνει ἀπαραίτητα ὅτι ὁ Ἰσιώρος γεννήθηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια. Τὸ πιο πιθανόν εἶναι οἱ γονεῖς τοῦ νὰ κατὰγονταν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Αὐτὲς οἱ δύο παρατηρήσεις ἔκαναν τὴν σημείωση τοῦ Φωτίου πολὺ ἀδύνατη καὶ ἔτσι τὴν ἀποψη τῶν ἐρευνητῶν οἱ ὁποῖοι τὴν ἀποδέχονται ἀμφίβολη. Καμία ἄλλη πηγὴ δὲν μαρτυρᾷ ὡς τόπο γέννησης τοῦ Ἰσιδώρου τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἀρκετοὶ ἐρευνητὲς ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποκαλοῦν τὸν Ἰσιώρο Αἰγύπτιο, λόγω τῆς καταγωγῆς τοῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀληθές ἀλλὰ ὄχι ἀκριβές. Διαμαντόπουλος, 1926, ο.π., σ.107. Fouskas, ο.π., σ 53.

²⁰⁶ Δὲν γνωρίζουμε τὸ ἀκριβές μέρος ἀσκήσεως τοῦ Ἰσιδώρου. Ὑποθέτουμε ὅτι εἶναι στὴν περιοχὴ τοῦ Πηλουσίου βασιζόμενοι στὴν ἀρχαιότερη περὶ αὐτοῦ πληροφορία τὸ «Synodikon», τὸ ὁποῖο μας δηλώνει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ ἦταν «circa Pelusium» PG 84, 583 A. Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος σὲ ἐπιστολὴ «Ἡμεῖς δὲ τὰς πόλεις ὡς θορυβώδεις πεφεύγαμεν», ἐπ. 1.191, Fouskas, ο.π., σ 104.

Ισιδώρος του al-Farama ή του Πηλουσιού,²⁰⁷ ημέρα εορτής 10 του μηνός Amshir,²⁰⁸ ήταν συγγενής του Θεόφιλου και του Κύριλλου, Αρχιεπισκόπων Αλεξανδρείας. Ο Ισιδώρος ωστόσο, για να αποφύγει να γίνει πατριάρχης Αλεξανδρείας, κατέφυγε στο Πηλούσιο, όπου εκάρη μοναχός.²⁰⁹ Ο συγγραφέας του «Μηνολογίου του αυτοκράτορος Βασιλείου Β΄» γράφει ότι ο Ισιδώρος αγάπησε τον Θεό πιο πολύ από τον κόσμο και άφησε γονείς, πλούτη και δόξα και φώτισε όλο τον κόσμο με τις επιστολές του, ενώ και εδώ μαρτυρείται ότι ο Ισιδώρος ήταν συγγενής του Θεόφιλου και του Κύριλλου, Αρχιεπισκόπων Αλεξανδρείας.²¹⁰ Το ότι ήταν συγγενής τους μαρτυρεί και ο συγγραφέας του «Synaxarium Constantinopolitanum».²¹¹

Τα αξιόπιστα έγγραφα τα οποία μας πληροφορούν για τη ζωή του Ισιδώρου είναι σχετικά λίγα.²¹² Η πρώτη αναφορά χρονολογικά στον Ισιδώρο γίνεται στα

---

²⁰⁷ Την ημέρα αυτή, επίσης, αναχώρησε ο ασκητής, λόγιος και άγιος, Abba Ισιδώρος του Πηλουσιού (El-Pharma). Οι γονείς του ήταν από τους πλούσιους και ευγενείς κατοίκους της Αιγύπτου. Είχε συγγένεια με τον Πάπα Κύριλλο και τον Πάπα Θεόφιλο, πατριάρχες Αλεξανδρείας. Ήταν το μοναχοπαίδι των γονιών του, οι οποίοι νοιάζονταν για τη μόρφωσή του. Του δίδαξαν τα βιβλία της Εκκλησίας, και την ελληνική γλώσσα στην οποία διέπρεψε και ξεπέρασε πολλούς. Ήταν επίσης ασκητής και ταπεινός. Όταν έμαθε ότι οι Αλεξανδρινοί και οι επίσκοποι ήθελαν να τον κάνουν Πατριάρχη Αλεξανδρείας, διέφυγε τη νύχτα στο Πηλούσιο και έγινε μοναχός σε ένα μοναστήρι εκεί. Μετά πήγε σε μία μικρή σπηλιά όπου έζησε μόνος για αρκετά χρόνια. Αυτά τα χρόνια έγραψε πολλά βιβλία για αυτοκράτορες και κυβερνήτες. Σχολίασε επίσης πολλά βιβλία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, της Βίβλου. Οι επιστολές του, που έστειλε σε επισκόπους και πατριάρχες μετρήθηκαν ως δεκαοκτώ χιλιάδες επιστολές. Τα δώρα του Αγίου Πνεύματος ξεχύθηκαν πάνω του, και έφτασε σε καλά βαθιά γεράματα, μετά αναχώρησε στον Κύριο με ειρήνη. https://www.copticchurch.net/synaxarium/6_10.html?lang=#3.

²⁰⁸ Ο Meshir γνωστός και ως Amshir είναι ο έκτος μήνας του κοπτικού ημερολογίου. Βρίσκεται μεταξύ 8 Φεβρουαρίου και 9 Μαρτίου του Γρηγοριανού ημερολογίου. Ο μήνας Meshir είναι επίσης ο δεύτερος μήνας της Εποχής του Proyet (Ανάπτυξη) στην Αρχαία Αίγυπτο, όπου οι πλημμύρες του Νείλου υποχωρούν και οι καλλιέργειες αρχίζουν να αναπτύσσονται σε όλη τη γη της Αιγύπτου. Το όνομα του μήνα Μεσίρ προέρχεται από τον Μεχίρ, τον αρχαίο Αιγύπτιο θεό του ανέμου. https://st-takla.org/Full-Free-Coptic-Books/Coptic-Synaxarium-or-Synaxarion_English/Eng_Senexar-Senkсар-06-Amshir-Coptic-Month.html.

²⁰⁹ Énieux, 1991, ο.π., σσ 1308 a-1308 b.

²¹⁰ «Τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ Μνήμη τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου. Οὗτος ὁ ἅγιος Αἰγύπτιος ἐγένετο ἀπὸ πόλεως Πηλουσιίου λεγομένης, υἱὸς εὐγενῶν καὶ εὐσεβῶν γονέων· συγγενεῖς δὲ ἔχων Θεόφιλον, καὶ Κύριλλον τοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπους, ἔμαθεν οὐ μόνον τὰ ἱερὰ γράμματα τῆς ἔσω γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἔξω, καὶ ἐγένετο σοφός. Ἀγαπήσας δὲ τὸν Θεὸν πλείον τοῦ κόσμου, κατέλιπε καὶ γονεῖς, καὶ πλοῦτον, καὶ δόξαν. Καὶ κατέλαβε τὸ ὄρος, τὸ πλησίον κείμενον τοῦ Πηλουσιίου, καὶ ἐγένετο μοναχός. Ἐν ᾧ καὶ ἠσυχάζων, καὶ τῷ Θεῷ προσευχόμενος, καὶ τὰς βίβλους ἐκμελετῶν, τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διὰ τῶν ἐπιστολῶν κατεφώτισε, πᾶσαν Γραφήν δι' αὐτῶν ἐρμηνεύσας, καὶ πολλοὺς διορθώσας, καὶ ἐναρέτους ἐργασάμενος οὐ μόνον γὰρ ιδιώτας ὠφέλει διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντας, καὶ ἐπισκόπους, καὶ βασιλεῖς. Δέκα δὲ χιλιάδας γράμματα ἐπιστολάς, καὶ καλῶς βιώσας, ἐκοιμήθη», PG 117, 293 D – 296 B.

²¹¹ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*. Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Hyppolyti Delehaye, Actorum Bollandianorum typographi 37, rue des Ursulines, 81 Reproduction Anastatique Louvain, Offset Frankie, 1954 σ 442.

²¹² Énieux, 1991, ο.π., σ 1308 a.

«Αποφθέγματα Πατέρων».²¹³ Εκεί αποδίδεται στον Ισιδώρο το διακριτικό Πηλουσιώτης και αποκαλείται αββάς. Επίσης, παραθέτονται αποσπάσματα από έξι επιστολές του.²¹⁴ Η αμέσως επόμενη πηγή πληροφοριών είναι ο Ειρηναίος Τύρου (+450 μ.Χ.),²¹⁵ σύγχρονος του Ισιδώρου, αναφορά στον οποίο κάνει στο έργο του «Τραγωδία», από όπου αντλούν πληροφορίες, αργότερα, για τον Άγιο, ο Φακούνδος Ερμιάνης (6^{ος} αιώνας μ.Χ.) και ο διάκονος Ρουστικός (6^{ος} αιώνας μ.Χ.). Ο Ειρηναίος είδε και χρησιμοποίησε μία πλούσια συλλογή δύο χιλιάδων επιστολών του Ισιδώρου σε τέσσερις κώδικες, ο καθένας περιείχε πεντακόσιες επιστολές. Αυτή η ίδια σωζόταν στη Μονή των Ακοιμήτων στην Κωνσταντινούπολη.²¹⁶ Κατά τα φαινόμενα, ο Ισιδώρος διατηρούσε αντίγραφα από τις επιστολές του, τα οποία προφανώς κάποιος από τους μαθητές του, μετά το θάνατο του, τα μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη.²¹⁷ Τα κενά ή τα ελαττώματα στο σώμα των επιστολών αποδίδονται ασφαλώς σε αυτούς που το συνέταξαν, λίγο μετά τον θάνατο του Πηλουσιώτη. Αυτοί οι συντάκτες ήταν πιθανότατα μοναχοί από την περιοχή του Πηλουσιού, οι οποίοι γύρω στο 440 – 450

---

²¹³ *Αποφθέγματα τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων πατέρων κατ' ἀλφάβητον συλλεγένητα*, Ανώνυμου. PG 65, 221 D – 224 B.

²¹⁴ Επιστολές 2.98, 2.131, 2.275, 3.24, 3.69, και η αρχή της 2.116.

²¹⁵ Ο Ειρηναίος έγραψε ένα βιβλίο το οποίο παρουσίαζε την ιστορία της Χριστολογικής έριδας από την νεστοριανική πλευρά, καθώς και το ανάλογο έργο του για τον Νεστόριο το οποίο έφερε τον τίτλο «Τραγωδία». Στη συριακή γλώσσα ο τίτλος του ήταν ο εξής «Βιβλία πέντε εκκλησιαστικής ιστορίας περί τοῦ διωγμοῦ τοῦ ἁγίου Νεστορίου καὶ πάντων τῶν συμβάντων κατ' ἐκεῖνον τόν χρόνον». Το έργο στην αρχική ελληνική του μορφή έχει χαθεί. Πριν όμως συμβεί αυτό, ένας Λατίνος συγγραφέας χρησιμοποίησε το υλικό του βιβλίου του Ειρηναίου, το οποίο αποτελείτο κυρίως από επιστολές επισκόπων και άλλων προσώπων, με αντιστροφή τάση το επεξεργάστηκε και το επέκτεινε. Αντίθετα προς τον Ειρηναίο, ο Λατίνος διασκευαστής, ο οποίος πιθανόν να είναι διάκονος Ρούστικός, δικαιώνει τον Κύριλλο έναντι του Νεστορίου, αλλά επίσης δικαιώνει και τα «τρία κεφάλαια», θεωρώντας τους τρεις θεολόγους, Θεόδωρος Μοψουεστίας, Θεοδώρητος Κύρου και Ίβα Εδέσσης ότι ήτανε πιο κοντά προς τον Κύριλλο παρά προς το Νεστόριο. Ο Ρούστικός τιλοφόρησε το έργο του «Synodicon», ενώ νεότερος εκδότης του Balzius έδωσε σε αυτό τον τίτλο «Synodicum adversus tragoediam Irenaei». Χρήστου Παναγιώτης Κ., *Ελληνική Πατρολογία Δ'*, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989, σσ 446 – 447.

²¹⁶ Η μονή αυτή η οποία έχει το όνομα «ή τῶν Ακοιμήτων Μονή» ιδρύθηκε από τον ηγούμενο Ιωάννη στα μέσα του 5^{ου} αιώνα, στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου στην εκκλησιαστική επαρχία της Χαλκηδόνας, στην Βιθυνία, στο Σωσθένιο, βόρεια της Κωνσταντινούπολης στην περιοχή Ειρκαυαίο. Η αδελφότητα μεταφέρθηκε εκεί από την παλιά μονή του «Αλεξάνδρου». Η διάρκης λατρεία συνεχίζεται απαρέγκλιτα και οι πατέρες ήταν χωρισμένοι κατά τις τρεις φυλές και γλώσσες, των Ελλήνων, των Ρωμαίων και των Συρίων, σε έξι χορούς υμνούσαν τον Θεό νυκθημερόν χωρίς να διακόπτεται το συνεχές των ύμνων με την εναλλαγή τους. Η μονή άκμασε επί της ηγεμονίας του αγίου Μαρκέλλου διαδόχου του Ιωάννη. Πολλές μονές στην συνέχεια ιδρύθηκαν με πρότυπο το τυπικό της με γνωστότερη αυτή «τῶν Στουδίου». Κατά την διάρκεια των Χριστολογικών ερίδων τάχθηκε κατά της αίρεσης του Ευτυχή. Ιωάννης Φουντούλης, ΘΗΕ σσ 1216 – 1217, τ. 1^{ος}, Αθανάσιος Μαρτίνος Αθήνα 1962.

²¹⁷ Χρήστου Παναγιώτης Κ., *Ελληνική Πατρολογία Γ'*, εκδοτικός οίκος «Το Βυζάντιον» Ελευθερίου Γ. Μερετάκη, Θεσσαλονίκη 1987, σ 223.

μ.Χ. συγκέντρωσαν τις επιστολές του Ισιδώρου και τις αρίθμησαν χωρίς ιδιαίτερη διάκριση. Πολύ σύντομα, αυτή η συλλογή ή ανθολόγια (*florilegia*), που προέρχονται από αυτήν, εξαπλώθηκαν σε όλη την Ανατολική αυτοκρατορία. Έτσι, από το δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα εμφανίζονται αποσπάσματα έργων του Ισιδώρου στην πρώτη συλλογή αποφθεγμάτων παλαιστινιακής προέλευσης.²¹⁸ Από αυτήν τη συλλογή προφανώς συνέλεξε το υλικό του ο Ειρηναίος Τύρου. Αυτές οι δύο χιλιάδες επιστολές καλύπτουν τέσσερις δεκαετίες, περίπου από το 393 ως το 433 μ.Χ. και αναφέρονται σε μεγάλο αριθμό προσώπων και θεμάτων. Όσες συλλογές επιστολών του Ισιδώρου υπάρχουν σήμερα βασίζονται στη συλλογή η οποία υπήρχε στο μοναστήρι των Ακοιμήτων στην Κωνσταντινούπολη, από 450 έως το 550 μ.Χ., μία συλλογή η οποία είναι γνωστή ως *corpus Isidorianum*.²¹⁹

Η αξία και η σπουδαιότητα των επιστολών του πολύ νωρίς αναγνωρίστηκε στην Ανατολή, αργότερα και στη Δύση. Μετά από την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο και κατά την διάρκεια των τότε αντεγκλήσεων των Μονοφυσιτών, οι γνώμες του Πηλουσιώτου και οι κρίσεις του, οι οποίες υπάρχουν στις επιστολές του, λαμβάνονται από αυτούς ως έγκυρες μαρτυρίες. Οι δε Μονοφυσίτες της Συρίας για την ερμηνεία των Ευαγγελίων κατέφευγαν και στον Ισιδώρο παράλληλα με τους Κύριλλο Αλεξανδρείας, Ιωάννη Χρυσόστομο, Σεβήρο Αντιοχείας, Θεόδωρο Μοψουεστίας και Ευσέβιο Καισαρείας.²²⁰ Τον 6^ο αιώνα μ.Χ., οι Μονοφυσίτες έκαναν ορισμένες από τις Χριστολογικές επιστολές του Ισιδώρου δικές τους, χρησιμοποιώντας τις ως απόδειξη για τους ισχυρισμούς τους.²²¹ Πράγματι, ήταν η πρακτική εκείνη την εποχή να επιλέγονται και να συγκεντρώνονται επιστολές διαφορετικών εκκλησιαστικών προσώπων, αποτελούμενων από εξηγητικά σχόλια, πνευματικές συμβουλές και δογματικές επεξηγήσεις, προκειμένου είτε να απεικονιστεί ένας συγγραφέας υπό ένα ορισμένο πρίσμα, είτε να υποστηριχθεί η μία πλευρά των Χριστολογικών συζητήσεων.²²² Από τους Σειρογράφους²²³ γίνεται μεγάλη χρήση των ερμηνευτικών

²¹⁸ Énieux, 1991, ο.π., σ1309 b.

²¹⁹ Φλωρόφσκυ, ο.π., σ 315.

²²⁰ Διαμαντόπουλος, 1925, ο.π., σ 739.

²²¹ Επιστολές 1.23, 1.303, 1.323, 1.405. Énieux, 1991, ο.π., σ 1309 b.

²²² Adam M. Schor, *Theodoret's People: Social Networks and Religious Conflict in Late Roman Syria* (Berkeley: University of California Press, 2011), σ 35.

²²³ Σειρές βιβλικές, χαρακτηρισμός ο οποίος αποδίδεται σε βιβλικά υπομνήματα τα οποία σχηματίζονται με αποσπάσματα διαφόρων συγγραφέων. Οι πρώτοι συμπλητές τις καλούσαν *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

παρατηρήσεων του Ισιδώρου, για παράδειγμα στη «Συναγωγή πατέρων εις τό κατά Λουκάν Ευαγγέλιον» υπάρχουν ενενήντα οκτώ σχόλια του. Όμως μερικές από αυτές τις αναφορές, στις Σειρές, δεν εντοπίστηκαν στα διασωσμένα κείμενα του Ισιδώρου, και ενδεχομένως να προέρχονται από χαμένες επιστολές του.²²⁴ Ο Ισιδώρος σε ορισμένες επιστολές εμβαθύνει σε Χριστολογικά ζητήματα, ιδιαίτερα στην επιστολή 1.323 προς Κύριλλο και στην επιστολή 1.419 στον Ερμογένη της Ρινοκορούρα και συμφωνεί με την άποψη του Κυρίλλου ως προς το, «Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», του 433 μ.Χ.²²⁵ Ο Κύριλλος δηλαδή εννοούσε με αυτήν τη φράση, ότι μία υπόσταση ή ένα πρόσωπο έχει δύο φύσεις μετά την ένωση, τη Θεία και την σεσαρκωμένη, την ανθρώπινη, το οποίο δεν είναι άλλο από το πρόσωπο του Υιού και Λόγου του Θεού.²²⁶ Ωστόσο στην επιστολή 1.310 ο Ισιδώρος είναι επικριτικός για τις ενέργειες του Κύριλλου στην Έφεσο. Ο περίπλοκος χαρακτήρας της στάσης του Ισιδώρου ως προς τον επίσκοπο Αλεξανδρείας ήταν σημείο αναφοράς, στη μεταγενέστερη διαμάχη μεταξύ των Μονοφυσιτών και των Ορθοδόξων, για την ερμηνεία της στάσης του Κύριλλου.²²⁷ Το ίδιο μπορούμε να συμπεράνουμε και στην περίπτωση του Νεστοριανού Ειρηναίου Τύρου, ο οποίος χρησιμοποίησε επιστολές του Ισιδώρου προκειμένου να στηρίξει τις νεστοριανικές του πεποιθήσεις, βασιζόμενος ίσως στην αυστηρή στάση του Ισιδώρου έναντι του Κύριλλου, ο οποίος επέδειξε σκληρή συμπεριφορά στον Νεστόριο και τους Ανατολικούς επισκόπους, κατά την διάρκεια της Συνόδου της Εφέσου. Σε καμία, βέβαια, επιστολή του δε φαίνεται να συμμαρτίζει τις κακοδοξίες του Νεστορίου και ασφαλώς δε διαφωνεί θεολογικά και δογματικά με τον Κύριλλο.

3.1.3. Αναφορές του Σεβήρου Αντιοχείας.

Εκτενή αναφορά στα γραπτά του Ισιδώρου του Πηλουσιώτου γίνεται από τον μονοφυσίτη Σεβήρο (465 – 538 μ.Χ.), για κάποιο διάστημα Πατριάρχη Αντιοχείας (512 – 518 μ.Χ.), ο οποίος θεωρείται ως «ο κορυφαίος θεολόγος εκείνων των

«Εκλογές», «Συναγωγές εξηγήσεων», «Παραγραφές». Ο πρώτος και γνωστότερος δημιουργός βιβλικών Σειρών, σειρογράφος, είναι ο Προκόπιος Γάζης (6^{ος} αιώνας). ΘΗΕ, τ.11, ο.π., σ16.

²²⁴ Χρήστου, 1987, ο.π., σ. 225.

²²⁵ Βοϊνίν, ο.π., σ. 18.

²²⁶ Ειρήνη Α. Αρτέμη, *Η περί τριαδικού Θεού διδασκαλία του Ισιδώρου Πηλουσιώτη και η σχέση της με τη διδασκαλία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας*, Διατριβή επί διδακτορία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2012, σσ 112, 118.

²²⁷ Βοϊνίν, ο.π., σ. 18.

Χριστιανών οι οποίοι δεν αποδέχτηκαν τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας το 451 μ.Χ.».²²⁸ Ο μονοφυσιτισμός του Σεβήρου ήταν παρόμοιος με την άποψη του Κυρίλλου Αλεξανδρείας ως προς το «Μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», του 433 μ.Χ.²²⁹ Επέμενε στην διδασκαλία του Κύριλλου Αλεξανδρείας, στην οποία παρέμεινε αμετακίνητος. Δηλαδή σε αυτήν την οποία διατύπωσε ο Κύριλλος κατά την διάρκεια του αντινεστοριανικού του αγώνα και πριν τον «Όρο των Διαλλαγών» του 433 μ.Χ.²³⁰ Ο Σεβήρος δεν αποδεχόταν τις αποφάσεις της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου.²³¹ Αυτήν τη θεολογική στάση συμμαριζόταν και ο αυτοκράτορας Αναστάσιος (431 – 518 μ.Χ.) έως ότου, το 518 μ.Χ., ο Ιουστίνος Α΄ (450 – 527 μ.Χ.) τον διαδέχτηκε και το δόγμα των δύο φύσεων της Χαλκηδόνας έγινε ξανά επίσημο δόγμα στην Κωνσταντινούπολη. Ως αποτέλεσμα, ο Σεβήρος βρέθηκε εξόριστος στην Αλεξάνδρεια για δύο χρόνια, από όπου συνέχισε να διοικεί την έδρα του. Εκεί δημοσίευσε ένα έργο με το όνομα «Liber Contra Impium Grammaticum»,²³² μία

---

²²⁸ Volker L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*, Oxford: Oxford University Press, 2008, σ 14.

²²⁹ Pauline Allen and C.T.R. Hayward, *Severus of Antioch*. Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2004. σ 34.

²³⁰ Το κείμενο της κοινής πλέον Ομολογίας πίστεως το 433 μ.Χ. μεταξύ του αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας και του Ιωάννου Αντιοχείας χαρακτηρίστηκε «Όρος των Διαλλαγών». Φειδάς, ο.π.. σ 617.

²³¹ Ο Σεβήρος απέρριπτε τον όρο «έν δύο φύσεσιν» ενώ συνέχιζε την παλαιά ταύτιση της έννοιας των όρων «φύση», «υπόσταση», «πρόσωπο» στην Χριστολογία. (Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία Τόμος Ε΄*, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1992, σ233). Ίσως γι' αυτό να παραπέμπει στον Ισιδώρο ο οποίος ως χρονικά προηγούμενος της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου δεν κάνει χρήση του όρου «έν δύο φύσεσιν» αλλά περιορίζεται στο τότε γνωστό «έκ δύο φύσεων», «έκ φύσεων δυοῖν ὁ εἷς ὑπάρχων Υἱός» επ. 1,323. Χωρίς όμως να ταυτίζει ή να συγχέει τους όρους «φύση» και «υπόσταση» ενώ αυτήν την ταυτίζει εννοιολογικά με το «πρόσωπο», διακρίνει κατά το περιεχόμενο τους όρους «ουσία» ή «φύση». Αρτέμη, ο.π., σ 114.

²³² Στο «Liber Contra impium Grammatikum»,(Severus of Antioch, *Liber Contra Impium Grammaticum*. Edited by J. Lebon, τόμος 102 of *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium Syri 51*. Louvain, 1933.) περιλαμβάνει περισσότερες από χίλιες παραπομπές στους πατέρες, αρνούμενος ωστόσο την αυθεντικότητα ορισμένων επιστολών του αγίου Ισιδώρου. Ο Σεβήρος είχε σοβαρούς λόγους να αρνηθεί την αυθεντικότητα αυτών των επιστολών και όχι ακριβώς ιστορικούς. Ο ίδιος πάντως μιλάει πολύ καθαρά για τον άγιο Ισιδώρο και τον επαινεί πολύ. Μιλάει για τη γέννηση, το επάγγελμα, ενασχόληση, την πολυμάθεια, την αγιότητα για τις επιστολές του. Αυτή η πληροφορία εξάγεται από το «Liber Contra impium Grammatikum», και από τις επιστολές του. Αποκαλεί τον Ισιδώρο «ορθόδοξο», «σοφό», «σεβάσμιο». Παραθέτει ένα απόσπασμα από μία επιστολή ενός άγνωστου μονάχου ασκητή όπου ο Ισιδώρος χαιρετίζεται ως εξής, «Χαιρετισμός στον σεβαστό ιερέα Ισιδώρο, το θυσιαστήριο του Χριστού, το σκεύος της διακονίας των Εκκλησιών, ο θησαυρός των Γραφών, ο πατέρας των λόγων, ο θησαυρός της αρετής, ο ναός της ειρήνης.» (CSCO 102, ο.π., σ 182), την οποία προφανώς αποδέχεται και είναι ίσως το καλύτερο εγκώμιο το οποίο αποδόθηκε ποτέ στον Ισιδώρο. Η μαρτυρία του Σεβήρου είναι πολύ σημαντική σχετικά με τον Ισιδώρο, αφού είναι η αρχαιότερη μαρτυρία απ' την ημέρα του θανάτου του αγίου Ισιδώρου η οποία διασώζεται αυτούσια. Σ' αυτή θα πρέπει να προσθέσουμε τη σημείωση του Φωτίου ότι «Ότι Σεβήρος τὸν ἐν ἁγίοις Ἰσιδώρον μέμψασθαι μὲν ὀρμηθεῖς, οὐκ ἔχων δὲ ὄθεν, φήμην αὐτῷ περιπλάττει Ὠριγενιασμοῦ, εἰ καὶ ταύτην Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

κριτική σε έργο του απολογητή Ιωάννη του Γραμματικού,²³³ ο οποίος και προσπάθησε να υπερασπιστεί τις αποφάσεις της Συνόδου της Χαλκηδόνας. Το συγκεκριμένο έργο του Ιωάννη του Γραμματικού το γνωρίζουμε μόνο μέσω του Σεβήρου.²³⁴ Ο Σεβήρος μας λέει ότι ο Ιωάννης έκανε χρήση του Ισιδώρου.²³⁵ Στην κριτική του επίσης και ο Σεβήρος έκανε χρήση του Ισιδώρου και μας πληροφορεί ότι συμβουλευτήκε μία αριθμημένη συλλογή των επιστολών του στην Αλεξάνδρεια. Σε αυτήν την συλλογή, ορισμένες επιστολές, σύμφωνα με τον Σεβήρο, διαφωνούν ρητά με την άποψη της συνόδου της Χαλκηδόνας.²³⁶ Επιπλέον, αντικρούει τον ισχυρισμό του Ιωάννη του Γραμματικού ότι ο Ισιδώρος ήταν αρχικά επίσκοπος Πηλουσίου. Ο Σεβήρος έμαθε από πηγές ότι ο Ισιδώρος ζούσε στην πραγματικότητα την εποχή του Αρχιεπίσκοπου Αλεξανδρείας Κύριλλου και του Επισκόπου Ερμογένη της Ρινοκορούρα, οι οποίοι ήταν παρόντες στην Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου.²³⁷ Ως εκ τούτου, στις αρχές του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., υπήρχε ήδη μία συλλογή επιστολών του Ισιδώρου στην Αλεξάνδρεια.²³⁸ Όμως ο Σεβήρος γνώριζε ξεκάθαρα για τον Ισιώδρο πριν φτάσει στην Αίγυπτο, ενώ ήταν ακόμα πατριάρχης Αντιοχείας. Σε μία επιστολή του προς τον Ζαχαρία Πηλουσίου, με θέμα την αγιότητα της Εκκλησίας και επιθυμώντας να ενισχύσει την άποψη του με αναφορές στους πατέρες, παραπέμπει

αὐτὸς πάλιν ἀποσκευάζεται δι' ἑαυτοῦ, ὑπὸ τῆς ἀληθείας νικώμενος.», PG 103, 1104 C. Fouskas, ο.π., σσ 8 – 9.

²³³ Λίγο πριν από το 518 μ.Χ., ο Ιωάννης, πρεσβύτερος και γραμματικός της Καισαρείας, συνέθεσε την «Απολογία» του για τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας. Ο Σεβήρος δεν είχε την ευκαιρία να το διαψεύσει μέχρι που βρέθηκε εξόριστος στην Αίγυπτο. Η «Απολογία» του Ιωάννη φαίνεται να έπαιξε σημαντικό ρόλο στη σύνοδο των νεοχαλκηδονίων που έγινε στην Αλεξανδρέττα της Συρίας μεταξύ 514 και 518 μ.Χ. Σώζεται σε συριακά θραύσματα που βρέθηκαν στην αντίκρουση του Σεβήρου στο «Contra imprium Grammaticum», και σε ελληνικά αποσπάσματα που αναφέρονται σε άλλα έργα. Ο Ιωάννης συνέθεσε επίσης το «Δεκαεφτά Κεφάλαια κατά των Ακεφάλων», έργο κατά των αφθαρτοδοκιδών ή οπαδών του Ιουλιανού της Αλικαρνασσού, και δύο ομιλίες κατά των Μανιχαίων, και έκανε μία συλλογή συλλογισμών Πατέρων κατά των Μανιχαίων. Ήταν ίσως και υπεύθυνος για τη «Διαμάχη του Ιωάννη του ορθόδοξου και ενός μανιχαίου». Pauline Allen and C.T.R.Hayward, *Severus of Antioch*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2004, σ 44.

²³⁴ Menze, ο.π., σσ 25 – 31. Allen and Hayward, ο.π., σ. 27.

²³⁵ Ο Ιωάννης ο Γραμματικός διασώζει αποσπάσματα από έξι επιστολές του Ισιδώρου, τις 1.102, 1.310, 2.323, 2.370, 2.405. Fouskas, ο.π., σ 9.

²³⁶ CSCO 102, ο.π, σσ. 182 – 183). René Aigrain, *Quarante-neuflettres de Saint Isidore de Péluse* (Paris: Picard & Fils, 1911), σ 21, Boivin, ο.π., σ 19.

²³⁷ «Ήταν την εποχή του αγίου Κυρίλλου, επισκόπου Αλεξανδρείας, και του σεβάσμιου Ερμογένη, επισκόπου της Ρινοκορούρας, η αναφορά των οποίων βρίσκεται και στα αρχεία τα οποία δημιουργήθηκαν στην Έφεσο για την κατάθεση του Νεστορίου. Αλλά σε αυτούς τους καιρούς δεν εμφανίζεται κανένας με το όνομα Ισιώδος, ο οποίος να ήταν επίσκοπος του Πηλουσίου, γιατί έκανα τον κόπο να ρωτήσω σχετικά. Και ο ίδιος ο Ισιώδος, όταν είχε γράψει πολλές επιστολές, ποτέ δεν δήλωνε ότι ο ίδιος ήταν επίσκοπος.», CSCO 102, ο.π., σ. 182.

²³⁸ Pierre Éviéux, «Isidore de Péluse, la numérotation des lettres dans la tradition manuscrite» *Revue d'histoire des textes* 5 (1975): σσ 62 – 63.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

στον Γρηγόριο τον Θεολόγο και Ισιδώρο τον Πηλουσιώτη. Αυτό σημαίνει ότι ο Σεβήρος αποδεχόταν τον Ισιδώρο ως σημαντικό θεολόγο. Γράφει, «θα σας αναφέρω ένα απόσπασμα από έναν συγκεκριμένο πρεσβύτερο (εννοώ τον Ισιδώρο, έναν συντοπίτη σου ο οποίος ήταν σοφός στην μάθηση και στην ευσέβεια) το οποίο είναι αρκετό γι' αυτόν τον σκοπό».²³⁹ Αυτή η απόδειξη είναι πολύ σημαντική και για την αρχαιότητά της, καθώς γράφτηκε κατά την διάρκεια της αρχιερατείας του Σεβήρου, μεταξύ 513 – 518 μ.Χ., και επειδή προέρχεται από τον Σεβήρο, τον οποίο μερικοί χρησιμοποιούν για να κακολογήσουν τον Ισιδώρο.²⁴⁰ Τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι μία συλλογή από τις επιστολές του Ισιδώρου είχε φτάσει στην Αντιόχεια και τη συμβουλευτήκε εκεί ο Σεβήρος.²⁴¹

3.1.4. Αναφορές στον άγιο Ισιδώρο Πηλουσιώτη στη Λατινική γραμματεία κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ.

Η πρώτη αναφορά στον Ισιδώρο στη Λατινική γραμματεία γίνεται γύρω στο 550 μ.Χ., όταν ο Φακούνδος, επίσκοπος της Ερμιάνης (Βόρειος Αφρική), αναφέρει στο «Pro Defensione Trium Capitulorum»²⁴² την ύπαρξη στην Κωνσταντινούπολη μίας συλλογής 2.000 επιστολών από έναν Αιγύπτιο πρεσβύτερο, ο οποίος ονομαζόταν Ισιδώρος Πηλουσιώτης.²⁴³ Εκτός από αυτή τη δήλωση – μαρτυρία, ο Φακούνδος στο έργο του κάνει αναφορά ειδικότερα σε τρεις επιστολές του αγίου Ισιδώρου, τις 1.310, 1.370, 1.324.²⁴⁴ Με τον Φακούνδο η ιστορία της συλλογής των επιστολών του Ισιδώρου μεταφέρεται στο επεισόδιο των Τριών Κεφαλαίων (543/544 μ.Χ.) ή έργων των επισκόπων της Ανατολής, Θεόδωρου Μοψουεστίας (350 – 428 μ.Χ.), Ίβα

---

²³⁹ «But, not to extend the discussion to a great length, I leave the rest on one side, but will cite for you a passage from a certain presbyter (Isidore, I mean, a native of your city of Pelusium, who was wise in learning and in piety) which is sufficient for this present purpose.» E.W. Brooks. *The Sixth book of the letters of Severus*, Published for the text and Translation Society by Williams & Norgate 14 Henrietta Street, Covent Garden, London, W.C. 1904, volume II, letter I 208, σ 251.

²⁴⁰ Fouskas, ο.π., σ 20.

²⁴¹ Boivin, ο.π., σσ18 – 19.

²⁴² «Pro Defensione Trium Capitulorum» PL 67, 573.

²⁴³ «Nam vir etiam sanctissimus et magnae in Ecclesia Christi gloriae, Isidorus presbyter Aegyptius Pelusiotia, quem duo millia epistolarum ad aedificationem Ecclesiae multi scripsisse noverunt, qui etiam pro vitae ac sapientiae suae meritis, ut pater ab ipso Cyrillo et honoratus est et vocatus» PL67,573A, (Για έναν άνθρωπο επίσης αγιότατο και με μεγάλη δόξα στην Εκκλησία του Χριστού, τον Ισιδώρο τον Αιγύπτιο ιερέα τον Πηλουσιώτη, για τον οποίο πολλοί γνωρίζουν ότι έγραψε δύο χιλιάδες επιστολές για την οικοδόμηση της Εκκλησίας, ο οποίος επίσης για τα πλεονεκτήματα της ζωής και της σοφίας του, τιμήθηκε και ονομάστηκε πατέρας από τον ίδιο τον Κύριλλο...).

²⁴⁴ Fouskas, ο.π., σ 7.

Εδέσσης (435 – 457 μ.Χ.) και Θεοδώρητου Κύρου (393 – 457 μ.Χ.). Μετά τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας του 451 μ.Χ., η οποία επιβεβαίωσε επίσημα τις δύο φύσεις του Χριστού, την ανθρώπινη και την θεϊκή, έγιναν αποτυχημένες προσπάθειες από τους αυτοκράτορες Αναστάσιο Α΄ και Ιουστίνο να επιτύχουν μία συμφιλίωση μεταξύ Χαλκηδόνιων και μη.²⁴⁵ Οι Αντιχαλκηδόνιοι, γνωστοί και ως Μονοφυσίτες, υποστήριζαν το μονοφυσιτικό μοντέλο, το οποίο ήταν το αποτέλεσμα της ένωσης τόσο της θείας όσο και της ανθρώπινης φύσης και της αφομοίωσης αυτής από την πρώτη, στο πρόσωπο του Χριστού, μετά την ενανθρώπιση. Το 543 μ.Χ., ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός επιχείρησε άλλη μία συμφιλίωση των δύο πλευρών με την καταδίκη των Τριών Κεφαλαίων.²⁴⁶ Είχε προηγηθεί η αποκατάσταση τους στη σύνοδο της Χαλκηδόνας, το 451 μ.Χ. και ήταν ένα από τα σημαντικότερα παράπονα των Αντιχαλκηδόνιων. Ωστόσο η Ε΄ Οικουμενική Σύνοδος 553 μ.Χ.,²⁴⁷ είναι αυτή που καθορίζει την οριστική καταδίκη των Τριών Κεφαλαίων.²⁴⁸ Ο Φακούνδος στην υπεράσπιση των Τριών Κεφαλαίων, αναφέρει την κριτική του Ισιδώρου στον Κύριλλο Αλεξανδρείας και παραθέτει τις επιστολές 1.310 και 1.370, ως απόδειξη της υποστήριξης του Ισιδώρου στους Αντιοχειανούς,²⁴⁹ αφού στις δύο αυτές επιστολές ο Ισιώδωρος επικρίνει τον Κύριλλο για τη διαμάχη του με τους Ανατολικούς επισκόπους. Μπορεί κανείς να πει πως ο κριτικός τόνος προς τον Κύριλλο σε αυτές τις επιστολές

---

²⁴⁵ Aloys Grillmeier, *Christ in Christian Tradition: From the Council of Chalcedon (451) to Gregory the Great (590 – 604)*, μετάφραση Pauline Allen and John Cawte, vol. 2, part 1 (Oxford: Mowbray and Co., 1987), σσ 314 – 325.

²⁴⁶ Menze, ο.π., σσ 253 – 254.

²⁴⁷ Η σύγκληση της Ε΄ οικουμενικής συνόδου το 553 μ.Χ. στην Κωνσταντινούπολη από τον Ιουστινιανό πρέπει να θεωρηθεί απόπειρα της αυτοκρατορικής πολιτικής για την προσέγγιση και την συμφιλίωση Μονοφυσιτών και Ορθοδόξων. Η σύνοδος καταδίκασε τις νεστοριανικές θέσεις, όπως τις επισήμαιναν διαρκώς οι Μονοφυσίτες μετά την Δ΄ οικουμενική σύνοδο. Ο Ιουστινιανός, πίστευε πως μία καταδίκη εκ νέου μερικών νεστοριανικών αποφάσεων θα ικανοποιούσε τους Μονοφυσίτες. Έτσι στη σύνοδο καταδικάστηκαν τα λεγόμενα τρία κεφάλαια, δηλαδή ο Θεόδωρος Μοψουεστίας και τα συγγράμματά του, και τα συγγράμματα του Θεοδώρητου Κύρου και του Ίβα Εδέσσης. Η σύνοδος εξέδωσε δεκατέσσερις αναθεματισμούς εναντίον των τριών κεφαλαίων, οι οποίοι δεν καταδικάζουν καμιά νέα αίρεση, αλλά επαναλαμβάνονται γενικά οι νεστοριανικές θέσεις και αποδοκιμάζονται. Όμως δεν καταδικάστηκαν προσωπικά ο Θεοδώρητος Κύρου και ο Ίβας Εδέσσης, παρά μόνο οι αιρετικές αποκλίσεις οι οποίες υπάρχουν στα συγγράμματά τους. Ματσούκας, ο.π., σσ 314 – 315.

²⁴⁸ Menze, ο.π., σσ 265 – 266.

²⁴⁹ «Ecce et in hac epistula arguit illum, uelut animi passione et aemulatione caecatum, uiolenter magis quam justo examine, causas agere atque irrideri a multis, quod injuriae privatae vindictam, non quae Christi sunt orthodoxe requisierit apud Ephesum in causa Nestorii» PL 67, 574A.

«Να, σ' αυτή την επιστολή (επ. 1.310) τον κατηγορήσε (ο Ισιώδωρος τον Κύριλλο), ότι σαν τυφλωμένος από το πάθος και τον ανταγωνισμό της ψυχής του, πιο βίαια παρά με δίκαιη εξέταση, να διεκδικεί υποθέσεις και να τον γελοιοποιούν πολλοί, επειδή είχε απαιτήσει στην Έφεσο στην περίπτωση του Νεστορίου την εκδίκαση των προσωπικών προσβολών, και όχι του Χριστού με τον ορθόδοξο τρόπο».

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

τράβηξε την προσοχή και του Φακούνδου, ο οποίος προσπαθούσε να υπερασπιστεί τη φήμη των Ανατολικών, τους οποίους ο Κύριλλος είτε είχε επικρίνει, είτε είχε διαπληκτιστεί μαζί τους κατά τη διάρκεια της Νεστοριανικής διαμάχης.²⁵⁰

Το 564 μ.Χ., με τον διάκονο Ρούστικο, εμφανίζεται για πρώτη φορά ένα σύνολο μεταφράσεων των επιστολών του Ισιδώρου. Ο Ρούστικος είναι γνωστός για τη σύνταξη και αναθεώρηση της λατινικής εκδοχής του Πρακτικού της Συνόδου της Χαλκηδόνας του 451 μ.Χ.,²⁵¹ καθώς και για τη σύνταξη ενός έργου το οποίο ονομάζεται «Συνοδικόν», μία λατινική εκδοχή της «Tragoedia» του Ειρηναίου, η οποία διηγείται τα γεγονότα μετά την Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου, έως το 435 μ.Χ.²⁵² Στο «Συνοδικό», ο Ρούστικος περιλαμβάνει σαράντα εννέα επιστολές του Ισιδώρου μεταφρασμένες στα λατινικά, τις οποίες εξήγαγε από μία πρωτότυπη συλλογή επιστολών, την οποία βρήκε στην Κωνσταντινούπολη.²⁵³ Ο Ρούστικος προσθέτει επίσης ότι αυτή η αρχική συλλογή αποτελούνταν από τέσσερα βιβλία που περιλάμβανε πεντακόσιες επιστολές το καθένα και ότι συγκεντρώθηκε από τους Ακοίμητους μοναχούς στην Κωνσταντινούπολη.²⁵⁴ Έτσι, αυτές οι μαρτυρίες αποκαλύπτουν ότι υπήρχαν τουλάχιστον τρεις κύριες περιοχές όπου βρίσκονταν

---

²⁵⁰ Schor, ο.π., σσ 111 – 112. Timothy E. Gregory, *Vox Populi: Popular Opinion and Violence in the Religious Controversies of the Fifth Century A.D.* (Columbus OH: Ohio State University Press, 1979), σ 130. Όπως σημειώνουν ο Schor και ο Gregory, μέχρι το 435 μ.Χ. ορισμένοι κληρικοί δήλωναν και πάλι την υποστήριξή τους στον Νεστόριο, παρά την απόφαση της Συνόδου της Εφέσου. Ο Κύριλλος εργάστηκε για να τους αντιμετωπίσει ενημερώνοντας τον αυτοκράτορα και γράφοντας μία πραγματεία εναντίον του Θεοδώρητου, τον οποίο ο Κύριλλος πίστευε ότι «ήταν η πραγματική εμψυχωτική δύναμη πίσω από τον Νεστόριο». George A. Bevan, «Theodoret of Cyrrhus and Syrian Episcopal Elections» in *Episcopal Elections in Late Antiquity*, ed. by Johann Leemans, Peter Van Nuffelen, Shawn W. J. Keough, and Carla Nicolaye (Berlin: Walter De Gruyter, 2011), σ 65.

²⁵¹ Alan Cameron, *The Last Pagans of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011, σ 482. Aigrain, ο.π., σ 9.

²⁵² Millar, ο.π., σ 170, σ 239, Χρήστου, 1989, ο.π., σ 446.

²⁵³ Aigrain, ο.π., σ 9. Morton Smith. «The Manuscript Tradition of Isidore of Pelusium». *The Harvard Theological Review* 47 (1954): σσ 205 – 210. σ 206.

²⁵⁴ Η περιγραφή στο «*Synodicon adversus tragodiam Irenei*» κεφ. VI PG 84, αποδίδει στον Ισιδώρο χαρακτηρισμούς όπως «sanctissimi et beatissimi doctoris Ecclesiae Isidori presbyteri et abbatis monasterii circa Pelusium», PG 84, 583 A, (αγιότατος και μακαριότατος γιατρός, διδάσκαλος, της Εκκλησίας Ισιδώρος, πρεσβύτερος και αββάς της μονής κοντά στο Πηλούσιο). Καθώς υπάρχει και μία πιο εκτεταμένη αναφορά στο Ισιδώρο, «Has omnes beati Isidori presbyteri et abbatis Pelusiotae excerpserunt et transtulerunt ex epistolis ejus duobus millibus, quae sunt per quingentenas distributae in Acometensis monasterii codicibus vetustissimis quatuor, ubi etiam per ordinem singularum numerus continetur, et ultima est quam ego quoque ultimam posui. Deo gratias.», PG 84, 587B, (Όλα αυτά τα έχω αποσπάσει και μεταφράσει από τις δύο χιλιάδες επιστολές του μακαριστού Ισιδώρου του πρεσβύτερου και αββά των Πηλουσιωτών, οι οποίες διανέμονται ανά πεντακόσιες στους τέσσερις αρχαιότερους κώδικες της μονής των Ακοιμητών, όπου περιέχονται επίσης κατά τη σειρά τους μεμονωμένους αριθμούς, και ο τελευταίος είναι αυτός που έβαλα και τελευταίο. Γω Θεώ δόξα.).

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

συλλογές ή μεμονωμένες επιστολές του Ισιδώρου τις οποίες μπορούσαν να συμβουλευτούν, η Αντιόχεια και η Αλεξάνδρεια όπως υποδεικνύεται από τον Σεβήρο και η Κωνσταντινούπολη από τον Φακούνδο και τον Ρούστικο.²⁵⁵

3.1.5. Μεταγενέστερες αναφορές στον άγιο Ισίδωρο.

Στα τέλη του 6^{ου} αιώνα μ.Χ., ο Ευάγγριος Σχολαστικός²⁵⁶ απαριθμεί τον Ισίδωρο στην Εκκλησιαστική του Ιστορία μαζί με τον Συνέσιο Κυρήνης, αναφέροντας ότι ο Ισίδωρος ήταν διάσημος για τον ασκητικό του τρόπο ζωής και για τις δογματικές του γνώσεις και ότι πρέπει να ήταν σύγχρονος του Κύριλλου Αλεξανδρείας, αφού του έγραψε και του απέστειλε επιστολή.²⁵⁷ Ο Φώτιος διασώζει στη Βιβλιοθήκη του μαρτυρία από το «βιβλίον Στεφάνου τινός τριθείτου, ὃ ἐπὶ κλην ὁ Γόβαρος».²⁵⁸ Ο Στέφανος Γόβαρος²⁵⁹ έζησε και έγραψε στην Αίγυπτο ή στη Συρία πιθανόν επί Ιουστίνου Β' (565 – 578 μ.Χ.). Από το απόσπασμα το οποίο διασώζει ο Φώτιος πληροφορούμαστε, «οἷας ἔσχεν ὑπολήψεις ὁ εὐλαβέστατος Ἰσίδωρος ὁ τοῦ Πηλουσιίου περὶ Θεοφίλου καὶ Κυρίλλου τῶν Ἀλεξανδρείας ἱεραρχῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς τοὺς μὲν ἔνεκα τῆς πρὸς τὸν Χρυσόστομον ἀπεχθείας ἐκάκιζε, τὸν δὲ ἐπῆνει τε καὶ ἐθαύμαζεν».²⁶⁰ Ο Φώτιος σε επιστολή του αποκαλεί τον Ισίδωρο σεβασμιότατο. Τον κατατάσσει μαζί με τον Μέγα Βασίλειο και το Γρηγόριο τον Θεολόγο και τον χαρακτηρίζει «καὶ ἡ ποικίλη καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς μοῦσα Ἰσίδωρος ὅς, ὥσπερ λόγων, οὕτω δὲ καὶ ἱερατικῆς καὶ ἀσκητικῆς πολιτείας, κανὼν ἐστι χρηματίζειν ἀξιόχρεως καὶ εἴ τις ἕτερος μετὰ τῆς ὁμοίας

²⁵⁵ Boivin. ο.π., σσ 19 – 21.

²⁵⁶ Ο Ευάγγριος (536 – 594 μ.Χ.) έγραψε εκκλησιαστική ιστορία σε έξι βιβλία τα οποία καλύπτουν το διάστημα από το 431 έως το 594 μ.Χ. Fouskas, ο.π., σ 8.

²⁵⁷ «Ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας (Θεοδοσίου Β') διέπρεπε καὶ Ἰσίδωρος, οὗ κλέος εὐρὸν κατὰ τὴν ποίησιν, ἔργω τε καὶ λόγῳ παρὰ πᾶσι διαβόητος. Ὅς οὕτω μὲν τὴν σάρκα τοῖς πόνοις ἐξέτηξεν, οὕτω δὲ τὴν ψυχὴν τοῖς ἀναγωγικοῖς ἐπίανε λόγοις, ὡς ἀγγελικὸν ἐπὶ γῆς μετελθεῖν βίον, στήλην τε ζῶσαν διαπαντὸς εἶναι, βίου τε μοναδικοῦ καὶ τῆς ἐς Θεὸν θεωρίας. Γέγραπται δ' οὖν αὐτῷ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα πάσης ὠφελείας ἔμπλεα· γέγραπται δὲ πρὸς Κύριλλον τὸν ἀοίδιμον, ἐξ ὧν μάλιστα δείκνυται τοῦ θεσπεσίου συνακμάσαι τοῖς χρόνοις». PG 86, 2461 B – 2464 A.

²⁵⁸ PG103, 1092 C.

²⁵⁹ Ο Φώτιος φαίνεται να γνωρίζει τον συγγραφέα μόνο από το έργο του, από το οποίο παρουσιάζει αποσπάσματα (Στέφανός τις). Το επώνυμο Γόβαρος μας δηλώνει να αναζητήσουμε τον συγγραφέα στη Συρία. Τουλάχιστον πρέπει να είχε φήμη μεταξύ των Σύριων Μονοφυσιτών, γιατί η λέξη δεν είναι ελληνική και μπορεί πιθανώς να ανάγεται στο *gebar*, το οποίο σημαίνει «άνθρωπος», «ήρωας». Είναι προφανές από όλη τη φύση και τη πολυμαθή άποψη του βιβλίου ότι ο Γόβαρος ήταν αυτό που ονομαζόταν τόσο τον 6^ο αιώνα όσο και αργότερα «grammaticus». Είναι πολύ πιθανό ότι το επώνυμο «Γόβαρος» μπορεί να εξηγηθεί από αυτό το γεγονός, ίσως σήμαινε «*doctor irrefragabilis*», ακαταμάχητος διδάσκαλος. https://www.tertullian.org/fathers/harnack_stephen_gobar.htm.

²⁶⁰ PG 103, 1104 C. Fouskas, ο.π., σσ 8 – 9.

προαιρέσεως την εκείνων ιδέαν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐνεδυναμώθη μορφώσασθαι».²⁶¹

Οπότε παρατηρούμε ότι οι λίγες αναφορές, οι οποίες συνοδεύουν τις χριστολογικές ανθολογίες ή φλωριλέγια, αλλά και τα χρονικά και τις ιστορίες και παρατίθενται από τον 6^ο αιώνα μ.Χ. και εντεύθεν (από τον Εφραίμ Αντιοχείας, τον Λεόντιο τον Βυζάντιο,²⁶² τον Φακούνδο της Ερμιάνης, τον Πάπα Πελάγιο, 555 – 561 μ.Χ.,²⁶³ τον Ρούστικο, τον Στέφανο Γόβαρον, τον Αναστάσιο Σιναΐτη, +609 μ.Χ.,²⁶⁴ τον Γεώργιο Αμαρτωλό, 9^{ος} αιώνας μ.Χ. στο Χρονικό του,²⁶⁵ τον Φώτιο και τον Νικηφόρο Κάλλιστο Ξανθόπουλο 1256 – 1335 μ.Χ.²⁶⁶) απλώς υποδεικνύουν ότι σε αυτόν τον ιερομόναχο του Πηλουσίου, ο οποίος ονομάζεται επίσης «αμπάς» από τον Ρούστικο,²⁶⁷ παρέπεμπαν διαχρονικά. Ο Άγιος Ισίδωρος αξιοποιείται από τους μεταγενέστερους συγγραφείς είτε ως εξηγητής της Αγίας Γραφής, είτε για τη στάση του και την θεολογική του συμβολή, κατά την διάρκεια της Νεστοριανικής κρίσης, αλλά ακόμα και για τη στάση του έναντι του Θεόφιλου και του Κυρίλλου, σχετικά με την συμπεριφορά τους προς τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Οι αναφορές και οι παραπομπές στον άγιο Ισίδωρο συνεχίζονται ακόμα και σήμερα. Κυρίως η συμβολή του έγκειται στην ερμηνεία δυσεξηγήτων χωρίων της Αγίας Γραφής. Αξιοσημείωτο

---

²⁶¹ PG 102, 861 D.

²⁶² Ο Λεόντιος Βυζάντιος τον χαρακτηρίζει ως ασκητή (PG 86, 1840 A) και διασώζει αποσπάσματα από έξι επιστολές του Ισιδώρου, 1.101, 1.303, 1.323, 1.360, 1.405 και 5.166 (= S.C. 454, επ. 1447, σ 79), (PG 86, 1836 A, 1840 A, 1823 D.).

²⁶³ Ο πάπας Πελάγιος (555 – 561 μ.Χ.) όταν γράφει την πραγματεία του «In defensione Trium Capitulorum» το 554 μ.Χ., έκανε χρήση ειδικά του Facundus Episcopus Hermianensis και του έργου του «Pro defensione Trium Capitulorum ad Justinianum imperatorem». Fouskas, ο.π., σ 7.

²⁶⁴ Ο Αναστάσιος Β΄ Αντιοχείας ο Σιναΐτης στον «Όδηγό» μαρτυρεί «Καὶ ὁ τῶν Πηλουσιωτῶν δὲ κατακοσμήσας Ἰσίδωρος Ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει διδάσκων ὡς πατὴρ υἱὸν τὸν πάνσοφον, Κύριλλον» PG 89, 156 D.

²⁶⁵ Ο Γεώργιος Αμαρτωλός στο Χρονικό του τον χαρακτηρίζει ως θεοφόρο (732 B) και μέγα (736 B), PG 110, 732 B και 736 B, και επισυνάπτει τις επιστολές 1.152 και 4.168 (= S.C. 454, επ. 1559, σ 251).

²⁶⁶ «Ὁ μὲν οὖν θεῖος Ἰσίδωρος ἐξ ἔτι νέου τοῖς ἀσκητικοῖς οὕτω πόνοις ἐνίδρωσε, καὶ τὴν σάρκα κατέτηξε, τὴν ψυχὴν τοῖς ἀναγωγικοῖς πιάνας τῶν λόγων, ὡς ἀγγελικὸν ἀντικρυς μετέλθειν βίον, καὶ στήλην, ζῶσάν τε καὶ ἔμψυχον τῆς τε μοναστικῆς διαίτης καὶ τῆς εἰς Θεὸν θεωρίας, καὶ οἶόν τι ἀρχέτυπον ζήλου καὶ διδασκαλίας πνευματικῆς ἐγγενέσθαι. Καὶ δὴ πολλὰ μὲν αὐτῷ ἐγράφη ὠφελείας ἀπάσης ἔμπλεω μάλιστα δ' ἐπιστολαί, χάριτος παντοίας μεστὰι, θείας τε ἅμα καὶ ἀνθρωπίνης, ὡσεὶ χιλιάδες δέκα δι' ὧν πᾶσάν τε Γραφὴν σαφηνίζει, καὶ σύμπαν ἦθος παιδεύει, διδασκαλικώτερον ποιούμενος τὴν ὑφήγησιν. Ἐμφαίνει δὲ καὶ ὃν εἶχεν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ζήλον ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλως ἀδικουμένων. Πολλὴν δὲ καὶ καταδρομὴν ἔστι τοῖς ἐκείνῳ πονηθεῖσιν εὐρεῖν οἷς ἱεραῖσθαι παρ' ἀξίαν συνέβη. Ἐντικρυς δ' ὑπὲρ τοῦ Χρυσοστόμου πνέων, πολλὰ τε Ἄρκαδιου καὶ Κυρίλλου καὶ τοῦ θεοῦ ἐκείνῳ Θεοφίλου καθάπτεται, διελέγχων τὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῶν σκαιωρίαν· δι' ὧν δείκνυται καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκείνοις συνακμάσαι χρόνον.» PG 146, 1252.

²⁶⁷ Énieux, 1991, ο.π., σ 1308 a.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

είναι ότι και στο Πηδάλιο του Αγάπιου ιερομόναχου και του αγίου Νικοδήμου υπάρχουν δεκατρείς παραπομπές σε επιστολές του αγίου Ισιδώρου.²⁶⁸

3.1.6. Αποσαφήνιση του χαρακτηρισμού αββάς στον άγιο Ισιδώρο.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο Ισιδώρος ήταν αββάς σε ένα μοναστήρι κοντά στο Πηλουσίο. Οι παλαιότερες μαρτυρίες περί αυτού είναι τα «Αποφθέγματα πατέρων»,²⁶⁹ όπου για πρώτη φορά ο Ισιδώρος καλείται αββάς. Ο τίτλος αυτός του αποδίδεται και από το «Synodicon»²⁷⁰ και τον Νικηφόρο Κάλλιστο.²⁷¹ Η λέξη αββάς είναι αραμαϊκής προέλευσης και την βρίσκουμε στα ελληνικά πρώτη φορά στην Καινή Διαθήκη,²⁷² όπου σημαίνει πατήρ και αποδίδεται στο Θεό. Στη μοναστική ορολογία αββάς²⁷³ σημαίνει τον ηλικιωμένο, γέροντα μοναχό, τον πεπειραμένο ή τον πατέρα ή τον ηγούμενο. Στα «Αποφθέγματα πατέρων» ο όρος αββάς σημαίνει πολλά αξιώματα. «Ἀπῆλθε πότε ο ἄββᾶς Ἰσιδώρος πρὸς τὸν ἄββᾶν Θεόφιλο τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας».²⁷⁴ Εκεί ο αββάς σημαίνει πρεσβύτερος, αρχιεπίσκοπος, ηγούμενος και πατέρας. Στα νεοελληνικά αββάς σημαίνει μοναχός, γέροντας ή γενικά πατέρας των μοναχών και λιγότερο ηγούμενος. Έτσι ο διάκονος Ρούστικος, ο οποίος στο «Συνοδικό» γράφει, «Isidori presbyteri et abbatis circa

---

²⁶⁸ «Πᾶς οὖν ὅστις ἱερωσύνην ἐκπρίηται, Καϊάφας Χριστοκτόνος εὐρίσκεται. Ἄ γὰρ ἔργους πιστευθῆναι οὐ δύναται, ταῦτα δόμασιν ἀσεβέσι πορίζεται., επιστολή 1.315 στη σελίδα 31. «Οὐδὲν οὖν νηστεία βρωμάτων ὀνίνησι τοὺς μὴ πάσαις νηστεύοντας αἰσθήσεσι. Ὁ γὰρ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεῖται., επιστολή 1.403 στη σελίδα 96. «Εἰ οἰκονόμος εἴρηται παρὰ τὸ ἐκάστω τὸ οἰκεῖον νέμειν, ἢ παρὰ τὸ ἐκάστω τῶν ἐν τῷ οἴκῳ τὸ πρὸς ἀξίαν νέμειν., επιστολή 5.301 στη σελίδα 205, επιστολή 1.74 στη σελίδα 243, επιστολή 3.84 στη σελίδα 336, επιστολή 1.37 στη σελίδα 353, επιστολή 1.44 στη σελίδα 400, επιστολή 2.52 στη σελίδα 460, επιστολή 2.81 στη σελίδα 548, επιστολή 1.61 στη σελίδα 586, επιστολή 3.260 στη σελίδα 622, επιστολή 2.75 στη σελίδα 692. «Πηδάλιον της νοητής νηός, της Μίας Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής των ορθοδόξων Εκκλησίας», Αγάπιου ιερομόναχου και Νικοδήμου μοναχού, τυπογραφείο Παρνασσός Σέργιου Ραφτάνη, Ζάκυνθος 1864.

²⁶⁹ PG 65, 221 D.

²⁷⁰ PG 84, 583 B, 587 B.

²⁷¹ «οἷος ἐκεῖνος Ἰσιδώρος ὁ τοῦ Πηλουσιίου ὄρους καθηγησάμενος», PG 146, 1249 D.

²⁷² «καὶ ἔλεγεν· ἄββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατά σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλ' εἴ τι σύ», Μκ. 14: 36.

«οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν· ἄββᾶ ὁ πατήρ», Ρωμ. 8: 15.

«Ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· ἄββᾶ ὁ πατήρ», Γαλ. 4: 6.

²⁷³ Τίτλος ο οποίος χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά στην Αίγυπτο και στην Συρία, όταν ο αναχωρητισμός άρχισε να μεταμορφώνεται σε κοινοβιακό μοναχισμό. Μεταξύ των μοναχών του κάθε κοινοβίου αυτός ο οποίος εκτελούσε χρέη πνευματικού οδηγού και προϊσταμένου τον αποκαλούσαν αββά, στα συριακά αβᾶ. ΘΗΕ, τ. 1, ο.π., σ 31.

²⁷⁴ PG 65, 221 B.

Relusium»,²⁷⁵ έκανε λάθος όσον αφορά τη χρήση της λέξης αββάς. Γιατί, ενώ ο όρος στα ελληνικά δεν σημαίνει μόνο τον ηγούμενο, στα λατινικά σημαίνει μόνο τον ηγούμενο. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι όλες οι παλιές πηγές καθώς και οι επιστολές του Ισιδώρου δεν μαρτυρούν τίποτα σχετικά με το υποτιθέμενο αξίωμα του ως ηγουμένου μοναστηρίου.²⁷⁶

3.2.Εσωτερικές πληροφορίες.

3.2.1. Χρονολογικός προσδιορισμός της περιόδου δράσης του αγίου Ισιδώρου.

Εκτός από τις εξωτερικές μαρτυρίες για τον συγγραφέα των επιστολών υπάρχουν και εσωτερικές μαρτυρίες. Γράφοντας σε μοναστήρι στην Ταβεννησία αυτοσυστήνεται ως «ὁ ἐλάχιστος γράφω Ἰσιδωρος».²⁷⁷ Ενώ σε άλλη επιστολή, «Οἶδα πολλάκις ἐμαυτῷ παραινέσας τοιαῦτά τινα· ὦ Ἰσιδωρε, ἐπειδὴ τὰ μεγάλα πράγματα μεγάλους κινδύνους φιλεῖ κατορθοῦσθαι, χρῆσαι τῇ πρεπούσῃ παρῤῥησίᾳ».²⁷⁸ Οι επιστολές, οι οποίες είναι συντομότερες, κατά κανόνα απευθύνονται σε τουλάχιστον 426 πρόσωπα,²⁷⁹ κληρικούς, στρατιωτικούς, μονάρχους, πολιτικούς άρχοντες, σοφιστές, απλούς λαϊκούς, εθνικούς, αιρετικούς, Ιουδαίους καθώς και στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄. Η συγγραφή τους μάλλον προϋποθέτει άνδρα με κύρος στην ευρύτερη περιοχή της Αιγύπτου και, από ό,τι φαίνεται, ολόκληρης της αυτοκρατορίας, άριστο χειριστή της ελληνικής γλώσσας.²⁸⁰ Το επιμελημένο ύφος του Ισιδώρου καθώς και η άριστη γνώση των κανόνων της γλωσσικής σύνθεσης, όπως και η κατοχή βασικών στοιχείων της αρχαίας φιλοσοφίας, μας δείχνουν ότι οι σπουδές του πρέπει να ήταν σχολαστικές και συστηματικές, αν και αγνοούμε το οτιδήποτε για αυτές.²⁸¹

---

²⁷⁵ PG 84, 583 B.

²⁷⁶ Fouskas, ο.π., σσ 106 – 107.

²⁷⁷ Επ. 1.93.

²⁷⁸ Επ. 3.397.

²⁷⁹ Μεταξύ των οποίων 104 ανήκουν στις αρχές, 34 στον δήμο Πηλουσίου, 171 στην Εκκλησία, 64 στη μοναστική σκηνή και ως επί το πλείστον έζησαν στην περιοχή του Πηλουσίου ή αλλού στην Αίγυπτο. Énieux, 1991, ο.π., σ 1309 b.

²⁸⁰ Παπαδόπουλος, 2010, ο.π., σ 426.

²⁸¹ Χρήστου, 1987, ο.π., σ 222.

Η ανάγνωση του σώματος του έργου του Ισιδώρου, η μελέτη δηλαδή της αλληλογραφίας του, μας παρέχει αρχικά κάποιους χρήσιμους δείκτες. Οι παλαιότερες επιστολές του είναι σίγουρα μία επιστολή προς τον Γρηγόριο Νύσσης²⁸² και ίσως μία άλλη προς τον Ευάγριο.²⁸³ Αν και δεν είχε γνωρίσει από κοντά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, όπως πιστεύεται, ωστόσο ήταν θαυμαστής του και διηγήθηκε την ιστορία της δοκιμασίας του.²⁸⁴ Σε μία επιστολή, ο Ισιδώρος δηλώνει ότι χαίρεται που γεννήθηκε μετά τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο,²⁸⁵ ενώ σε μία άλλη περιγράφει λεπτομερώς τα γεγονότα που οδήγησαν στην εκθρόνιση του Ιωάννη το 403 μ.Χ. και τον ρόλο του αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας Θεόφιλου σε αυτήν.²⁸⁶ Αυτή η τελευταία πληροφορία σημαίνει ότι ο Ισιδώρος ήταν αρκετά ώριμος ώστε να γνωρίζει αυτά τα γεγονότα, καθώς και την αποκατάσταση του Ιωάννη, η οποία έγινε μετά την συναίνεση του Κύριλλου Αλεξανδρείας, το 418 μ.Χ., να επαναγράψει το όνομα του Ιωάννη στα δίπτυχα, τον επίσημο κατάλογο των αρχιερέων, οι οποίοι μνημονεύονται στη Θεία Λειτουργία.²⁸⁷ Εφόσον η γέννηση του Ιωάννη του Χρυσοστόμου συνέβη περίπου μεταξύ των ετών 349 – 350 μ.Χ.,²⁸⁸ μπορεί κανείς να υποθέσει ότι και ο Ισιδώρος γεννήθηκε γύρω στα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Υπάρχει επίσης η πιθανότητα ο Ισιδώρος να είχε αλληλογραφία με τον Συνέσιο Κυρήνης, ο οποίος ήταν επίσκοπος Πενταπόλεως, από το 411 έως το 413 μ.Χ.²⁸⁹ Γνώριζε τον Αμμώνιο, επίσκοπο Πηλουσίου, και καταδίκασε τις αξίες του διαδόχου του, Ευσέβιου. Σε δύο πολιτικές υποθέσεις, ο Ισιδώρος αμφισβήτησε δύο άδικους κορέκτορες,²⁹⁰ τον Κυρήνιο²⁹¹ και τον Γίγαντιο.²⁹² Απηύθυνε τα παράπονά του, σχετικά, σε υψηλά αυτοκρατορικά

---

²⁸² Επ. 1.125.

²⁸³ Επ. 1.251.

²⁸⁴ Επ. 1.152.

²⁸⁵ Επ. 4.224 (= S.C. 586, επ. 1777, σ 120).

²⁸⁶ Επ. 1.152.

²⁸⁷ Énieux, 1995, ο.π., σ 204. J.N.D. Kelly, *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop* (Grand Rapids, MI: Baker Books, 2000), σσ 286 – 288. Boivin, ο.π., σ. 6. Παπαδόπουλος, 2010, ο.π., σ 134.

²⁸⁸ Kelly, ο.π., σ 4. Παπαδόπουλος 2010, σ 117.

²⁸⁹ Ένα τμήμα από την επιστολή 1.418 του αγίου Ισιδώρου, την οποία την απευθύνει στον επίσκοπο Συνέσιο, απαντάται στη πέμπτη επιστολή του Συνέσιου Κυρήνης. Αυτή η επιστολή πρέπει να συντάχθηκε μεταξύ του 410 όταν έγινε επίσκοπος Πτολεμαΐδος και μητροπολίτης Πενταπόλεως και το 414 μ.Χ. όταν και πέθανε. Fouskas, ο.π., σ 8.

²⁹⁰ Κυβερνήτες της επαρχίας Αυγουσταμνικής Πρώτης, στο Πηλούσιο.

²⁹¹ Επιστολές 1.174, 1.175, 1.178.

²⁹² Επιστολές 1.281, 1.486, 1.487.

στελέχη, τα ονόματα των οποίων έχουν μείνει στην ιστορία, Φλωρέντιος,²⁹³ Συνέσιος,²⁹⁴ Ισιδώρος,²⁹⁵ Σέλευκος,²⁹⁶ Ταύρος,²⁹⁷ ειδικότερα, μάλιστα, στον Ρουφίνο,²⁹⁸ έπαρχο του πραιτορίου στην Κωνσταντινούπολη, το 431 – 432 μ.Χ.²⁹⁹ Αρκετές επιστολές του Ισιδώρου αφορούν τις προετοιμασίες για την Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431 μ.Χ.) και τα επακόλουθά της. Επίσης, όταν συγκρίνουμε τα ονόματα των επισκόπων οι οποίοι αλληλογραφούσαν με τον Ισιδώρο και τους καταλόγους των επισκόπων που υπέγραψαν στην Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου, στη «Ληστρική» Σύνοδο της Εφέσου (449 μ.Χ.) και στη συνέχεια στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451 μ.Χ.), μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι περισσότεροι επίσκοποι της Αυγουσταμνικής Πρώτης, οι οποίοι και συμμετείχαν στις άνω Συνόδους, είχαν λάβει επιστολές από τον Ισιδώρο, γύρω στο 431 μ.Χ.³⁰⁰

Έχουν διασωθεί δύο επιστολές του Ισιδώρου προς ευνούχους του παλατίου. Η πρώτη απευθύνεται στον ευνούχο Φαρισμάνιο και είναι επικριτική για την απληστία και την αγάπη του προς την ηδονή.³⁰¹ Η επιστολή δεν αποκαλύπτει πολλά για τον Φαρισμάνιο και είναι η μοναδική απόδειξη της ύπαρξής του.³⁰² Σε άλλη επιστολή απευθύνεται στον ευνούχο Αντίοχο.³⁰³ Αυτός με καταγωγή από την Περσία, έφτασε στην Κωνσταντινούπολη το 404 μ.Χ. και φρόντισε για την πρώιμη εκπαίδευση του αυτοκράτορα και των αδελφών του.³⁰⁴ Λέγεται ότι έλεγχε τον Θεοδοσίο Β΄³⁰⁵ από την

---

²⁹³ Επιστολές 1.227, 1.486. Ο Φλωρέντιος ήταν Έπαρχος της Πόλης το 422 μ.Χ., δύο φορές Πραιτοριανός Έπαρχος της Ανατολής το 428 – 429 μ.Χ. και το 438 – 439 μ.Χ., και πρόξενος το 429 μ.Χ. Martindale, J. R. *The Prosopography of the Later Roman Empire*, 395-527. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1980, σσ 478-479. Bagnall, Rogers S., Alan Cameron, Seth R. Schwartz, and Klaas A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*. Atlanta, GA: Scholars Press, 1987, σσ 392-393.

²⁹⁴ Επιστολές 1.418, 1.483.

²⁹⁵ Επ. 1.299, επ. 5.394 (= S.C. 586, επ. 1763, σ 104). Ο Ανθέμιος Ισιδώρος, ο οποίος έγινε Πραιτοριανός Έπαρχος του Ιλλυρικού το 424 μ.Χ., και αργότερα έγινε Πραιτοριανός Έπαρχος στην Ανατολή το 435 – 436 μ.Χ. και τελικά ύπατος το 436 μ.Χ. Bagnall, 1987, ο.π., σσ 631-632. Martindale, ο.π., σσ 406 – 407.

²⁹⁶ Επιστολές 1.342, 1.356, 1.484.

²⁹⁷ Επιστολές 3.194, 3.365, 4.40 (= S.C. 586, επ. 1834, σ 192).

²⁹⁸ Επιστολές 1.178, 1.489.

²⁹⁹ Συγγενής του Θεοδοσίου Β΄, Martindale, ο.π., σ 953. Για να διακριθεί από τον Ρουφίνο ο οποίος δολοφονήθηκε το 395 μ.Χ.

³⁰⁰ Énieux, 1991, ο.π., σ 1308 b.

³⁰¹ Επ. 1.27.

³⁰² Martindale, ο.π., σ 872.

³⁰³ Επ. 1.36.

³⁰⁴ Ο ικανός ευνούχος του παλατιού Αντίοχος.

αρχή και συνέχισε να το κάνει έως ότου ο αυτοκράτορας τον απέλυσε, δήμευσε την περιουσία του και υποβάθμισε όλους τους κατόχους της θέσης του πραιπόσιτου.³⁰⁶

3.2.2. Εσωτερικές πληροφορίες για το πρόσωπό του και την βιοτή του.

Ο ίδιος ο Ισιδωρος ομολογεί το ιερατικό του αξίωμα.³⁰⁷ Ενώ και ο τρόπος αναφοράς στην ιεροσύνη υποδηλώνει την προσωπική του εμπειρία και τη συναίσθηση του λειτουργήματος το οποίο επιτελεί, του «φρικτού καί δεισέφικτου».³⁰⁸ Οι θέσεις του για την Εκκλησία και για το αξίωμα της ιεροσύνης έχουν Αγιογραφικό υπόβαθρο και είναι επηρεασμένες κυρίως από τον απόστολο Παύλο, τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο και ίσως τον Γρηγόριο τον Θεολόγο. Ο Ισιδωρος αν και είναι μοναχός³⁰⁹ συνεχώς

<http://constantinople.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12505> Παπαρηγόπουλου Κ., *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τόμος 9^{ος}, National Geographic Society, εκδότης Γιώργος Κοπελιάδης, Χαλάνδρι 2009, συμπληρωμένη και επικαιροποιημένη μέχρι το 2004, σ 112. Ανατύπωση εκ του Παπαρηγόπουλου, Κωνσταντίνος, 1815 – 1891. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της σήμερον*. Εν Αθήναις, εκ της Τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1853. Όπως αναφέρουν μερικές πηγές, ο Αρκάδιος διόρισε, από φόβο μήπως οι διάφοροι «ευνουσούμενοι» της Κωνσταντινούπολης εκθρονίσουν τον Θεοδόσιο, επίτροπο του νεαρού διαδόχου του τον βασιλιά της Περσίας Ισδιγέρδη Α΄, ο οποίος με αφοσίωση εκπλήρωσε την αποστολή του, έχοντας τοποθετήσει κάποιον έμπιστό του άνθρωπο κοντά στον Θεοδόσιο για να τον προφυλάξει από τις ραδιουργίες των αυλικών. Πολλοί επιστήμονες δεν δέχονται ως αυθεντική την πληροφορία αυτή, αν και δεν υπάρχει σοβαρός λόγος να την απορρίψουμε, εφόσον τέτοια παραδείγματα έχουμε και σε άλλες περιόδους της ιστορίας. (Βασίλειος Α.Α., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, τόμος πρώτος, Πάπυρος 1995. σ 131). Ο Αντίοχος επιδέξια κυβερνούσε την πολιτεία όταν ο Θεοδόσιος Β΄ ήταν ακόμα πολύ νέος (408 – 414 μ.Χ.) Fouskas, ο.π., σ 49. Martindale, ο.π., σσ 101 – 102. «ένας Πέρσης ευνούχος με επιρροή στην αυλή της Κωνσταντινούπολης... (ήταν) ελάχιστα κατάλληλο υλικό (για τους ιστορικούς της Εκκλησίας)» Geoffrey Greatrex and Jonathan Bardill, «Antiochus the 'Praepositus': A Pesian Eunuch at the Theodosius II» *Dumbarton Oaks Papers* 50, 1996, σ 178. Boivin. ο.π., σσ 38 – 42. Ο Ισιδωρος μάλιστα γνωρίζει ότι είναι Χριστιανός καθώς και το μέγεθος της εξουσίας του και του γράφει, «Χρή σε τὰς ιεράς ἀναπτύσσοντα Βίβλους, καὶ τῆ αὐτῶν ἐγκαρτεροῦντα, ὡς φασιν, ἀναγνώσει... Καὶ ἐπειδὴ οὐ μόνον διάκονος τυγχάνεις τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ ἅγεις αὐτὴν καθὼς βούλει», επ. 1.36.

³⁰⁵ «Ὁ δὲ αὐτὸς Θεοδόσιος βασιλεὺς ἐποίησεν κακῶς Ἀντιόχῳ τῷ πραιποσίτῳ καὶ πατρικίῳ δυναμένῳ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ κρατήσαντι τῶν πραγμάτων ... καὶ ἔμεινεν μετὰ τὸ πληρῶσαι αὐτὸν ὡς πατρικίος καταυθεντῶν τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου.», PG 97, 537 A, Ιωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία* Λόγος 14.

³⁰⁶ Ο πραιπόσιτος του ιερού κουβουκλίου, praepositus sacri cubiculi, ή του ευσεβεστάτου κοιτόνος ήταν επόπτης ή προϊστάμενος στις υπηρεσίες του παλατιού και ανώτατος αυλικός αξιωματούχος. Το αξίωμα εμφανίζεται στην Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Μετά τον 6^ο αιώνα, τον αντικαθιστά στα καθήκοντά του ο παρακοιμώμενος, οι αρμοδιότητές του περιορίζονται και αποκτά χαρακτήρα τιμητικού τίτλου. Το αξίωμα παύει να υπάρχει στα τέλη του 11^{ου} αιώνα. *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*,

http://constantinople.ehw.gr/forms/flemmaAdds.aspx?Mode=Glossary&paramid=12450&boithimata_State=&kefalalaia_State.

³⁰⁷ «ἐπειδὴ εἰς τοῦτο προήλθομεν ἀβουλίας, ὥστε μηδὲ καιρὸν ἔχειν Θεῷ ἱερατεῦειν, τῶν κυκλούντων κακῶν οὐ διδόντων ἄψασθαι τῶν ἀμυντηρίων ὀργάνων», επ. 1.232, «ἱερωσύνην τὴν οὐράνιον ἐπιστεύθημεν, καὶ κρίσει αὐτὴν σφαλερᾶ διεφθείραμεν.», επ. 1.250, «Ἐγὼ δὲ, δακρύσας θερμῶς, ὅτι τὰς θήκας ἔχοντες τοῦ πλοῦτου, τὸν πλοῦτον αὐτὸν διὰ ῥαθυμίας, τότε ἐμαυτοῦ φημί μέρος, ἀπωλέσαμεν», επ. 2.5.

³⁰⁸ Επιστολές 1.28, 1.45.

³⁰⁹ «ὁ ελάχιστος γράφω Ισιδωρος· εἰ καὶ μὴ δόκιμος μοναχός», επ. 1.93.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

ενδιαφέρεται για την Εκκλησία. Ως μοναχός, ο ίδιος γνωρίζει τις ανάγκες της μοναχικής ζωής και δίνει αρκετές οδηγίες ωφέλιμες για την κατάκτηση των αρετών της. Οι πολυάριθμες συμβουλές τις οποίες έδωσε μέσα από τις επιστολές του στους μαθητές του, σχετικά με τον ασκητισμό, τον καθιστούν πηγή γνώσης για έναν τύπο ασκητικής ζωής στον οποίο αναμειγνύονται επιρροές από την Αίγυπτο και την Καππαδοκία. Η ημιαναχωρική αιγυπτιακή τάση, στην οποία είναι εμφανής ο ρόλος του πνευματικού δασκάλου, συνδέεται με έναν κοινοβιατισμό Βασιλειανού τύπου,³¹⁰ οι κανόνες του οποίου τού³¹¹ είναι γνωστοί.³¹² Ως πρότυπο της μοναχικής ζωής τοποθετεί εξ αρχής τον Ιωάννη τον Πρόδρομο, ενώ, εκτός από τη σωματική άσκηση, ζητά και προϋποθέτει και την πνευματική.³¹³ Ξεχωρίζει όμως από τους άλλους ασκητές της ερήμου, αφού τα ενδιαφέροντά του είναι διαφορετικά και ευρύτερα.³¹⁴ Στην «έσχατιάν» και στο «όρος»³¹⁵ έζησε μέρος του επίγειου βίου του.³¹⁶ «Ἡμεῖς δὲ τὰς πόλεις ὡς θορυβῶδεις πεφεύγαμεν»,³¹⁷ αφού για αυτόν «ὁ μὴ σχολάσας, Θεὸν γνῶναι οὐ δύναται».³¹⁸ Η αρετή είναι αδύνατο να αποκτηθεί μέσα στους θορύβους.³¹⁹

---

³¹⁰ «Ο Μέγας Βασίλειος δεν άφησε ένα μοναστικό καταστατικό στον τύπο των μετέπειτα βυζαντινών τυπικών. Όμως οι αρχές του εντοπίζονται διάχυτες σε διάφορα έργα, ιδιαίτερα, όμως, στα «Κεφάλαια τῶν κατὰ πλάτος ὄρων», και «Κεφάλαια τῶν ὄρων τῶν κατ' ἐπιτομήν». Αν θα χαρακτηρίζαμε τον βασιλειανό μοναχισμό, θα του δίναμε τον ὄρο «βιβλικός». Συχνότατα στις διατυπώσεις του, απαντά με παραπομπή στο αντίστοιχο βιβλικό χωρίο. Όμως θα ήταν λάθος ο χαρακτηρισμός ως ένα τυπικό «νομικό» μοναχισμό.». *Ο Κοινοβιακός Μοναχισμός του Μεγάλου Βασιλείου*, Κωνσταντίνος Κόττης, σ 2, https://www.pemptousia.gr/vivliothiki/konstantinou_book/mobile/index.html#p=1

³¹¹ Επ. 1.1.

³¹² Énieux, 1991, ο.π., σ 1310 α.

³¹³ «Οὐκ ἄρκει βρώσις καὶ πόσις καὶ στρωμνὴ Ἰωάννου πρὸς πέρας ἀσκήσεως, τοῖς ταῦτα ζητοῦσιν, ὧ ἄριστε, ἀλλὰ χρεια καὶ τῆς γνώμης Ἰωάννου πρὸς τὴν τελείωσιν.», επ. 1.162.

³¹⁴ Χρήστου, 1987, ο.π., σ 225.

³¹⁵ Οι έννοιες του «τό ὄρος» στους παπύρους της Αιγύπτου μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής:

I. Γεωγραφική κατεύθυνση: α) βουνά, ερημικά οροπέδια της αραβικής ερήμου ή της λιβυκής ερήμου. β) υψόμετρο ερήμου στην άκρη της κοιλάδας, νεκρόπολη; γ) προσεγγίσεις ερήμου σε αντίθεση με τη χώρα με επίπεδη κοιλάδα.

II. Θρησκευτική σημασία (στη βυζαντινή περίοδο): α) μοναστήρι το οποίο βρίσκεται στην άκρη, έρημο ή όχι, της επικράτειας μίας πόλης ή χωριού. β) έρημος, όπου συγκεντρώνονται τα μοναστικά ιδρύματα. Héléne Cadell, Roger Rémondon, *Sens et emplois de τὸ ὄρος dans les documents papyrologiques*, REG 80 (1967), σσ 343 – 349. https://www.persee.fr/doc/reg_0035-2039_1967_num_80_379_3959.

³¹⁶ «Κατέλαβε τις τὴν ἐσχατιάν, ἣν οἰκοῦμεν», επ. 1.142, «Ἡμεῖς τὰς πόλεις ὡς θορυβῶδεις πεφεύγαμεν, καὶ θορυβῶδες ἐπὶ τῆς ἐσχατιᾶς εὐρήκαμεν.» επ 1.191, «Μοναχός τις πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐσχατιάν ἀπήντησε» επ. 1.318. « Ἀλλὰ σώζων σώζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ ἡμέτερον ὄρος», επ. 1.213.

³¹⁷ Επ. 1.191.

³¹⁸ Επ. 1.402.

³¹⁹ «Ὅτι ἀμήχανον ἐν μέσῳ θορύβων ἀρετὴν κατορθῶσαι.», επ. 1.25, «Τοσοῦτον χρησιμεύει πρὸς σωτηρίαν ἢ τῶν θορύβων τῶν ἀστικῶν ἀναχώρησις, ὅτι τὰς πόλεις καταλιπὼν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπ' ἄκρων ὁρέων τοὺς καθαρῶς βιοῦντας ἐμακάριζε.», επ. 1.77.

Καλούσε αυτούς που επεδίωκαν τη μοναχική ζωή «Ἄρνησαι σαυτὸν καὶ ἄρον τὸν σταυρὸν καὶ φεῦγε ὡς ἐγώ»³²⁰ και συμβούλευε κάποιον ο οποίος είχε χηρέψει «σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν πρὸς τὸ ἡμέτερον ὄρος».³²¹ Διαφαίνεται από τις επιστολές του να έχει οργανώσει μοναστική συνοδεία, με την οποία ζούσε μαζί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ζούσαν στον ίδιο χώρο και είχαν σύστημα διακονιών στα πρότυπα του κοινοβίου. Χαρακτηριστικό είναι ότι υπήρχε υπεύθυνος, ο οποίος φύλαγε την είσοδο, υποδεχόταν τους προσκυνητές και κατόπιν τους οδηγούσε στον άγιο Ισίδωρο.³²² Ο Ισίδωρος προφανώς έζησε ως κοινοβιάτης μαζί με άλλους σε μοναστήρι.³²³ Η λέξη «μάντρα», που συναντάται σε επιστολή,³²⁴ σημαίνει τη Μονή. Σε άλλες επιστολές του όμως την ίδια στιγμή μας προμηθεύει με υλικό το οποίο θα μπορούσε να δικαιολογήσει τον ισχυρισμό ότι ήταν επίσης ένας ερημίτης ή αναχωρητής, κατά διαστήματα. Συνήθεια του πρέπει να ήταν η μόνωση, ίσως και ο εγκλεισμός για χρονικές περιόδους, με σκοπό την άσκηση.³²⁵ Σεβάσμιος γέροντας επέστρεψε στη Μονή του, όπου και κοιμήθηκε.³²⁶ Είχε επαφές και επικοινωνία με μοναχούς, αναχωρητές και μοναστήρια της ευρύτερης περιοχής, καθώς και της Αλεξάνδρειας και του Ταβεννησίου.³²⁷ Η ζωή του ήταν αυστηρή, ασκητική, ζούσε με λιτότητα και ολιγάρκεια, την οποία πολλοί θαύμαζαν και επιθυμούσαν να μιμηθούν.³²⁸ Αυτήν όμως την αυστηρότητα δεν την επιβάλλει στο συνάνθρωπο, αλλά με διάκριση αναγνωρίζει την ανθρώπινη αδυναμία.³²⁹ Ομολογεί τον κόπο που κατέβαλε για την απόκτηση της αρετής³³⁰ και τα αποτελέσματα, τη σωματική δηλαδή καταπόνηση και εξασθένηση.³³¹ Η αυστηρή άσκηση, η οποία είναι η νόμιμη και μόνιμη άθληση του

---

³²⁰ Επ. 1.266.

³²¹ Επ. 1.213.

³²² Επ. 1.142.

³²³ Επ. 2.182.

³²⁴ Επ. 1.52.

³²⁵ «Ἐμοὶ τὴν μετρίαν εἶδησιν ἢ καταμόνας προς ἔθηκεν ἀναχώρησις. Ὁ γὰρ ἐν μέσῳ θορύβων στρεφόμενος, καὶ γνῶναι τὰ οὐράνια βουλόμενος, λέληθεν, ὅτι τὸ ἐν ἀκάνθαις σπειρόμενον, ὑπ' ἐκείνων συμπνίγεται· καὶ ὁ μὴ σχολάσας, Θεὸν γνῶναι οὐ δύναται.», επ. 1.402.

³²⁶ Fouskas, ο.π., σσ 104 – 105.

³²⁷ Επιστολές 1.58, 1.156, 1.216, 2,.31. Επ. 5.216 (= S.C. 454, επ.1503, σ 170), επ. 5.216 (= S.C. 454, επ.1503, σ 170).

³²⁸ Επιστολές 1.58, 1.162, 1.216.

³²⁹ «Εἰ δὲ ταῦτα δι' ἀσθένειαν μείζονα, τύπος ἡμῖν ἔστω χρείας ἀπάσης καὶ διαίτης, καὶ τελειώσεως, ἢ τοῦ προσετώτος δοκιμασία καὶ κέλευσις.», επ. 1.5.

³³⁰ Επ. 5.229 (= S.C. 454, επ. 1520, σ 200), επ. 5.284 (= S.C. 454, επ.1607, σ 328).

³³¹ Επ. 5.223 (= S.C. 454, επ.1512, σ 188).

μονάχου,³³² του έχει κλονίσει την υγεία, αφού ασθενεί εύκολα και υποτροπιάζει σε παλαιότερες ασθένειες.³³³ Αν και ο Ισιδώρος δεν ήταν ηγούμενος μονής, παρόλα αυτά, από τις επιστολές του, φαίνεται ότι ήταν κάτι περισσότερο από ηγούμενος. Αναγνωριζόταν ως διαιτητής ανάμεσα σε μοναχούς και λαϊκούς,³³⁴ ένα πρόσωπο με εξουσία,³³⁵ ένας πνευματικός καθοδηγητής, αλλά επίσης και ένας αυστηρός κριτής,³³⁶ στον οποίο πολλοί κατέφευγαν αναζητώντας τη συμβουλή του και την καθοδήγησή του, τη διαιτησία του και την παρέμβασή του. Ήταν ουσιαστικά και πνευματικά αποδεκτός ως ο ανώτερος όλων των μοναστηριών και των μοναχών της περιοχής του Πηλουσίου.³³⁷

Όμως ο άγιος Ισιδώρος δεν περιορίζει τις επαφές του αποκλειστικά στο μοναστικό χώρο, αλλά έχει αναπτύξει πνευματικούς δεσμούς και σχέσεις με πολλούς εκτός αυτού. Με αυτόν τον τρόπο, έχει δημιουργήσει έναν κύκλο, τον οποίο τροφοδοτεί πνευματικά, είτε με την προσωπική επαφή, με επισκέψεις, είτε με την αποστολή βιβλίων και επιστολών, τα οποία δίνουν απαντήσεις σε πολλά προβλήματα.³³⁸ Ο Άγιος ζούσε στην έρημο και μέσα στο κελί του χωρούσε όλος ο τότε γνωστός κόσμος με τα προβλήματά του, χωρίς όμως ποτέ να αποχωρίζεται την ησυχία του. Δεν περιορίστηκε μόνο στον προσωπικό, μυστικό αγώνα για την πνευματική του ζωή, αλλά δραστηριοποιήθηκε και σε κοινωνικό επίπεδο, δείχνοντας έμπρακτα το ενδιαφέρον του για το συνάνθρωπο. Αυτό το οποίο διαπιστώνουμε από τις επιστολές του είναι ότι το ενδιαφέρον του δεν περιορίζεται σε ένα μανιχαϊστικό πρότυπο ενασχόλησης μόνο με το πνεύμα και την ψυχή, αυτό το καυτηριάζει,³³⁹ αλλά επεκτείνεται από τα πιο απλά ως τα πιο σύνθετα προβλήματα, τα οποία του εμπιστεύονται οι συνάνθρωποί του, όπως η βαριά φορολογία³⁴⁰ ή το οικιστικό

---

³³² Επ. 1.220.

³³³ Επιστολές 1.224, 3.154, 4.144.

³³⁴ Επιστολές 1.142, 1.318, επ. 5.423 (= S.C. 586, επ.1805, σ 166), επ. 5.425 (= S.C. 586, επ. 1807, σ 168).

³³⁵ Επ. 1.182.

³³⁶ Επιστολές 1.37, 1.150, 1.154, 1.174, 1.175, 1.275.

³³⁷ Fouskas, ο.π., σ 107.

³³⁸ Επιστολές 1.154, 1.156, 1.394, 1.481, 1.488, επ. 5.155 (= S.C. 454, επ. 1431, σ 38), επ. 5.156 (= S.C. 454, επ.1432, σ 40), επ. 5.262 (= S.C. 454, επ. 1573, σ 276).

³³⁹ Επ. 1.52.

³⁴⁰ «ΘΕΟΔΟΣΙΩ ΒΑΣΙΛΕΙ. Εἰ τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀντιποιῆ, ἦν ἡ ἄφθαρτος διαμονὴ στεφανοῦ, καὶ ἔπαθλον τῆς φθαρτῆς τοῖς χρηστῶς αὐτὴν διέπουσιν ἔθηκεν ὁ Θεὸς, ἡμερότητι κίρνα τὴν ἐξουσίαν, καὶ Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

πρόγραμμα της επέκτασης της πόλης του Πηλουσίου στην έρημο³⁴¹ ή για τον πλοιοκτήτη ο οποίος στη θαλασσοταραχή έχασε κάποια ποσότητα από το δημόσιο σιτάρι³⁴² ή για τον δούλο ο οποίος έσφαλε ώστε να συγχωρηθεί³⁴³ ή για τον μοναχό ο οποίος έπεσε σε μικρό παράπτωμα.³⁴⁴ Οι σωζόμενες επιστολές του μας δείχνουν και τις κοινωνικές σχέσεις τις οποίες είχε αναπτύξει, ενώ αλληλογραφεί από τον απλό λαϊκό και μοναχό έως τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β΄ και αρχιεπισκόπους, επισκόπους, με πολλούς από αυτούς επανειλημμένα. Ιδιαίτερο γνώρισμα του είναι το ταπεινό φρόνημα, το οποίο εκδηλώνεται όταν του ζητείται να εκφέρει γνώμη, ιδιαίτερα δε όταν εκφράζονται προς το πρόσωπό του με αγάπη και τιμή.³⁴⁵ Πολλοί φτάνουν σε υπερβολές, όπως αυτός ο οποίος διατηρούσε προσωπικά αντικείμενα του και τα τιμούσε ως αντικείμενα αγίου. Αυτό ο άγιος έντονα το αποδοκιμάζει, αλλά με πνεύμα διάκρισης και ευαισθησίας, ώστε να μην τον πληγώσει.³⁴⁶ Αρκετοί από αυτούς του απέστειλαν ό,τι χρειαζόταν προκειμένου να καλυφθούν οι βασικές του βιοτικές ανάγκες,³⁴⁷ ενώ άλλοι του απέδιδαν έως και το δέκατο των εισοδημάτων τους, εν είδει φιλανθρωπίας,³⁴⁸ καθώς και ιδιαίτερη τιμή και εγκώμια.³⁴⁹ Ο άγιος διακρίνεται για την ευαισθησία του, καθώς και για την αγάπη του προς το Θεό και τους συνανθρώπους του και ποθεί τη σωτηρία όλων. Δακρύζει σκεπτόμενος τους κλυδωνισμούς της Εκκλησίας και τις αμαρτίες των ανθρώπων³⁵⁰ και κλαίει τόσο ώστε τα δάκρυα του αναμειγνύονται με το μελάνι την ώρα που γράφει.³⁵¹ Ο πόνος της ψυχής του είναι μεγάλος για τις πτώσεις των κληρικών και τις αδικίες εντός της Εκκλησίας.³⁵² Δεν μπορεί να αποδεχθεί την αμαρτία, καθώς θεωρεί την επιθυμία και

δέοντι σκορπισμῶ τὸ βάρος κούφιζε τοῦ πλοῦτου· οὔτε γὰρ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, οὔτε εἰδωλολατρίας ἐκφεύγει ἀσέβειαν ὁ τοῦ ρέοντος πλοῦτου φειδόμενος.», επ. 1.35.

³⁴¹ Επ. 1.191.

³⁴² Επιστολές 1.299, 1.300.

³⁴³ Επ. 1.142.

³⁴⁴ Επ. 1.318.

³⁴⁵ Επιστολές 1.93, 1.136, 1.370, 2.4, 2.138, επ. 5.110 (= S.C. 422, επ. 1379, σ 444), επ. 5.196 (= S.C. 454, επ. 1480, σ 138), επ. 5.219 (= S.C. 454, επ. 1507, σ 174), επ. 5.349 (= S.C. 454, επ. 1690, σ 452).

³⁴⁶ Επ. 1.216.

³⁴⁷ Επιστολές 1.216, 1.215.

³⁴⁸ Επ. 1.317.

³⁴⁹ Επιστολές 2.4, 2.210, επ. 5.196 (= S.C. 454, επ. 1480, σ 138), επ. 5.219 (= S.C. 454, επ. 1507, σ 174), επ. 5.349 (= S.C. 454, επ. 1690, σ 452).

³⁵⁰ Επιστολές 1.118, 2.10, 3.67, επ. 5.118 (= S.C. 422, επ. 1385, σ 452).

³⁵¹ Επ. 5.210 (= S.C. 454, επ. 1496, σ 160).

³⁵² Επιστολές 2.298, 3.200.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

την τάση στο καλό έμφυτη,³⁵³ ενώ ομολογεί χωρίς δισταγμό τα δικά του ελαττώματα.³⁵⁴ Σ' όλες αυτές τις εσωτερικές εμπειρίες τον οδήγησαν, κατά ομολογία του, η φροντίδα και η έννοια των ανθρώπων των οποίων τα προβλήματα οικειοποιείται. Αυτά γίνονταν αντικείμενο προσευχής και αντιμετωπίζονταν με πατρική στοργή και αγάπη. Το κύριο μέσο επικοινωνίας και παρέμβασης το οποίο είχε επιλέξει είναι οι επιστολές. Δέχεται επιστολές στις οποίες οι αποστολείς τους εξέφραζαν απορίες ή προβλήματα για την επίλυση των οποίων ζητούσαν την συμβουλή του.³⁵⁵ Αφού τις μελετούσε προσεκτικά,³⁵⁶ απαντούσε πάντα με πνεύμα διάκρισης και προσοχής, ακολουθώντας συγκεκριμένους κανόνες για την συγγραφή τους.³⁵⁷ Ο άγιος παρεμβαίνει πάντα διακριτικά με μόνο κριτήριο την ψυχική ωφέλεια των αποδεκτών των επιστολών.³⁵⁸ Δεν προτρέχει και δεν βγάζει εύκολα συμπεράσματα εμπιστευόμενος τις όποιες πληροφορίες έχει, αλλά δρα μετά από προσευχή,³⁵⁹ περίσκεψη και κρίση. Αρνείται να εκφέρει άποψη όταν δεν έχει άμεση γνώση των συμβάντων.³⁶⁰ Προτιμά την σιωπή.³⁶¹ Δεν γράφει ποτέ επικαλούμενος προσωπικές αυθεντίες, αλλά προτάσσει τους θεόπνευστους λόγους της Αγίας Γραφής.³⁶² Όσο όμως διακρίνεται για την νήψη και την διάκριση, ως προς τα προσωπικά θέματα, τόσο σκληρός είναι απέναντι στην αμαρτία, την αδικία και κυρίως την αίρεση. Αυτή η στάση είναι επίσης ανεπηρέαστη από αξιώματα και εκφράζεται όμοια απέναντι σε όλους,³⁶³ καθώς όλα πρέπει να γίνονται προς οικοδομή της Εκκλησίας.³⁶⁴ Επιτίθεται στους αιρετικούς οι οποίοι προσπαθούσαν να νοθεύσουν την αλήθεια. Μίλησε για τους Εθνικούς³⁶⁵ και τους Ιουδαίους.³⁶⁶ Ευθέως

³⁵³ Επιστολές 3.62, 3.312.

³⁵⁴ Επ. 5.398 (= S.C. 586, επ. 1768, σ 110).

³⁵⁵ Επιστολές 3.195, επ. 5.47 (= S.C. 422, επ. 1274, σ 274), επ. 5.185 (= S.C. 454, επ. 1469, σ 110), επ. 5.192 (= S.C. 454, επ. 1476, σ.134), επ. 5.197 (= S.C. 454, επ. 1482, σ 142), επ. 5.198 (= S.C. 454, επ. 1483, σ. 144), επ. 5.344 (= S.C. 454, επ. 1682, σ 444).

³⁵⁶ Επ. 5.47 (= S.C. 454, επ. 1274, σ 274).

³⁵⁷ Επ. 5.133 (= S.C. 454, επ. 1401, σ 482), επ. 5.145 (= S.C. 454, επ. 1416, σ 20).

³⁵⁸ «Λόγος πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων γινόμενος, λόγος ἐστὶν ἐνδύναμος, ἐνδίκως λόγος καλούμενος, καὶ πρὸς Θεὸν ἔχων τὴν μίμησιν.», επ. 1.62.

³⁵⁹ Επ. 1.154.

³⁶⁰ Επ. 5.209 (= S.C. 454, επ. 1495, σ 160).

³⁶¹ Επιστολές 3.75, 3.178, επ. 5.131 (= S.C. 422, επ. 1399, σ 472), επ. 5.199 (= S.C. 454, επ. 1484, σ 144).

³⁶² Επ. 1.420.

³⁶³ ΕΠΕ, ο.π., σσ 10 – 21.

³⁶⁴ «χρῆναι πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γίνεσθαι τῆς Ἐκκλησίας.», επ. 3.25.

³⁶⁵ Επιστολές 1.54, 3.117, 3.135, 3.154, επ. 5.28 (= S.C. 422, επ. 1249, σ 232), επ. 5.29 (= S.C. 422, επ. 1252, σ 248), επ. 5.30 (= S.C. 422, επ. 1253, σ 250), επ. 5.31 (= S.C. 422, επ. 1254, σ 250).

κατηγόρησε και προσπάθησε να βοηθήσει, ακόμα και προσευχόμενος, τους αδύναμους κληρικούς. Η αρετή είναι κόσμημα του Χριστιανού και η τελείωση είναι επίτευγμα όλων των αρετών.³⁶⁷ Αλλά όλες οι αρετές συνδέονται με την πίστη και το λόγο, δεν μπορεί να νοηθεί αρετή χωρίς το δόγμα και το δόγμα χωρίς την αρετή.³⁶⁸ Για την αλήθεια πάλευε, αγωνιζόταν σε όλη του τη ζωή, «ἐπειδή και φιλ[εῖ] την ἀλήθειαν».³⁶⁹ Η αλήθεια ήταν η αιτία της εχθρότητας ορισμένων ανδρών έναντι του Ισιδώρου, εξαιτίας των οποίων υπέφερε πολλά.³⁷⁰ Ενώ για τις επιτυχίες του απέδιδε την τιμή στο Θεό.³⁷¹ Σχετικά με το θέμα της αίρεσης η οποία ταλάνιζε και ταλανίζει την Εκκλησία είχε εντοπίσει τα γενεσιουργά της αίτια, τα οποία είναι ή η φιλαρχία ή η προκατάληψη, δύο πάθη τα οποία καταπολεμούνται δύσκολα.³⁷² Όμως, αν η φιλαρχία αποπεμφθεί από τους ανθρώπους, τότε υπάρχει ελπίδα όλοι ομόφωνα και ορθόδοξα να επιστρέψουν στο θείο κήρυγμα.³⁷³

3.2.3. Αντιμετώπιση των αιρέσεων από τον άγιο Ισίδωρο και η δράση του ως θεολόγου.

Με την οξυδέρκειά του, ο Ισίδωρος παρατήρησε αμέσως την εμφάνιση, στην Αίγυπτο, ενός πρώιμου Ευτυχανισμού³⁷⁴ και επικοινωνήσε με αρχιερείς³⁷⁵ της Αιγύπτου, τονίζοντας τους να είναι σταθεροί έναντι της νέας πλάνης.³⁷⁶ Ο Ισίδωρος επιμένει στην ασύγχυτη συνύπαρξη στον Χριστό των δύο φύσεων. Διδασκαλία την οποία επικύρωσε η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος, μετά από είκοσι χρόνια. Έτσι, έγραφε

---

³⁶⁶ Επιστολές 1.18, 2.90, 2.143, 3.19, επ. 4.225 (= S.C. 422, επ. 1259, σ 256).

³⁶⁷ «ή κατά Θεόν προκοπή οὐκ ἔστι μονοειδής. Πασῶν γὰρ δεῖται τῶν ἀρετῶν εἰς τελείωσιν. Οὐδὲν οὖν νηστεία βρωμάτων ὀνίνησι τοὺς μὴ πάσαις νηστεύοντας αἰσθήσεσιν. Ὁ γὰρ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται.», επ. 1.403.

³⁶⁸ «Τυφλὸς μὲν ὁ τῶν ἀρετῶν χορὸς, ὀρθοῦ μὴ καθηγουμένου δόγματος· ἀργὸν δὲ καὶ τὸ ὀρθὸν καθηγούμενον δόγμα, εἰ ὁ τῶν ἀρετῶν χορὸς ἀπολειφθεῖ· εἰ δὲ τὸ μὲν κορυφαῖον ταξιαρχοῖ, αἱ δὲ χορευοῖεν, παντὶ τρόπῳ ὁ χορὸς στεφθήσεται, ὡς νομίμως τὸν ἀγῶνα διαθεῖς.», επ. 5.240 (= S.C. 454, επ.1534, σ 218). Χρήστου, 1987, ο.π., σ 226

³⁶⁹ Επ. 2.146.

³⁷⁰ Επιστολές 1.389, 2.122, 3.248, επ. 5.131 (= S.C. 422, επ. 1399, σ 472), επ. 5.398 (= S.C. 586, επ. 1768, σ 110).

³⁷¹ Επιστολές 3.253, 3.312, επ. 4.112 (= S.C. 422, επ. 1381, σ 446).

³⁷² Επ. 4.55 (= S.C. 422, επ. 1338, σ 382), επ. 4.56 (= S.C. 422, επ. 1299, σ 324), επ. 4.57. (= S.C. 422, επ. 1300, σ 324), επ. 5.239. (= S.C. 454, επ. 1533, σ 216).

³⁷³ Επ. 4.55 (= S.C. 422, επ. 1338, σ 382).

³⁷⁴ Επ. 1.496.

³⁷⁵ Επ. 1.419.

³⁷⁶ Φιλαρέτου αρχιεπισκόπου Τσερνικόβου, *Ιστορική διδασκαλία περί των πατέρων της Εκκλησίας τ. Γ΄*, μτφ. Νεόφυτου Παγίδα αρχιμανδρίτη. Εκδ. Πατριαρχικό τυπογραφείο του Παναγίου Τάφου, Ιεροσόλυμα 1887, σ 103.

όχι μόνο κατά των Νεστοριανών, οι οποίοι σύγκριναν τη Θεοτόκο προς τη μητέρα των θεών, καταδεικνύοντας με έμφαση τη διαφορά,³⁷⁷ αλλά και κατά των Νεοαπολλιναριστών, από τους οποίους μετά από λίγο προήλθε ο Ευτυχιανισμός. Ο Ισιδώρος δίδασκε τον Χριστό, «Άληθῶς μὲν γενόμενος ἄνθρωπος, ἀληθῶς δὲ ὢν καὶ Θεὸς καὶ προσκυνούμενος εἷς ἐξ ἄμφοτέρων τῶν φύσεων».³⁷⁸ Στα υπόλοιπα πνευματικά ζητήματα, τα οποία απασχολούσαν ακόμα την Εκκλησία, ο Ισιδώρος μέσω των επιστολών του κατέκρινε τους Πνευματομάχους, αφού εμφαντικά δίδασκε ότι το Άγιο Πνεύμα είναι ομοούσιο με τον Πατέρα και με τον Υιό.³⁷⁹ Επίσης κατά διαστήματα ο Ισιδώρος ασχολήθηκε με τους Θεοπασχίτες και τους Μιαφυσίτες,³⁸⁰ τους Σαβελιανούς,³⁸¹ με τους πολυπληθείς, και στην εποχή του, Ναυατιανούς,³⁸² με τα θεολογούμενα του Ωριγένη, «Τὸν περὶ τῆς τῶν ψυχῶν ἐκπτώσεως Λόγον», και

³⁷⁷ Επ. 1.54.

³⁷⁸ Επ. 1.23.

³⁷⁹ Επιστολές 1.20, 1.67, 1.109.

³⁸⁰ «Κατὰ Θεοπασχητῶν καὶ τῶν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν εἶναι λεγόντων», επ. 1.124. Προφανώς ο άγιος Ισιδώρος αντιπαλεύει πρόδρομες αντιλήψεις των θεοπασχητικών κακοδοξιών, τις οποίες θα διατυπώσει μετά την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451 μ.Χ.) ο Μονοφυσίτης Πέτρος Γναφέας Πατριάρχης Αντιοχείας (468 – 471, 475 – 478, 484 – 488 μ.Χ.). Καταγόταν από την Χαλκηδόνα και εντάχθηκε στους Ακοίμητους μοναχούς. Έγινε πατριάρχης Αντιοχείας το 468 μ.Χ. με την βοήθεια του στρατηγού Ζήωνα. Αυτός εισήγαγε στον Τρισάγιο ύμνο την θεοπασχητική φράση «ὄ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς», το 470 μ.Χ. περίπου. Χρήστου, 1989, ο.π., σ 558.

³⁸¹ Επ. 1.247.

³⁸² Ο Ναυάτος ήταν σχισματικός επίσκοπος Ρώμης και εξ αφορμής του προέκυψε το σχίσμα των Ναυατιανών ή Καθαρών, το οποίο επέζησε και ταλαιπώρησε έως και τον 6^ο αιώνα μ.Χ. την Εκκλησία. Γεννήθηκε περίπου στο 200 μ.Χ., βαπτίστηκε δια ραντισμού, έδρασε κυρίως στα μέσα του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα και ό,τι γνωρίζουμε γι' αυτόν περιορίζεται στην διετία 250 – 252 μ.Χ. Αφορμή για το σχίσμα δόθηκε όταν στον διωγμό του Δεκίου (249 – 250 μ.Χ.) υπήρξαν αρκετοί αποστάτες και αρνητές. Ο Κορνήλιος Ρώμης δέχτηκε πίσω στην Εκκλησία όσους αρνήθηκαν την πίστη τους υπογράφοντας λίβελο, με την προϋπόθεση να μην έχουν θυσιάσει σε βωμό. Ο πρεσβύτερος Ναυάτος αντέδρασε και έγινε επίσκοπος των Καθαρών. Ο 8^{ος} κανόνας της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου προσδιορίζει τον τρόπο επιστροφής των Ναυατιανών στην Εκκλησία. Χαρακτηριστικός είναι ο διάλογος που διεμείφθει ανάμεσα στον Μέγα Κωνσταντίνο και «τῆς τῶν Ναυατιανῶν θρησκείας επίσκοπον» Ακέσιο. «Κινεῖ δέ με ἡ τοῦ βασιλέως σπουδή, καὶ ἐτέρου πράγματος μνήμη ποιήσασθαι τῆς αὐτοῦ γνώμης, ὅπως ἐφρόντιζε τῆς εἰρήνης. Τῆς γὰρ ἐκκλησιαστικῆς ὁμονοίας πρόνοιαν ποιούμενος, κέκληκε πρὸς τὴν σύνοδον καὶ Ἄκεσιον, τῆς τῶν Ναυατιανῶν θρησκείας επίσκοπον. Μετὰ οὖν τὸ γραφῆναι καὶ ὑπογραφῆναι παρὰ τῆς συνόδου τὸν ὄρον τῆς πίστεως, ἠρώτα ὁ βασιλεὺς τὸν Ἄκεσιον, εἰ καὶ αὐτὸς τῆ πίστει συντίθεται, καὶ τῷ ὀρισμῷ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς. Ὁ δὲ, Οὐδὲν καινὸν, ἔφη, ὃ βασιλεῦ, ἡ σύνοδος ὄρισεν. Οὕτω γὰρ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ἐκ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων παρείληφα καὶ τὸν ὄρον τῆς πίστεως καὶ τὸν χρόνον τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς. Ἐπανερομένου οὖν τοῦ βασιλέως, Διὰ τί οὖν τῆς κοινωνίας χωρίζῃ; ἐκέεινος τὰ ἐπὶ Δεκίου γενόμενα κατὰ τὸν διωγμὸν ἐδίδασκε· καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ αὐστηροῦ κανόνος ἔλεγεν, ὡς ἄρα οὐ χρὴ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα ἡμαρτηκότας ἁμαρτίαν, ἢ πρὸς θάνατον καλοῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, τῆς κοινωνίας τῶν θείων μυστηρίων ἀξιοῦσθαι, ἀλλ' ἐπὶ μετάνοιαν μὲν αὐτοὺς προτρέπειν· ἐλπίδα δὲ τῆς ἀφέσεως μὴ παρὰ τῶν ἱερέων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐκδέχεσθαι, τοῦ δυναμένου καὶ ἐξουσίαν ἔχοντος συγχωρεῖν ἁμαρτήματα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Ἄκεσιου, ἐπειπεῖν τὸν βασιλέα, Θεός, ὃ Ἄκεσιε, κλίμακα, καὶ μόνος ἀνάβηθι εἰς τὸν οὐρανόν.» Σωκράτους Σχολαστικού, *Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 67, 100 B – 101. Α. Ματσούκας, ο.π., σσ 389 –391. Παπαδόπουλος, ο.π., 1977, σ 423. Ο άγιος Ισιδώρος αναφέρεται στους Ναυατιανούς στις επιστολές 1.100, 1.338, 1.339.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

«περί τελικής άποκαταστάσεως τῶν πάντων».³⁸³ Αναφέρεται σε παλαιότερες και σχεδόν εξαφανισμένες αιρέσεις του Μαρκίωνα³⁸⁴, του Μοντανού³⁸⁵ και την θρησκεία των Μανιχαίων,³⁸⁶ επίσης.³⁸⁷ Ακολουθεί τους όρους της Νίκαιας³⁸⁸ και της Κωνσταντινούπολης και συναινεί με τον Μέγα Αθανάσιο για την ενανθρώπιση του Θεού Λόγου.³⁸⁹ Αν και ο Μονοφυσιτισμός δεν είχε ακόμα διαμορφωθεί, τον αντιμετωπίζει στην αρχική του μορφή μαζί με τον Νεστοριανισμό, τονίζοντας³⁹⁰ την ύπαρξη, αφενός μεν «δύο φύσεων», αφετέρου δε «ενός προσώπου και μίας υπόστασης».³⁹¹ Αναφέρεται στις δύο φύσεις του Χριστού σε «ένα πρόσωπο και μία υπόσταση», χωρίς να εξηγεί αν το πρόσωπο έγινε κατά την ένωση ή αν προϋπήρχε. Αυτονόητα, για την εποχή, χρησιμοποιεί την έκφραση «ἐκ δύο φύσεων»,³⁹² αφού ο όρος «ἐν δύο φύσεσιν» διατυπώθηκε στην Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο,³⁹³ τονίζοντας ότι η ανθρώπινη φύση δεν απορροφάται από τη θεία, μόνο «καθαίρεται».³⁹⁴ Σχετικά με την υποστατική ένωση, ο Ισιδώρος απορρίπτει μία μίξη καθώς και έναν διαχωρισμό των δύο φύσεων στον Χριστό. Προειδοποιεί τον αναγνώστη Τιμόθεο κατά των Μανιχαίων, οι οποίοι δίδαξαν ότι ο Χριστός είχε μόνο μία φύση.³⁹⁵ Μιλάει καθαρά για δύο φύσεις, ένα πρόσωπο και μία υπόσταση,³⁹⁶ προλαμβάνοντας έτσι, κατά κάποιο τρόπο, τον ορισμό της Χαλκηδόνας.³⁹⁷

³⁸³ Επ. 4.163 (= S.C. 586, επ. 1999, σ 402).

³⁸⁴ Επιστολές 2.254, 1.372.

³⁸⁵ Επιστολές 1.242, 1.243, 1.499, 1.500.

³⁸⁶ Επιστολές 1.52, 1.102, 1.245, 1.413.

³⁸⁷ Διαμαντόπουλος, 1926, ο.π., σ 544.

³⁸⁸ «καί τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τῇ συγκροτηθείσῃ κατὰ Νικαίαν ἀκολουθεῖν, μήτε προστιθέντας, μήτε ἀφαιροῦντας. Ἐκεῖνη γάρ θεόθεν ἐμπνευσθεῖσα, τάληθές ἐδογματίσεν.», επ. 4.99 (= S.C. 586, επ.1870, σ 244).

³⁸⁹ «πλείστας ἔχων τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου περὶ τούτων συναίνεσις, ἀνθρώπου τὰ θεῖα ὑπερφυῶς ἐμβατεύσαντος.», επ. 1.323.

³⁹⁰ Επιστολές 1.23, 1.303, 1.393, 1.105.

³⁹¹ Χρήστου, 1987, ο.π., σσ 225 – 226.

³⁹² «ἐκ φύσεων δυοῖν ὁ εἷς ὑπάρχων Υἱός», επ. 1.323, «ἐκ δύο φύσεων, εἷς Υἱὸς ὢν Θεοῦ, οὐ τραπεῖς ὄπερ ἦν, ἐν τῷ γενέσθαι ὃ ἔσμεν.», επ. 1.303, «Ὅτι δὲ ὁ ἀληθινὸς καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς, οὔτε ὃ ἦν τραπεῖς, καὶ ὃ οὐκ ἦν προσλαβῶν, ἐκ φύσεων δυοῖν ὁ εἷς ὑπάρχων Υἱός, ἀναρχος καὶ ἀπέραντος, πρόσφατος καὶ αἰδιος» επ. 1.324, «Τὸ, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τῶν δύο φύσεων σημαίνει τὴν ἔνωσιν, ἣν ἐν ἑαυτῷ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς εἰς σωτηρίαν ἡμῶν θεοπρεπῶς ἐξεργάσατο.», επ. 1.236.

³⁹³ Η διατύπωση «ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγγύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως, ἀχωρίστως» υιοθετεῖται με τον Ὄρο της Πίστεως της Δ΄ Οικουμενικῆς Συνόδου. Φειδᾶς, ο.π., σ 650.

³⁹⁴ Παπαδόπουλος, 2010, ο.π., σσ 427 – 428.

³⁹⁵ Επ. 1.102.

³⁹⁶ Επιστολές 1.23, 1.303, «Πολλὰ μὲν μαρτυρία, γραφικαί, πολλὰ δὲ θεωρία πρακτικὰ τὸν ἀληθῆ τῆς τοῦ Κυρίου σαρκώσεως λόγον τρανοῦσιν ἀσφαλῶς, εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας διανοίας καὶ γλώσσης

Ήταν όμως θεολόγος ο Πηλουσιώτης; Μπορούμε να απαντήσουμε θετικά, αφού στον αγώνα εναντίον των Αρειανών, Ευνομιανών, Σαβελλιανών και άλλων έδειξε την πίστη του στις αποφάσεις της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, υπερασπίστηκε την ενότητα της Εκκλησίας και απέρριψε οποιαδήποτε αλλαγή ή πρόσμιξη στην Ενσάρκωση, την εποχή της Συνόδου της Εφέσου (431 μ.Χ.) και της Πράξης της Ένωσης, «Όρος των Διαλλαγών» (433 μ.Χ.). Ασφαλώς δεν συμμετείχε στην ευτυχιανική διαμάχη, αλλά μία διατύπωση όπως η ακόλουθη, «τήν ζύμην τοῦ ἀνθρωπέου φυράματος ἐνώσας καί καθάρας, καί ὡσπερ ἐξοπτήσας τῷ οἰκείῳ πυρί της θεότητος, καί εἰς ἓν σὺν αὐτῇ γεγωνῶς πρόσωπον καί μίαν προσκυνομένην ὑπόστασιν»,³⁹⁸ είναι καθαρά υπόδειξη και προτύπωση του Χαλκηδόνιου τύπου. Ο Ισιδωρος ωστόσο δεν ήταν θεολόγος με την τεχνική έννοια. Γι' αυτόν ο Θεός δεν είναι αντικείμενο λόγου,³⁹⁹ αλλά «ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἐστὶ, οἱ τὸν Θεὸν θεωροῦντες τῇ καθαρότητι, ἄνθρακες εἰκότως προσαγορεύονται, τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει πυρούμενοι, καί φωστῆρες ἐν κόσμῳ φαινόμενοι».⁴⁰⁰ Ἐτσι, ο Θεός αποκαλύπτεται στον θεούμενο και επιτρέπει τη μετοχή στη δόξα Του, με αποτέλεσμα τη γνώση Του⁴⁰¹ και τη σχέση η οποία προκύπτει.⁴⁰²

3.2.4. **Επιδράσεις του αγίου Ισιδώρου από την Αρχαία Ελληνική και την Πατερική γραμματεία.**

Η άποψή του για την αρχαιοελληνική γραμματεία εκφράζεται όταν απευθυνόμενος στον αναγνώστη Τιμόθεο, τον προτρέπει «Ὅσον μὲν οὖν χρήσιμον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίαν ἐκ τῆς ἔξωθεν παιδείσεως, ὡσπερ ἡ μέλιττα, δρεψάμενος (πολλά γὰρ, εἰ

ἀνώτερόν ἐστι τὸ μυστήριον. Ὅτι δὲ ὁ ἀληθινὸς καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ἄνθρωπος γέγονεν ἀληθῶς, οὔτε ὃ ἦν τραπεῖς, καὶ ὃ οὐκ ἦν προσλαβὼν, ἐκ φύσεων δυοῖν ὁ εἰς ὑπάρχων Υἱός, ἀναρχὸς καὶ ἀπέραντος, πρόσφατος καὶ ἄϊδιος, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀρνηθείης, πλείστας ἔχων τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου περὶ τούτων συναινέσεις, ἀνθρώπου τὰ θεῖα ὑπερφυῶς ἐμβατεύσαντος.» επ. 1.323, επ. 1.405.

³⁹⁷ Johannes Quasten, 1986, ο.π., σ 184.

³⁹⁸ επ. 1.360.

³⁹⁹ Énieux, 1991, ο.π., σ 1310 b.

⁴⁰⁰ επ. 1.2.

⁴⁰¹ Ιεροθέου Μητρ. Ναυπάκτου και αγ. Βλασίου, *Εμπειρική Δογματική της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ι. Ρωμανίδη*, Τόμος Β΄, Λειβαδιά 2022, σ 46.

⁴⁰² «Ἡ δὲ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ βάσανος, οὐτ' ἀναγκαία, οὐτ' ἐφικτὴ ἀνθρώποις. Εἰδέναι γὰρ χρὴ καὶ πιστεῦναι, ὅτι ἐστὶ Θεὸς, οὐδ' ὅτι ἐστὶ πολυπραγμανεῖν. Ἀφέμενοι τοίνυν τοῦ περὶ τῆς οὐσίας λόγου ὡς ἀνεφίκτου, καὶ μηδαμῶς ἀλωσίμου, ἀλλὰ πᾶσαν βάσανον ὑπερνηχομένου, τὸν βίον ἑαυτῶν καὶ τὸν τρόπον ῥυθμίσωμεν, ὡς λόγον πάντως ἀποδώσοντες.» επ. 2.299.

χρή τάληθῆ λέγειν, ἀρετῆς ἔνεκεν πεφιλοσοφήκασι), τὸ λοιπὸν ἅπαν χαίρειν ἔα»,⁴⁰³ ακολουθώντας τον Μέγα Βασίλειο, στο έργο του «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων»⁴⁰⁴ και τον Ισοκράτη,⁴⁰⁵ ο οποίος πρώτος αναφέρει αυτό το παράδειγμα. Ενώ, σε ἄλλη ἐπιστολή προς τον μοναχὸ Πέτρο,⁴⁰⁶ γίνεται ἀναλυτικότερος. Ο Δημοσθένης είναι ο ἀρχαῖος συγγραφέας, τον οποίον ο Ισιδῶρος γνωρίζει ἀρίστα και χρησιμοποιεῖ ἀρκετά συχνά. Σε εκατὸ ἐπιστολές του περιλαμβάνει μία φράση ἢ γνώμη ἢ ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Ο Ισιδῶρος παραπέμπει ἐπίσης στον Πλάτωνα. Σε εβδομήντα ἐπιστολές συναντάμε τὸ ὄνομα του, φράσεις και ιδέες του. Ἀναμφισβήτητα ἔχει διαβάσει ὅλο τὸ ἔργο του Πλάτωνα. Ἀπὸ τους ἄλλους συγγραφείς χρησιμοποιεῖ συχνά τον Φίλωνα, τον Ὅμηρο, τον Ισοκράτη, ἐνὼ λιγότερο τους Αἰσχύλο, Θουκυδίδη, Ξενοφῶντα, Ἡρόδοτο, Ἀριστοτέλη, Εὔκλειο, Διογένη τον Κυνικό, Δημόκριτο, Ἰπποκράτη, Αἰτίοιο, Λουκιανό, Πλούταρχο, Γαληνό, Πλωτῖνο, Λιβάνιο, Ἰώσηπο, Ἡσίοδο, τα Ὀρφικά, Πίνδαρο, Ευριπίδη, Σοφοκλή, Χαιρήμων, Ἀριστοφάνη και ἄλλους. Ὅλες αὐτές οι ἀναφορές του δεν είναι ἀπλές παραπομπές, ο Ισιδῶρος ἔχει κάνει κτήμα του τὴν ἀρχαία γνώση και τὴν ἀξιοποιεῖ παράγοντας νέο ἔργο, λόγο.⁴⁰⁷

Ο Ισιδῶρος ζεῖ σε μία ἐποχή ὅπου τὸ παραγόμενον ἔργο ἀπὸ τους ἐκκλησιαστικούς Πατέρες και συγγραφείς είναι τεράστιο. Ὑπάρχουν ομοιότητες και ἐπιρροές ἀπὸ πολλούς Πατέρες στο ἔργο του. Αὐτό, βέβαια, δεν δείχνει ὅτι ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν ἐργασία των ἄλλων, ἀλλὰ ὅτι γνώμη του συνέπεσε με ἄλλων Πατέρων ἢ ὅτι, σε ορισμένες περιπτώσεις, ἐπωφελήθηκε ἀπὸ κάποια ἄλλα ἔργα. Ἀν ἐξαιρέσουμε μερικές μόνο ευθείες ἀναφορές, οι ἄλλες ομοιότητες δείχνουν ὅτι διάβασε και

⁴⁰³ Ἐπ. 2.3.

⁴⁰⁴ «Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροῆς ἐστὶν ἢ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα και μέλι λαμβάνειν ἀπ' αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ και ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἔστι τινὰ και ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασιν τοῖς ἀνθεσὶ παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἂν ἐπιπῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφήκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν και συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον.», PG 31, 569 B – 569 D.

⁴⁰⁵ «Ὡσπερ γὰρ τὴν μελίτταν ὀρῶμεν ἐφ' ἅπαντα μὲν τὰ βλαστήματα καθιζάνουσαν ἀφ' ἐκάστου δὲ τὰ βέλτιστα λαμβάνουσαν, οὕτω δεῖ και τοὺς παιδείας ὀρεγομένους νεανίας μηδενὸς μὲν ἀπίεως ἔχειν, πανταχόθεν δὲ τὰ χρήσιμα συλλέγειν.», Ἰσοκράτους Πρὸς Δημόνικον, 51 – 52. Ἰσοκράτους Λόγοι, Γ' Γυμνασίου Ὄργανισμός Ἐκδόσεων Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα 1971, σ 25.

⁴⁰⁶ «Τῆς θεῆς σοφίας ἢ μὲν λέξις πεζή, ἢ ἔννοια δὲ οὐρανομήκης· τῆς δὲ ἔξωθεν λαμπρὰ μὲν ἢ φράσις, χαμαιπετής δὲ ἢ πράξις.», ἐπ. 5.281. (= S.C. 454, ἐπ.1601, σ 320).

⁴⁰⁷ Fouskas, ο.π., σσ 67 – 81.

συνόψισε άλλες εργασίες, παράγοντας ένα νέο αποτέλεσμα. Βέβαια, δεν είναι ο μόνος, ο οποίος χρησιμοποίησε τα έργα των άλλων Πατέρων. Όπως και σήμερα, έτσι και τότε γινόταν ανταλλαγή απόψεων, γνωμών και εκφράσεων. Οπότε έχουμε τις επιρροές, αναφορές του Ισιδώρου σε άλλους εκκλησιαστικούς Πατέρες και συγγραφείς ως εξής, πενήντα μία ομοιότητες και αναφορές στον Κλήμεντα Αλεξανδρείας, πενήντα εννέα ομοιότητες και αναφορές στο Μέγα Βασίλειο, δεκαοκτώ ομοιότητες και αναφορές στο Γρηγόριο τον Θεολόγο, εβδομήντα εννέα ομοιότητες και αναφορές στον Ιωάννη τον Χρυσόστομο.⁴⁰⁸

3.2.5. Προσπάθεια αποτίμησης του έργου του αγίου Ισιδώρου.

Η αλληλογραφία του Ισιδώρου καθρεφτίζει μία ολόκληρη εποχή. Επεμβαίνει για να εξηγήσει, να σχολιάσει και να προτρέψει, να ενθαρρύνει, να νουθετήσει, να μεμφθεί ή να απειλήσει. Με μία αχαλίνωτη ελευθερία του λόγου μπορούσε να καταδικάσει τις αδικίες των κυβερνητών ή των δικαστών και τις αξιώσεις των στρατιωτικών ή να παροτρύνει τους επισκόπους και τους κληρικούς να ζήσουν μία ζωή σύμφωνη με το Ευαγγέλιο. Ο άγιος Ισιδώρος μιλάει και γράφει ειλικρινά, αμερόληπτα, ελεύθερα. Ο λόγος του ήταν ευπρόσδεκτος, ωφέλιμος και θεραπευτικός. Γιατί αυτός ήταν λόγος εξουσίας πνευματικής ενός ανθρώπου φορέα της χάριτος του Θεού, ενός σκεύους εκλογής. Η μεγάλη και ευρεία πείρα του επέτρεψε τόσο να συμβουλευεί σε θέματα παιδείας ή ρητορικής, όσο και να εξηγεί με ακρίβεια δύσκολα χωρία της Αγίας Γραφής ή λειτουργικές χρήσεις και να φωτίζει τον στενό δρόμο της ασκητικής ζωής. Ο ίδιος ιερέας υπενθύμιζε σε άλλα μέλη του κλήρου, ιδιαίτερα της περιοχής του Πηλουσίου, τα καθήκοντα της διακονίας της Εκκλησίας και προέτρεπε τους πιστούς να σεβαστούν την ιεροσύνη. Ήταν εξαιρετικός ερμηνευτής και μελετητής της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, απαντώντας σε ερωτήσεις που είχαν τεθεί για δυσεξηγήτα εδάφια. Αν και χρησιμοποιούσε την αλληγορική ερμηνεία, εντούτοις οι φιλολογικές του γνώσεις του επέτρεπαν τη διατύπωση μίας κυριολεκτικής εξήγησης, την οποία μπορούσαν να κατανοήσουν οι αποδέκτες των επιστολών του. Για τον άγιο Ισιδώρο, η Αγία Γραφή δεν πρέπει απλώς να απομνημονεύεται, αλλά γίνεται το σημείο εκκίνησης για μία μορφή στοχασμού, η οποία συνδέεται με μία «πρακτική» απτόμενη της πραγματικής καθημερινότητας. Ο Ισιδώρος, αν και μακριά από τον

⁴⁰⁸ Fouskas, ο.π., σσ 81, 85 – 92.

κόσμο, παρέμεινε στη διάθεσή του και συνέβαλε με το παράδειγμά του και με τις παρεμβάσεις του στην θεραπεία της αμαρτίας και την οικοδόμηση της Εκκλησίας.⁴⁰⁹

Δεν γνωρίζουμε τα αποτελέσματα της επιρροής του σε τόσους πολλούς ανθρώπους. Οι πληροφορίες δεν είναι αρκετές. Όμως αποκλείεται ο λόγος του να μην επηρέασε στο ελάχιστο τους παραλήπτες των επιστολών του. Ο Ισιδώρος, σε μία περίπτωση, παραδέχεται ότι θα μπορούσε να απαριθμήσει και αυτούς τους οποίους έπεισε να ασπασθούν την αρετή, οι οποίοι είναι πολλοί και επιτυχημένοι.⁴¹⁰ Γράφοντας προς τον επίσκοπο Απολλώνιο, μας πληροφορεί για έναν φίλο ο οποίος ήταν εραστής της ουράνιας φιλοσοφίας, αλλά, όταν αυτός κουράστηκε, ο Άγιος τον επανέφερε κοντά του, με παραίνεση, προτροπή και τη βοήθεια της θείας δύναμης.⁴¹¹ Άλλοτε πάλι, αφού συμβούλεψε κάποιον, κατάφερε να τον αποτρέψει από το κακό.⁴¹² Η πνευματική οικοδομή τόσο μεγάλου αριθμού ανθρώπων είναι αξιοσημείωτη. Βέβαια, υπήρχαν ορισμένοι στο Πηλούσιο, όπως ο επίσκοπος Ευσέβιος, οι πρεσβύτεροι Ζώσιμος, Μαρτινιανός, Μάρωνας, οι πολιτικοί διοικητές Γιγάντιος, Κυρίνιος και άλλοι οι οποίοι φαίνεται από τις επιστολές ότι δεν επηρεάζονται στο ελάχιστο. Όμως πώς μπορούμε να δεχτούμε ότι ο Ισιδώρος δεν επηρέασε ακόμα και αυτούς; Πρέπει να σημειώσουμε, τέλος, το όφελος, το οποίο έχει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας από τον Ισιδώρο.⁴¹³

3.2.6. Συνοπτικός βίος του αγίου Ισιδώρου.

Σε αυτές τις σίγουρες βάσεις και λαμβάνοντας υπόψη διάφορες ενδείξεις, οι οποίες υπάρχουν διάσπαρτες μέσα στις επιστολές του, είναι δυνατό να δομηθεί ο βίος του Ισιδώρου, αν και με έναν βαθμό αβεβαιότητας. Γεννημένος γύρω στο 350 μ.Χ., στην περιοχή του Πηλουσίου, οι αρχικές του σπουδές έγιναν από τον ίδιο στην πόλη αυτή. Συνέχισε την εκπαίδευσή του στην Αλεξάνδρεια, όπου ίσως γνώρισε τον Συνέσιο, μαθητή της Υπατίας, της γυναίκας φιλοσόφου, αργότερα επίσκοπο Κυρήνης. Επιστρέφοντας στο Πηλούσιο, ο Ισιδώρος ακολούθησε το επάγγελμα του δεξιοτέχνη

⁴⁰⁹ Énieux, 1991, ο.π., σσ 1309b – 1310a.

⁴¹⁰ «Εἰ γὰρ ἐπαίων ἤρων, ἀπρηιθησάμην ἂν καὶ οὐ; ἔπεισα ἀρετὴν ἀσπάσασθαι, πολλοὺς ὄντας καὶ ἐδοκίμους», επ. 4.205 (= S.C. 422, επ. 1276, σ 278).

⁴¹¹ «Φίλον γὰρ ἐρῶντα τῆς οὐρανίου φιλοσοφίας, εἴτ' ὀλίγον ἀπονυστάξαντα παραινέσει καὶ προτροπῇ, τῆς θείας ῥοπῆς προηγουμένως βοηθησάσης, ἐπανηγάγομεν», επ. 3.273.

⁴¹² «Καὶ γὰρ παραινέσας τοιαῦτα, καὶ ἄλλον ἄνδρα μισοπόνηρον ἀνέστειλα», επ. 3.394.

⁴¹³ Fouskas, ο.π., σ 18.

της ρητορικής και της σοφιστικής. Στη συνέχεια, αποσύρθηκε στην έρημο ως μοναχός, όπου μελέτησε τη Γραφή, βασιζόμενος στη γνώση των Καππαδοκών Πατέρων. Επιστρέφοντας στο Πηλούσιο, χειροτονήθηκε ιερέας από τον Αμμώνιο. Αλλά, όταν, γύρω στο 408 μ.Χ., ο Ευσέβιος διαδέχθηκε τον Επίσκοπο Αμμώνιο, ο Ισίδωρος ήταν αντίθετος με την κακοδιοίκηση και τις αναταραχές τις οποίες ακολούθησαν και αυξάνονταν στην Εκκλησία του Πηλουσίου. Γι' αυτό, για άλλη μία φορά, αποσύρθηκε στην έρημο σε ένα μοναστήρι κοινοβιακού ή ημιαναχωρητικού τύπου, σε κάποια απόσταση ανατολικά του Πηλουσίου, ίσως κοντά στο Αφναίο. Από εκείνο το σημείο έγραψε τις περισσότερες επιστολές οι οποίες έχουν διασωθεί. Εκεί τον επισκέφτηκαν αρκετοί από τους πρώην μαθητές του, ελκνόμενοι από την ευγλωττία του, τις γνώσεις του για την Αγία Γραφή και την εμπειρία του από την ιεροσύνη και τη μοναστική ζωή. Εκεί πέθανε σε μεγάλη ηλικία, περίπου το 435 – 440 μ.Χ.⁴¹⁴ Η μνήμη του αγίου Ισιδώρου του Πηλουσιώτη εορτάζεται από την Εκκλησία στις 4 Φεβρουαρίου εκάστου έτους.

---

⁴¹⁴ Énieux, 1991, ο.π., σσ 1308 b – 1309 a.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

4. Η Ιεροσύνη στο έργο του αγίου Ισιδώρου.

4.1. Ιεροσύνη.

Ο Ισιδώρος καθ' ομολογία του είναι ιερομόναχος. Στις επιστολές του ανταποκρινόμενος στα ερωτήματα και τις οχλήσεις του πλήθους των επιστολιμαίων συνομιλητών του, ανάμεσα σε άλλα θέματα, τα οποία αναπτύσσει, είναι η ιεροσύνη και όλοι οι βαθμοί της, καθώς και τα πρόσωπα τα οποία φέρουν το ιερατικό αξίωμα. Ο Ισιδώρος δεν γνωρίζει να υποδείξει τον ορισμό της ιεροσύνης, οπότε ορίζει τον δρόμο ο οποίος οδηγεί σε αυτήν. Με αυτόν τον τρόπο, προβαίνει σε διαπιστώσεις και συμπεράσματα βασιζόμενος στην εμπειρία του. Η εμπειρία φαίνεται να είναι, αμέσως μετά την αρετή, σημαντικότερη στην εξέλιξη της πνευματικής ζωής, καθώς και στην ευόδωση του ιερατικού έργου. Αυτός ο οποίος προσέρχεται πολύ γρήγορα στην εξουσία της ιεροσύνης, πριν ασκηθεί στους νομούς της, δεν την ασκεί για το καλό των αρχόμενων. Γιατί όποιος, πριν διοικηθεί ο ίδιος, προσπαθεί να διοικήσει άλλους αστοχεί ως προς την αλήθεια. Ενώ, αν βρισκόταν στην τάξη των πιστών και ασκήθηκε στις αρετές της ηγεσίας, διακρινόμενος σ' αυτές, προσέρχεται στο λειτούργημα έχοντας αποκτήσει την εμπειρία και πλέον είναι ικανός να καθοδηγήσει και άλλους.⁴¹⁵ Η ιεροσύνη είναι ανάμεσα στη Θεία και την ανθρώπινη φύση, ώστε τη μία να υπηρετεί και την άλλη, με τη μεταβολή, να την κάνει καλύτερη.⁴¹⁶ Είναι απλησίαστη για τους πολλούς.⁴¹⁷ Είναι πολύ μεγάλη εξουσία και ταιριάζει σε άντρα καλό και αγαθό, εξουσιαστή του εαυτού του που μπορεί να σταματά με το λογισμό του, τον θυμό και τις ηδονές. Η ιεροσύνη είναι αξίωμα πραότητας. Οι ποιμένες πεθαίνουν για να σώσουν τα πρόβατα, σωφρονίζουν το σώμα τους με νηστείες, μοιράζουν και τα δικά τους σε όσους έχουν ανάγκη. Ασκούν την αρετή και εκθειάζουν την αγνότητα.⁴¹⁸ Οι ιερείς έχουν δεχτεί με κλήρο το λειτούργημα της ιεροσύνης, «τὴν τῆς ἱεροσύνης λειτουργίαν κεκληρωῶσθαι ἑναβρυνομένων».⁴¹⁹ Ὅσοι

---

⁴¹⁵ Επ. 2.264.

⁴¹⁶ Επ. 3.20.

⁴¹⁷ Επ. 1.22.

⁴¹⁸ Επ. 3.223.

⁴¹⁹ Επ. 2.50.

την έχουν λάβει δεν πρέπει να επαίρονται έναντι των άλλων, αλλά να τους διακρίνει η πραότητα και η σύνεση, αναγνωρίζοντας ότι η ιεροσύνη είναι ανώτερη από κάθε τιμή και αξία, ότι την έχουν λάβει με την παραχώρηση της Θείας Χάριτος και μάλιστα με την προϋπόθεση ότι έχουν διάθεση να ωφελούν τους άλλους. Η ιεροσύνη είναι ασύμβατη με την τυραννική συμπεριφορά.⁴²⁰ Και θεωρεί ότι αφού η ιεροσύνη, αποδεδειγμένα, είναι θείο γεγονός και μάλιστα το πιο πολύτιμο, δε θα έπρεπε να είχαν χειροτονηθεί εκείνοι που την ατίμασαν με την κακή χρήση της. Ορισμένους, τους οποίους αποκαλεί ανόητους, τους προτρέπει να μην τολμούν να της αποδίδουν τα εγκλήματα αυτών οι οποίοι την ασκούν. Δεν πρέπει να συγχέουμε την ιεροσύνη με τους ιερείς και να μην προσπαθούμε να αποδώσουμε στην ιεροσύνη τις αμαρτίες όσων δεν την υπηρετούν σωστά. Τους ιερείς μπορούμε να τους κατηγορούμε ως μιαιρούς και εχθρούς της ευσέβειας και της αρετής, αν έτσι ζουν, ενώ την ιεροσύνη να την εξυμνούμε και να την τιμούμε, γιατί παρέχει σε όλους τα πρέποντα και τα χρήζοντα. Γιατί με αυτήν αναγεννιόμαστε και μετέχουμε στα μυστήρια. Χωρίς αυτά δεν μπορούμε να μετέχουμε στην Εκκλησία, όπως ο Χριστός λέει, «ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», Ιω. 3:5 και «ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῖντε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς», Ιω. 6:53. Αν, λοιπόν, χωρίς αυτά δεν είμαστε άξιοι κατάληξης στο Θεό και αυτά δεν τελούνται από κανέναν άλλο παρά μόνο από την ιεροσύνη, πώς είναι δυνατόν κάποιος να την περιφρονεί και να μην ατιμάζει, ταυτόχρονα, τα Θεία, αλλά και να μην περιφρονεί κατάφωρα την ψυχή του; Οπότε πρέπει να την εκθειάζουμε, ενώ όσους την ασκούν ανάξια να τους κλαίμε και οπωσδήποτε να μην φορτώνουμε τα πταίσματα τους σε αυτήν,⁴²¹ η οποία, εν τέλει, οφείλει να τους τιμωρήσει.⁴²² Για τον Ισιδώρο, η αρετή των έργων είναι ενδεικτικό της γνήσιας ιεροσύνης, αφού και «τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀρχικὸν τὴν παρὰ τῆς θείας χάριτος ὀφειλομένην προσθήκην». Όποιος όμως υποκρίνεται, ουσιαστικά είναι ανάξιος φορέας της. Αυτός, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να είναι αποδεκτός από

---

⁴²⁰ Επ. 5.422 (= S.C. 586, επ.1803, σ 162).

⁴²¹ Τα χαρακτηρίζει ως πταίσματα ενώ στις ευχές της Θείας Λειτουργίας χαρακτηρίζονται ως αμαρτήματα. «Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τῶ καταξιώσαντι ἡμᾶς παραστῆναι καὶ νῦν τῶ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσπεσεῖν τοῖς οἰκτιρμοῖς σου ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων.»., Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου.

⁴²² Επ. 2.52.

την Αλήθεια. Ο κόσμος της ιεροσύνης αναζητά τον άξιο και η διάκριση στην αρετή χρειάζεται την οφειλόμενη προσθήκη από τη Θεία Χάρη.⁴²³

Είναι υπερβολικά φριχτό να πωλείται ή να αγοράζεται ένα πράγμα θεϊκό, όπως η ιεροσύνη. Όσοι την απέκτησαν με χρήματα, σαν τον Σίμωνα,⁴²⁴ νομίζουν ότι θα αποκτήσουν το Πνεύμα του Θεού, ενώ αυτός ο οποίος την πούλησε θεωρείται προδότης της πίστεως, εφόσον προδίδει όσα είναι περιπόθητα⁴²⁵ από τους αγγέλους.⁴²⁶ Αντίθετα, η ιεροσύνη πρέπει να δίνεται σε όσους έχουν σωστούς τρόπους και άριστη συμπεριφορά, γιατί κανόνας της είναι η καταλληλότητα αυτού του οποίου την λαμβάνει και δεν την θεωρεί παιχνίδι, από την άλλη, η τιμωρία όσων παίζουν με αυτήν πρέπει να μας προβληματίζει. Η ιεροσύνη στους Εβραίους ήταν κληρονομική με αποτέλεσμα πολλοί να ενίστανται γιατί απονεμήθηκε στο γένος και όχι στην αρετή. Τώρα πλέον απονέμεται στην αρετή, αλλά περισσότερο ατιμάζεται από τότε. Γιατί τότε υπήρχαν οι ανάξιοι, όμως υπήρχαν και οι άριστοι, παράλληλα απαγορευόταν η εξαγορά της. Τώρα όμως καταπατείται περισσότερο, γιατί κάποιος μπορεί να την αποκτήσει και με κολακείες και με εξαγορά, ενώ, όσοι είναι να γίνουν ιερείς, ούτε να κολακεύουν πρέπει, ούτε να σκοπεύουν στην εξαγορά της. Έτσι, αποτρέπονται όσοι ζουν σωστά να προσέλθουν στην ιεροσύνη, όχι επειδή αυτή δεν έχει τους άξιους, αλλά επειδή αυτοί όχι μόνο καλύπτονται από το πλήθος, αλλά και μισούνται και γίνονται θύματα επιβουλής και διώξεων, γιατί ελέγχουν τη ζωή των πολλών με τη δική τους ζωή.⁴²⁷

---

⁴²³ Στην επιστολή αυτή 5.378 (= SC 586, επ. 1741, σ 77), ο Ισιδώρος προκειμένου να στηρίξει την διαπίστωσή του, ότι, «Ὁ ἐκ τῆς τῶν ἔργων λαμπρυνόμενος ἀρετῆς, οὗτος γνήσιος ἱεροσύνης τυγχάνει κόσμος. Ὅστις δὲ ἔνδον τῆς ἀξίας οὐ φορῶν τὰ γνωρίσματα, ἄλλοτριαν σχηματιζόμενος εὐπρέπειαν, τῇ τιμῇ μόνῃ ἐναβρύνεται, οὗτος ὑπὸ τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς νόθους ἀπέρριπται». Φέρνει ως αντιληπτά και συγκρίσιμα παραδείγματα στον συνομιλητή του, δύο επισκόπους της εποχής τους, τον Ερμογένη της Ρινοκορούρα και τον Ευσέβιο Πηλουσιώτου, οι οποίοι διακρίνονται ο καθένας για την διαφορετική αντίληψη που έχουν για την ιεροσύνη και το έργο του αρχιερέα εν γένει. Ο Ισιδώρος ορίζει ως το όριο ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις ιερών, την διάκριση του ιερέα στα έργα της αρετής και την απαραίτητη από την θεία χάρη ολοκλήρωση που τα συνοδεύει.

⁴²⁴ «ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδεται τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα λέγων· δότε κάμοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ὡς ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας λαμβάνῃ Πνεῦμα Ἅγιον.», Πρξ. 8: 18-19. Από την πράξη αυτή του Σίμωνα, του πρώην μάγου, να προσπαθήσει να αποκτήσει «τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ», Πρξ. 8:20 με χρήματα, κάθε ανάλογη προσπάθεια βαπτισμένου χριστιανού χαρακτηρίζεται ως σιμωνία.

⁴²⁵ «εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.», Α΄ Πέτρ. 1:12.

⁴²⁶ Επ. 1.119.

⁴²⁷ Επ. 5.276 (= S.C. 454, επ. 1590, σ 300).

Ο Ισιδώρος συχνά καταφεύγει στην σύγκριση και την αντιπαραβολή των δύο γνωστών και αντιληπτών στην εποχή του εξουσιών, της ιεροσύνης και της βασιλείας, προσπαθώντας όμως εξαρχής να διαχωρίσει τα πεδία δράσης τους, καθώς και το είδος αυτών. Για τον άγιο Ισιδώρο, λοιπόν, η ιεροσύνη και η βασιλεία είναι τα βασικά συστατικά των πραγμάτων, αν και διαφέρουν κατά πολύ μεταξύ τους, αφού η μία είναι σαν την ψυχή και η άλλη σαν το σώμα, ωστόσο αποβλέπουν στον ίδιο σκοπό, στη σωτηρία των υπηκόων.⁴²⁸ Όμως η ιεροσύνη είναι πολύ ανώτερη από τη βασιλεία, με μεγαλύτερους και συνεχείς κόπους. Η ιεροσύνη έχει την ευθύνη των θείων, ενώ η βασιλεία των θνητών. Όμως πολλοί απερίσκεπτοι νομίζουν ότι μπορεί ο καθένας να αναλάβει την εξουσία ψυχών και σωμάτων κι, ενώ ασχολήθηκαν με αυτήν, πλήρωσαν με αμέτρητα κακά τους εαυτούς τους και τους υπηκόους τους,⁴²⁹ εκπίπτοντας, εν τέλει, στην απώλεια. Πολλοί, χωρίς να γνωρίζουν ούτε τον εαυτό τους, όντες με πολλά ελαττώματα, αφού δεν έπρεπε να συναριθμηθούν ούτε στην τάξη των λαϊκών, τολμούν να επιτηδήσουν στην ιεροσύνη, αγοράζοντας την με χρήματα, χωρίς να έχουν αίσθηση της κατάστασής τους, αγνοώντας ότι στην ιεροσύνη ανάλογος προς το ύψος της είναι και ο κίνδυνος. Νομίζοντας ότι είναι ανεξέλεγκτη εξουσία και όχι υπεύθυνο λειτουργήμα, επωμίστηκαν αξίωμα δυσθεώρητο για αυτούς.⁴³⁰ Κυριότερος από τους επίγειους επιτρόπους είναι αυτός ο οποίος τιμήθηκε με την ιεροσύνη και όχι ο αυτοκράτορας, γιατί ο πρώτος ηγείται ψυχών, ενώ ο δεύτερος σωμάτων. Αν όμως αυτός αγνοεί την αξία του λειτουργήματός του και δεν φροντίζει καθόλου τις ψυχές, αλλά τους τοίχους και τους κίονες, αναλισκόμενος στην απόλαυση και στην οικειοποίηση χρημάτων, εξευτελίζει τον εαυτό του και όχι την ιεροσύνη. Και οι πιο πολλοί, ως ανόητοι, ενώ πρέπει να την εκθειάζουν και να κατηγορούν αυτόν που την προσβάλλει, κατηγορούν αποκλειστικά την ιεροσύνη.⁴³¹ Σε άλλη επιστολή, ο Άγιος περιγράφει τη σχέση η οποία υπάρχει ανάμεσα στην ιεροσύνη και τη βασιλεία, στις ημέρες του. Την εποχή των προγόνων, από όλους τους βασιλείς αποδιδόταν τιμή στην ιεροσύνη, ενώ τώρα την διακωμωδούν. Τους ιερείς τους σέβονται φανερά, αλλά κρυφά τους κατηγορούν, άλλοι τους αποφεύγουν και άλλοι, αν και τους κολακεύουν,

---

⁴²⁸ Επ. 3.249.

⁴²⁹ ὑπήκοος: -ον, (ἀκοή) ὁ ἀκούων τινός, ὁ προσέχων τινί, Greek (Liddell-Scott) <https://lsj.gr/wiki/%E1%BD%91%CF%80%CE%AE%CE%BA%CE%BF%CE%BF%CF%82>.

⁴³⁰ Επ. 3.127.

⁴³¹ Επ. 2.200.

τους διασύρουν. Οι βασιλείς, όταν διέπρατταν πταίσματα, σωφρονίζονταν από τους ιερείς, ενώ τώρα οι ιερείς, αν προσπαθήσουν να τους σωφρονίσουν, χλευάζονται, εφόσον κάνουν τα ίδια με όσους τολμούν να τιμωρήσουν. Άλλοτε ήταν φοβερός ο ιερέας στον λαό, τώρα όμως ο λαός στον ιερέα.⁴³² Ο Ισιδώρος με επιστολή την οποία αποστέλλει στον επίσκοπο Κύριλλο, τον Αρχιεπίσκοπο Αλεξάνδρειας, κάνει μία σύγκριση της ιεροσύνης και της βασιλείας απαντώντας ίσως σε επιστολή του Κύριλλου και προσπαθώντας να του εξηγήσει τις αναπτυσσόμενες σχέσεις ανάμεσα στους δύο θεσμούς. Παλαιότερα, η ιεροσύνη διόρθωνε και σωφρονίζε τη βασιλεία, όταν έσφαλε. Τώρα, η ιεροσύνη υποτάχθηκε στη βασιλεία, όχι γιατί έχασε το αξίωμα της, αλλά γιατί οι ιερείς της εποχής τους δεν είναι οι ίδιοι με αυτούς των προγόνων τους. Διότι, τότε, οι ιερείς ζούσαν ευαγγελική και αποστολική ζωή. Στην εποχή τους, η βασιλεία είναι φοβερή σε όσους νομίζουν ότι είναι ιερείς, ενώ με τα έργα τους εξυβρίζουν την ιεροσύνη. Για αυτό το λόγο και η βασιλεία ενεργεί σωστά. Γιατί δεν έχει λόγο να ταπεινώσει την ιεροσύνη, αλλά απεναντίας να την εκθειάσει, για να την υπερασπιστεί, όμως, όταν η ιεροσύνη εξυβρίζετε, σωφρονίζει όπως πρέπει όσους δεν την ασκούν σωστά. Ο Ισιδώρος, με αυτή την επιστολή, προσπαθεί να δικαιολογήσει την τότε κρατική παρεμβατικότητα στην Εκκλησία, την κατά την γνώμη του σωστή, «Διό μοι δοκεῖ καὶ ἡ βασιλεία εἰκότως ποιεῖν», και την αποδίδει στην ανικανότητα του σύγχρονου του ιερατείου, «τοῖς ἱεραῖσθαι μὲν δοκοῦσι, δι' ὧν δὲ πράττουσιν αὐτὴν ὑβρίζουσι».⁴³³ Διασώζονται και δύο επιστολές, προφανώς της ίδιας περιόδου, τις οποίες αποστέλλει ο Ισιδώρος στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Β. Στην πρώτη, τον συμβουλεύει σχετικά με την σωστή διανομή του πλούτου, προτείνοντάς του έμμεσα μια μορφή φοροελάφρυνσης προς τους υπηκόους.⁴³⁴ Ενώ στη δεύτερη αναφέρεται στην Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου και του επισημαίνει ότι πρέπει να παραβρεθεί στις συνεδρίες της, ωφελώντας αυτούς που συμμετέχουν. Του τονίζει ταυτόχρονα να περιορίσει τους αυλικούς, που έχει αποστείλει ως αντιπροσώπους του, γιατί με την παρεμβατικότητα τους σε δογματικά θέματα δημιουργούν στην Εκκλησία προβλήματα και ταραχή στο κράτος.⁴³⁵ Ο Ισιδώρος με αυτές τις δύο επιστολές έρχεται να δείξει στους συγχρόνους του, αλλά και σε εμάς σήμερα πώς μπορεί να

⁴³² Επ. 5.278 (= S.C. 454, επ.1598, σ 316).

⁴³³ Επ. 5.268 (= S.C. 454, επ. 1582, σ 291).

⁴³⁴ Επ. 1.35.

⁴³⁵ Επ. 1.311.

λειτουργήσει η σχέση ανάμεσα στην ιεροσύνη και στην κρατική εξουσία. Ο ιερέας δηλαδή να έχει επίγνωση του μεγέθους του αξιώματος του και να το χρησιμοποιεί προς όφελος και της Εκκλησίας και της κρατικής εξουσίας, αποτρέποντας την από παρεμβατικότητες και ολισθήματα που ζημιώνουν και τις δύο, πολύ περισσότερο την ίδια. Αν μη τι άλλο ο Ισίδωρος χαρακτηρίζεται από τη συνέπεια του λόγου και των πράξεων του.⁴³⁶

Ο Ισίδωρος είναι κάτοχος βιβλίου του Ιωάννου Χρυσοστόμου με θεματολογία περί ιεροσύνης. Πιθανόν να είναι το «Λόγοι περί Ιεροσύνης» ή να ανήκει σε κάποια Συλλογή του ίδιου, με αντίστοιχο περιεχόμενο. Αυτό απέστειλε στον Ευστάθιο. Σε αυτό ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, με λεπτότητα και λεπτομέρεια, διευκρινίζει το νόημα της ιεροσύνης. Δείχνει πόσο σεβαστή είναι και πόσο δύσκολο να πλησιαστεί, ενώ διδάσκει πώς μπορεί κάποιος να την ασκήσει αψεγάδιαστα. Μέσα σ' αυτό, όσοι την ασκούν κατά Θεόν, αλλά και οι αδιάφοροι ιερείς βρίσκουν τα παραπτώματα και τις αρετές τους.⁴³⁷ Ο Ισίδωρος, με τις συνεχείς αναφορές του, για το ζήτημα της ιεροσύνης, στο έργο του Ιωάννη του Χρυσόστομου, μας αποκαλύπτει την καίρια επίδραση που άσκησε αυτό στον ίδιο και στο συγγραφικό του έργο, μετά την Αγία Γραφή και τον απόστολο Παύλο.

4.2. Ειδικές περιπτώσεις, η ιεροσύνη στην Εκκλησία του Πηλουσιίου.

Ο Ισίδωρος έχει να αντιμετωπίσει μία πολύ δύσκολη κατάσταση στις επιστολές του, την οποία και περιγράφει. Η Εκκλησία την εποχή του βιώνει μία δύσκολη περίοδο. Αυτήν παρουσιάζει πολύ αναλυτικά, αν και ο ίδιος βρίσκεται στην ησυχία και στην μόνωση της μονής της μετανοίας του. Οι επιστολές του Ισιδώρου απευθύνονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα και περιγράφει υπαρκτές καταστάσεις, συγκεκριμένα προβλήματα και παθογένειες στην Εκκλησία. Με θέμα την ιεροσύνη πραγματεύεται καταστάσεις, οι οποίες αφορούν γενικά αυτήν, καθώς και ειδικότερες περιπτώσεις σχετιζόμενες με καθέναν από τους βαθμούς τις. Έτσι, οι επιστολές του αποτελούν,

---

⁴³⁶ «Εἰ τοίνυν μὴ κοῦφος φαίνεσθαι βούλει, καὶ ἐπὶ γλώττης μόνης ἔχων τὴν παιδευσιν, ἔργῳ ἐπίδειξον ταύτην», επ. 1.180.

⁴³⁷ Επ. 1.156.

για τους σύγχρονους ερευνητές, αλλά και για όποιον ενδιαφέρεται, μορφές μελέτης περίπτωσης, ειδικά όσες απευθύνονται ή αναφέρονται στον επίσκοπο Πηλουσίου Ευσέβιο και τους ιερείς του. Ξεκινώντας, θα αναφερθούμε σε ορισμένες χαρακτηριστικές επιστολές, όπου συνοπτικά περιγράφει την κατάσταση της Εκκλησίας του Πηλουσίου και οι οποίες θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε το σκεπτικό του Αγίου, καθώς και το μέγεθος της αντίδρασής του στα εκάστοτε προβλήματα τα οποία προέκυπταν εντός της Εκκλησίας.

Όταν η Εκκλησία ήταν ακμάζουσα, τα θεία χαρίσματα ήταν άφθονα, γιατί τον λαό τον καθοδηγούσε το άγιο Πνεύμα και κινούσε τους προεστώτες τον καθένα ξεχωριστά και έκανε την Εκκλησία ουρανό. Όταν όμως αυτή αρρώστησε και επαναστάτησε, όλα αυτά απομακρύνθηκαν, όχι μόνο τα θεία χαρίσματα, αλλά και η ζωή και η αρετή. Η ειρήνη μνημονεύεται παντού, αλλά η ειρήνη δεν είναι πουθενά. Έτσι, η Εκκλησία εξέπεσε από την προηγούμενη ευημερία της, ενώ έχει διατηρήσει μόνο τα σύμβολα. Ο Άγιος Ισίδωρος υπαινίσσεται μια υποβόσκουσα μορφή ριτουαλισμού, απόρροια της νοσηρής κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει η Εκκλησία. Αυτό οφείλεται στην κακία όσων δεν μεταχειρίζονται τα πράγματα όπως πρέπει, αφού άλλοι πωλούν και άλλοι αγοράζουν την ιεροσύνη, άλλοι κάνουν όσα ούτε να ειπωθούν δεν επιτρέπεται, ενώ άλλοι λεν τα αδιανόητα.⁴³⁸ Ο Ισίδωρος σε μία πρόταση μας παρουσιάζει τα αίτια της δυσλειτουργίας της Εκκλησίας. Σε επόμενες επιστολές τα συγκεκριμενοποιεί και τα προσωποποιεί όταν κάνει λόγο για την τοπική Εκκλησία του Πηλουσίου. Αναφέρεται σε κατηγορίες προς τον επίσκοπο Ευσέβιο ότι επιτρέπει να γίνονται χειροτονίες ιερέων με χρήματα και όχι με το Πνεύμα το Άγιο και μας γνωστοποιεί ότι στις σιμωνιακές χειροτονίες δεν υπάρχει παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Βέβαια, ξεκαθαρίζει στον Ευσέβιο ότι αν όσα του αποδίδουν είναι συκοφαντίες, ο Κύριος «ἀπολεῖ πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος» Ψαλ. 5:7. Αν όμως αληθεύουν οι κατηγορίες, τον προϊδεάζει για το τέλος του, αφού για μικρό κέρδος, αυτό των χειροτονιών, προτίμησε τη βλασφημία του Θεού. Κατατάσσει τον Ευσέβιο στην ίδια κατηγορία με τους Οφνί και Φινεές,⁴³⁹ οι οποίοι αφού αμάρτησαν

⁴³⁸ Επ. 3.408.

⁴³⁹ Γιοί του αρχιερέα Ηλί και βοηθοί του στην άσκηση της λατρείας, των οποίων η ιερόσυλη και ανήθικη συμπεριφορά περιγράφεται στο Α΄ Βασ. 2: 12 – 17, 22 – 25. Και οι δύο θανατώθηκαν σε σύγκρουση με τους Φιλισταίους. ΘΗΕ, τ 9, ο.π., σ 1022.

ενώπιον του Θεού και της ιεροσύνης τους, είχαν το χειρότερο θάνατο ένεκα της προδοσίας τους προς το δώρο – προνόμιο, της ιεροσύνης.⁴⁴⁰ Όπως θα δούμε και στην συνέχεια, ο Ισιδώρος στο θέμα της ιεροσύνης αντιλαμβάνεται ένα συνεχές από την Παλαιά Διαθήκη, οπότε και οι τιμωρίες των σύγχρονών του ιερέων θα είναι ανάλογες του μεγέθους του αξιώματος τους.⁴⁴¹ Παρακολουθούμε σε όλη την έκταση του έργου του Ισιδώρου την εξέλιξη της περίπτωσης, η οποία απασχολεί κατά κόρον τις επιστολές του. Ο Ευσέβιος έχει αλληλογραφήσει με τον Ισιδώρο για την περίπτωση του Ζώσιμου, ζητώντας τη βοήθειά του, καθώς ο Ζώσιμος προσπαθούσε να διεισδύσει με τη βία και χωρίς ντροπή στα μυστήρια του Θεού. Ο Ισιδώρος τονίζει στον Ευσέβιο, λοιπόν, ότι η επιθυμία δεν συμβαδίζει με την πραγματικότητα, γιατί δεν γίνονται όλα όπως τα θέλαμε και του επισημαίνει ότι ο Ζώσιμος πρέπει να μάθει από την δική του ακρίβεια.⁴⁴² Τέλος, εξαιρεί την ιεροσύνη, αφού είναι φρικτό και δυσέφικτο να ιερωθεί κάποιος.⁴⁴³ Ο Ισιδώρος, σε προηγούμενες επιστολές, δεν απευθύνεται στον Ευσέβιο επί προσωπικού, προφανώς, δεν γνωρίζει, για τις κατηγορίες προς τους συνεργάτες του. Όταν όμως μαθαίνει την κατάσταση που σοβεί ανάμεσα στον Ευσέβιο, τους κληρικούς του και την Εκκλησία του Πηλουσίου, του απευθύνεται σε πολύ αυστηρό τόνο, αφού ο Ευσέβιος, προκειμένου να τελειώσει το νέο πολυτελή ναό το Πηλουσίου, χρησιμοποιεί αμοιβές από χειροτονίες και αδικίες. Εν προκειμένω, ο Ισιδώρος τονίζει ότι ο Θεός δεν έχει ανάγκη από θυσία με ξένα υπάρχοντα.⁴⁴⁴

Σε εκτενή, για τα δεδομένα του Ισιδώρου, επιστολή του προσπαθεί να ενημερώσει τον Κύριλλο Αλεξανδρείας για τον Μαρτινιανό, έναν από τους πρεσβυτέρους του Πηλουσίου. Ο Μαρτινιανός δημιούργησε με τη δράση του ως πρεσβύτερος πολλά προβλήματα στην τοπική Εκκλησία του Πηλουσίου και προσπαθούσε να εξαγοράσει το επισκοπικό αξίωμα στην Αλεξάνδρεια. Το ποιόν του το είχε εντοπίσει ο πρώην επίσκοπος Πηλουσίου, Αμμώνιος, και τον είχε απομακρύνει, καθώς και, στη συνέχεια, ο Κύριλλος Αλεξανδρείας. Όμως μετά την κοίμηση του Αμμωνίου πλησίασε τον νέο επίσκοπο Ευσέβιο, κατορθώνοντας να κερδίσει την εμπιστοσύνη

⁴⁴⁰ Επ. 1.26.

⁴⁴¹ Επ. 3.240.

⁴⁴² Λευ. 2: 4.

⁴⁴³ Επ. 1.28.

⁴⁴⁴ Επιστολές 1.37, 1.113.

του και να τον χειροτονήσει πρεσβύτερο και αργότερα να τον χειροθετήσει Οικονόμο.⁴⁴⁵ Έτσι, ο Μαρτινιανός ανέλαβε την οικονομική διαχείριση της επισκοπής. Τότε, εξέπεσε σε υπεξαιρέσεις και σιμωνία, συμπαρασύροντας και τον επίσκοπο. Στο τέλος, κατηγορήθηκε και για άσκηση μαγείας. Με τα υπεξαιρεμένα χρήματα διέφυγε στην Αλεξάνδρεια, διεκδικώντας επισκοπικό αξίωμα. Ο Κύριλλος τον εντόπισε και τον εκδίωξε, αλλά δεν τον αποκήρυξε. Ο Ισιδώρος παρουσιάζει εν συντομία όσα πνευματικά, κοινωνικά, οικονομικά προβλήματα προκαλούνται στην τοπική Εκκλησία, όταν ο επίσκοπος δεν επιτελεί σωστά τα καθήκοντα, με τα οποία έχει επιφορτιστεί. Έτσι, η Εκκλησία γίνεται έρμαιο στις ορέξεις του κάθε επιτήδειου.⁴⁴⁶ Όμως ο Ισιδώρος απευθύνεται στον Κύριλλο και σε άλλη επιστολή, αναφερόμενος σε προβλήματα της Εκκλησίας του Πηλουσίου. Τον επικαλείται προκειμένου να δώσει λύση. Τον καλεί να παρέμβει και να σταματήσει την πλεονεξία όσων διαχειρίζονται τα εκκλησιαστικά χρήματα. Προφανώς γινόταν κακοδιαχείριση των εκκλησιαστικών χρημάτων στο Πηλουσίο. Οι εκμεταλλευτές, ενώ αυτά έπρεπε να τα διανέμουν στους φτωχούς, γέμιζαν τα δικά τους θησαυροφυλάκια. Ο Ισιδώρος καταφεύγει στον Κύριλλο ως Αρχιεπίσκοπο, μιας και ο τοπικός επίσκοπος Ευσέβιος εμπλέκεται στην κακοδιαχείριση. Του ζητά να σταματήσει την απληστία, ώστε οι πτωχοί να νιώσουν ανακουφισμένοι.⁴⁴⁷

Σε άλλη επιστολή, ο Ισιδώρος χρησιμοποιώντας μια γλώσσα συμβόλων προσπαθεί να περιγράψει την κατάσταση της Εκκλησίας του Πηλουσίου και της Αιγύπτου εκείνη την περίοδο. Με εικόνες και παραλληλισμούς προσπαθεί να αποδώσει στο ακέραιο την κακή κατάσταση που επικρατεί. Αν και πολλοί ονομάζονται ποιμένες, το ποίμνιο κατασπαράσσεται, γιατί μερικοί από αυτούς όχι μόνο δεν ανταποκρίνονται στα καθήκοντά τους, τη φύλαξη και τη φροντίδα των πιστών, αλλά δεν κάνουν ούτε τα βασικά. Δεν τους αρκεί η οικονομική εκμετάλλευση των πιστών, την οποία διαπράττουν χωρίς συστολή, αλλά τους καταστρέφουν το σώμα και την ψυχή, μέσω

---

⁴⁴⁵ Ο ιερέας ο οποίος μοιράζει στους φτωχούς αυτά τα οποία τους ανήκουν και είναι ιδιοκτησία της Εκκλησίας ονομάζεται Οικονόμος. Το εκκλησιαστικό αξίωμα του Οικονόμου εισάγεται στην Εκκλησία με τον 26^ο Κανόνα της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου (451 μ.Χ.). Όμως υπάρχουν αρκετές ενδείξεις, μία μόλις την συναντήσαμε, ότι κατά τόπους ήταν εν ενεργεία από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Δημήτριος Μόσχος, *Το εκκλησιαστικό αξίωμα του οικονόμου: εξέλιξη και σχέση με την επισκοπική εξουσία*. Ανάπτυχο εκ της ΕΕΘΣΠΑ, Τόμος ΜΒ΄, Αθήνα 2007, σ 508.

⁴⁴⁶ Επ. 2.127.

⁴⁴⁷ Επ. 5.79 (= S.C. 422, επ. 1328, σ 370).

του σκανδαλισμού και της κακοδιοίκησης της Εκκλησίας, δίνοντας τους λαθεμένα πρότυπα. Σφάζουν τα παχιά πρόβατα, τους πιστούς, αδιαφορούν για τα αδύνατα και δε θεραπεύουν τα τραυματισμένα. Ενώ, αν υπάρχει κάποιος από τους πιστούς που αντιστέκεται και δεν τους ακολουθεί στην ασωτία τους, τον κακοποιούν με επιβουλές και δόλους.⁴⁴⁸ Ο Άγιος αποδίδει, με αυτόν τον τρόπο, συμβολικά, το επισυμβαινόμενο μέγεθος της καταστροφής. Συνεχίζοντας σκιαγραφεί την ποιότητα του κλήρου. Όποιος γίνει ιερέας ή θα ζει σύμφωνα με τους αρχαίους αποστολικούς κανόνες και θα τον μισούν και θα τον κατηγορούν όσοι τηρούν, ως νόμο του Θεού, μία παράνομη και επιβλαβή συνήθεια και διώκουν όσους ζουν σωστά ή θα προσαρμοστεί, υποχωρώντας και αδιαφορώντας για τη σωτηρία του, σκανδαλίζοντας αρκετούς, και συνεπώς θα τιμωρηθεί αυστηρά για αυτό. Όποιος δεν θα κυριευθεί από τον έρωτα της ιεροσύνης, μακαρίζεται από αυτόν. Αν όμως κυριευθεί και χειροτονηθεί, τον καλεί να δείξει προσήλωση στο σκοπό του, ενώ με θάρρος να ανανεώνει τα αρχαία αποστολικά πράγματα και να μη σχετίζεται με όσους προδίδουν την ιεροσύνη και συμπεριφέρονται ασύδοτα, λέγοντας και κάνοντας τα πάντα. Οπότε είναι καλύτερο να συκοφαντηθεί και να αποχειροτονηθεί παρά να συμπράξει με αυτούς.⁴⁴⁹ Απαντώντας στη διαπίστωση του Νείλου ότι η επανόρθωση των πραγμάτων η οποία έγινε από τον Χριστό κινδυνεύει να αμαυρωθεί από την αξεπέραστη κακία των ιερέων, περιγράφει την κρατούσα κατάσταση εκείνη την περίοδο στο ιερατείο της Αιγύπτου. Αυτοί συμπεριφέρονται σαν να χειροτονήθηκαν ώστε να Τον πολεμήσουν, κάνοντας οτιδήποτε αποτελεί βλασφημία για Αυτόν. Και αναρωτιέται, ο Ισίδωρος, αν θα σωθεί κάποιος από την κατηγορία ή την τιμωρία από αυτούς οι οποίοι χρησιμοποίησαν τα όπλα της ιεροσύνης εναντίον του Χριστού, δίνοντας δικαιώματα στους απίστους και καθιστώντας το υπερφυσικό κατόρθωμα, την ιεροσύνη, μηδέν.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁸ Επ. 5.400 (= S.C. 586, επ.1770, σ 114).

⁴⁴⁹ Επ. 5.481 (= S.C. 586, επ.1885, σ 268).

⁴⁵⁰ Επ. 5.272 (= S.C. 454, επ.1586, σ 296).

4.3. Επίσκοποι, διδάσκαλοι.

Ο Ισιδώρος αλληλογραφεί με πολλούς αρχιερείς, σε αρκετούς είναι πνευματικός καθοδηγητής, αφού σε αυτόν απευθύνονται όταν αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ερμηνεία της Αγίας Γραφής, στην διαποίμανση, καθώς και παρόμοια προβλήματα. Έτσι, δίνει λύσεις σε δύσκολες ερωτήσεις για πολλούς επισκόπους.⁴⁵¹ Προσπαθεί να σταθεί αρωγός στο έργο τους. Όμως, σε ουκ ολίγες περιπτώσεις, καταφέρεται με τόνο ελεγκτικό σε επισκόπους με έργο εκ διαμέτρου αντίθετο του αξιώματός τους, αποβλέποντας πάντα στην οικοδομή της Εκκλησίας και στην προσωπική τους σωτηρία. Έτσι, ο Ερμογένης της Ρινοκορούρα ρώτησε να μάθει τη σημασία του Ψαλμικού χωρίου 29:10⁴⁵² και του Ιεζεκιήλ 21:3⁴⁵³ και ο Ισιδώρος προσπαθεί να του διευκρινίσει αυτούς τους στίχους. Σε άλλη περίπτωση, όταν ο Ερμογένης παραπονιέται σχετικά με τη συμπεριφορά του επισκόπου Ευσέβιου, ο Ισιδώρος του γράφει, «*Ἄλλ' ἴσθι, ὅτι οὐκ οἴσει ταῦτα εἰς τέλος ὁ πανεπόπτης ὀφθαλμὸς, ὁ νῦν μὲν δι' ἀγαθότητα μακροθυμῶν, ὕστερον δὲ σφόδρα ταύτας αὐτὸν ἀπαιτήσων δίκας*».⁴⁵⁴ Όμως ο Άγιος γίνεται και δέκτης επιστολών θαυμασμού, παραπόνων και ενστάσεων για αρχιερείς και την συμπεριφορά τους. Μέσα από αυτές τις επιστολές σκιαγραφεί τον αρχιερέα, τον ρόλο του και την αποστολή του εντός της Εκκλησίας και της τοπικής κοινωνίας, βασιζόμενος σε αγιογραφικές πηγές και αναφορές. Ο επίσκοπος επειδή «*εἰς τύπον ὦν τοῦ Χριστοῦ*», το έργο Εκείνου εκπληρώνει και δείχνει σε όλους με το σχήμα του ότι είναι μιμητής Του. Τοποθετήθηκε εκεί για να σηκώνει τις αμαρτίες του ποιμνίου Του. Το σχήμα του δηλώνει την μίμηση, ο Κύριος είναι ο ηγεμόνας του επισκοπικού αξιώματος, ο Θεός και Δεσπότης.⁴⁵⁵

Δεν μπορεί ο οποιοσδήποτε να επιθυμεί το επισκοπικό αξίωμα, αλλά μόνο όποιος στη ζωή καθοδηγείται από τους νόμους του αποστόλου Παύλου. Αν κάποιος δεν μπορεί

---

⁴⁵¹ Επιστολές 1.125, 1.241, 1.308, 2.215, 2.269, 2.270, 3.10, 3.131.

⁴⁵² Επ. 2.139.

⁴⁵³ Επιστολές 2.208, 3.130.

⁴⁵⁴ Επ. 2.199.

⁴⁵⁵ «*Τὸ δὲ τοῦ ἐπισκόπου ὁμοφόριον ἐξ ἐρέας ὄν, ἀλλ' οὐ λίνου, τὴν τοῦ προβάτου δορὰν σημαίνει, ὅπερ πλανηθὲν ζητήσας ὁ Κύριος, ἐπὶ τῶν οἰκείων ὤμων ἀνέλαβεν. Ὁ γὰρ ἐπίσκοπος εἰς τύπον ὦν τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔργον ἐκείνου πληροῖ, καὶ δείκνυσι πᾶσι διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι μιμητὴς ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μεγάλου ποιμένος, ὁ τὰς ἀσθενείας φέρειν τοῦ ποιμνίου προβεβλημένος· καὶ πρόσχευς ἀκριβῶς. Ἦνίκα γὰρ αὐτὸς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν παραγένηται διὰ τῆς τῶν Εὐαγγελίων τῶν προσκνητῶν ἀναπτύξεως, καὶ ὑπανίσταται καὶ ἀποτίθεται τὸ σχῆμα τῆς μιμήσεως ὁ ἐπίσκοπος, αὐτὸν δηλῶν παρῆναι τὸν Κύριον, τὸν τῆς ποιμαντικῆς ἡγεμόνα, καὶ Θεὸν καὶ δεσπότην.*», επ. 1.136.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.

να επιτύχει αυτή την ακρίβεια, προτρέπει τον υποψήφιο να μην αγγίζει τα ανέγγιχτα, μέχρι να την αποκτήσει, γιατί πλησιάζει σε φωτιά.⁴⁵⁶ Όποιος τοποθετήθηκε στο διδασκαλικό θρόνο,⁴⁵⁷ ο επίσκοπος, απαιτείται να είναι αγωνιστής, να διακρίνεται για τη σεμνότητα και κάθε αρετή, να προετοιμάζει όσους αγωνίζονται και να ανακηρύττει τους νικητές. Οφείλει μάλιστα να ακολουθεί τον απόστολο Παύλο ο οποίος λέει «ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.», Α' Κορ. 9:27.⁴⁵⁸ Όποιος διάλεξε τον διδασκαλικό, επισκοπικό θρόνο, οπωσδήποτε να έχει τον απόστολο Παύλο ως πρότυπο του βίου του και να προσπαθεί να τον μιμηθεί σε όλα.⁴⁵⁹ Ο Ισιδώρος ερμηνεύοντας τον Παύλιο στίχο «εἰ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ» Α' Τιμ. 3:1, επιτείνει την προσοχή του παραλήπτη στα όσα ακολουθούν και είναι φοβερά, για να εμποδίσουν από την επιθυμία του επισκοπικού αξιώματος τους πολλούς. Δεν μπορούν όλοι να λάβουν την εξουσία, την ανώτερη της βασιλείας, αφού η μία διαχειρίζεται τα θεία ενώ η άλλη τα επίγεια. Ο απόστολος Παύλος επισημαίνει, «εάν κάποιος ορέγεται επισκοπή», διαχωρίζοντάς τον από τον καθένα που, απλά, θέλει να γίνει επίσκοπος. Ο λόγος του δεν είναι προστακτικός, ούτε επιτακτικός, δεν νομοθετεί. Όμως διατύπωσε τα παραπάνω, γιατί γνώριζε ότι οι πιο πολλοί είναι τυφλωμένοι από τη φιλαρχία, ενώ δεν επιθυμούν την αρετή παρά μόνο την εξουσία, παραβλέποντας όσα την συνοδεύουν, τους ιδρώτες, τους κόπους, τους κινδύνους, τις φροντίδες και τις αγρυπνίες. Νομίζουν κάποιοι ότι ο επίσκοπος είναι εξουσία, άνεση και καλοπέραση και χωρίς καν να εξετάσουν τον εαυτό τους, ούτε καν να αναλογιστούν το μέγεθος της εξουσίας, ορμούν σε αυτήν. Προκειμένου, ο Παύλος, να ανακόψει τους πολλούς, επισήμανε ότι εάν κάποιος επιθυμεί επισκοπή, επιθυμεί καλό έργο. Είναι δύσκολη κατάσταση και όχι άνεση, ούτε φροντίδα, ούτε απόλαυση. Είναι υπεύθυνο λειτούργημα, όχι ανεξέλεγκτη εξουσία, είναι κηδεμονία πατρική και όχι αυτονομία τυραννική, είναι προστασία οικονομική και εξουσία με λογοδοσία. Το έργο της επισκοπής είναι υπερφυσικό, γιατί είναι θεϊκό. Ο μεγάλος έρωτας για αυτήν είναι

⁴⁵⁶ Επ. 1.104.

⁴⁵⁷ «Η διδασκαλία – κατήχηση συνδέεται στενάτα με την εξομολόγηση – μετάνοια που ήταν έργο του Επισκόπου. Το διδάσκει είναι μόνον των Επισκόπων. Ο Επίσκοπος στην αρχαία Εκκλησία είχε έργο να διδάσκει τους ανθρώπους να περνούν από το στάδιο της καθάρσεως, να φθάνουν στην φάτιση, το οποίο έκαναν οι Πνευματικοί παπάδες, Πρεσβύτεροι στην ενορία υπό τον έλεγχο του Επισκόπου.», Ιεροθέου Μητρ. Ναυπάκτου και αγ. Βλασίου, 2022, ο.π., σσ 358 – 359.

⁴⁵⁸ Επ. 3.265.

⁴⁵⁹ Επ. 5.299 (= S.C. 454, επ. 1628, σ 362).

εσφαλμένοι, γιατί δεν πρέπει να τον τρέφουν στην ψυχή τους ούτε οι πάρα πολύ ικανοί, αλλά με σθένος να το αποφεύγουν. Αν κάποιος επιθυμεί επισκοπή, να βλέπει τους κόπους και να σκέφτεται αν μπορεί να ανταποκριθεί. Να βλέπει τους κινδύνους, γιατί θα τον εμποδίσουν πολλές φορές ορατοί και αόρατοι εχθροί και να μη σκέφτεται μόνο την τιμή. Να βλέπει συγχρόνως τις επιβουλές και τις φροντίδες και όχι την άνεση. Να γνωρίζει ότι όταν οδηγηθεί σε αυτόν τον θρόνο, χειροτονείται για να αγωνιστεί νόμιμα και όχι για να καλοπερνά ακίνδυνα. Γιατί αν θα γίνει κάτοχος μόνο της τιμής, ενώ θα παραβλέψει όλα τα καθήκοντα της, τότε εδώ, στη γη, θα κατηγορηθεί και πιθανόν θα καθαιρεθεί από αυτήν την εξουσία, ενώ στο φοβερό βήμα θα κατηγορηθεί από τον αδέκαστο Κριτή, καθώς μάρτυρες κατηγορίας θα είναι όλοι οι αδικημένοι κι αγνοημένοι από αυτόν. Όλοι αυτοί, το ποιμνιό του, για τους οποίους είχε χειροτονηθεί επίσκοπος θα κατακραυγάζουν εναντίον του και η απόφαση για αυτόν θα είναι «καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.» Λκ. 12:46.⁴⁶⁰ Αν κάποιος επιθυμεί επισκοπή, πρέπει να μπορεί να διοικήσει τον εαυτό του, γιατί δεν επιθυμεί κάτι τυχαίο. Η επισκοπή είναι λειτούργημα και όχι άνεση. Ο επίσκοπος πρέπει να κοσμεῖται με όλες τις αρετές και να κάνει δικές του τις ξένες συμφορές, αφού δεν ζει πλέον για τον εαυτό του αλλά για τους υπηκόους του και ο βίος του εξετάζεται από χιλιάδες ανθρώπους.⁴⁶¹ Προσδιορίζει μάλιστα όσα χαρίσματα διακρίνουν κάθε επίσκοπο. Να είναι άντρας αγαθός, να έχει ανατραφεί με τους νόμους του Χριστού, να έχει παιδαγωγηθεί με τα αποστολικά παραδείγματα, να σκέφτεται και να ενεργεί όπως αξίζει στην επισκοπή, να διακρίνεται από πραότητα, να επιθυμεί την αγρυπνία και την ταπεινοφροσύνη. Τέλος, να επισφραγίζει την αρετή με τη μετριοφροσύνη.⁴⁶² Ιερέας ο οποίος απέκτησε με την αξία του την πρωτοκαθεδρία, την αρχιεροσύνη, αν διαφυλάξει την αγνότητα του σώματός του τότε είναι ιερότερος των ιερών.⁴⁶³ Το επισκοπικό αξίωμα είναι πολύ επικίνδυνο, αφού μαζί με τον επίσκοπο, ο οποίος εισπηδά σε αυτό, και όσοι ψηφίζουν τον ανάξιο είναι υπεύθυνοι τιμωρίας. Ο επίσκοπος είναι υποχρεωμένος να ξέρει τη διακονία του, όπως του το υπαγορεύει το ίδιο το όνομα του αξιώματός του. Πρέπει να επισκοπεί τις επιθέσεις των αόρατων και σκοτεινών κνηγών, τη νωθρότητα της

⁴⁶⁰ Επ. 3.216.

⁴⁶¹ Επ. 4.219 (= S.C. 454, επ. 1641, σ 382).

⁴⁶² Επ. 5.446 (= S.C. 586, επ. 1831, σ 190).

⁴⁶³ Επ. 3.75.

Εκκλησίας, τις αμέλειες των μοναχών, τις επιβουλές των αδίκων, τη δυστυχία των χηρών, την πενία των ορφανών, τις υποψίες κατά του θυσιαστηρίου, τις αδυναμίες όσων διακονούν, τα κακά έργα των νέων, τις κακές προθέσεις των μεγαλύτερων και τα πάντα να βλέπει και τίποτα να μην παραβλέπει. Γιατί αν ξεφύγει κάτι της προσοχής του, τις περισσότερες φορές, μαζί του θα ταλαιπωρηθεί και όλη η Εκκλησία. Αυτό συμβαίνει, βέβαια, λόγω του ότι δέχτηκε να ιερατεύει τον Θεό ενώ δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις ή γιατί το δέχτηκε χωρίς ουσιαστικά να το θέλει ή γιατί, από μανία, εξαγόρασε ένα τέτοιο αξίωμα. Οι πιστοί ταλαιπωρούνται λόγω του ότι παρέδωσαν σε τέτοιον την ιεροσύνη.⁴⁶⁴ Το αξίωμα της επισκοπής ταιριάζει σε λίγους, σε όσους πιστεύουν ότι αυτή είναι πατρική κηδεμονία. Υπάρχουν όμως και κάποιοι οι οποίοι το μεταβάλλουν σε εξουσία και τυραννία.⁴⁶⁵ Ο διδάσκαλος – επίσκοπος, είναι το μάτι του σώματος της Εκκλησίας. Αν αυτός είναι φωτεινός από το φως των αρετών του, τότε όλη η Εκκλησία, ως σώμα, θα είναι φωτεινή, αφού θα κυβερνάται από αυτόν με την απαραίτητη επιμέλεια. Αν όμως είναι σκοτεινός, δηλαδή οι πράξεις του είναι σκοτεινές, όλο σχεδόν το σώμα σκοτίζεται. Γιατί, αν κάποιοι από το σώμα της Εκκλησίας είναι υγιείς και πράττουν τα δέοντα δεν τους βλέπει η κακία του διδασκάλου – επισκόπου, από την άλλη όμως η δύναμή τους δεν είναι μεγάλη. Η κακία ερεθίζει και άλλους στη μίμηση του διδασκάλου, ενώ αυτός κατηγορεί τους υγιείς και χρησιμοποιεί κάθε μέσον ώστε και αυτοί να αρρωστήσουν. Για αυτό ειπώθηκε και το «ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστί, τὸ σκότος πόσον;» Μτθ. 6:23.⁴⁶⁶ Εξαιτίας του φαύλου επισκόπου το θυσιαστήριο χηρεύει από λειτουργούς και η πόλη από κατοίκους, οι οποίοι θεωρούνται υπεύθυνοι αφού προτίμησαν την κακία από την αρετή.⁴⁶⁷ Ο Ισιδώρος συνδέει τον επίσκοπο με την ποιότητα ζωής στην πόλη την οποία «προΐσταται», παρουσιάζοντας ως παράδειγμα τον πρώην επίσκοπο Πηλουσιίου Αμμώνιο και τον νυν Ευσέβιο. Κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του Αμμωνίου το ιερό θυσιαστήριο είχε την ιερότητα την οποία έπρεπε, επειδή το φρόντιζαν ιερείς άμεμπτοι. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Ισιδώρου η οποία δείχνει το μέγεθος της αλλοίωσης που επήλθε στο Πηλουσιίο με την κοίμηση

⁴⁶⁴ Επ. 1.149.

⁴⁶⁵ Επ. 2.125.

⁴⁶⁶ Επ. 2.112.

⁴⁶⁷ Επ. 1.39.

του Αμμωνίου, «'Αμμωνίῳ θανόντι συντέθνηκεν ἡ πόλις».⁴⁶⁸ Ενώ, επί Ευσεβίου, οι αναγκαίοι έχουν γίνει ράθυμοι και όλα έχουν διαφθαρεί και οι αδύνατοι καταδυναστεύονται από ανθρώπους βέβηλους, οπότε η πόλη έγινε απλησίαστη για τους πολλούς.⁴⁶⁹ Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση του επίσκοπου Ερμογένη της Ρινοκουρούρα. Ο Ισιδώρος επαινεί τον επίσκοπο ώστε να συνεχίσει το έργο του, το οποίο διακρίνεται από τη σταθερότητα της ψυχής του και από τη δικαιοσύνη του έργου του. Ο Ερμογένης με τη φιλανθρωπία του ξεπέρασε τον εαυτό του, ταυτόχρονα ξεπέρασε άλλους στη δικαιοσύνη, προφανώς τον επίσκοπο του Πηλουσίου, Ευσέβιο, ο οποίος ενεργεί αντίθετα από τον προκάτοχό του Αμμώνιο. Επί αρχιερατείας του Ευσεβίου και το δίκιο αδικείται, ενώ η αδικία εξουσιάζει και ασχημονεί. Οι τόσο διαφορετικές διαποιμάνσεις αποτυπώνονται και στον κοινωνικό ιστό αλλά και στην ευημερία των πόλεων και κατ' επέκταση των πολιτών, όπου η Ρινοκουρούρα ευημερεί ενώ το Πηλούσιο στενάζει από την κακοδιοίκηση και την εκμετάλλευση.⁴⁷⁰

Ο Ισιδώρος πιστεύει ότι στον διδάσκαλο – επίσκοπο, πρέπει να συντρέχουν δύο προσόντα, η καθαρότητα της ζωής και η ικανότητα του λόγου, ώστε όταν χρειαστεί να καθοδηγεί τον μαθητή καθώς και να συνετίζει τον απειθή. Όμως ακόμα και οι διακεκριμένοι διδάσκαλοι αμφιταλαντεύονται στο να τιμωρήσουν όσους αμαρτάνουν, γιατί αυτοί οι οποίοι εισήρθαν στη διδασκαλική εξουσία, όπως δεν έπρεπε, προσπαθούν να ανατρέψουν την γνώμη των δικαιολογημένα αγανακτούντων. Με αυτόν τον τρόπο όμως δεν εξαφανίζεται η κακία, αλλά ανακυκλώνεται. Δεν ωφελούμαστε με το να θρηνούμε για όσους χάθηκαν, ενώ μπορούσαμε να τους είχαμε σώσει. Αυτό συμβαίνει γιατί ανεβαίνουν στον διδασκαλικό θρόνο αυτοί οι οποίοι δεν έπρεπε να βρίσκονται ούτε μεταξύ των πιστών, αφού δεν είναι ούτε κύριοι του εαυτού τους και εξαιτίας τους η Εκκλησία έγινε άνω κάτω.⁴⁷¹

Αν κάποιος προαχθεί στο αξίωμα του επισκόπου, χωρίς τη θέλησή του, είτε λόγω του ότι τον ώθησαν σε αυτό οι ψήφοι, είτε ο λαός και ο επίσκοπος του, θα έχει αρωγό τον Θεό, ο οποίος θα τον βοηθά στην πορεία του. Αν όμως η ιεροσύνη αποκτήθηκε με χρήματα, δεν υπάρχει ούτε μερίδιο, ούτε κληρονομιά σε αυτήν. Όποιος εξαγοράζει

---

⁴⁶⁸ Επ. 3.270.

⁴⁶⁹ Επ. 3.245.

⁴⁷⁰ Επ. 2.101.

⁴⁷¹ Επ. 3.259.

την ιεροσύνη γίνεται σαν τον Χριστοκτόνο Καϊάφα, όταν εξαγόρασε την αρχιεροσύνη και τη χρησιμοποίησε εναντίον του Χριστού.⁴⁷² Ο Ισιδώρος όμως πιο πολύ κατηγορεί τον αρχιερέα ο οποίος έδωσε την ιεροσύνη σε ανάξιους κληρικούς και μάλιστα όταν τους την έχει πουλήσει, δίνοντάς τους ταυτόχρονα την αιτία να την προσβάλλουν. Γιατί αν ήδη ως λαϊκοί ήταν πολύ κακοί, εντούτοις δεν είναι το ίδιο να αμαρτάνει ένας λαϊκός και ένας ιερέας, διότι, αν αυτός ο οποίος ρυθμίζει τους άλλους, διαπράξει αμάρτημα, αυτό παρουσιάζεται μεγαλύτερο λόγω του αξιώματος του.⁴⁷³ Ο αρχιερέας, με το να χειροτονεί ιερείς αδιάκριτα, ατιμάζει το σεπτό θυσιαστήριο διπλά. Αρχικά, με το να εμποδίζει και να απομακρύνει από την ιεροσύνη τους άξιους και, στη συνέχεια, γιατί εγκρίνει όσους δεν είναι άξιοι ούτε για την τάξη των λαϊκών.⁴⁷⁴

Εφιστά την προσοχή του επισκόπου ως προς το διαμοιρασμό των τροφίμων στους φτωχούς, επισημαίνοντας ότι η κακοδιαχείριση των πόρων αυτών είναι ισότιμη της ιεροσυλίας⁴⁷⁵ και να είναι προσεκτικός όταν αναθέτει το έργο της διαχείρισης των ιερών χρημάτων, ώστε να μη γίνεται κατάχρησή τους.⁴⁷⁶ Ο επίσκοπος δεν πρέπει να προσέχει μόνο τον εαυτό του, αλλά και τους ιερείς και διακόνους του για τους οποίους είναι απόλυτα υπεύθυνος.⁴⁷⁷ Οφείλει να οδηγεί σωστά τους νέους λειτουργούς, αλλά να αποφεύγει τους επαίνους γιατί μπορεί να τους οδηγήσει σε οκνηρία κι έτσι να καταλήξουν στην οίηση.⁴⁷⁸ Καλό είναι να αποφεύγει τις συναναστροφές με τις γυναίκες γιατί προκαλούν αποχαύνωση. Όταν δεν μπορεί να τις αποφύγει λόγω της ανάγκης ή της φροντίδας των φτωχών, να διαλέγεται μαζί τους κοιτώντας κάτω. Γιατί όσοι νικήθηκαν από την ομορφιά των γυναικών, ο θάνατος εισήλθε από τα μάτια.⁴⁷⁹ Ο Ισιδώρος αναφέρεται στον πνευματικό θάνατο ο οποίος θα επέλθει όταν δεν τηρείται η φυλακή των αισθήσεων. Ο σύγχρονος του αγίου

---

⁴⁷² Επ. 1.315.

⁴⁷³ Επ. 2.121.

⁴⁷⁴ Επ. 2.199.

⁴⁷⁵ Επ. 1.44.

⁴⁷⁶ Επ. 1.425.

⁴⁷⁷ Επ. 1.185.

⁴⁷⁸ Επ. 1.202.

⁴⁷⁹ Επ. 1.89.

Ισιδώρου, όσιος Νείλος ο Ασκητής⁴⁸⁰ διατυπώνει,⁴⁸¹ «Ασφαλίζου την άκοήν και τούς όφθαλμούς δι' αυτών γάρ πάντα τὰ βέλη τῆς κακίας εισέρχονται».⁴⁸²

Ο Ισιδώρος επίσης σημειώνει ότι ο επίσκοπος όταν εισάγει στους ναούς, εκεί όπου πρέπει να υπάρχει απόλυτη σιωπή, τη διαστροφή της αλήθειας, «βιάζεσθαι κατατολμᾶς τὴν ἀλήθειαν», δηλαδή αιρετικές διδασκαλίες με «όμιλίας άτόπους χειροθεσίας άθέσμους», οδηγεί τον εαυτό του στην απώλεια.⁴⁸³ Όλοι, αλλά ειδικά ο αρχιερέας, απαιτείται να διακρίνεται για την ανδρεία του στις δυσκολίες. Ιδιαίτερα να δείχνει ανδρείο φρόνημα και να αντιστέκεται στους εκπροσώπους των διεστραμμένων διδασκαλιών, ώστε να μη γίνουν αυτοί κύριοι της Εκκλησίας.⁴⁸⁴ Να είναι άγρυπνος και διορατικός, ώστε να είναι πάντα πιστός στα θεία καθήκοντα, τα οποία του έχουν εμπιστευτεί. Γιατί, αν αποτύχει, θα είναι μεγάλη η αποδιδόμενη κατηγορία. Αν όμως διατηρήσει το λειτούργημά του άμεμπτο, η αμοιβή θα είναι ανάλογη.⁴⁸⁵ Να κόβει τις επιθυμίες του ώστε να μην υποχωρεί σε διεφθαρμένους υπηκόους. Γιατί είναι αισχρότατο να διατάσσει τους υπηκόους του, ενώ ταυτόχρονα να μην μπορεί να διοικήσει τον εαυτό του.⁴⁸⁶ Όποιος προσπαθεί να ζει όπως οι διδάσκαλοι – επίσκοποι, πρέπει όχι μόνο να μην τον αγγίζουν κατηγορίες, αλλά να είναι πλούσιος και σε θεία χαρίσματα, χαρακτηριστικό όσων βρίσκονται στο πιο υψηλό σημείο της αρετής. Αυτοί δε χρειάζεται να πουν κάτι, αφού διδάσκουν με τη σιωπή τους, η οποία φωτίζει τις ψυχές των μαθητών τους. Πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι με τα λόγια τους ενοχλούν, ενώ αντίθετα λίγοι διδάσκουν, σε αυτούς ταιριάζει

---

⁴⁸⁰ Όσιος Νείλος ο ασκητής ο Αγκυρανός έζησε τις τελευταίες δεκαετίες του 4^{ου} αιώνα ως το πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα. Έγραψε πολλά ερμηνευτικά και ασκητικά έργα τα οποία διαδόθηκαν ευρέως μετά τον 6^ο αιώνα μ.Χ. και είχαν σημαντική επίδραση στους μοναχούς της Ανατολής. Από εσωτερικές μαρτυρίες του έργου του γνωρίζουμε ότι έζησε στην Κωνσταντινούπολη πριν το 390 μ.Χ. Εκεί γνώρισε τον ιερό Χρυσόστομο. Μόνασε στην περιοχή της Αγκυρας και όχι στο Σινά όπως λανθασμένα διαδόθηκε. Σε μονή της περιοχής έγινε ηγούμενος και σύγγραψε πολλά ασκητικά και ερμηνευτικά κείμενα προς ωφέλεια των μοναχών αλλά και των λαϊκών. Περίπου το 430 μ.Χ. κοιμήθηκε και η Εκκλησία τιμάει την μνήμη του στις 12 Νοεμβρίου. Παπαδόπουλος, 2010, ο.π., σσ 361 – 362.

⁴⁸¹ «Διὰ τοῦτο καὶ τῶ ναῶ τὰς θυρίδας δικτυωτὰς ὁ νομοθέτης κατεσκεῦασε σημαίνων, ὅτι δεῖ τοὺς ὡς ναόν, καθαρὰν τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν φυλάττειν βουλομένους, καθάπερ ἐκεῖ δικτυωταῖς θυρίσι, πρὸς τὸ μηδὲν εἰσέρπειν τῶν ἀκαθάρτων κατεσκευάσθη. Οὕτως ταῖς αἰσθήσεσι κωλύματα λογισμῶν ἐνδιαπλέκειν, τα δυσχερῆ τῆς μελλούσης κρίσεως, ταῖς εἰσερπούσαις μορφαῖς ἀκαθάρτοις ἐπιγνομέναις ἀποτεριχίζουσι τὴν εἴσοδον.», PG 79, 781 A.

⁴⁸² PG 79, 1253 D.

⁴⁸³ Επ. 1.45.

⁴⁸⁴ Επ. 1.451.

⁴⁸⁵ Επ. 1.32.

⁴⁸⁶ Επ. 2.11.

να ασκούν την ιεροσύνη.⁴⁸⁷ Όποιος διακρίνεται για την αρετή και για το λόγο του ευχαριστεί τον Θεό και ωφελεί τους ανθρώπους. Αν στερείται και των δύο αυτών, δεν ωφελεί πολύ τους μαθητές του, γιατί είναι αναγκαία, βέβαια, η ορθή ζωή, αλλά χρειάζεται και ο λόγος για τον έλεγχο των αιρέσεων. Μάλιστα ο Χριστός λέγει, «ὃς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.» Μτθ. 5:19. Ο Ισιδώρος, λοιπόν, θεωρεί σημαντικό για τον αρχιερέα να διακρίνεται για τον ανεπίληπτο βίο του, καθώς, και για τον λόγο του. Γιατί αν και ο, χωρίς εκφορά λόγου, ανεπίληπτος βίος ωφελεί τους περισσότερους, όμως όταν βλέπουν τον επίσκοπό τους να νικείται στους συλλογισμούς και στις συζητήσεις από τους αιρετικούς, οι πιστοί βλάπτονται θανάσιμα και τελικά θα κατηγορήσουν τη στερούμενη αποδείξεων διδασκαλία του και όχι την απειρία του. Αν πάλι με τον λόγο του νικήσει τους αντιπάλους, αλλά διακρίνεται για τη φαύλη βιοτή του, οπωσδήποτε αμαυρώνεται η νίκη του. Γιατί δεν θα θεωρηθεί αξιόπιστος ο διδάσκαλος ο οποίος δεν πράττει τα δέοντα. Άρα, πρέπει να διακρίνεται και για τον λόγο του και για τον βίο του.⁴⁸⁸ Να μην εμποδίζεται από τίποτα στο κύριο έργο του, τη διδασκαλία του Ευαγγελίου του Κυρίου, ούτε να βάλλεται η πνευματική του διδασκαλία από περισπασμούς, ούτε να διακόπτεται η ωφέλιμη ομιλία του από θορύβους. Να προτιμώνται τα πνευματικά από τα σαρκικά, κατά το πρότυπο του Χριστού και των μαθητών του, καθώς εκείνοι παραιτήθηκαν από τη βιοτική μέριμνα.⁴⁸⁹

Μερικοί από αυτούς στους οποίους έχει ανατεθεί η διδασκαλική έδρα δε συνειδητοποιούν ότι επιτελούν λειτουργήματα φοβερά. Μάλιστα θεωρούν ασυγχώρητο, αν κάποιος έχει το θάρρος, να τους το επισημάνει αυτό και να το κάνει γνωστό. Έτσι, επειδή φοβούνται ότι θα βρεθεί κάποιος να τους κατηγορήσει, φροντίζουν όλα τα καλά να τα εξοστρακίζουν και, περισσότερο από όλα, την παρρησία, ώστε να μπορούν να αμαρτάνουν χωρίς φόβο.⁴⁹⁰ Η εξουσία όμως του επισκόπου είναι υπεύθυνη και υπόκειται σε συνεχή λογοδοσία και είναι η μεγαλύτερη από κάθε ανθρώπινη εξουσία. Αυτήν κάποιος, και να του δίνεται, να μην την δέχεται, σαν

---

⁴⁸⁷ Επ. 2.1.

⁴⁸⁸ Επ. 2.235.

⁴⁸⁹ Επ. 1.159.

⁴⁹⁰ Επ. 2.237.

ανάξιος της, και όχι να επιδιώκει την εξαγορά της.⁴⁹¹ Οι επίσκοποι, δεν είναι τύραννοι, αλλά πατέρες. Πρέπει να εφαρμόζουν οι ίδιοι στην ζωή τους τις άγιες γραφές, να μην τις θεωρούν παραμύθια, αλλά ουράνιους θεσμούς και κατόπιν να τις κηρύττουν στα πλήθη.⁴⁹² Ο Ισιδώρος θεωρεί ότι είναι ευσεβές όταν κάποιος πιστεύει στις θείες γραφές, τις ακολουθεί με ζήλο και δεν επιλέγει την άκακη φιλοδοξία της δεσποτικής ασφάλειας.⁴⁹³ Οι δάσκαλοι της Εκκλησίας, εξαιτίας της άριστης βιοτής τους, φωτίζονταν από το Άγιο Πνεύμα και έτσι χώριζαν, από το σώμα της Εκκλησίας, όσους είχαν αμαρτήσει, έπεφταν σε πταίσματα, και όταν μετανοούσαν επέστρεφαν σε αυτήν.⁴⁹⁴

«Σκοπόν σε δέδωκα, και ὄψει τὴν ῥομφαίαν ἐρχομένην, καὶ ἀναγγελεῖς.» Ιεζ. 33:1-9. Με μία φράση από την Παλαιά Διαθήκη, ο Ισιδώρος περιγράφει ένα από τα καθήκοντα του ιερέα και κυρίως του επισκόπου, του φρουρού του ποιμνίου. Η επιστολή η οποία ακολουθεί αποτελεί ερμηνεία του Ισιδώρου στο Ιεζεκιήλ 33:1-9, όπου απευθυνόμενος στον επίσκοπο Ευσέβιο του προσδιορίζει ότι ο φύλακας των λεγομένων του προφήτη είναι ο αρχιερέας, ο οποίος είναι υποχρεωμένος να εντοπίσει και να αναγγείλει την εκάστοτε απειλή. Αν το ποίμνιο ξυπνήσει, υπακούσει και ακολουθήσει, θα κερδίσει και αυτό και ο επίσκοπος. Αν όμως επιλέξει να κλείσει τα αυτιά του, ο επίσκοπος έκανε το καθήκον του. Δεν πρέπει να μένει η μαρτυρία του επισκόπου μόνο στα λόγια, αλλά οι πράξεις του να είναι ανάλογες. Να μην παραχωρεί την εξουσία του σε όσους τον περιτριγυρίζουν, πουλώντας με ασέβεια τη χάρη αυτή. Ο Ισιδώρος επιτείνει την προσοχή στον αρχιερέα ως προς το επιτελούμενο έργο, απότοκο του αξιώματός του. Αλλά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό, βασιζόμενος σε πληροφορίες ότι έχει εκπέσει σε σιμωνία, του υπενθυμίζει ότι, στο αδέκαστο και φρικτό κριτήριο, δεν θα μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε να μεταθέσει τις ευθύνες για τις οποίες είναι αποκλειστικά υπεύθυνος.⁴⁹⁵

---

⁴⁹¹ Επ. 5.6 (= S.C. 422, επ.1221, σ 190).

⁴⁹² Επ. 5.126 (= S.C. 422, επ. 1393, σ 460).

⁴⁹³ Επ. 2.62.

⁴⁹⁴ Επ. 5.426 (= S.C. 586, επ.1810, σ 172).

⁴⁹⁵ Επ. 1.30.

4.4. Για τον ιερέα.

Ο Ισιδώρος στις επιστολές του διαχωρίζει τον ιερέα από την ιεροσύνη, αφού αυτήν την χαρακτηρίζει ως αξίωμα θεϊκής προέλευσης, ενώ ο ιερέας είναι ο φορέας της. Ο ιερέας δεν είναι αυτόφωτος, αλλά ετερόφωτος. Ο Θεός τον ανάβει σαν λυχνάρι και τον τοποθετεί στο αξίωμα του ψηλά σαν σε λυχνοστάτη,⁴⁹⁶ για να ακτινοβολεί και να φωτίζει την Εκκλησία με όλη την ύπαρξή του, με τους λόγους του και με τις πράξεις του, ώστε βλέποντάς τον οι πιστοί να κατευθύνονται προς αυτόν και να δοξάζουν τον Πατέρα των Φώτων.⁴⁹⁷ Ο ιερέας δέχεται ανάξια όλες τις δωρεές του Θεού, λαμβάνει Άγιο Πνεύμα, δέχεται το χάρισμα να κάνει θαύματα, του δωρίθηκε ο φωτισμός για διδασκαλία και σοφία, του εμπιστεύτηκε η ουράνια ιεροσύνη.⁴⁹⁸ Η ιεροσύνη δίνεται με Θεία επίνευση. Ο ιερέας θα πρέπει να πράττει με τρόπο, ώστε να μην ατιμάζει την θεία χειροτονία. Να κατακοσμί την ψυχή του με την ιεροσύνη, να καταστήσει τον λογισμό του εξουσιαστή και να κάνει τον θυμό βοηθό, απομακρύνοντας από τη σκέψη του την κακία, που προέρχεται από τις λύπες και τις ηδονές.⁴⁹⁹ Ο Ισιδώρος δέχεται ως πρότυπο ιερέως τον Σαμουήλ, ο οποίος διοίκησε επί χρόνια με τέλεια αρετή, μη αδικώντας τους υπηκόους του και χωρίς να κατηγορηθεί από κανέναν.⁵⁰⁰ Ο ιερωμένος πρέπει να διακρίνεται για την αλήθεια και την σαφήνεια.⁵⁰¹ Οφείλει να εφαρμόζει ακατηγόρητη την ισότητα προς όλους, επειδή είναι λειτουργός του Θεού, ο οποίος είναι αγαθός για όλους.⁵⁰² Να είναι άμεμπτος και επιεικής. Να συνδυάζει τις ιερές εντολές και το φόβο και να αναμιγνύει την εξουσία με την επιείκεια. Όσο μπορεί να απομακρύνει κάθε σκέψη κακίας, ώστε, από τη μία, να θεραπεύει με τα λόγια αυτούς οι οποίοι υπακούν και, από την άλλη, να χειραγωγεί τους ανυπάκουους με τον σωφρονισμό, τον οποίο προβλέπουν οι κανόνες.⁵⁰³ Οφείλει να εφαρμόζει όσα λέει. Όταν με τα έργα του αρνείται τα λεγόμενά του, θα εισπράξει γέλια, επειδή άλλα

⁴⁹⁶ «Υμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὐδὲ καί οἱ σὺν λύχνῳ καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσιν τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.» Μθθ. 5: 14 – 16. Βέβαια ἐδῶ ὁ Χριστὸς δὲν ἀναφέρεται μόνο στους ιερεῖς.

⁴⁹⁷ Επ. 1.32.

⁴⁹⁸ Επ. 1.250.

⁴⁹⁹ Επ. 3.150.

⁵⁰⁰ Επ. 5.300 (= S.C. 454, επ. 1629, σ 364).

⁵⁰¹ Επ. 3.10.

⁵⁰² Επ. 1.388.

⁵⁰³ Επ. 2.260.

διδάσκει και άλλα κάνει.⁵⁰⁴ Να μην είναι κενόδοξος, αλλά να γνωρίζει τον εαυτό του.⁵⁰⁵ Να μην είναι αναισθητός, γιατί δεν θα ελκύεται από τη Βασιλεία του Θεού και δεν θα έχει φόβο της τιμωρίας. Αυτόν τον ιερέα χαρακτηρίζει δαίμονα με μορφή ανθρώπου.⁵⁰⁶ Επειδή, ο ιερέας, πλησιάζει τον Θεό επιβάλλεται να βλέπει και να παρατηρεί τα πάντα και να μην αγνοεί τίποτα, όπως οι πολυόματες αγγελικές δυνάμεις και για αυτό, βέβαια, χρειάζεται ορθοφροσύνη και καταδεκτικότητα. Να μην υβρίζει και να μην εξευτελίζει την ιεροσύνη με την οκνηρία και τη σιμωνία.⁵⁰⁷ Να μισεί τις αστειότητες και τη συμπεριφορά η οποία προξενεί γέλια, ώστε να μην παρασύρει πολλούς σε άτακτες συμπεριφορές, αφού ο ιερέας, όπως ονομάστηκε,⁵⁰⁸ είναι αποτύπωση του ποιμνίου του και φως της Εκκλησίας. Με αυτόν τρόπο, στην ηθική του συμπεριφορά αντανακλάται το ποίμνιό του.⁵⁰⁹ Γιατί ο ιερέας «ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἐστίν» Ματθ. 2:7, και ο ἄγγελος δεν γνωρίζει τι είναι γέλιο, αφού υπηρετεί τον Θεό με φόβο.⁵¹⁰ Όταν ο λειτουργός κυβερνάται από τους νόμους είναι άφωνος κανόνας.⁵¹¹ Πρέπει, λοιπόν, να υπηρετεί το θυσιαστήριο σύμφωνα με τους νόμους του και να είναι πράος και ταπεινός στην καρδιά. Η ιεροσύνη είναι διακονία ειρηνική και γαλήνια. Αν όμως συγκεντρώσει πλούτο άδικο, λόγω της φιλαργυρίας του, και επιδεικνύει υπερήφανη συμπεριφορά, γρήγορα θα εξαφανιστεί.⁵¹² Ο ιερέας δεν πρέπει να είναι φιλοχρήματος,⁵¹³ ούτε πλεονέκτης, αλλά ακτήμονας, όπως ο Χριστός.⁵¹⁴ Ο Ισιδώρος θεωρεί ιδανική την ακτημοσύνη για τους ιερείς. Αν όμως κάποιος δεν μπορεί να την κατακτήσει, καλό θα ήταν να είναι αυτάρκης, να ζει με την προσωπική του εργασία και να μην απλώνει τα χέρια του σε ξένες περιουσίες και χρήματα.⁵¹⁵

---

⁵⁰⁴ Επ. 1.112.

⁵⁰⁵ Επ. 1.128.

⁵⁰⁶ Επ. 1.134.

⁵⁰⁷ Επ. 1.151.

⁵⁰⁸ Κατά το «μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου», Α' Πέτρ. 5:3.

⁵⁰⁹ «Εἰ τύπος ἱερεὺς τοῦ ποιμνίου, καὶ φῶς τῆς Ἐκκλησίας ὠνομάσθη, καὶ ὑπάρχει, ἀνάγκη τοῖς ἡθεσιν αὐτοῦ συνεκτυποῦσθαι τὸ ὑπήκοον ὡς σημάντρῳ κηρόν.», επ. 1.319.

⁵¹⁰ Επ. 1.319.

⁵¹¹ Επ. 3.306.

⁵¹² Επ. 1.157.

⁵¹³ Επ. 1.215.

⁵¹⁴ Επ. 2.60.

⁵¹⁵ Επ. 2.113.

Ο ιερέας να περιφρονεί κάθε κίνδυνο και να αντιμετωπίζει με ζήλο και όχι ράθυμα τους εχθρούς και τους αντιπάλους, τους αιρετικούς με όση δύναμη έχει. Και καθώς τον έχει καταστήσει ο Θεός φύλακα, να εκτελεί ανελλιπώς την ιερατική του διακονία για Αυτόν, έστω κι αν οι δυσκολίες είναι ανυπέβλητες.⁵¹⁶ Ο ιερέας πρέπει να προφυλάγεται από τους αμύητους και τους ανάξιους των θείων λόγων, να μην τους δίνει τα Άγια, γιατί τα χλευάζουν, κατά το ευαγγελικό «Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.» Μτθ. 7:6. Αλλά να τα προσφέρει σε εκείνους οι οποίοι διαβιούν αγγελικά.⁵¹⁷ Αυτόν ο οποίος σαν μιμητής του Κυρίου προσφέρει τη ζωή του για χάρη του ποιμνίου, ο Ίδιος τον στερεώνει και τον προστατεύει. Αυτός ο ιερέας είναι χαρά για τον αρχιποιμένα Χριστό, στερέωση ελπίδας για το ποίμνιο, φωστήρας για τον κόσμο και τιμωρός για τους εχθρούς τους οποίους πατάσει, κατατροπώνει, με το σημείο του Σταυρού και με αυτόν ποιμαίνει αποτελεσματικά.⁵¹⁸ Αν ο ιερέας και αυτοί για τους οποίους τελείται η ιεροσύνη ασχολούνται με το ίδιο τους όφελος, ποιος θα εξιλεώσει τον Θεό; Κύρια ασχολία του είναι μόνο η ιεουργία, ώστε να εξυμνεί τον Θεό και για αυτόν και για τους πιστούς. Όμως αν οι λαϊκοί βλέπουν αυτόν τον εκλεγμένο λειτουργό της ιεροσύνης να διαχειρίζεται τα κοσμικά, θα αποβάλουν την ευλάβεια και δεν θα μπορούμε να τους κατηγορήσουμε για αυτό, αλλά τον έμπορο, τον παλιγκάπηλο⁵¹⁹ και τους τρόπους του. Γιατί αν αυτός διορθωθεί υπάρχει ελπίδα και για τους λαϊκούς.⁵²⁰ Ο ιερέας όχι μόνο να διδάσκει με λόγια, αλλά να κοπιάζει και να ασκεί τις αρετές. Να ζει με κόπους και ασκήσεις, ώστε οι αρχόμενοι, βλέποντας τον να καταπονείται από ντροπή, να παρακινούνται σε ανδραγαθίες. Υπάρχουν όμως και αυτοί οι οποίοι δρουν σαν να τους εμπιστεύτηκε ο Θεός μόνο να μιλούν και, έτσι, παραλείπουν την πράξη. Αυτούς στιγματίζει ο Παύλος όταν λέει, «ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον σεαυτὸν οὐ διδάσκει; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν κλέπτεις;» Ρωμ 2:21. Στον Ιεζεκιήλ, ο Θεός διατάζει τους αγγέλους «ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἄρξασθε» Ιεζ 9:6 και ο Πέτρος

---

⁵¹⁶ Επιστολές 1.232, 1.389.

⁵¹⁷ Επ. 2.211.

⁵¹⁸ Επ. 1.307.

⁵¹⁹ «ὁ ἀγοράζων ἐμπορεύματα καὶ μεταπωλῶν αὐτὰ «λιανικῶς», ο μεταπράτης. <https://lsj.gr/wiki/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%BF%CF%82>

⁵²⁰ Επ. 3.326.

ερμηνεύει, «ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ» Α΄ Πέτρ 4:17. Γιατί είναι δίκαιο οι υπερέχοντες στην τιμή και στην αξία, όταν αμαρτήσουν, να υπόκεινται στις μέγιστες τιμωρίες.⁵²¹

Ο Ισιδωρος διατυπώνει και τα χαρακτηριστικά τα οποία πρέπει να διακρίνουν τον υποψήφιο ιερέα, να είναι φιλάρετος και όχι φιλάργυρος, να αποφεύγει το αξίωμα λόγω του μεγέθους του και όχι να ορμά σε αυτό με μεγάλη απόλαυση. Να είναι εκούσια ακτήμονας και όχι να χρηματίζεται. Να διακατέχεται από φόβο Θεού. Να δέχεται αδιαμαρτύρητα τα πλήγματα και όχι να τα προκαλεί. Η ιεροσύνη είναι αξίωμα και όχι τυραννία, ταπεινοφροσύνη και όχι περηφάνια, νηστεία και όχι απόλαυση, οικονομία και όχι δεσποτεία. Να ζει με αποστολικό τρόπο και να τολμά να ανοίξει το στόμα του, χωρίς να φοβάται το πλήθος των ακόλαστων, ενδιαφερόμενος, όσο εξαρτάται από αυτόν, για τη διόρθωση τους.⁵²² Ο ιερέας δεν χρειάζεται να μεγαλοφρονεί, νομίζοντας ότι οι πιστοί υπολείπονται από αυτόν σε αξία, αλλά να καταδέχεται να βλέπει προς αυτούς, γιατί το αντίθετο είναι φοβερό. Γιατί, αν αποδειχθεί ότι στα έργα είναι χειρότερος από αυτούς και δεν βρίσκουν τίποτα αξιοθαύμαστο σε αυτόν, ο οποίος είναι ο ηγέτης τους, τότε θα φανεί ότι είναι κατώτερος τους. Να μην εγκαταλείπει τη φροντίδα για την αρετή, ακόμα και αν η ζωή των πιστών είναι γεμάτη ραθυμία.⁵²³ Να τρέχει να βοηθά όσους έχουν ανάγκη.⁵²⁴ Όσα κατορθώνει ο ιερέας, σημειώνει ο Ισιδωρος, όσο μεγάλα κι αν είναι αυτά, οι υπήκοοί του τα διαπιστώνουν αργά, με βραδύτητα, ενώ τα πταίσματα και τα πιο μικρά τα βλέπουν αμέσως. Επίσης ο ιερέας να μην είναι ράθυμος, αλλά να φροντίζει αρκετά περισσότερο για τους πιστούς, γιατί θα δώσει λόγο και για τον εαυτό του και για τους υπηκόους του.⁵²⁵ Ο πρεσβύτερος, όπως και κάθε άνθρωπος, δίκαια αγανακτεί μπροστά στην κακία και στην αδικία, όμως οφείλει να διατηρεί τη γλώσσα του καθαρή από κακολογίες.⁵²⁶ Να μην περιφρονεί τη σωτηρία και την υπόληψη, να μην έχει στόμα αχαλίνωτο, ασυγκράτητο και απύλωτο, να μην καταφέρεται εναντίον

---

⁵²¹ Επ. 2.208.

⁵²² Επ. 5.21 (= S.C. 422, επ. 1237, σ 216).

⁵²³ Επ. 5.297 (= S.C. 454, επ. 1625, σ 356).

⁵²⁴ Επ. 5.415 (= S.C. 586, επ. 1796, σ 156).

⁵²⁵ Επ. 5.323 (= S.C. 454, επ. 1658, σ 402).

⁵²⁶ Επ. 2.162.

αυτών των οποίων δεν πρέπει.⁵²⁷ Όλοι οι ιερείς οφείλουν να λύνουν τις αναμεταξύ τους διχογνωμίες και αμφιβολίες και να μην υιοθετούν μεθόδους ξένες προς την Εκκλησία, προκειμένου να υπερασπιστούν τον εαυτό τους.⁵²⁸

Ο Ισιδώρος δίνει οδηγίες στον ιερέα για εξειδικευμένα θέματα ποιμαντικής φύσης, τα οποία θα διευκολύνουν το έργο του. Να ενδιαφέρεται δηλαδή για τους δικούς του, εννοώντας το ποίμνιο του,⁵²⁹ τονίζοντας την διατύπωση του αποστόλου Παύλου, «εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων» Α΄ Τιμ 5:8. Ο Ισιδώρος ερμηνεύοντας τη φροντίδα, σημειώνει ότι αναφέρεται σε αυτήν της ψυχής. Οπότε ο ιερέας οφείλει να ενδιαφέρεται για τη φροντίδα της ψυχής των δικών του.⁵³⁰ Η θεραπεία των ψυχικών τραυμάτων να γίνεται με πολλή προσοχή από τον ιερέα. Τα ύπουλα τραύματα οπωσδήποτε να θεραπεύονται άμεσα.⁵³¹ Με συμπάθεια και πραότητα, να προσπαθεί να καταπραΰνει τις συμφορές αυτών οι οποίοι έπεσαν σε πειρασμούς και να τους οδηγεί, με ήπιο τρόπο, στην ευθυμία και να αποτρέπει την αθυμία. Γιατί οι πιστοί αν μάθουν ότι οι πειρασμοί τους δόθηκαν δίκαια, θα ανακουφιστούν ως προς τα πταίσματα. Αν, πάλι, οι πειρασμοί συνέβησαν κατά παραχώρηση, χωρίς να έχουν κάνει κάποιο κακό, θα αποκομίσουν στεφάνια και, τότε, αυτοί όχι μόνο θα αποβάλουν την αθυμία, αλλά θα γεμίσουν και από ευθυμία.⁵³² Ο ιερέας πρέπει να αναμειγνύει στη σύνεση τη γνώση της θεραπείας των ψυχών και να επικεντρώνεται σε αυτό το οποίο κατεπείγει. Γιατί αν θεραπευτεί αυτό, υπάρχει ελπίδα να θεραπευτούν και τα υπόλοιπα. Αυτός ο οποίος ενώ μπορεί να σώσει τον ασθενή πιστό, ωστόσο το αμελεί, είναι και ο αποκλειστικά υπεύθυνος για την απώλεια.⁵³³ Ο λόγος όταν δεν συνοδεύεται από έργα δεν προχωράει πέρα από την ακοή, ενώ αυτός ο οποίος ενισχύεται και με την πράξη, προχωρά σε βάθος και αγγίζει την ψυχή. Γιατί αυτοί οι οποίοι μιλούν στα αυτιά είναι πολλοί, αλλά άναξιοι της ιεροσύνης, ενώ όσοι μιλούν στην καρδιά είναι λίγοι και άξιοι της.⁵³⁴

---

⁵²⁷ Επ. 3.113.

⁵²⁸ Επ. 1.447.

⁵²⁹ Η όλη συμπεριφορά του Ισιδώρου έναντι των ανάξιων ιερέων μας φέρνει στο νου το «ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλευε οὖν καὶ μετανόησον.», Απ. 3:19.

⁵³⁰ Επ. 2.124.

⁵³¹ Επ. 2.152.

⁵³² Επ. 3.330.

⁵³³ Επ. 3.337.

⁵³⁴ Επ. 3.202.

Ο ιερέας να αποφεύγει –εδώ απευθύνεται σε αρχιερέα– κατά το δυνατόν τις συναντήσεις με τις γυναίκες. Γιατί ο ιερέας πρέπει να είναι πιο άγιος και πιο καθαρός και από τον μοναχό αναχωρητή, διότι φροντίζει και τον εαυτό του αλλά και τον λαό, ενώ ο μοναχός μόνο τον εαυτό του. Ο ιερέας στέκεται ψηλά και όλοι ερευνούν και ελέγχουν τον βίο του, ενώ ο μοναχός ζει απομονωμένος, προσπαθώντας να θεραπεύσει τα τραύματα του ή περιορίζοντας τα ελαττώματά του. Αν ωστόσο ο ιερέας αναγκαστεί να συναντήσει γυναίκα, να έχει τα μάτια του χαμηλά και να διδάσκει και αυτές πώς να βλέπουν και, τότε, θα απολαμβάνει την εκτίμησή τους. Η συνάντησή τους να είναι σύντομη και ωφέλιμη. Αν πάλι τις συναντάει και δεν βλάπτεται, να αναλογιστεί ότι η φύση, ως δυσκίνητη που είναι νικάται από την συνήθεια. Όποτε πρέπει να προσέχει ώστε η προαίρεση η οποία είναι πιο ευκίνητη να μην κυριευθεί από τη συνήθεια κι, έτσι, μεταστραφεί.⁵³⁵ Η συνεχής θέα της γυναίκας είναι ο δρόμος προς την πράξη. Αλλά, ακόμα και αν δε φτάσει στην πράξη, μολύνεται ο λογισμός, ο οποίος, εν τέλει, κάνει αυτόν ο οποίος ηττήθηκε μοιχό. Πρέπει, λοιπόν, οπωσδήποτε να αποφεύγει τις συνεχείς συναναστροφές των γυναικών. Αν είναι ανάγκη, πρέπει να μπαίνει χαλινός στα μάτια.⁵³⁶

Η αναμαρτησία ανήκει μόνο στο Θεό και κανένας άνθρωπος δεν την έχει επιτύχει, οπότε και οι ιερείς και οι μοναχοί είναι αμαρτωλοί. Ο ιερέας να αποφεύγει να αμαρτάνει από πρόθεση κι αν πέφτει σε πολλά ακούσια αμαρτήματα, να προσπαθεί να μη μένει για πολύ χρόνο σε αυτά.⁵³⁷ Να μην είναι μέθυσος, ούτε να τρώει και να πίνει με μέθυσους.⁵³⁸ Να είναι ανώτερος από κάθε κατηγορία, αλλά και γεμάτος επαίνους.⁵³⁹ Ο ιερέας είναι ναός και πρέπει να διατηρεί τον εαυτό του άβατο από κάθε τυραννικό και αισχρό πάθος.⁵⁴⁰ Να κοσμεείται με αρετές, παρά με χρήματα, και να διακρίνεται για τη σωφροσύνη του, να μην παρασύρεται ούτε από την κοιλιά ούτε από τα πάθη της. Να μην οδηγείται από τις επιθυμίες, αλλά να διακρίνεται για την υπομονή. Ενώ, αν υπάρχει κίνδυνος για την αρετή και την πίστη, να μη φοβάται το θάνατο. Γιατί αν τον κυριεύσει η δειλία θα προκαλέσει την θυμηδία. Να προχωρήσει

---

⁵³⁵ Επ. 2.284.

⁵³⁶ Επ. 2.62.

⁵³⁷ Επ. 1.435.

⁵³⁸ Επ. 1.61.

⁵³⁹ Επ. 2.39.

⁵⁴⁰ Επ. 5.472 (= S.C. 586, επ. 1871, σ 246).

γεμάτος ευχαρίστηση εκεί όπου όταν φτάσει θα έχει επιτύχει ό,τι επιθυμούσε σε όλη του τη ζωή, να είναι μαζί με το Θεό.⁵⁴¹ Ο Παύλος αναγνωρίζει ιερέα όποιον προσφέρει θυσία καθαρή το σώμα του, με απλή τη φύση και αυτοπροαίρετα. Γιατί είναι άριστη προσφορά να έχουμε καθαρή τη διάθεση και αγνή τη σάρκα.⁵⁴² Αυτά, ο Παύλος, τα δίδαξε σε όλη την Εκκλησία, όχι μόνο στους ιερείς. Διέταξε τον καθένα να είναι ιερέας του εαυτού του. Αφού όμως η αγνότητα χειροτονεί τον ιερέα, σαφώς η λαγνεία τον αποχειροτονεί. Στην Παλαιά Διαθήκη δεν επιτρεπόταν όλοι να ιερατεύουν, αλλά μόνο ιερείς. Μόνο κατά τη διάρκεια του Πάσχα, όλοι τιμόντουσαν με την ιεροσύνη, αφού ο καθένας θυσίαζε αρνί. Έτσι και στην Καινή Διαθήκη, όπου δεν υπάρχει διαδοχή, το δικαίωμα στην τέλεση της αναίμακτης Θυσίας το έχουν μόνο όσοι επιτρέπεται να την προσφέρουν. Όμως ο καθένας έχει χειροτονηθεί ιερέας του δικού του σώματος. Εδώ, ο Ισιδώρος, κάνει σύντομη αναφορά στη γενική ιεροσύνη ως χαρακτηριστικό όλων των χριστιανών και, στη συνέχεια, επεξηγεί τον τρόπο λειτουργίας της. Όχι όμως ως αχειροτόνητος να εισπηδά στην εξουσία των άλλων πιστών, αλλά ελέγχοντας την κακία, να κάνει το σώμα του αγνό.⁵⁴³ Όσοι αξιώθηκαν της τιμής της ιεροσύνης και την έλαβαν, όπως έπρεπε, με αγνότητα, είναι άξιοι θαυμασμού.⁵⁴⁴ Στον ιερέα, πλούτος είναι η αρετή, ηδονή η σωφροσύνη, τροφή η αυτάρκεια και ευχαρίστηση η επίδοση των πιστών στην αρετή. Αν κάποιος κάνει τα αντίθετα από αυτά, είναι ανάξιος της ιερατικής αρχής.⁵⁴⁵ Να μην χαρακτηρίζουμε όσους με αγώνες κατόρθωσαν την αρετή και υπηρετούν την άμεμπτη ιεροσύνη, κρίνοντας από αυτούς οι οποίοι εισπήδησαν και βρέθηκαν σε αυτήν με επιδρομή. Όσους την έλαβαν ως άθλο της αρετής τους, να τους μακαρίζουμε και να τους εγκωμιάζουμε. Όμως όσοι τόλμησαν να εισπήδησουν σε αυτήν, και να τους κατηγορούμε και να τους ελεούμε. Γιατί δεν ακολούθησαν την οδό η οποία οδηγεί στην ιεροσύνη, καθώς και τους σκοπούς της αρετής. Αφού παράβλεψαν τους θεσμούς και τις επιβαλλόμενες ιεροτελεστίες από την ορθή πολιτεία της Εκκλησίας, θεώρησαν

---

⁵⁴¹ Επ. 2.290.

⁵⁴² «Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν», Ρωμ. 12:1.

⁵⁴³ Επ. 3.75.

⁵⁴⁴ Επ. 3.387.

⁵⁴⁵ Επ. 3.335.

ως επαρκή τη χειροτονία τους, για την οποία καμαρώνουν και επιτίθενται σε όσους ζουν σωστά.⁵⁴⁶

4.5. Για τον ιερέα με άσχημη βιοτή.

Ο Ισιδώρος, στις επιστολές του, αναφέρεται και στους ιερείς, οι οποίοι είτε ανάξια εισήλθαν στην ιεροσύνη ή στην πορεία εξέπεσαν του αξιώματός τους. Δεν μένει μόνο στο να εντοπίσει και να ελέγξει όποιον ιερέα κινείται εκτός των ορίων, αλλά προσπαθεί να τον αφυπνίσει και να τον επαναφέρει, χρησιμοποιώντας, πολλές φορές, ακραίες εκφράσεις και χαρακτηρισμούς, πάντα όμως με διάκριση, σκοπώντας στο συμφέρον του και τη σωτηρία του, αλλά κυρίως στην ειρήνη της Εκκλησίας. Ενώ, συνεχώς, διαχωρίζει την ιεροσύνη από το πρόσωπο του ιερέα. Τα αμαρτήματα των ιερωμένων προξενούν βλάβη σε όλους, όπως όταν ο κυβερνήτης του πλοίου κάνει λάθος, προξενεί την καταστροφή όλων.⁵⁴⁷ Είναι φοβερό ένας ιερέας να κυριευθεί από την τρυφή και τη λαγνεία. Το φοβερότερο όμως είναι όταν σφετερίζεται τη δόξα της ιεροσύνης.⁵⁴⁸ Ο ιερέας δεν επιτρέπεται να διαπράττει τίποτε το ακόλαστο, ούτε το ανόητο, αλλά να επιδιώκει παντού τον σώφρονα και μετρημένο τρόπο ζωής του. Προτρέπει τον ιερέα, «Ἡ πέπαυσο τρυφῶν ἐκ τῶν ἄλλοτρίων συμφορῶν, κεκοιμημένον διεγείρων καὶ παρακαλῶν τὸ ἀκόλαστον, ἢ ταῦτα δρῶν τῷ σεπτῷ θυσιαστηρίῳ μὴ πρόσιθι.». Γιατί πολλοί πιστοί σκανδαλίζονται κι αυτό τους αποτρέπει από το να προσέλθουν στο ναό, αφού δεν μπορούν να βλέπουν τόση αλλοίωση εγκατεστημένη στο ιερό θυσιαστήριο.⁵⁴⁹ Αν, από την άλλη, κάποιος ιερέας διαπράττει σωρεία αμαρτημάτων και αγγίζει το θυσιαστήριο του Θεού και πιάνει με τα λερωμένα χέρια του τα Άγια, θα είναι άξιος καταδίκης. Το θείο βήμα όμως δεν μολύνεται από τις πράξεις του. Ο Θεός είναι μακρόθυμος και τόσο πολύ μας περιμένει να μετανοήσουμε, ώστε δέχεται προσφορά θυμιάματος ακόμα κι από ακάθαρτα χέρια.⁵⁵⁰ Ο Ισιδώρος τονίζει αυτό το οποίο είναι πεποίθηση της Εκκλησίας, ότι δηλαδή όποιος βαπτίζεται δεν παραβλάπτεται ως προς τα σωτηριώδη σύμβολα, αν

⁵⁴⁶ Επ. 5.379 (= S.C. 586, επ. 1742, σ 78).

⁵⁴⁷ Επ. 5.322 (= S.C. 454, επ. 1657, σ 402).

⁵⁴⁸ Επ. 5.436 (= S.C. 586, επ. 1821, σ 182).

⁵⁴⁹ Επιστολές 1.38, 2.140, 2.205, 2.140, 3.150.

⁵⁵⁰ Επ. 1.120.

ο ιερέας, ο οποίος τέλεσε το μυστήριο, δεν ζει σωστά. Και, βέβαια, μπορεί να απολαύσει εκείνες τις θείες ευεργεσίες, ανώτερες από κάθε περιγραφή, ακόμα κι αν όλοι οι ιερείς είναι ανάξιοι. Αλλά όταν φταιίζει να μη θεωρήσει ότι θα έχει ως άλλοθι τη ζωή του ιερέα. Νομίζουν, δε, ότι βλάπτονται έμμεσα από ανάξιο ιερέα, ως προς τα μυστήρια, όσοι προσέρχονται στην Εκκλησία. Με αυτόν τον τρόπο, ο ανάξιος ιερέας, εξαιτίας της ζωής του, οδηγεί πολλούς στην απώλεια. Θα δώσει ασφαλώς λόγο για τη ζωή του και θα κολαστεί ανάλογα με την τιμή την οποία έχει αξιωθεί. Κι αυτός, ο οποίος δεν έγινε αγαθός, αν και αξιώθηκε την ιεροσύνη, δίκαια θα αξίζει μεγαλύτερη τιμωρία. Όμως τα Θεία και φυσικά χαρίσματα δίνονται και σε μερικούς αμαρτωλούς ιερείς, γι' αυτόν τον λόγο δεν πρέπει να τους καταδικάζουμε όλους, ούτε είναι δίκαιο.⁵⁵¹ Ο ιερέας, ακόμα και αν είναι λερωμένος από τον ράθυμο βίο του, θα υποστεί, βέβαια, τις συνέπειες όσων ευθύνεται, αλλά, είναι άγγελος Κυρίου,⁵⁵² τόσο όσον αφορά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας, όσο και για τη διακονία της σωτηρίας των πολλών.⁵⁵³ Για ανάξιο ιερέα αναρωτιέται, «Πῶς ἄλλους ἀγιάζεις ὁ ἐναγής; Πῶς καθαίρεις ὁ ἀκάθαρτος; Πῶς υἱὸς Θεοῦ κατασκευάζεις ὁ δουλοπρεπής; Καθαρθῆναι ὀφείλεις, καὶ οὕτω καθᾶραι μὴ ἱεροσυλεῖν, καὶ τότε ἱεῖσθαι».⁵⁵⁴ Ο Ισιδωρος καυτηριάζει μία κατάσταση, η οποία ήταν σε έξαρση, στην εποχή του, και επιβιώνει ως σήμερα, στην οποία ο λειτουργός, η συμπεριφορά του και η βιοτή του επηρεάζουν την αντίληψη των ανθρώπων για την Εκκλησία. Οι προτάσεις, λοιπόν, του Ισιδώρου θα μπορούσαν να καλύψουν ανάλογες περιπτώσεις σήμερα.

Για τον Πηλουσιώτη, όσο πιο μεγάλη είναι η τιμή, την οποία αξιώθηκε, ένας ανάξιος ιερέας, τόσο μεγαλύτερη θα είναι η τιμωρία του, γιατί ούτε με την ευεργεσία βελτιώθηκε.⁵⁵⁵ Το αξίωμα της ιεροσύνης γίνεται αιτία πρόσθετης τιμωρίας στους ιερείς οι οποίοι προτιμούν να ζουν ανάξια προς αυτό.⁵⁵⁶ Αν οι ιερείς έχουν διαπράξει πταίσματα πριν λάβουν την ιεροσύνη και συνεχίζουν και μετά τη χειροτονία τους, θα

---

⁵⁵¹ Επιστολές 2.37, 2.65, 3.340, επ. 5.569 (= S.C. 586, επ. 1997, σ 392).

⁵⁵² «ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάζεται γνῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν.», Μαλ. 2:7.

⁵⁵³ Επ. 1.349.

⁵⁵⁴ Επ. 2.65, «Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἴτα καθᾶραι· σοφισθῆναι καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς καὶ φωτίσαι· ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους ἀγιασθῆναι καὶ ἀγιάσαι, χειραγωγῆσαι μετὰ χειρῶν, συμβουλευθεῖσαι μετὰ συνέσεως», Γρηγορίου του Θεολόγου, *Ἀπολογητικός περί φυγῆς εἰς τὸν Πόντον ἢ περί Ἱεροσύνης*, PG 35, 480B.

⁵⁵⁵ Επ. 3.240.

⁵⁵⁶ Επ. 3.275.

τιμωρηθούν πολύ αυστηρά. Το μέγεθος της τιμής, της οποίας τους αποδόθηκε γίνεται αιτία μεγαλύτερης τιμωρίας.⁵⁵⁷ Όταν ένας ανάξιος της ιεροσύνης εισέρχεται με τη βία στην εξουσία, τότε η τάξη της εξουσίας μεθίσταται σε αταξία. Γιατί τότε αυτός ο οποίος άρχει εξομοιώνεται με τον αρχόμενο.⁵⁵⁸ Κάτι ανάλογο διατυπώνει και ο Ιωάννης Χρυσόστομος, «Πέφυκε γάρ, ὡς τὰ πολλὰ τὸ τῶν ἀρχομένων πλῆθος, ὥσπερ εἰς ἀρχέτυπὸν τινα εἰκόνα τοὺς τῶν ἀρχόντων τρόπους ὄραν, καὶ πρὸς ἐκείνους ἐξομοιοῦν ἑαυτοῦς».⁵⁵⁹ Ο Ισιδώρος, αναφερόμενος σε όποιον ασκεί κακώς την ιεροσύνη, προσδιορίζει ότι πρέπει να ενδιαφέρεται για το λαό και όχι το αντίθετο. Την εξουσία, η οποία του δόθηκε δεν την έχει από τον πατέρα του. Είναι μεν πατρική κληδεμονία, αλλά δοσμένη από τον Χριστό για το ποιμνίό του, την Εκκλησία, την οποία εξαγόρασε με το αίμα Του. Τους πιστούς δεν πρέπει ο ιερέας να τους υποδουλώνει. Ούτε να πλουτίζει εις βάρος τους, ούτε να κοροϊδεύει τους φρόνιμους, ούτε να επιβουλεύεται τους φίλους της αρετής, ούτε να επιδοκιμάζει τους κόλακες, ούτε να απομακρύνει όσους μιλούν με θάρρος. Αν σταματήσουν όλα αυτά, τότε εξυπακούεται ότι οι αρετές του λαού, οι νεκρές εξαιτίας του ιερέα, θα ξαναγεννηθούν και θα αναβιώσουν.⁵⁶⁰

Άλλον ιερέα πάλι, ο οποίος απέκτησε την ιεροσύνη με χρήματα και ανίερο τρόπο, δεν τον καταδικάζει, αλλά τον παροτρύνει για την μεταβολή του στην αρετή.⁵⁶¹ Αν αγόρασε κάποιος τον τίτλο της ιεροσύνης, δεν κατέχει, ταυτόχρονα, και το αξίωμα, ωστόσο, μπορεί να παραδοθεί στις άγιες Γραφές, προκειμένου να τον κάνουν ιερέα. Αν υπακούσει στους νόμους τους, αυτό το οποίο δέχτηκε με λάθος τρόπο, μπορεί να το υπηρετήσει σωστά.⁵⁶²

Όμως είναι ιδιαίτερα επικριτικός όταν διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει διάθεση μεταβολής και αλλαγής σε αστοχούντες ιερείς. Έτσι, θα δακρύσει και θα θρηνήσει, όχι μόνο για τον ανάξιο κληρικό, αλλά και για αυτόν ο οποίος τόλμησε να του εμπιστευτεί την ιεροσύνη. Το να μπει κάποιος με τη βία στην ιεροσύνη είναι

---

⁵⁵⁷ Επ. 5.321 (= S.C. 454, επ. 1656, σ 402).

⁵⁵⁸ Επ. 2.209.

⁵⁵⁹ Ιωάννου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου «Περὶ ἱεροσύνης, Λόγος Γ'», PG 48, 650.

⁵⁶⁰ Επ. 2.234.

⁵⁶¹ Επ. 1.111.

⁵⁶² Επ. 5.532 (= S.C. 586, επ. 1945, σ 330).

φοβερότατο στο έπακρο.⁵⁶³ Κάποιοι μάλιστα καυχώνται για αυτό. Αυτοί, όταν νομίζουν ότι εξυβρίστηκαν, αμέσως προβάλλουν το αποστολικό τους αξίωμα, ως προστασία, κι ενώ θέλουν να τιμώνται ως απόστολοι, δεν πράττουν όπως αυτοί. Για όσους πάλι σκανδαλίζονται από αυτές τις συμπεριφορές, ο Άγιος, τους προτρέπει να προτιμούν τη σιωπή και να στρέφουν την έρευνα στον ίδιο τους τον εαυτό.⁵⁶⁴ Διαπιστώνει μάλιστα ότι όσοι έλαβαν την ιερατική τιμή, χωρίς να είναι άξιοι, αναγκαστικά υπακούν σε αυτούς τους οποίους τους την έδωσαν. Μάλιστα εκμεταλλευόμενοι τη μεταξύ τους συναλλαγή, οπλίζονται με μεγάλη δύναμη έναντι όσων ζουν σωστά. Αν κάποιος τους κατηγορήσει διαδίδουν ψέματα, ότι δηλαδή ο Θεός τα θέλει αυτά αφού επιτρέπει να γίνονται.⁵⁶⁵

Δεν επιτρέπεται στους ιερείς να εμπορεύονται τα της ιεροσύνης, ούτε να αποβλέπουν στο προσωπικό τους κέρδος, αλλά όλα να γίνονται προς το συμφέρον των πιστών. Από την κατηγορία και την αμαρτία απαλλάσσεται όποιος εξευμενίζει αυτόν που αδίκησε, και όχι αυτός ο οποίος καλοπιάνει τον ιερέα. Στους ιερείς δόθηκε η εξουσία να συγχωρούν όλους αδιάκριτα για τα αμαρτήματά τους, εφόσον υπάρχει μετάνοια από τους αμαρτάνοντες και όχι, βέβαια, για να αποκομίζουν κέρδος οι ίδιοι οι ιερείς. Ο ίδιος ο Χριστός λέει, «λάβετε Πνεύμα Ἅγιον ἄν τινων ἀφήτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται.» Ιω. 20:22-23. Οι ιερείς έλαβαν αυτή την εξουσία από το Άγιο Πνεύμα, όταν όμως με τις αμαρτίες τους το διώχνουν, πλέον, δεν έχουν αυτή την εξουσία. Την έχουν μόνο όσοι με το Άγιο Πνεύμα γνωρίζουν ποιοι είναι άξιοι συγχωρήσεως και ποιοι κατακρίσεως. Ο Παράκλητος, είναι κοινωνός της ουσίας και της Δόξας του Θεού και γίνεται δάσκαλος στους άξιους της υποδοχής Του, για αυτά τα οποία ο ανθρώπινος νους δεν μπορεί να φτάσει.⁵⁶⁶

Όσοι ιερείς διαπράττουν πταίσματα και δεν τολμούν να προσέλθουν στα ιερά μυστήρια πρέπει είναι ευγνώμονες και, σύντομα, θα απαλλαγούν της αμαρτίας. Όσοι όμως αμαρτάνουν και τολμούν να αγγίζουν τα άχραντα μυστήρια είναι άξιοι τιμωριών. Έτσι, στους πρώτους δεν επιτίθεται ο διάβολος, διότι τους αναγνωρίζει ότι

---

⁵⁶³ Επ. 3.70.

⁵⁶⁴ Επ. 3.394.

⁵⁶⁵ Επ. 5.535 (= S.C. 586, επ. 1950, σ 334).

⁵⁶⁶ «Ἐπειδὴ γὰρ τὸν ἀνθρώπινον τοῦτο ὑπερβαίνει νοῦν, ὁ Παράκλητος ὁ τῆς θείας οὐσίας καὶ δόξης κοινωνός, διδάσκαλος τοῖς ἀξίοις τῆς ὑποδοχῆς αὐτοῦ ἐγένετο, ὃν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐκ ἀφικνεῖτο.» επ. 3.260.

αν και αμαρτάνουν, ωστόσο γνωρίζουν και φυλάγουν το σεβασμό στα θεία. Όμως επιτίθεται με σφοδρότητα στους δεύτερους, δηλαδή σε αυτούς, οι οποίοι αμαρτάνουν και παράλληλα δείχνουν περιφρόνηση όταν τολμούν και αγγίζουν τα ιερά μυστήρια. Όπως στην περίπτωση του Ιούδα,⁵⁶⁷ ο οποίος γνώριζε ποιος ήταν ο Χριστός, σκεφτόταν να τον προδώσει, συμμετείχε στο μυστήριο, αλλά, στη συνέχεια, του επιτέθηκε με ορμή ο διάβολος, ο οποίος γνωρίζοντας την αναληθσία του, εισχώρησε όλος μέσα του.⁵⁶⁸

Ο Ισιδώρος αναφέρεται ακόμα και στην ειδική περίπτωση των παιδιών των ιερέων, όταν αυτά σφάλλουν. Εν προκειμένω, πρέπει να τους επιβάλλεται τιμωρία, ειδικά αν έχουν δεχθεί το ιερατικό αξίωμα, να εμποδίζονται από τις ιεροτελεστίες και να αποσχηματίζονται. Διότι δεν πρέπει ο ιερέας να αγαπά τα παιδιά του περισσότερο από αυτό το οποίο οφείλει, χρέος του είναι, κυρίως και πρώτιστα, να υπερασπίζεται τους θείους νόμους, όταν αυτοί περιφρονούνται. Εδώ, ο Ισιδώρος αναφέρεται στην περίπτωση του Ηλί και της οικογένειάς του,⁵⁶⁹ όπου η τιμωρία δεν επιβάλλεται, άμεσα, στον Ηλί, αλλά στους γιούς του. Αυτοί αμάρτησαν και περιφρόνησαν τον Θεό και τον πατέρα τους. Ο Ήλι δεν τους τιμώρησε, ωστόσο επιβαλλόταν να παύσουν να ιερατεύουν.⁵⁷⁰

4.6. Διάκονοι.

Ο Ισιδώρος κάνει αναφορά και στον βαθμό του διακόνου, μικρή αλλά αρκετά αναλυτική και επεξηγηματική. Ανάμεσα στις επιστολές του αγίου Ισιδώρου είναι και δύο οι οποίες απευθύνονται στον αρχιδιάκονο του Πηλουσίου, Λούκιο, ο οποίος δημιουργούσε προβλήματα με την συμπεριφορά του στην τοπική Εκκλησία. Σε αυτές προσδιορίζεται ο ρόλος του διάκονου και ειδικά του αρχιδιάκονου εντός της

---

⁵⁶⁷ «ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνός ἐστιν ὃ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδάσω. καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον δίδωσιν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτη. καὶ μετὰ τὸ ψωμίον τότε εἰσηλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς.», Ιω. 13: 26-27.

⁵⁶⁸ Επ. 3.364.

⁵⁶⁹ «ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπεγερώ ἐπὶ Ἡλί πάντα, ὅσα ἐλάλησα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἄρξομαι καὶ ἐπιτελέσω. καὶ ἀνήγγελκα αὐτῷ ὅτι ἐκδικῶ ἐγὼ τὸν οἶκον αὐτοῦ ἕως αἰῶνος ἐν ἀδικίαις νιῶν αὐτοῦ, ὅτι κακολογοῦντες Θεὸν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐνουθέτει αὐτοὺς καὶ οὐδ' οὕτως. ὡμοσα τῷ οἴκῳ Ἡλί· εἰ ἐξίλασθήσεται ἀδικία οἴκου Ἡλί ἐν θυμιάματι καὶ ἐν θυσίαις ἕως αἰῶνος.», Α΄ Βασ. 3:12-14.

⁵⁷⁰ Επ. 5.290 (= S.C. 454, επ. 1616, σ 340).

Εκκλησίας. Αν οι διάκονοι του θυσιαστηρίου είναι τα μάτια του επισκόπου, αυτός ο οποίος κατά παραχώρηση του Θεού είναι ο αρχηγός τους, οφείλει να είναι ολόκληρος οφθαλμός, όπως οι πολύοματες αγγελικές δυνάμεις,⁵⁷¹ επειδή μιμείται αυτές ως προς την εγγύτητα τους προς το Θεό. Κι αυτό, όχι λόγω του βίου του, αλλά χάριν του λειτουργήματός του. Αυτή η ιδιότητά του δεν πρέπει να περιορίζεται στη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας, αλλά να χαρακτηρίζει, στο σύνολό της, την καθημερινή του ζωή. Να μην σκοτίζει με τα έργα του τη συνοδεία του, ούτε τον επίσκοπο, ο οποίος τον εμπιστεύτηκε απόλυτα. Ούτε να λερώνει το θείο βήμα με την πλεονεξία του, συγκεντρώνοντας χρήματα από τις χειροτονίες. Ο Ισιδώρος περιγράφει τον αρχιδιάκονο Λούκιο ως ανάξιο της ιεροσύνης του, αφού όσα πράττει δεν συνάδουν με το αξίωμα του, το οποίο κατέχει λόγω παραχώρησης του Θεού και όχι με βάση τη βιοτή του. Του καταμαρτυρεί πλεονεξία, φιλαργυρία, σιμωνία και του επισημαίνει ότι αυτά δεν θα παραμένουν ατιμώρητα. Αλλά του προτείνει να σταματήσει να πλουτίζει με αυτόν τον τρόπο.⁵⁷²

Ο Ισιδώρος αποστέλλει επιστολές και σε άλλους διακόνους, όπως είδαμε. Όμως η θεματολογία αυτών των επιστολών δεν άπτεται των καθηκόντων και των χαρακτηριστικών του διακονικού βαθμού της ιεροσύνης.

---

⁵⁷¹ Ιεζ. 1: 11 και 10:12.

⁵⁷² Επιστολές 1.29, 4.188.

5. Ο Μοναχισμός στο έργο του αγίου Ισιδώρου.

5.1. «Ὁ ἐλάχιστος γράφω Ἰσιδωρος εἰ καὶ μὴ δόκιμος μοναχός».⁵⁷³

Σε επιστολή του αγίου Ισιδώρου, προς τη μονή της Ταβεννησίας, υπάρχει η μοναδική αυτοαναφορά του ως μοναχού. Ο μοναχισμός για τον Ισιδώρο είναι τρόπος ζωής, βίωμα και όπως θα δούμε στις επιστολές του γίνεται μετακένωση εμπειρίας προς τους νεότερους μοναχούς. Ο Ισιδώρος θεωρεί την εμπειρία πολύ σημαντικό παράγοντα στην ζωή του μοναχού, ο οποίος πρέπει να συμβιώνει, να συνυπάρχει, με έμπειρο μοναχό δάσκαλο, ώστε να ωφεληθεί απ' αυτήν την συνύπαρξη και τους κόπους της. «Εἰ καὶ τὴν συνουσίαν σοι τὴν πρὸς τὸν ἅγιον Θεοδόσιον⁵⁷⁴ μικρὰν ὁ χρόνος, ἀλλὰ γὰρ τὴν ἀπ' αὐτῆς ὄνησιν οἱ πόνοι καλὴν καὶ γενναίαν κατεσκεύασαν».⁵⁷⁵ Το επιθυμητό είναι η αντιγραφή των τρόπων, των ηθών και η απόκτηση της γνώσης των Αγίων Γραφών, ώστε να γίνεται φανερό σε ποιον μαθήτευσε. Οι μοναχοί πρέπει να ακολουθούν τους δασκάλους τους, με την αναμφίβολη υπακοή τους.⁵⁷⁶ Κανόνας για τη μοναχική ζωή είναι η άσκηση, μαζί με τους άλλους μοναχούς, συγκάτοικους, μέσω του παραδείγματος και της υπακοής, γιατί αυτά είναι δοκιμασμένα και καρποί εμπειρίας.⁵⁷⁷ Οπότε διαπιστώνουμε ότι ο μοναχισμός για τον Ισιδώρο προϋποθέτει μαθητεία και υπακοή σε έμπειρο διδάσκαλο.

Η θεματολογία των επιστολών του είναι ευρεία και αφορά τόσο πνευματικά, όσο και πρακτικά θέματα της μοναχικής ζωής, αν και για τον Ισιδώρο αυτά είναι αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα, σε σημείο ταύτισης. Το μεγαλύτερο μέρος επιστολών, οι οποίες απευθύνονται σε μοναχούς ή αφορούν την μοναχική ζωή, βρίσκονται στο πρώτο βιβλίο, ενώ ελάχιστες βρίσκονται διάσπαρτες, στο δεύτερο βιβλίο εννιά επιστολές, στο τρίτο πέντε επιστολές και στο πέμπτο τρεις επιστολές. Αυτό, κατά κύριο λόγο, προφανώς οφείλεται σ' αυτούς οι οποίοι συνέλεξαν και ταχτοποίησαν το

⁵⁷³ Επ. 1.93.

⁵⁷⁴ Σε άλλη επιστολή του ο Ισιδώρος απευθυνόμενος στον μοναχό Στρατήγιο προαναγγέλλει την επίσκεψη του στο μοναστήρι ώστε να τον δει αλλά και να συναντηθεί με «τὸν διὰ πάντα θαυμάσιον Θεοδόσιον, διὰ μακροῦ φίλον ὄντα, καὶ σφόδρα ἡμῖν τετιμημένον, περιπτυσζόμενος», επ. 5.216 (= S.C. 454, επ. 1503, σ170). Στον ίδιο Θεοδόσιο αποστέλλει και την επιστολή 5.457 (=S.C. 586, επ. 1853, σ 219). Είναι συστατική για μοναχό, τον οποίο τον αποστέλλει κοντά του ώστε να τον προσέξει και να τον βοηθήσει.

⁵⁷⁵ Επ. 5.494 (= S.C. 586, επ. 1900, σ 286).

⁵⁷⁶ Επ. 1.440.

⁵⁷⁷ Επ. 1.302.

σώμα των επιστολών, τους μοναχούς πιθανόν της μονής των Ακοιμήτων, στην Κωνσταντινούπολη, αφού εκεί συγκεντρώθηκαν και διασώθηκαν οι επιστολές, φτάνοντας ως εμάς σήμερα.

Έτσι το σώμα των επιστολών ξεκινά με επιστολή αφιερωμένη στους αγίους, τους κορυφαίους της μοναχικής φιλοσοφίας.⁵⁷⁸ «Οἱ μὲν ἅγιοι τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας κορυφαῖοι καὶ ἡγεμόνες, ἐκ τῶν ἄθλων καὶ ἀγῶνων ὧν ἐτέλεσαν, καὶ τὰς προσηγορίας ἀρμοδίας τοῖς πράγμασι πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν καὶ μάθησιν ἔθεντο», οι οποίοι με τον προσωπικό τους αγώνα προσδιόρισαν τα δύο θεμελιώδη και απαραίτητα συστατικά της μοναχικής ζωής, την αποταγή, την απομάκρυνση δηλαδή από τα υλικά αγαθά και την υποταγή, την πρόθυμη υπακοή. Η αποταγή είναι η λήθη του φρονήματος στον άνθρωπο και η άρνηση της συνήθειας. Ενώ η υπακοή είναι η νέκρωση και η καταστροφή των γήινων μελών, κατά το «Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρία» Κολ. 3:5. Οι αγίοι στον αγώνα τους είχαν τη φύση, δηλαδή την εμπειρία την προκύπτουσα από αυτή την σχέση, ως μοναδικό δάσκαλο.⁵⁷⁹ Ο Ισιδώρος, σε αυτή την επιστολή, μας πληροφορεί ότι ήδη στην εποχή του υπάρχουν συλλογές βιβλίων αναφερόμενες στα κατορθώματα των μοναχών.⁵⁸⁰

---

⁵⁷⁸ Φιλοσοφία στην πατερική γλώσσα σημαίνει την κατά Θεόν σοφία, τη θεολογία, όταν ο όρος αναφέρεται σε χριστιανικά πλαίσια (*Ισιδώρου του Πηλουσιώτου άπαντα τα έργα, επιστολές Βιβλίο Α΄*, ΕΠΕ, 2000, ο.π., σ. 83). «Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον, καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ», «*Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ ἱεροσύνης λόγιοι*» ΡG 48, 623 – 693. Μερικά χρόνια μετά την κοίμηση του Ισιδώρου ο συντάκτης των αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων, πρώτη αναφορά στα αρεοπαγιτικά κείμενα γίνεται σε επιστολή του Σεβήρου, μετροπαθούς μονοφυσίτη Πατριάρχη Αντιοχείας, γύρω στο 520 μ.Χ., (Γιώργος Κρανιδιώτης, «Σύντομη ιστορία των Αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων», <https://antifono.gr/%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BF%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%83%CF%85/>), διατυπώνει «Ἡ δὲ τῶν μεριστῶν οὐ μόνον ζῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ φαντασιῶν ἀποταγή, τὴν τελειοτάτην ἐμφαίνει τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν, ἐν ἐπιστήμη τῶν ἐνοποιῶν ἐντολῶν ἐνεργουμένην.». Διονυσίου Αρεοπαγίτη, *Περὶ οὐρανίου Ἱεραρχίας*, ΡG3, 533D. (*Ο Μοναχικός βίος αυθεντική πραγμάτωση του ορθόδοξου ήθους*. Κωνσταντίνου Β. Σκουτέρη, https://apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=poim&main=kat012&file=12.4.htm).

⁵⁷⁹ Ο Θεοδώρητος Κύρου (423 – 457 μ.Χ.) στο «*Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτικὴ*», διατυπώνει το εξής «Φασὶ γὰρ αὐτοὺς ὀξέως φωρᾶν τὰς τῶν λόγων κλοπὰς καὶ ὀλίγα φθεγγομένους τοὺς προσδιαλεγόμενους νικᾶν, καὶ ξυλλογιστικοὺς ἄγαν εἶναι καὶ διαλύειν ἱκανοὺς τὰ παρ' ἐτέρων πλεκόμενα καὶ παρομιμαίαις σοφωτάταις καὶ αἰνίγμασι κεχρησθαι, οὐκ ἐπειδὴ τοὺς Χρυσίππου καὶ Ἀριστοτέλους ἀνέγνωσαν λαβυρίνθους, οὐδὲ ὅτι Σωκράτης αὐτοὺς καὶ Πλάτων τότε τὸ εἶδος ἐπαιδευσάτην· οὔτε γὰρ ῥητορικοῖς οὔτε φιλοσόφοις ἐνετράφησαν λόγοις, ἀλλὰ μόνην ἔσχον τὴν *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

5.2. Μοναχική ζωή.

Η μοναχική ζωή είναι η Βασιλεία του Θεού, καθώς δεν υποκύπτει σε πάθη και φρονεί τα ανώτερα και κατορθώνει τα ουράνια. Ο Ισιδώρος επιστά την προσοχή των μοναχών για την πώση, γιατί είναι δύσκολη η επιστροφή, όχι όμως ανέφικτη. Ωστόσο, ο μοναχικός βίος είναι η πύλη εισόδου σωτηρίας και χρειάζεται, από τον μοναχό, νους αμετεώριστος και λόγος ακατάγνωστος, καλυμμένος με τη χάρη του Θεού. Με αυτά, η ζωή του μοναχού είναι γεμάτη ευτυχία και η μέλλουσα ζωή ευνοϊκή και σωτήρια.⁵⁸¹ Ο μοναχός συνεχώς να αγωνίζεται, να προοδεύει και να επιζητά την ουράνια δόξα.⁵⁸² Όμως ταυτόχρονα ο μοναχισμός είναι ο στενός δρόμος για τον οποίο έχουν δοθεί συνθήκες, υποσχέσεις, στο Θεό. Είναι κακοπάθεια και συγκράτηση των επιθυμιών,⁵⁸³ προϋπόθεση της μακαρίας ζωής είναι η νέκρωση των παθών.⁵⁸⁴ Ο μοναχός οδηγείται στην απώλεια του εαυτού του και σώζεται μόνο μέσω του Χριστού. Αν όμως δεν συμβαδίζουν και τα έργα του δεν θα κερδίσει τίποτα από αυτήν την υπόθεση και τη χάρη, παρά μόνο μεγαλύτερη τιμωρία, αφού ούτε με τόσο μεγάλη ευεργεσία βελτιώθηκε.⁵⁸⁵ Ο μοναχός, ο οποίος εγκαταλείπει τις βιοτικές μέριμνες και επιδόθηκε στον αγώνα της Θείας φιλοσοφίας, με την βοήθεια του Θεού, θα επιτύχει.⁵⁸⁶

Όταν προηγείται η σύνεση, κι εφόσον όλη η δύναμη του ανθρώπου έχει υπηρετήσει την αρετή, χωρίς προσποίηση και οποιαδήποτε μέριμνα, τότε ο Θεός οδηγεί την σύνεση στον σκοπό της, στην αρετή, και παροτρύνει σε αυτήν ακόμα και όσους δεν θέλουν να την προτιμήσουν. Γιατί είναι γνώρισμά Του, σε όσους προτιμούν την αρετή, να απλώνει χέρι βοήθειας.⁵⁸⁷ Η ταπεινοφροσύνη πρέπει να είναι χαρακτηριστικό του μοναχού.⁵⁸⁸ Οι ουρανοπολίτες, οι μοναχοί, οι αναχωρητές, οι οποίοι ζουν στα βουνά δεν ξέρουν τι είναι πλεονεξία, κι αυτό διότι είναι μακριά του

φύσιν διδάσκαλον», PG83, 949C. Οπότε η φράση «τὴν φύσιν μόνην ἔσχον διδάσκαλον», την εποχή εκείνη είναι δηλωτική της εμπειρίας και ότι απορρέει από αυτήν.

⁵⁸⁰ Επ. 1.1.

⁵⁸¹ Επ. 1.129.

⁵⁸² Επ. 3.98.

⁵⁸³ Επ. 1.144.

⁵⁸⁴ Επ. 3.227.

⁵⁸⁵ Επ. 2.61.

⁵⁸⁶ Επ. 2.159.

⁵⁸⁷ Επ. 2.266.

⁵⁸⁸ Επ. 2.268.

πάθους κι, έτσι, αγνοούν το νόσημα.⁵⁸⁹ Η απλότητα του Ελισαίου θεωρείται ιδανική για τον μοναχό. Αυτή δείχνει την ανώτερη και φωτισμένη ζωή του ανθρώπου. Ο μοναχός δεν πρέπει να επιδιώκει υπερβολικές κατασκευές, οι οποίες καταργούν την αληθινή εργασία και τον ταλαιπωρούν.⁵⁹⁰ Οι ασκητές διακρίνονται για την εκούσια φτώχεια τους και για τους αγώνες εναντίον των παθών.⁵⁹¹ Ο μοναχός πρέπει να αποφεύγει τις λογομαχίες, να μην αγαπάει τα πάθη, να ακολουθεί την εγκράτεια και να μην επιδιώκει τα ωραία φαγητά και την πολυτέλεια. Να αγωνίζεται τον καλό αγώνα, με την μοναχική ζωή, με την αρετή της απάθειας, τη φυλακή της ησυχίας, με εμφάνιση ταπεινή, και την απλότητα στην τροφή.⁵⁹²

Ο μοναχός πρέπει να διακρίνεται για την νήψη.⁵⁹³ Ο Ισιδώρος χαίρεται με μοναχό, ο οποίος την έχει κατακτήσει και τον προτρέπει, «δεῖν πάντοτε νήφειν», ενώ του εύχεται να συνεχίσει να κρατιέται γερά και σταθερά στην πίστη, ώστε να αποκρούει την ζάλη της απάτης. Του επισημαίνει ότι η έλλειψη δειλίας και περηφάνιας είναι προαπαιτούμενα για όσες δυσκολίες θα αντιμετωπίζει.⁵⁹⁴ Ο μοναχός πρέπει να είναι άγρυπνος και προσεκτικός. Με κάθε τρόπο και προφύλαξη να φροντίζει την καρδιά του, γιατί η μάχη με τον εχθρό είναι ποικιλόμορφη και γίνεται με πολλούς τρόπους.

---

⁵⁸⁹ Επ. 3.224.

⁵⁹⁰ Επ. 1.498.

⁵⁹¹ Επ. 1.212.

⁵⁹² Επ. 1.220.

⁵⁹³ Ο όσιος Ησύχιος σύγχρονος του Ισιδώρου, «Ο Ὅσιος Πατήρ ἡμῶν Ἡσύχιος ὁ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας Πρεσβύτερος γεγονώς, ἤκμασε μὲν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου, ἀνθῶν τῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ, ἐτελεύτησε δὲ περὶ τὸ τετρακοσιοστὸν τριακοστὸν τρίτον ἔτος.», γράφει για την νήψη: «Νῆψις ἐστὶ, μέθοδος πνευματικῆ, ἐμπαθῶν νοημάτων καὶ λόγων καὶ πονηρῶν ἔργων, πάμπαν τὸν ἄνθρωπον, σὺν Θεῷ, ἀπαλλάττουσα, χρονίζουσα, καὶ προθύμως ὀδευομένη· γινώσιν τε ἀσφαλῆ Θεοῦ τοῦ ἀκαταλήπτου ὀδευομένη χαρίζεται, καθ' ὅσον ἐφικτόν, καὶ μυστηρίων θείων καὶ ἀποκρύφων λύσιν· ὑπάρχει τε πάσης ἐντολῆς Θεοῦ Παλαιᾶς τε καὶ Νέας Διαθήκης ποιητικῆ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος παρεκτικῆ. Αὕτη δὲ κυρίως ἐστὶν ἡ τῆς καρδίας καθαρότης· ἥτις διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, διὰ τὴν ἀμέλειαν ἡμῶν, σπανίζει σήμερον πάνυ ἐν Μοναχοῖς· ἦν ὁ Χριστὸς μακαρίζει λέγων· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Τοιαύτη οὖν οὕσα, πολλοῦ ἀγοράζεται. Νῆψις ἐν ἄνθρωπῳ χρονίζουσα, ὀρθοῦ καὶ θεαρέστου βίου ὁδηγὸς γίνεται τοῦτο καὶ ἐπίβασις θεωρίας, καὶ τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς δικαίως κινεῖν ἡμᾶς ἐκδιδάσκει, τὰς αἰσθήσεις τε ἀσφαλῶς τηρεῖν· καὶ τὰς γενικὰς τέσσαρας ἀρετὰς ἐν τῷ μετόχῳ αὐτῆς καθ' ἡμέραν αὔξει.», «*Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*», Ἡσυχίου πρεσβυτέρου πρὸς Θεόδουλον, ἔκδοσις Αντωνίου Βορτόλι, Βενετία 1782, σσ 125, 127. «Ἡ νήψη εἶναι μία περιεκτικὴ ἐνέργεια ποὺ περιλαμβάνει κάθε ἀρετὴ καὶ κάθε ἐντολή. Σημαίνει νηφαλιότητα, ἐγρήγορση, ἐπαγρύπνηση, ἐσωτερικὴ ἐνάργεια καὶ διαύγεια, ἐλεγχὸς τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ, κοινωνία με τὸ Χριστὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, μέγιστο μυστικὸ καὶ προϋπόθεσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ δραστηριότητος με ἓνα λόγο εἶναι τὸ «ἐνὸς δὲ ἐστὶ χρεία» Ἀκ. 10:42 τοῦ Κυρίου τοῦ οποίου ἀπευθύνει στὴν Μαρία τὴν ἀδερφή τοῦ Λαζάρου.», «Ἡ διδασκαλία τοῦ γέροντα Αἰμιλιανοῦ γιὰ τὴ νήψη καὶ τὴ χάρι.» Πρωτοπρ. Χαρίλαος Παπαγεωργίου, <https://www.pemptousia.gr/2015/02/88963/>.

⁵⁹⁴ Επ. 1.91.

Να προσέχει τον εαυτό του, επειδή ο εχθρός επιτίθεται από παντού και με διάφορα μέσα.⁵⁹⁵ Ο Ισιδώρος περιγράφει, με απλά λόγια, την αρετή της νήψης, όπου ο μοναχός δε θα πρέπει να επιτρέψει στους λογισμούς να εισέλθουν στον νου και να αναλωθεί σε μάχη, της οποίας το αποτέλεσμα, πολλές φορές, κλίνει στην αντίθετη πλευρά. Μάλιστα ο λόγος του Χριστού απειλεί με τιμωρία αυτόν ο οποίος βλέπει με ακόλαστο βλέμμα,⁵⁹⁶ ενώ οι νομοθέτες τιμωρούν μόνο την πράξη.⁵⁹⁷ Η αοργησία πρέπει να είναι ίδιον του μοναχού και, παρ' όλες τις αδικίες εις βάρος του, να έχει κατά νου το λόγο του Κυρίου. Όποιος χτυπήθηκε στο ένα μάγουλο και μπορεί να γυρίσει και το άλλο θα εκπληρώσει τέλεια τις εντολές Του.⁵⁹⁸ Πρέπει πάντα να επαγρυπνεί σαν στρατιώτης, ώστε να μην τον κυριεύσει, χωρίς να το καταλάβει, ο ύπνος και αποχαυνωθεί οδηγούμενος σε λιποταξία, γιατί δεν θα πρέπει να αγνοεί τα τεχνάσματα του πονηρού.⁵⁹⁹

Η επίδειξη του μοναχικού τρίβωνα και του γενιού από μόνα τους δεν είναι γνωρίσματα άσκησης. Ο μοναχός δεν πρέπει να είναι μέσα στις πόλεις και στους θορύβους.⁶⁰⁰ Η ιδιότητά του δεν σταματά στο σχήμα. Η θεολογία αποστρέφεται τον θόρυβο και η μοναχική άσκηση κατορθώνεται μακριά από τη σύγχυση, ώστε ο μοναχός να ενδυθεί την ταπείνωση, αφού έχει με τη ζωή του αποφύγει τους άσεμνους λόγους και τις ενοχλητικές καταστάσεις. Το ράσο, τα γένια και το ραβδί δεν αρκούν για να επιτευχθεί ο αγγελικός βίος, όταν, την ίδια στιγμή, ζει μέσα στον κόσμο και σύμφωνα με τα κελεύσματα του. Ο μοναχός αυτός, ενώ φέρει τα διακριτικά του, ταυτόχρονα αποφεύγει τον αγώνα από τον οποίο προέρχεται η νίκη. Δηλαδή δεν αρκεί κάποιος να έχει την εξωτερική εμφάνιση του μονάχου, αλλά πρέπει να έχει και τον αντίστοιχο αγώνα, ο οποίος θα τον οδηγήσει στη νίκη, αλλιώς δεν επιτυγχάνει κάτι.⁶⁰¹ Είναι υποκρισία να φοράει ο μοναχός ρούχα από προβιά, τα οποία φορούν όσοι νέκρωσαν με γενναιότητα τη σάρκα, χωρίς να επιδίδεται σε ανάλογους

---

⁵⁹⁵ Επ. 3.228.

⁵⁹⁶ «εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μελῶν σου καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῆ εἰς γέενναν.», Μτθ. 5:29.

⁵⁹⁷ Επ. 2.107.

⁵⁹⁸ Επ. 1.98.

⁵⁹⁹ Επ. 1.101.

⁶⁰⁰ Επ. 1.191.

⁶⁰¹ Επ. 1.92.

αγώνες.⁶⁰² Ο μοναχός πρέπει να εφαρμόζει το νόμο του Βαπτιστή, ο οποίος λέει ότι δεν πρέπει να έχουμε δύο ενδύματα.⁶⁰³ Ο Τίμιος Πρόδρομος, για τον άγιο Ισίδωρο, είναι πρότυπο άσκησης, όσον αφορά την τροφή και την ένδυση των μοναχών. Αναφέρει όσους γυμνητεύουν και όσους τρέφονται με τις κορυφές των φυτών και των φύλων ως τέλειους, ως προς την άσκηση, κατά το πρότυπο του Προδρόμου. Και δείχνοντας διάκριση και κατανοώντας την αδυναμία της ανθρώπινης φύσης, προτείνει για τους μοναχούς, να έχουν ως τύπο κάθε ανάγκης, και για το φαγητό και για την τελείωση τους, τις ασκήσεις και τις εντολές του ηγουμένου, τονίζοντας τη βάση της μοναχικής ζωής, την υπακοή.⁶⁰⁴ Εδώ παρουσιάζονται συνοπτικά δύο μορφές μοναχισμού της εποχής του Ισιδώρου, ο ασκητικός αναχωρητισμός, ο οποίος απευθύνεται σε λίγους, με πρότυπο τον τίμιο Πρόδρομο, αλλά και ο κοινοβιατισμός, ο οποίος προϋποθέτει υπακοή στον ηγούμενο, για όσους δεν μπορούν να αντέξουν και να ανταπεξέλθουν στον πρώτο. Σε άλλο σημείο, σημειώνει ότι δεν είναι αρκετό το φαγητό, το ποτό και το στρώμα του Ιωάννη για να επιτευχθεί η ασκητική ζωή, άλλα χρειάζεται και η πίστη του. Η λιτή ζωή των μοναχών συνοδεύεται από την πραότητα, η οποία διώχνει κάθε έπαρση.⁶⁰⁵ Επισημαίνει ότι τα απαλά ρούχα δεν συνάδουν με την άσκηση και τη ζωή των μοναχών, γιατί η μαλθακότητα ταιριάζει με τις ανέσεις της παρούσας ζωής και όχι με την άνω φωτοφορία.⁶⁰⁶ Τονίζει ότι η άσκηση θα πρέπει να είναι ανάλογη των δυνάμεών του μοναχού. Η καλομαθημένη σάρκα πρέπει να ταλαιπωρηθεί, για να κλείσουν οι πληγές των παθών, όμως η αδύναμη και ταλαιπωρημένη χρήζει βοήθειας, ώστε να φωτιστεί και να μπορεί να αντεπεξέλθει στον αγώνα. Πρέπει, λοιπόν, να υπάρχει διάκριση και φροντίδα και για τα δύο, και για την άσκηση που προκαλεί ταλαιπωρία και για τη βοήθεια που οδηγεί στο φωτισμό, ώστε να επιτύχουμε την τελείωση, καθώς με το ένα και μόνο δεν επιτυγχάνεται.⁶⁰⁷ Ο μοναχός, ο διδάσκων την άσκηση, πρέπει να την εφαρμόζει με προθυμία. Η άσκηση είναι μέσον για τη σωτηρία, όταν γίνεται πρόθυμα, όσο κοπιαστική και αν είναι. Όταν όμως εκτελείται με τρόπο ανάξιο από τον μοναχό, αυτό γίνεται λόγω της υπερηφάνειας του, την οποία δεν έχει αποβάλει, αφού

---

⁶⁰² Επ. 1.427.

⁶⁰³ Επ. 1.216.

⁶⁰⁴ Επ. 1.5.

⁶⁰⁵ Επ. 1.162.

⁶⁰⁶ Επ. 1,74.

⁶⁰⁷ Επ. 1.8.

προφανώς και δεν διακατέχεται από μνήμη θανάτου.⁶⁰⁸ Ο Ισιδώρος προχωράει σε προσδιορισμό της άσκησης μέσω της περιγραφής της. Η άσκηση είναι η μίμηση των εντολών του Κυρίου. Είναι απαλλαγμένη από οργή, αυθάδεια, υπερηφάνεια, φιλοχρηματία, φιλαυτία. Διδάσκει την υποταγή, ενώ τους διακονεί όλους. Είναι, τελείως, αλλότρια του σώματος και οικεία του πνεύματος. Η γλώσσα της είναι ευχάριστη και χρησιμεύει για την προσευχή, δεν κινείται προς την λαιμοδωρία, ενώ πάντα όλα τα επιτυγχάνει βάσει της πειθούς, με την καθοδήγηση του ηγουμένου, τον οποίο ο χρόνος, ο πόνος και η Θεία απόφαση τοποθέτησε στο πηδάλιο της μονής και γνωρίζει καλά να αποφεύγει τις επιθέσεις των πονηρών πνευμάτων.⁶⁰⁹ Δεν αρκεί όμως μόνο η άσκηση για την απόκτηση της αρετής, αλλά πρέπει αυτή να γίνεται με μετριοφροσύνη. Γιατί αν κάποιος προσπαθεί να επιτύχει την πραότητα με ταραχώδη διάθεση και εγωισμό θα δυσκολευτεί. Επιλέγοντας αυτόν τον τρόπο για να σωθούμε, απομακρυνόμαστε από τη σωτηρία μας.⁶¹⁰ Η άσκηση απαιτεί εγρήγορση και πραότητα και αποφεύγει τον κορεσμό, ο οποίος δεν γνωρίζει να αγρυπνεί, όπως και η αλαζονεία, η οποία δεν προσφέρει ηρεμία. Αν ο μοναχός, λοιπόν, είναι γαστρίμαργος, τότε, άδικα βρίσκεται στη μονή και προκαλεί εκνευρισμό στους άλλους μοναχούς.⁶¹¹ Ο νόμος για την ασφαλή θεολογία και ο όρος για την ακρίβεια της αγνότητας είναι να νεκρωθούν όλα τα γήινα μέλη, όπως ορίστηκε από τον Παύλο.⁶¹² Αν κάποιος επιθυμεί την άσκηση, θα πρέπει να περιορίσει τη γλώσσα, γιατί αυτή δύσκολα συγκρατείται.⁶¹³ Καλό θα είναι να είναι απλός στη γλώσσα, απλούστερος στη γνώμη, απλούστατος στον βίο του.⁶¹⁴ Η ευγλωττία είναι μικρό πράγμα μπροστά στην εμπειρία της ασκητικής ησυχίας.⁶¹⁵ Ο αυθάδης στη γλώσσα και απερίσκεπτος μοναχός, είναι σαν αυτόν ο οποίος χτίζει τείχη, αλλά αφήνει την πύλη ορθάνοιχτη. Οπότε θα πρέπει να συγκρατεί με όλες του τις δυνάμεις τη γλώσσα από την οποία συμβαίνουν φοβερές και μεγάλες πτώσεις.⁶¹⁶ Ο Ισιδώρος συμβουλεύει σχετικά με τη χρήση του λόγου και διακρίνει τον λόγο «πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων γινόμενος,

⁶⁰⁸ Επ. 1.110.

⁶⁰⁹ Επ. 1.278.

⁶¹⁰ Επ. 1.468.

⁶¹¹ Επ. 1.130.

⁶¹² «Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἣτις ἐστὶν εἰδωλολατρία», Κολ. 3:5.

⁶¹³ Επ. 1.325.

⁶¹⁴ Επ. 3.45.

⁶¹⁵ Επ. 5.258 (= S.C. 586, επ. 1941, σ 326).

⁶¹⁶ Επ. 1.309.

λόγος ἐστίν ἐνδύναμος», ο οποίος δίκαια χαρακτηρίζεται λόγος και μίμηση του Θεού. Ο λόγος με σκοπό την ευχαρίστηση και την απολαβή επαίνων είναι κενός περιεχομένου και πολλούς θορύβους προκαλεί.⁶¹⁷

Ο μοναχός πρέπει να στηρίζει την πίστη του στον Κύριο και να πορεύεται. Να μην εγκαταλείπει την ασφάλεια του Κυρίου και να έχει για σταυρό την άσκηση, η οποία συνεπάγεται. Ούτε να μετακινείται συνεχώς αναζητώντας πλουσιότερη τράπεζα, περισσότερο φαγητό, όχι, όμως, περισσότερη εκπαίδευση και άσκηση. Ο Ισίδωρος καυτηριάζει και αλλού αυτές τις συχνές μετακινήσεις. Είναι σύνηθες φαινόμενο, της εποχής του, η φυγή των μοναχών από τη μονή της μετανοίας τους, με αφορμή την αναζήτηση καλύτερης τροφής.⁶¹⁸ Προτείνει και λύσεις σ' αυτό το πρόβλημα, το οποίο είχε πάρει μεγάλες διαστάσεις. Ο μοναχός, ακόμα κι αν δεν συνηθίζει να διαπράττει παραπτώματα, πρέπει να δείχνει μετάνοια και να μη φεύγει από τη μονή της μετανοίας του, λόγω της λαιμαργίας του ή της όποιας επιθυμίας του. Αν κάποιος, μετά τη φυγή του, επιστρέψει, αλλά δεν βελτιωθεί με τη συγχώρεση, καλό είναι να μείνει εκτός της γαλήνης της αδελφότητας, ώστε να μην προκαλέσει την ηρεμία τους.⁶¹⁹

Ο Ισίδωρος τονίζει την σημασία της αμεριμνησίας για τον μοναχό και, ιδιαίτερα, για τον αναχωρητή. Περιγράφει συνοπτικά πώς οι μέριμνες οδηγούν σε περισπασμούς του νου και ακολούθως σε ανησυχίες, θολώνοντας, έτσι, τις αισθήσεις, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η επικράτηση των παθών και τελικά, ο μοναχός, να οδηγείται σε λιποταξία. Παραπέμπει στον Παύλο και στην προτροπή του προς τον Τιμόθεο,⁶²⁰ ότι κανένας στρατιώτης δεν πρέπει να εμπλέκεται στις βιοτικές μέριμνες, ώστε να είναι αρεστός σε Αυτόν, ο οποίος και τον κάλεσε. Ο στρατιώτης οφείλει επιπλέον να εξοπλίζεται επαρκώς, ώστε να είναι έτοιμος για τη μάχη.⁶²¹ Η αρετή είναι αδύνατο να επιτευχθεί μέσα στους θορύβους. Ο Ισίδωρος, όταν ζούσε ως αναχωρητής, μόνος του, έμαθε εμπειρικά ότι όποιος δεν απομακρύνεται από τη

---

⁶¹⁷ Επ. 1.62.

⁶¹⁸ Επιστολές 1.41, 1.173, 1.314.

⁶¹⁹ Επ. 1.318.

⁶²⁰ «οὐδείς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.», Β' Τιμ.2:4.

⁶²¹ Επ. 1.25.

φασαρία και τις μέριμνες, δεν μπορεί να γνωρίσει το Θεό.⁶²² Τονίζει τη χρησιμότητα, λοιπόν, της αναχώρησης από τους θορύβους της πόλης, αφού και ο ίδιος ο Χριστός, αφήνοντας την πόλη, ανέβηκε στην κορυφή του βουνού. Έτσι, έδειξε έμπρακτα ότι πρέπει ο μοναχός να αποκοπεί από τα χαμηλά και ευτελή, ώστε να ανέβει στην κορυφή της αρετής, για να μακαριστεί από τον Θεό και να κερδίσει τα μελλοντικά αγαθά. Γιατί αυτός ο οποίος σκέφτεται τον ουρανό, εκεί κατοικεί, εκεί οπού είναι ο Χριστός, στα δεξιά του Θεού.⁶²³

Η σύγχυση και το ευμετάβλητο δεν ωφελούν και δεν είναι αποδεκτά για μοναχό, ούτε οι παλινωδίες και η επιστροφή στην κακία, για όποιον έχει γευθεί την αρετή. Ο μόνος τρόπος διαβίωσης για τον μοναχό είναι να βρίσκεται στη σταθερότητα της Εκκλησίας, όπου βρίσκεται ο Χριστός.⁶²⁴ Όποιος επιθυμεί τον μοναχικό αγώνα πρέπει να προσέλθει και να υποταχθεί σε αυτόν, σαν να μπαίνει σε πύργο, δηλαδή να είναι σταθερός, ώστε να μην τον χλευάζουν οι δαίμονες, να μην λυπεί τους αγγέλους και να στενοχωρεί τους ανθρώπους.⁶²⁵ Πρέπει να παραμένει αμετακίνητος και σταθερός στον αγώνα του. Γιατί στο σταθερό του φρόνιμα θα αποτύχουν όλα τα τεχνάσματα του διαβόλου.⁶²⁶

Ο Ισιδώρος ενδιαφέρεται και για τις λεπτομέρειες της καθημερινότητας και τονίζει ότι ο μοναχός δεν είναι καλό να πίνει κρασί, γιατί αυτό θα τον οδηγήσει τελικά σε απειθαρχία.⁶²⁷ Τα διακονήματα των μοναχών να ανατίθενται με διάκριση και σύμφωνα με τις δυνατότητες του καθενός, για να μην προκαλέσουν βλάβη στο διακονητή και στη σχέση του με τον ηγούμενο και τους αδελφούς. Ειδικά οι διακονίες σχετικά με το φαγητό οδήγησαν πολλούς στη γαστριμαργία, γιατί δεν αγωνίζονται όλοι με καθαρό μυαλό.⁶²⁸ Ο μοναχός δεν πρέπει να ατονεί από τη νηστεία, ούτε να οδηγείται στην ασωτία από την πολυφαγία.⁶²⁹ Για να καταστεί

---

⁶²² «Ὁ γὰρ ἐν μέσῳ θορύβων στρεφόμενος, καὶ γινῶναι τὰ οὐράνια βουλόμενος, λέληθεν, ὅτι τὸ ἐν ἀκάνθαις σπειρόμενον, ὑπ' ἐκείνων συμπνίγεται· καὶ ὁ μὴ σχολάσας, Θεὸν γινῶναι οὐ δύναται.», επ. 1.402.

⁶²³ «Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημένος, τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.», Κολ. 3:1-2. επ.1.77.

⁶²⁴ επ. 1.115.

⁶²⁵ επ. 1.372.

⁶²⁶ επ. 1.373.

⁶²⁷ επ. 1.385.

⁶²⁸ επ. 1.392.

⁶²⁹ επ. 1.424.

τέλεια η κατά Θεόν προκοπή, χρειάζονται όλες οι αρετές. Έτσι, λοιπόν, η νηστεία από τις τροφές δεν ωφελεί καθόλου αυτούς οι οποίοι δεν νηστεύουν με όλες τους τις αισθήσεις. Αυτός ο οποίος αγωνίζεται, εγκρατεύεται σε όλα.⁶³⁰ Αν ασκητεύει κάποιος ακολουθώντας τους κανόνες, να μην υπερηφανεύεται όταν νηστεύει. Όταν όμως καυχείται για αυτό μάλλον κρεοφαγεί.⁶³¹ Ένα από τα καθήκοντα του μοναχού είναι η φιλοξενία.⁶³² Οφείλει να είναι πρόθυμος να τους δέχεται όλους στο σπίτι του ή στη μονή του και να τους προσφέρει τιμητική συνομιλία και ανάπαυση, να ασκεί, δηλαδή, το διακόνημα της φιλοξενίας.⁶³³

5.3. Χαρακτηριστικές επιστολές απευθυνόμενες σε μοναχούς.

Ο Ισιδώρος τις επιστολές του τις απευθύνει σε συγκεκριμένα πρόσωπα, προσπαθώντας να συνδράμει συμβουλευτικά στον προσωπικό τους αγώνα, με μόνο κίνητρο την επίτευξη της σωτηρίας του παραλήπτη. Αντιμετωπίζει τον κάθε παραλήπτη ξεχωριστά και με περισσή διάκριση. Απευθύνεται σε μοναχό ο οποίος κάνοντας τον αγώνα του είχε φτάσει σε υψηλά μέτρα κι ενώ καθάριζε τις αισθήσεις του, ετοιμάζοντας, έτσι, την καρδιά του για τον Θεό και εργαζόταν τη σωτηρία του με προθυμία, αδράνησε και πισωγύρισε. Ο Ισιδώρος προσπαθεί να τον απαγκιστρώσει από το τέλμα και τον παροτρύνει να εκπληρώσει τις υποσχέσεις, συνθήκες προς τον Κύριο. Προφανώς, αυτές οι οποίες δόθηκαν κατά την μοναχική κουρά.⁶³⁴ Του

---

⁶³⁰ Επ. 1.403.

⁶³¹ Επ. 1.474.

⁶³² Επ. 1.150.

⁶³³ Επ. 1.142.

⁶³⁴ Η Κουρά είναι το τελετουργικό της κοπής των μαλλιών με το οποίο ένας λαϊκός γίνεται δεκτός ως μοναχός και παλαιότερα και ως κληρικός. Αν και το έθιμο δεν προβλεπόταν από κανέναν κανόνα, εφαρμόστηκε ήδη από τον 4^ο αιώνα μ.Χ. στα Παχωμιανά Μοναστήρια, όπου απαγορευόταν το κούρεμα των μαλλιών χωρίς την άδεια του ηγούμενου. Τον ίδιο αιώνα μαρτυρείται ως προκαταρκτική πράξη για την αποδοχή στην ιεροσύνη. Ο Άγιος Ευθύμιος ο Μέγας (377 – 473 μ.Χ.) λέγεται (από μεταγενέστερο συγγραφέα, τον Κύριλλο Σκυθοπόλεως) ότι είχε αποκαρθεί (δέχτηκε την κουρά) όταν χειροτονήθηκε αναγνώστης στη Μελιτηνή. Τον 5^ο αιώνα, η τακτική συνοδευόταν από τη λήψη μοναστηριακών όρκων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του έπαρχου Κύρου, το 441 μ.Χ. (Flavios Taurus Seleucus Cyrus, Αιγύπτιος στην καταγωγή, από την Πανόπολη, εξού και το διακριτικό Πανοπολίτης, που του αποδίδεται από τους σύγχρονους του. Ήταν ευνοούμενος της αυτοκράτειρας Ευδοκίας. Ανέλαβε πολλές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό, Praefectus urbis Constantinopoleos 437 – 441 μ. Χ. και Praefectus Praetorio Orientis 439 – 441 μ.Χ. και η θητεία του ήταν επιτυχής. Είναι ο πρώτος που εισάγει την Ελληνική γλώσσα στην δημόσια διοίκηση της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Απέκτησε μεγάλη δημοφιλία στην Κωνσταντινούπολη. Σύντομα έπεσε σε δυσμένεια και ο Θεοδόσιος Β΄, το φθινόπωρο του 441 μ.Χ. τον απάλλαξε από όλα του τα αξιώματα και *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

συνιστά να εργάζεται πρόθυμα και επιμελώς. Του υπενθυμίζει ότι ο μισθός είναι μαζί Του και ότι ο καθένας θα ανταμειφθεί ανάλογα με τον κόπο του.⁶³⁵ Δεν τον αποπαίρνει, προσπαθεί να τον φιλοτιμήσει, ώστε να επανέλθει στην αρχική του προσπάθεια.⁶³⁶ Άλλον πάλι τον χαρακτηρίζει ευφυή και δεν τον επιπλήττει, αντίθετα, του τονίζει τα χαρακτηριστικά του, τα οποία θα τον βοηθήσουν να κατανοήσει το συμφέρον του, ότι δηλαδή μαθαίνει γρήγορα και μιλά γενναία, ωστόσο του επισημαίνει ότι η οδός της πνευματικής πολιτείας κατορθώνεται με έργα και όχι με λόγια. Οπότε, ο μοναχός, αν ενδιαφέρεται για τη σωτηρία του, καλό θα είναι να αφήσει την ομιλία στον πονηρό, στον φαύλο και να προσπαθεί να πράττει χρηστά.⁶³⁷

Σε επιστολή του προς τον αρχιμανδρίτη Παύλο, αναφέρεται στους λόγους αποστροφής προς την αργία. Ο εν λόγω αρχιμανδρίτης έχει συνοδεία η οποία διαβιεί άνετα χωρίς όμως να εργάζονται. Αυτό ωστόσο, όπως του επισημαίνει, δεν το έκανε ούτε ο Χριστός ούτε ο Παύλος, οι οποίοι εργάζονταν. Και προτρέπει τον Αρχιμανδρίτη ή να μάθει, στη συνοδεία του, να εργάζονται ή να τους διδάξει τον πραγματικό λόγο της εργασίας, αφού με αυτή θα μπορούν να ζήσουν, καθώς, και να αναπαυθούν και, ταυτόχρονα, θα καθαρίζονται από τους πονηρούς λογισμούς.⁶³⁸ Αλλού, για το ίδιο θέμα, επισημαίνει ότι η οχλώδης αργία οδηγεί σε αταξία λογισμών. Σε μεγάλες κοινοβιακές μονές, οι μοναχοί πρέπει να μάθουν να εργάζονται ή να μειωθεί ο αριθμός τους. Γιατί η αργία, με την κραιπάλη, θα τους ερεθίσει σε εξεγέρσεις.⁶³⁹ Σε άλλη επιστολή αναφέρεται σε ηγούμενους, οι οποίοι κάνουν ζωή ακόλαστη και πολυτελή, αλλά στους μονάχους, όταν πέφτουν σε παραπτώματα, τους επιβάλλουν μεγάλες ποινές για τον σωφρονισμό τους. Άλλοι πάλι ηγούμενοι, ενώ

εξορίστηκε στην επισκοπή του Κοτταίου στη Φρυγία, όπου και χειροτονήθηκε επίσκοπος. Martindale, J. R., ο.π., σσ 336 – 338, Rogers S. Bagnall, 1987, ο.π., σ 441 και The Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 2, Oxford University Press, Oxford New York, 1991, σ 1163). Μία Ιουστινιανική νεαρά του 535 μ.Χ. (νομ. 5.2.1) διέταζε ένας λαϊκός να λαμβάνει την κουρά και το ένδυμα του μοναχού μετά από μία τριετία ως δόκιμος. Ο Κανόνας 33 της Εν Τρούλω Συνόδου (692 μ.Χ.) απαγορεύει σε όσους δεν είχαν αποκαρθεί να κηρύξουν από τον άμβωνα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα των Αρεοπαγитικών συγγραμμάτων (PG 3, 536A) η απόκαρσης υποδήλωνε «τήν καθαράν καί άσχημάτιστον ζωήν». Ένας άλλος όρος για την κουρά ήταν επίκουρης, αλλά η διαφορά μεταξύ των όρων επίκουρης και απόκαρσης είναι ασαφής. The Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 3, Oxford University Press, Oxford New York, 1991, σσ 2093– 2094.

⁶³⁵ «Ιδοῦ ἔρχομαι ταχύ, καὶ ὁ μισθός μου μετ’ ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ ὡς τὸ ἔργον ἔσται αὐτοῦ», Απ. 22:12.

⁶³⁶ Επ. 1.13.

⁶³⁷ Επ. 1.14.

⁶³⁸ Επ. 1.49.

⁶³⁹ Επ. 1.298.

έχουν φρόνιμη και με περιορισμούς ζωή, γεμίζουν με πάθη τους μοναχούς, όταν τους δείχνουν επιείκεια περισσότερη από την πρέπουσα. Πρέπει όμως να τους συμβουλεύουν, να επιμένουν στην εφαρμογή όσων είπαν και να μην κάνουν τα αντίθετα αυτών και να μην επιτρέπουν στους μοναχούς να κάνουν το θέλημά τους. Έτσι, εκ των προτέρων αποτρέπουν την αμαρτία. Χρέος τους είναι να συγχωρούν όσους ωφελούνται από τη καλοσύνη και να επιτιμούν όσους βλάπτονται απ' αυτήν.⁶⁴⁰

Ο Ισιδώρος, με αφορμή την κακοδοξία του Μάνη, η οποία μάλλον στην εποχή του επιβίωνε, εντός των μοναστικών κύκλων, έρχεται να συνετίσει μοναχό ως προς την εφαρμογή της νηστείας. Οι κύριοι λόγοι άσκησης της είναι η συνήθεια, η φύση και η απόφαση για εγκράτεια. Ο Ισιδώρος τονίζει ότι η αποχή από τις τροφές είναι το μέσο της άσκησης και όχι αυτοσκοπός. Αν όμως ο μοναχός ανήκει στην ομάδα του Μαρκίωνα και του Μάνη, οι οποίοι θεωρούσαν το σώμα κακό και ευρισκόμενο σε αντίθεση με την ψυχή, και γι' αυτό το εξαντλούσαν με νηστείες, σκοπεύοντας στην καταστροφή του, αυτόν κανέναν από τη μονή δεν θα τον στηρίξει, γιατί διαφθείρει το νόμο του Χριστού και περιφρονεί το σώμα και την τροφή ως κακά.⁶⁴¹ Οπότε διαπιστώνουμε ότι η τροφή αν και ελάχιστη, πολλές φορές, είναι σημαντική για τον μοναχό, αφού σκοπός της νηστείας είναι η άσκηση και όχι η εξόντωση του, μέσω της καταστροφής του σώματος. Μία μικρή ευχαριστήρια επιστολή του Ισιδώρου προς μοναχό, ο οποίος του έστειλε κηπευτικά, δείχνει τη σημασία την οποία αποδίδει ο Άγιος στην τροφή, «σοφώς τὸ ἀπέριττον ἐπιδεικνὺς τῆς διαίτης καὶ τὰς τοῦ πόρου πηγᾶς ἀποβύων».⁶⁴²

Ο Ισιδώρος αναφέρεται σε αναχωρητή και τον επιτιμά για τον χρόνο τον οποίο αφιερώνει στην ανάγνωση των ελληνικών γραμμάτων. Βέβαια, προκαλεί προβληματισμό η στάση αυτή του Ισιδώρου, καθώς ο ίδιος είναι πολύ καλός γνώστης της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και, σε άλλες επιστολές του, έχει εκφραστεί με τα καλύτερα και κολακευτικότερα λόγια γι' αυτήν. Από το περιεχόμενο της επιστολής, φαίνεται να γνωρίζει τον μοναχό – παραλήπτη και πολύ πιθανόν να είναι πνευματικός του πατέρα, καθώς υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες του πνευματικού του

---

⁶⁴⁰ Επ. 2.69.

⁶⁴¹ Επ. 1.52.

⁶⁴² Επ. 1.58.

αγώνα δυσδιάκριτες για έναν άγνωστο. Τον προειδοποιεί να αποφεύγει την ανάγνωση της αισχύρας, γιατί αυτή ξέρει να ξανανοίγει τις επουλωμένες πληγές με οδυνηρό τρόπο. Ενώ, του εφιστά την προσοχή μήπως επιστρέψει το πονηρό πνεύμα σφοδρότερο, προξενώντας του, έτσι, μεγαλύτερη ήττα από την προηγούμενη άγνοια και ραθυμία. Προφανώς ο αναχωρητής, στο παρελθόν, δοκιμαζόταν από αυτό το πονηρό πνεύμα και ίσως, με τη βοήθεια του Ισιδώρου, είχε απαλλαγεί. Εδώ, ο Ισιδώρος κινείται, για άλλη μία φορά, ενδιαφερόμενος μόνο για τη σωτηρία του αδελφού του.⁶⁴³ Εντύπωση προκαλεί ότι απευθυνόμενος σε άλλον μοναχό, στον Πέτρο (Πρίμο) γράφει χαρακτηριστικά, ότι της θείας σοφίας το λεξιλόγιο είναι απλό, ενώ της κοσμικής είναι λαμπρό, αλλά τιποτένιο. Οπότε, αν κάποιος μπορέσει να συνδυάσει τα νοήματα της πρώτης και την γλώσσα της δεύτερης, τότε θα χαρακτηριστεί σοφότατος.⁶⁴⁴ Ο άγιος Ισιδώρος, με πνεύμα διάκρισης, αντιμετωπίζει την κάθε περίπτωση.

Ο Ισιδώρος χρησιμοποιεί τον Χριστό, ως πρότυπο, προκειμένου να οδηγήσει μοναχό στη σωτηρία. Ο ερημίτης παραξενεύεται, γιατί, ενώ είναι στην έρημο, μάχεται με τους πειρασμούς. Ο Ισιδώρος για να τον στηρίξει του υπενθυμίζει ότι και ο Χριστός δέχτηκε πειρασμούς και βγήκε νικητής, αφού νικήθηκαν η κενοδοξία, η υπερηφάνεια και η φιλαργυρία. Οπότε θεωρεί φυσικό να δείξει και ο μοναχός ανδρεία και να αποκρούσει τα πάθη, τα οποία πληγώνουν την ψυχή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την απόκτηση της απάθειας, ως μέσο απόθησης των επιθέσεων του πειρασμού στην ψυχή, η οποία, ακριβώς, συνεπάγεται της αρχικής ανδρείας.⁶⁴⁵

Σε χίρο τονίζει ότι τη σχέση του την έλυσε ο Κύριος για το συμφέρον του και την ωφέλεια της ψυχής του, λέγοντάς του ότι η συμβίωση είναι κοσμική φροντίδα και όχι

---

⁶⁴³ Επ. 1.63.

⁶⁴⁴ «Τῆς θείας σοφίας ἢ μὲν λέξις πεζή, ἢ ἔννοια δὲ οὐρανομήκης· τῆς δὲ ἔξωθεν λαμπρὰ μὲν ἢ φράσις, χαμαιπετῆς δὲ ἢ πρᾶξις. Εἰ δὲ τις δυναθεῖ τῆς μὲν ἔχειν τὴν ἔννοιαν, τῆς δὲ τὴν φράσιν, σοφώτατος ἂν δικαίως κριθεῖ· δύναται γὰρ ὄργανον εἶναι τῆς ὑπερκοσμίου σοφίας ἢ εὐγλωττία, εἰ καθάπερ σῶμα ψυχῆ ὑποκέοιτο, ἢ ὡσπερ λύρα λυρωδῶ, μηδὲν μὲν οἴκοθεν καινοτομοῦσα νεώτερον, ἐρμηνεύουσα δὲ τὰ οὐρανομήκη ἐκείνης νοήματα· εἰ δ' ἀντιστρέφοι τὴν τάξιν, καὶ δουλεύειν ὀφείλουσα, ἠγεῖσθαι, μᾶλλον δὲ τυραννεῖν οἷα τε εἶναι νομίζοι, ἐξοστρακισθῆναι ἂν εἴη δικαία.» επ. 5.281 (= S.C. 454, επ. 1601, σ 320).

⁶⁴⁵ Επ. 1.75.

θεική. Τον προτρέπει να επιδιώξει τη σωτηρία του, πηγαίνοντας στο όρος τους, και σώζοντας την ψυχή του γινόμενος μοναχός.⁶⁴⁶

Ο Ισιδώρος δείχνει ενδιαφέρον για τους δόκιμους και τους νέους μοναχούς. Οι νέοι μοναχοί δεν πρέπει να φορτώνονται πολύ με το βάρος του κανόνα, ώστε να μην κουραστούν γρήγορα. Δεν πρέπει όμως να μένουν χωρίς πειθαρχία και κόπους, γιατί θα πέσουν στη ραθυμία. Πρέπει να βοηθούνται στην πρόοδο και να βελτιώνονται σταδιακά, ώστε να γίνονται καλύτεροι. Όμως τα ίδια αποτελέσματα με τον υπερβολικό κόπο έχει και η πολλή αμέλεια. Ο κόπος καταπονεί, ενώ η αμέλεια παραλύει.⁶⁴⁷ Ο δόκιμος μοναχός πρέπει να μην κάνει ό,τι επιθυμεί και θέλει, το θέλημά του δηλαδή, αλλά να υπακούει στη γνώμη αυτών οι οποίοι με τη ζωή τους, το χρόνο και τον κόπο τους έσκαψαν και όργωσαν τον θείο αμπελώνα, την μοναχική ζωή. Από αυτούς θα μάθει εύκολα την εργασία, την μοναχική ζωή, και όχι μόνος του.⁶⁴⁸ Στο σημείο αυτό τονίζεται, για πολλοστή φορά, το πόσο σημαντική είναι η υπακοή στον μοναχικό βίο. Ο πόνος πρέπει να είναι ανάλογος της αρετής, για να μη γίνει χωρίς μέτρο ο τρόπος της μεταβολής.⁶⁴⁹ Όμως η έγνοια του Αγίου είναι και ως προς την επάνδρωση μονών, οι οποίες θα πρέπει να μπορούν να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες και τις απαιτήσεις του μοναχικού βίου. Έτσι, συμβουλεύει τους επίσκοπους να μην ιδρύουν μοναστήρια από αγύμναστους, αυτό είναι σαν σε έναν πόλεμο να παρατάσσονται, απέναντι από τον εχθρό, άοπλοι και απειροπόλεμοι. Ο επίσκοπος ευθύνεται, γιατί παραδίδει, από μόνος του και με τη θέλησή του, τη νίκη στον εχθρό.⁶⁵⁰ Σε ερώτημα μοναχού προς τον Ισιδώρο, για το «πώς θα πετύχω στη μοναχική ζωή», του απαντά να αρνηθεί τον εαυτό του και να σηκώσει το σταυρό του και να φύγει, από τον κόσμο προς την έρημο, όπως έκανε ο ίδιος ο Άγιος.⁶⁵¹

Όμως απευθύνεται και σε μοναχούς οι οποίοι αθετήσαν τις μοναχικές συνθήκες και λιποτάκτησαν. Σε κάποιον τονίζει ότι περιφρόνησε, αρχικά, τον πλούτο, την καταγωγή και την τιμή, η οποία του αποδιδόταν, κι έγινε για πολλούς οδός ταπεινώσης, πρότυπο στη μοναστική ζωή, στη συνέχεια όμως κυριεύθηκε από την

---

⁶⁴⁶ Επ. 1.213.

⁶⁴⁷ Επ. 1.258.

⁶⁴⁸ Επ. 1.260.

⁶⁴⁹ Επ. 2.45.

⁶⁵⁰ Επ. 1.262.

⁶⁵¹ Επ. 1.266.

υπεροψία και ξέχασε το θεϊκό νόμο, ο οποίος προτρέπει να ταπεινώνεται όποιος θέλει να υψωθεί.⁶⁵² Τον παροτρύνει, λοιπόν, αν δεν έχει καταληφθεί, ολοκληρωτικά, από την αλαζονεία, να συνέλθει και να αναθερμάνει την υπόσχεση, τον όρκο της μοναχικής κουράς. Γιατί, όταν η μετριοφροσύνη αυξάνει ταυτόχρονα με τις αρετές, κάνει τους εργάτες της μιμητές του Θεού. Η υψηλοφροσύνη, από την άλλη, όχι μόνο καταστρέφει τα παρόντα, αλλά βγάζει από τον ουρανό αυτόν, ακριβώς, ο οποίος υψώνει τον αυχένα, όπως έπαθε και ο Εωσφόρος.⁶⁵³ Στην επιστολή αυτή, ο Ισιδώρος κάνει μία διάκριση και κατάταξη των σταδίων της πτώσης και της διακοπής της κοινωνίας με το Θεό. Το πρώτο στάδιο είναι η υπερψία, με την οποία χάνεται ό,τι κερδίζεται με την ταπείνωση. Επόμενο στάδιο είναι η υψηλοφροσύνη, στο οποίο έφτασε ο Εωσφόρος, διακόπτοντας έτσι την κοινωνία του με το Θεό. Προφανώς, ο μοναχός και παραλήπτης της επιστολής βρίσκεται στο πρώτο στάδιο και ο Ισιδώρος προσπαθεί να τον αποτρέψει από πτώση ανάλογη του Εωσφόρου.⁶⁵⁴ Η οίηση δεν μπορεί να συνυπάρχει με τη μοναχική ζωή, γιατί είναι ασυγκράτητη και καταστροφική, ενώ η μοναχική ζωή, με την υπακοή, δέχεται όλα τα αγαθά και υπομένει όλα τα θλιβερά. Όποιος θελήσει τη μοναχική ζωή πρέπει να απομακρυνθεί από την οίηση, ώστε να μην μπορεί να του προκαλέσει κακό αυτός ο οποίος ύψωσε το κεφάλι του έναντι του Κυρίου και έκτοτε θέλει όλους τους ανθρώπους να τους έχει δούλους της αλαζονείας του και της πτώσης του.⁶⁵⁵

Ο Ισιδώρος, σε δύο επιστολές του, απευθύνεται σε μοναχές θέλοντας να τονίσει τις ιδιαιτερότητες του γυναικείου μοναχισμού και να δώσει λύσεις στα προβλήματα τα οποία ανακύπτουν. Σε παραινετική και υποστηρικτική επιστολή σε μοναχές, αναφέρει ότι η φύση δεν κάνει διακρίσεις, τονίζει τα γυναικεία χαρίσματα, τη γενναιότητα έναντι της αποχαύνωσης και την απόκρουση των επιθυμιών, παραθέτοντας πολλά παραδείγματα από την Παλαιά Διαθήκη. Τις προτρέπει να είναι σε εγρήγορση, γιατί ο Νυμφίος ευθύς παραγίνεται, ώστε να μην τις κυριεύσει κανένας ύπνος των ηδονών.⁶⁵⁶ Απευθυνόμενος σε άλλες μοναχές, τους τονίζει ότι πρέπει να φροντίζουν για το

⁶⁵² Λκ. 14:11 και Μκ. 9:35.

⁶⁵³ «πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωὶ ἀνατέλλων; συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη.», Ησ. 14:12. «Ἐἶπε δὲ αὐτοῖς· ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν ὡς ἄστραπην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα.», Λκ. 10:18.

⁶⁵⁴ Επ. 1.15.

⁶⁵⁵ Επ. 1.368.

⁶⁵⁶ Επ. 1.87.

σεβασμό της γυναικείας φύσης τους, για την άσκηση τους, ενώ τις συμβουλεύει να αποφεύγουν τις πόλεις, λόγω της αποχαύνωσης, την οποία προκαλούν όσα βλέπουν και όσα ακούν εκεί. Τους τονίζει επίσης να νιώθουν το φόβο για την απειλή της μελλοντικής τιμωρίας. Κυρίως όμως να είναι προσηλωμένες στην άσκηση.⁶⁵⁷ Απαντώντας στον επίσκοπο Ισίδωρο, σχετικά με ασκήτριες με τάλαντο στη μουσική, αναγνωρίζει ότι το να ψάλλουν γυναίκες στους ναούς είναι Αποστολική παράδοση, που υιοθετήθηκε για συγκεκριμένους λόγους, οι οποίοι όμως δεν συντρέχουν πλέον στην εποχή τους. Ωστόσο οι μοναχές την εκμεταλλεύονται και εκτρέπονται σε θεατρικότητες. Εν προκειμένω, ο Άγιος επισημαίνει στον αρχιερέα ότι πρέπει να επιζητούμε το αρεστό στο Θεό και να πράττουμε κατά το συμφέρον όλων. Συνεπώς, πρέπει να τους απαγορεύσει και να ψάλλουν και να διαμένουν στην πόλη ως χριστοκάπηλοι, αφού το θείο χάρισμά τους το μετατρέπουν σε μισθό απώλειας.⁶⁵⁸ Η αγάπη για τον καλλωπισμό προσβάλλει τη σεμνότητα της ανάγκης και υποδηλώνει τη μανία των παθών. Μπορεί, ως άνθρωπος, κάποιος να παρασυρθεί, αλλά θα πρέπει να συνέλθει και να επανέλθει γρήγορα. Ειδικά, αν έχει αθετήσει τις συνθήκες του με το Θεό. Γιατί, αν έχει υποσχεθεί δώρο στο Θεό και το αθετήσει είναι αξιοκατάκριτο. Είναι από τις ελάχιστες επιστολές του Ισιδώρου, η οποία αποστέλλεται σε γυναίκα και αυτή, μάλλον, είναι μοναχή η οποία αθέτησε τις συνθήκες με τον Θεό και εξέπεσε στο κοσμικό φρόνημα. Ο Ισίδωρος, και σε αυτήν την περίπτωση, δείχνει ότι προτεραιότητα του είναι η σωτηρία του συνομιλητή του, στην προκειμένη περίπτωση της Θεανώς, η οποία αφέθηκε να παρασυρθεί αθετώντας τις μοναχικές συνθήκες.⁶⁵⁹

Ο Ισίδωρος απέστειλε συστατική επιστολή στον Θεοδόσιο και αφορά έναν ασκητή ο οποίος ασκήθηκε στο σπίτι από μόνος του, αποκτώντας όχι μόνο σωματική δύναμη, αλλά και τέχνη στους αγώνες της αρετής. Ξεκίνησε για την έρημο, ώστε να αγωνιστεί για την ψυχή του. Ο Ισίδωρος παρακαλεί τον Θεοδόσιο να δείξει με την εμπειρία του, στο μοναχό, τους νόμους της πνευματικής ζωής, ώστε να μην ξεφύγει και παραστρατήσει από τον σκοπό του, ούτε να ηττηθεί, αλλά να γίνει ευδόκιμος. Έχουμε, εν προκειμένω, μία αναφορά πνευματικής καθοδήγησης. Ο Ισίδωρος,

---

⁶⁵⁷ Επ. 1.367.

⁶⁵⁸ Επ. 1.90.

⁶⁵⁹ Επ. 1.461.

δηλαδή, υποδεικνύει στο μοναχό τον ασκητή εκείνον στον οποίο θα υποταχθεί, ώστε να καθοδηγηθεί, χωρίς περισπασμούς και απώλειες στην πνευματική ζωή.⁶⁶⁰

Αναφερόμενος σε άλλο μοναχό χρησιμοποιεί μία φράση του Ψαλτηρίου, «άνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ’ αὐτοῦ» Ψαλ 17:9, προκειμένου να τον παροτρύνει, να τον στηρίξει, δείχνοντας του έμπρακτα το τέλος, τον σκοπό της μοναχικής ζωής, την αγιότητα. Επειδή «ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.» Εβρ. 12: 29 και Δευτ. 4:24, ὅσοι θεωροῦν το Θεό με την καθαρότητα, κατά το «μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.» Μτθ. 5:8, σωστά χαρακτηρίζονται ως αναμμένα κάρβουνα, αφού πυρώνονται από την ένωσή τους με Αυτόν και ο κόσμος τους αντιλαμβάνεται ως λαμπρά αστέρια.⁶⁶¹ Ο Ισιδώρος στηριζόμενος σε αιογραφικά χωρία, στην προσωπική του εμπειρία και στο φωτισμό του Αγίου Πνεύματος περιγράφει τον μηχανισμό λειτουργίας της αγιότητας. Ο μοναχός, λόγω της καθαρότητας της ζωής του, ελκύει τη Χάρη του Τριαδικού Θεού και γίνεται μέτοχος και φορέας των ακτίστων ενεργειών Του. Ενώ πρώτα είναι απλό κάρβουνο, κατόπιν της κοινωνίας, της ένωσης του με το Θεό, ανάβει και λάμπει σαν φωτεινό αστέρι στον κόσμο.⁶⁶²

---

⁶⁶⁰ Επ. 5.457 (= S.C. 586, επ. 1853, σ 218).

⁶⁶¹ «ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα Θεοῦ ἀμόμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ», Φιλ. 2:15.

⁶⁶² Επ. 1.2.

Συμπεράσματα.

Ο άγιος Ισιδωρος, μέσα από τις επιστολές του, μας συστήνεται ως ιδιαίτερα καλλιεργημένος και το πνευματικό του επίπεδο φαίνεται ιδιαίτερα υψηλό, για την εποχή του, σύμφωνα με τα ανθρώπινα κριτήρια. Όμως αυτό δεν του αρκούσε, αλλά πάντα, «Χρή τοίνυν, εἰ μέλλοιμεν τὸ τῷ Θεῷ ἀρέσκον ζητεῖν, καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον ποιεῖν».⁶⁶³ Οι επιστολές του, όσες έφτασαν έως εμάς σήμερα, συγγράφηκαν στο δεύτερο μισό της ζωής του, όπου ώριμος πλέον σωματικά, ψυχικά και πνευματικά μας παρουσιάζει με ιδιαίτερη λεπτομέρεια την εποχή του. Είναι οι μόνες αξιόπιστες μαρτυρίες για το πρόσωπο του. Μέσω αυτών ξαναζωντανεύει μία ολόκληρη εποχή με ιδιαίτερη λεπτομέρεια σε σημείο που ο αναγνώστης να γίνεται μέτοχος της όλης προβληματικής του Ισιδώρου και των παραληπτών των επιστολών του. Ο χαρακτηριστικός έμμετρος λόγος του κάνει απολαυστικότερη την ανάγνωση. Η εποχή του είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς η Νεστοριανική κρίση είναι σε εξέλιξη, ενώ η Ευτυχανική, Μονοφυσιτική κρίση είναι εν τη γενέσει της και θα κορυφωθεί λίγα χρόνια μετά την κοίμηση του. Αυτός στις δογματικές, θεολογικές του διατυπώσεις είναι πάντα εντός των πλαισίων της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας, ακολουθώντας τις αποφάσεις της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου και τη θεολογία του Μεγάλου Αθανασίου. Όμως με το Νεστόριο και τους συν αυτό προέκυψαν καινούργιες αμφισβητήσεις ως προς το πρόσωπο του Χριστού. Σε αυτήν την κρίσιμη περίοδο για την Εκκλησία, ο Ισιδωρος, χωρίς να απομακρυνθεί από το χώρο της άσκησης του, με ακριβείς παρεμβάσεις, τόσο προς τον Κύριλλο Αλεξανδρείας, όσο και προς τον Θεοδόσιο Β΄, συμβάλλει στο να κερδηθεί η θεολογική μάχη στην Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο στην Έφεσο, ως προς την Ορθόδοξη διατύπωση του Χριστολογικού δόγματος. Από την άκρη της ερήμου, τα αισθητήρια του είναι οξυμένα, καθώς εντοπίζει, από τους πρώτους, αυτό το οποίο έρχεται με τους πρόδρομους του Μονοφυσιτισμού και καθοδηγεί και προετοιμάζει επισκόπους, ιερείς και λαϊκούς. Το παραγόμενο επιστολικό έργο του δημιουργήθηκε βάσει των αναγκών και των ερωτήσεων των συνομιλητών του, οι οποίοι ζουν και δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο. Δεν είναι θεωρίες, φληναφήματα, έπεα πτερόεντα του κάθε τυχάρπαστου ο οποίος αερολογεί περί παντός επιστητού. Ο Ισιδωρος για κάθε

---

⁶⁶³ Επ. 1.90.

λέξη την οποία μεταφέρει στο χαρτί έχει χύσει αμέτρητο ιδρώτα και δάκρυα. Σύμφωνα με τις επιστολές του, είναι άνθρωπος ο οποίος ανδρώθηκε και παρέμεινε σταθερός εντός της Εκκλησίας, μαχόμενος, ώστε αυτή να μείνει ανεπηρέαστη από πάσης φύσεως εξωγενείς παρεμβολές.

Ως προς το θέμα με το οποίο καταπιαστήκαμε, την ιεροσύνη και το μοναχισμό στις επιστολές του, ο άγιος Ισιδώρος δεν θα μπορούσε να ήταν πιο ξεκάθαρος για την ιεροσύνη, τους ιερείς όλων των βαθμών, καθώς και για το μοναχισμό και τους μοναχούς. Ιερομόναχος ο ίδιος, το περιεχόμενο των επιστολών του είναι το απόσταγμα της εμπειρίας του, την οποία θεωρεί σημαντικότερη, μετά την αρετή, συνοδό, τόσο για τους ιερείς όσο και για τους μοναχούς, αφού με τη συμβολή της μπορούν να αντεπεξέλθουν ευκολότερα στις όποιες προκλήσεις αντιμετωπίσουν στο έργο τους. Ο Ισιδώρος, ως προς την ιεροσύνη, επηρεάζεται πρώτιστα από την Αγία Γραφή και τον ίδιο τον Χριστό, τον Μέγα Αρχιερέα, όπως διαπιστώσαμε μέσα από τις επιστολές του. Επίσης σημαντική επίδραση δέχεται από τον Απόστολο Παύλο, ειδικά για το επισκοπικό αξίωμα, αλλά και για τους άλλους βαθμούς της ιεροσύνης, ενώ σε σημαντικό βαθμό επηρεάζεται από τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, του οποίου τα έργα έχει στην κατοχή του και σε μικρότερο βαθμό από τον Άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο, καθώς είναι οι μόνοι πατέρες οι οποίοι έχουν αναφερθεί αναλυτικά για την ιεροσύνη σε έργα τους μέχρι εκείνη την εποχή.

Ο Ισιδώρος, εξ αρχής, διαχωρίζει την ιεροσύνη από το πρόσωπο του ιερέα, ενώ δεν διστάζει να κατηγορεί όσους ιερείς δεν στέκονται στο ύψος του αξιώματός τους. Η ιεροσύνη βρίσκεται μεταξύ Θείας και ανθρώπινης φύσης και σκοπός της είναι να υπηρετεί την πρώτη και να βελτιώνει τη δεύτερη. Είναι ανώτερη από κάθε τιμή και αξία και όσοι την κατέχουν την έχουν λάβει με κλήρο, με την παραχώρηση της Θείας Χάριτος και με διάθεση ωφέλειας. Αυτούς τους οποίους αποδίδουν τα εγκλήματα του ιερέα στην ιεροσύνη τους αποκαλεί ανόητους, αφού δεν μπορούν να διακρίνουν το αξίωμα από τον λειτουργό. Με την ιεροσύνη, ως μέλη της Εκκλησίας, αναγεννιόμαστε, αφού χάρη σε αυτήν μπορούμε να μετέχουμε στα μυστήρια της. Ο Ισιδώρος έχει να αντιμετωπίσει στο Πηλούσιο μία παθογένεια, η οποία ταλανίζει την Εκκλησία ήδη από τους Αποστολικούς χρόνους έως σήμερα, αυτή τη σιμωνία, την αντιμετώπιση δηλαδή της ιεροσύνης ως προϊόντος και την αγοραπωλησία της. Για

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

αυτόν είναι υπερβολικά φρικτό αυτό που συμβαίνει. Επισημαίνει ότι ανάλογος προς το ύψος της ιεροσύνης είναι και ο κίνδυνος, προειδοποιώντας όσους νομίζουν ότι αυτή είναι εξουσία ανεξέλεγκτη και όχι λειτουργήμα υπεύθυνο. Στις χειροτονίες ιερέων επί χρήμασι δεν υπάρχει παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Όσον αφορά την ιεροσύνη την αντιλαμβάνεται ως ένα συνεχές από την Παλαιά Διαθήκη, οπότε οι ιερείς όταν αμαρτάνουν χωρίς τη διάθεση μετανοίας, θα τιμωρηθούν ανάλογα με το μέγεθος του αξιώματος τους.

Ο Ισιδώρος αφιερώνει ικανό τμήμα των επιστολών του στον επίσκοπο είτε συνδράμοντάς τον στο έργο του, όταν του ζητείται η βοήθεια του για οποιοδήποτε θέμα, είτε προσπαθώντας να συμβάλλει ώστε να διορθωθούν τα κακώς κείμενα αρχιερέων, ειδικά, αυτού του Ευσέβιου Πηλουσιού. Ο Ισιδώρος οδηγείται στην διαπίστωση ότι όσα προβλήματα, οιασδήποτε φύσεως, εμφανίζονται στην τοπική Εκκλησία οφείλονται στο ότι ο επίσκοπος δεν επιτελεί σωστά τα καθήκοντα με τα οποία τον έχει επιφορτίσει η Εκκλησία, γινόμενη, έτσι, η ίδια έρμαιο στις βλέψεις και στις επιδιώξεις του κάθε επιτήδειου. Ο επίσκοπος «εις τύπον ὧν τοῦ Χριστοῦ»⁶⁶⁴, αυτού το έργο εκπληρώνει και, με το σχήμα του, δείχνει σε όλους ότι Τον μιμείται. Πρέπει να σηκώνει τις αμαρτίες του ποιμνίου του. Ο Κύριος είναι ο ηγεμόνας του επισκοπικού αξιώματος, ο Θεός και Δεσπότης. Όποιος επιθυμεί το επισκοπικό αξίωμα θα πρέπει η βιοτή του να καθοδηγείται από τους νόμους του Αποστόλου Παύλου. Όμως αν δεν μπορεί να επιτύχει αυτήν την ακρίβεια καλό θα ήταν να μην πλησιάσει τα ανέγγιχτα, γιατί είναι φωτιά. Ο επίσκοπος πρέπει να είναι αγωνιστής, να επισκοπεί, να είναι έμπλεος αρετών και σεμνότητας αλλά και να προετοιμάζει τους αγωνιστές. Το επισκοπικό αξίωμα δεν είναι άνεση ούτε απόλαυση αλλά είναι δύσκολη κατάσταση. Δεν είναι εξουσία χωρίς έλεγχο, αλλά λειτουργήμα ευθύνης και πατρική κηδεμονία. Το έργο της επισκοπής είναι υπερφυσικό, καθότι θεϊκό και τα χαρακτηριστικά του επισκόπου, τα οποία απαριθμεί σε πολλές από τις επιστολές του, είναι αρκετά. Ο επίσκοπος θα πρέπει να είναι άντρας αγαθός, να έχει ανδρωθεί εντός της Εκκλησίας, με τους νόμους του Χριστού, και τα αποστολικά παραδείγματα. Να είναι πράος και μετριόφρονος, να πορεύεται με την αγρυπνία, τη διορατικότητα και την ταπεινοφροσύνη. Αν διαφυλάξει την αγνότητα του σώματός του, τότε είναι

---

⁶⁶⁴ Επ. 1.136.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

ιερότερος των ιερών. Πρέπει να τα προσέχει όλα, γιατί αν του διαφύγει κάτι θα ταλαιπωρηθεί και μαζί του σύμπασα η Εκκλησία. Η ζωή του να είναι καθαρή και ανεπίληπτη, αλλά ταυτόχρονα να είναι ικανός και στον λόγο. Θα πρέπει να προσέχει όχι μόνο τον εαυτό του, αλλά και τους ιερείς και τους διακόνους του για τους οποίους είναι απόλυτα υπεύθυνος. Τους νέους λειτουργούς οφείλει να τους καθοδηγεί σωστά. Να είναι ανδρείος στις δυσκολίες και να αντιστέκεται στους ετεροδιδασκάλους, αποτρέποντας τους να γίνουν κύριοι της Εκκλησίας. Να αποκόπτει τις επιθυμίες του, ώστε να μη συγκατανεύει και υποχωρεί σε διεφθαρμένους υπηκόους. Το κύριο έργο του επισκόπου είναι η διδασκαλία του Ευαγγελίου κι ένα από τα καθήκοντά του, όπως και του ιερέα, είναι του φρουρού του ποιμνίου.

Για τον ιερέα, ο άγιος Ισίδωρος σημειώνει ότι είναι φορέας της ιεροσύνης, ενός αξιώματος θεϊκής προέλευσης. Δεν είναι αυτόφωτος αλλά ετερόφωτος. Δέχεται ανάξια όλες τις δωρεές του Θεού, λαμβάνει Άγιο Πνεύμα, δέχεται το χάρισμα της θαυματουργίας, τη δωρεά του φωτισμού για διδασκαλία και σοφία. Οπότε θα πρέπει να καταστήσει τον λογισμό του εξουσιαστή του εαυτού του και με τη συνδρομή του θυμού να απομακρύνει από τη σκέψη του κάθε κακία, λύπη και ηδονή. Για τον Ισίδωρο πρότυπο ιερέως είναι ο Σαμουήλ. Ο ιερέας πρέπει να είναι φιλαλήθης, ειλικρινής και σαφής, να μην κάνει διακρίσεις στους πιστούς, αλλά να τους δέχεται όλους ως ίσους. Να είναι άμεμπτος και επιεικής. Οφείλει να διακρίνεται για τη συνέπεια του λόγου του και των πράξεών του. Να μην είναι κενόδοξος, αλλά να διακατέχεται από την αυτογνωσία. Να μην είναι αναισθητός, να είναι πράος και ταπεινός, καθώς η ιεροσύνη είναι γαλήνια και ειρηνική διακονία. Να είναι ακτήμονας και αν δεν μπορεί να το επιτύχει αυτό, τουλάχιστον, να είναι αυτάρκης με την εργασία του και να μην επιβαρύνει το ποίμνιο. Κύρια ασχολία του είναι μόνο η ιερουργία. Να τρέχει να βοηθά όσους έχουν ανάγκη. Να μην είναι ράθυμος. Οφείλει να ενδιαφέρεται για τη φροντίδα της ψυχής των δικών του. Με πολλή προσοχή να θεραπεύει τα τραύματα, κυρίως τα ύπουλα, και αυτά να αποκαθίστανται και να θεραπεύονται άμεσα. Με πραότητα και συμπάθεια να καταπραΰνει τις συμφορές των δοκιμαζομένων από τον πειρασμό, καθοδηγώντας τους ήπια στην ευθυμία, αναμοχλεύοντας τις ρίζες της αθυμίας. Να προσπαθεί με σύνεση να θεραπεύει τις ψυχές και να επικεντρώνεται στο κατεπείγον. Αφού θεραπευτεί αυτό, υπάρχει ελπίδα και για τα υπόλοιπα. Όποιος μπορεί να σώσει τον ασθενή πιστό και αμελεί είναι *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

αποκλειστικά υπεύθυνος για την απώλεια. Κανένας άνθρωπος δεν είναι αναμάρτητος, παρά μόνο ο Θεός. Οπότε και ο ιερέας αμαρτωλός είναι, αλλά θα πρέπει να αποφεύγει να αμαρτάνει από πρόθεση, να μη διαπράττει πολλά ακούσια αμαρτήματα, αλλά, όταν συμβαίνει αυτό, να προσπαθεί να μην μένει πολύ χρόνο σε αυτά. Πρέπει να μένει μακριά από κάθε τυραννικό και αισχρό πάθος. Δεν επιτρέπεται στους ιερείς να εμπορεύονται τα της ιεροσύνης. Ο ιερέας ακόμα και αν είναι λερωμένος από τον άσχημο βίο του, θα υποστεί τις συνέπειες για όσα ευθύνεται, όμως είναι άγγελος Κυρίου, τόσο για την τέλεση της θείας λειτουργίας όσο και για τη διακονία της σωτηρίας των πολλών. Τα θεία και φυσικά χαρίσματα δίνονται σε ορισμένους αμαρτωλούς ιερείς, ενώ δεν παραβλάπτεται καθόλου όποιος δέχεται τα μυστήρια από φαινομενικά ανάξιο ιερέα, ούτε τα μυστήρια μολύνονται, αλλά αυτός ο ιερέας πρέπει να απομακρυνθεί οικειοθελώς από το θυσιαστήριο για να μην σκανδαλίζει τους πιστούς. Όποιος γίνεται ιερέας θα πρέπει να ζει σύμφωνα με τους αρχαίους αποστολικούς κανόνες, όσο κι αν του κοστίζει αυτό. Να μη σχετίζεται με όσους προδίδουν την ιεροσύνη, αλλά να προτιμά να συκοφαντηθεί και να αποχειροτονηθεί, παρά να συμπράξει μαζί τους.

Ο Ισιδώρος θεωρεί την εμπειρία πολύ σημαντική για τον μοναχό ο οποίος πρέπει να συνυπάρχει με έμπειρο μοναχό, διδάσκαλο και προϋποθέτει μαθητεία και υπακοή κοντά του. Μοναχική ζωή είναι βασιλεία του Θεού, αφού δεν υποκύπτει σε πάθη και επιθυμεί τα ανώτερα, ενώ κατορθώνει τα ουράνια. Ο μοναχισμός είναι στενή οδός για την οποία έχουν δοθεί συνθήκες, υποσχέσεις στο Θεό. Είναι κακοπάθεια και συγκράτηση των επιθυμιών, νέκρωση των παθών. Ο μοναχός οδηγείται στην απώλεια του εαυτού του και σώζεται μόνο μέσω του Χριστού. Πρέπει να διακρίνεται για την ευβουλία του, την ταπεινοφροσύνη του, την νήψη, την έλλειψη δειλίας και υπερηφάνειας, να είναι άγρυπνος και προσεκτικός. Να αποβάλλει την υπερηφάνεια με την συνεχή μνήμη θανάτου. Η θεολογία αποστρέφεται τον θόρυβο, ενώ η μοναχική άσκηση επιτυγχάνεται μακριά από τη σύγχυση. Ο τίμιος Πρόδρομος και ο Ελισαίος είναι για τον άγιο Ισιδώρο πρότυπα του μοναχικού βίου. Ο μοναχός πρέπει να έχει ως τύπο κάθε ανάγκης, και για το φαγητό του και για την τελείωση του, τις ασκήσεις και τις εντολές του ηγουμένου. Ο άγιος Ισιδώρος είναι μοναχός και πρέπει να έζησε και ως κοινοβιάτης και ως αναχωρητής, ησυχαστής, σύμφωνα με όσα καταθέτει στις επιστολές του. Οπότε, εμπειρικά μιλώντας, έχει γνώση για τις

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

ιδιαιτερότητες της καθεμιάς από αυτές της εκφράσεις της μοναχικής ζωής. Η άσκηση στο μοναχό δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσο για τη σωτηρία, μίμηση των εντολών του Χριστού, είναι απαλλαγμένη από τα πάθη, ασκεί την υποταγή, είναι αλλότρια του σώματος και οικεία του πνεύματος και πρέπει να γίνεται με μετριοφροσύνη. Η άσκηση απαιτεί εγρήγορση και πραότητα, ενώ πρέπει ο μοναχός, όταν την επιδιώκει, να απεμπολήσει την αλαζονεία και τη γαστριμαργία. Ο μοναχός πρέπει να είναι απλός στη γλώσσα, απλούστερος στη γνώμη, απλούστατος στο βίο του. Σημαντική είναι η αμεριμνησία, αφού οι μέριμνες οδηγούν σε περισπασμούς του νου και ανησυχίες. Όποιος δεν σταματά τη σχέση του με τους θορύβους δεν μπορεί να γνωρίσει τον Θεό. Όποιος επιθυμεί το μοναχικό αγώνα πρέπει να είναι σταθερός και να βρίσκεται, συνεχώς, στη σταθερότητα της Εκκλησίας, όπου βρίσκεται ο Χριστός. Για να επιτευχθεί η τέλεια, κατά Θεόν, προκοπή είναι απαραίτητες όλες οι αρετές. Όποιος αγωνίζεται πρέπει να είναι εγκρατής σε όλα. Η απάθεια είναι μέσο απόθησης των πειρασμών, των επιθέσεων στην ψυχή, είναι αποτέλεσμα της αρχικής ανδρείας του μοναχού. Η μοναχική ζωή δεν μπορεί να συνυπάρχει με την οίηση.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να σημειώσουμε ότι η προσπάθειά μας στράφηκε στην αναψηλάφηση του βίου του αγίου Ισιδώρου, καθώς και της εποχής του, ώστε να κατανοήσουμε αυτά τα οποία με μία πρώτη ανάγνωση των επιστολών του φαίνονται ενδεχομένως ακατανόητα, δυσεξήγητα και υπερβολικά για έναν Άγιο της Εκκλησίας. Όμως με την κατάδυση στις πηγές, αλλά, κυρίως, στις επιστολές του Αγίου, καταφέραμε να ξεπεράσουμε την εντύπωση, που δημιουργήθηκε σε κάποιους, του ηθικιστή ιερομόναχου ο οποίος εξέφραζε γνώμη επί παντός επιστητού. Έτσι, μας αποκαλύφθηκε η εικόνα του, πολύ διαφορετική και ανθρώπινη. Γιατί ο άγιος Ισιδώρος είναι ιερομόναχος, ο οποίος ακολουθεί τα κελεύσματα και τις εντολές της Εκκλησίας, και για την ιεροσύνη και για τον μοναχισμό. Τα χαρίσματα και τις προσωπικές του εμπειρίες, τις οποίες απόκτησε εντός της Εκκλησίας, με πολύ αγώνα, τις μετακενώνει στους σύγχρονούς του για την δική τους σωτηρία, την δική μας ωφέλεια, αλλά κυρίως για το συμφέρον της Εκκλησίας, «ἄτε μηδὲν πλέον ὄρων τοῦ

τῆς Ἐκκλησίας συμφέροντος, ἐπεβόα χρῆναι πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γίνεσθαι τῆς Ἐκκλησίας».⁶⁶⁵

---

⁶⁶⁵ Επ. 3.25.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Βιβλιογραφία

Πηγές.

Αγάπιου ιερομόναχου και Νικοδήμου μοναχού, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηός τῆς Μιᾶς Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας*, τυπογραφεῖο Παρνασσός Σεργίου Ραφτάνη, Ζάκυνθος 1864.

Αγία Γραφή Αποστολική Διακονία, (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://apostoliki-diakonia.gr/bible/bible.asp>.

Αθανασίου του Μεγάλου, *Εναντίον αρειανών*, PG26, 12 – 525.

Του ιδίου, *Εναντίον Απολλινάριου*, PG 26, 1093 – 1169.

Του ιδίου, *Επιστολή προς επίσκοπο Σεραπίωνα Θμούεως*, PG 26, 525 – 681.

Του ιδίου, *Πρός Μαρκελλίνον εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν*, P.G. 27, 11 – 59.

Αναστασίου Β' Αντιοχείας του Σιναΐτη, *Ὁδηγός*. PG 89, 35 – 327.

Ανώνυμου, *Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων καὶ ὁσίων πατέρων κατ' ἀλφάβητον συλλεγένητα*, PG 65, 71 – 440.

Ανώνυμου, χ.χ. 'Read the Bible text : academic-bible.com'. (11 Μαΐου 2023).

Ανακτήθηκε από <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/biblia-hebraica-stuttgartensia-bhs/read-the-bible-text/bibel/text/lesen/stelle/26/300013/300013/ch/41e507b7925de01534ea2d20cf9eb967/>.

Ανώνυμου, *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπητικῶν*, έκδοση Αντωνίου Βορτόλι, Βενετία 1782.

Βασιλείου του Μεγάλου, *Εὐλογία καὶ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρποκρατίωνι, ἐπισκόποις Αἰγύπτου ἐξορισθεῖσιν*, επιστολή 265 PG 32, 984 B – 992 A.

Του ιδίου, *Πρός τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, PG 31, 564 C – 589 A.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Βυζάντιου Λεόντιου, *Εναντίον των Μονοφυσιτών*, PG 86 B, 1769 –1902 A.

Γεωργίου μοναχού του αμαρτωλού, *Χρονικόν*. PG 110.

Γρηγορίου του Θεολόγου, *Απολογητικός περί φυγής εις τόν Πόντον ή περί Ίερωσύνης*, PG 35, 409 A - 514.

Διονυσίου Αρεοπαγίτου, *Περί ούρανίου Ίεραρχίας*, PG 3, 120 – 369 A.

Ευσεβίου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία* , βιβλίο 1^ο, PG 20, 841 – 906 A.

Του ιδίου, *Βίος του Κωνσταντίνου*, βιβλίο 2, PG 20, 977 D – 1018 C.

Του ιδίου, *Βίος του Κωνσταντίνου*, βιβλίο 4, PG 20, 1145 A – 1230 B.

Ερμείου Σωζόμενου, *Εκκλησιαστική ιστορία*, τόμος 1^{ος}, PG 67, 853 – 930 A.

Του ιδίου, *Εκκλησιαστική ιστορία*, τόμος 2^{ος}, PG 67, 930 B – 1032C.

Ευάγριου Σχολαστικού, *Εκκλησιαστική ιστορία*, τόμος 1^{ος}, PG 86B, 2420 – 2484 C.

Του ιδίου, *Εκκλησιαστική ιστορία*, τόμος 2^{ος}, PG 86B, 2484 D – 2590 A.

Facundi Episcopi Hermianensis, *Pro Defensione Trium Capitolorum*, τόμος 2^{ος}, PL 67, 557D – 582 C.

Ηροδότου, «*Ιστορίαι*», δεύτερο βιβλίο *Ευτέρπη*, τρίτο βιβλίο *Θάλεια*, Μνημοσύνη Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας. (11 Μαΐου 2023).

Ανακτήθηκε από https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/index.html?author_id=153

Θεοδώρητου Κύρου, *Graecarum affectionum curatio*, PG 83, 775 – 1152.

Ισιδώρου του Πηλουσιώτου, *άπαντα τα έργα επιστολές Βιβλίο Α΄*, εισαγωγή κείμενο-μετάφραση- σχόλια από τον Παπαρνάκη Αθανάσιο, εκδοτικός οίκος Ελευθέριου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη Φεβρουάριος 2000.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Του ιδίου, *άπαντα τα έργα επιστολές Βιβλίο Β΄*, εισαγωγή κείμενο- μετάφραση- σχόλια από τον Παπαευαγγέλου Παναγιώτη, εκδοτικός οίκος Ελευθέριου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη Φεβρουάριος 2000.

Του ιδίου, *άπαντα τα έργα επιστολές Βιβλίο Γ΄*, εισαγωγή κείμενο- μετάφραση- σχόλια από τον Παπαευαγγέλου Παναγιώτη, εκδοτικός οίκος Ελευθέριου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη Φεβρουάριος 2000.

Του ιδίου, *άπαντα τα έργα επιστολές Βιβλίο Δ΄*, εισαγωγή κείμενο- μετάφραση- σχόλια από τον Παπαευαγγέλου Παναγιώτη, εκδοτικός οίκος Ελευθέριου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη Μάιος 2000.

Του ιδίου, *άπαντα τα έργα επιστολές Βιβλίο Ε΄*, εισαγωγή κείμενο- μετάφραση- σχόλια από τον Παπαευαγγέλου Παναγιώτη, εκδοτικός οίκος Ελευθέριου Μερετάκη «το Βυζάντιον», Πατερικές εκδόσεις ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη Σεπτέμβριος 2000.

Του ιδίου, *έπιστολῶν βιβλία πέντε*, PG 78, 9 – 1678.

Του ιδίου, *Lettres, tome 1, Lettres 1214 -1413*, Source Chrétiennes N° 422, Texte Critique, Traduction et Notes, Pierre Éviex, Les Éditions Du Cerf, 29, Bd de Latour-Maubourg, Paris 7e 1997.

Του ιδίου, *Lettres, tome 2, Lettres 1414 – 1700*, Source Chrétiennes N° 454, Texte Critique, Traduction et Notes, Pierre Éviex, Les Éditions Du Cerf, 29, Bd de Latour-Maubourg, Paris 7e 2000.

Του ιδίου, *Lettres, tome 3, Lettres 1701 – 2000*, Source Chrétiennes N° 586, Texte Critique, Traduction et Notes, Pierre Éviex, avec la collaboration de Nicolas Vinel, Les Éditions Du Cerf, 29, Bd de Latour-Maubourg, Paris 7e 2017.

Ίσοκράτους, *Πρός Δημόνικον*, 51-52. Ίσοκράτους Λόγοι, Γ΄ Γυμνασίου Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1971.

Ιωάννου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*. (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://www.goarch.org/el/-/the-divine-liturgy-of-saint-john-chrysostom>.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Του ιδίου, *Περὶ ἱερωσύνης, Λόγος Γ΄*, PG 48, 623 – 693.

Του ιδίου, *επιστολή στον Ινοκέντιο επίσκοπο Ρώμης*[515], PG 52, 529 – 536.

Ιώσηπου, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία, Ιουδαϊκός πόλεμος, Κατ' Απίωνος*. (11 Μαΐου 2023).

Ανακτήθηκε από

<https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%99%CF%8E%CF%83%CE%B7%CF%80%CE%BF%CF%82>.

Μαλάλα Ιωάννου, *Χρονογραφία, Λόγος 14*, PG 97, 9 – 717.

Menologium graecorum Basil ii Porphyrogeniti, PG 117, 9 – 613.

Νείλου Αββά, *Λόγος Ασκητικός*, PG 79, 719 – 810.

Του ιδίου, *Κεφάλαια ἢ παραινέσεις*, PG 79, 1219 C – 1264 A.

Ξανθόπουλου Νικηφόρου Κάλλιστου, *Εκκλησιαστική ιστορία, τόμος 6^{ος}*, PG 145, 1133 B – 1205 C.

Του ιδίου, *Εκκλησιαστική ιστορία, τόμος 14ος*, PG 146, 1055 C – 1274.

Παλλαδίου Ελενουπόλεως, *Περὶ βίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, PG 47, 5-82.

Severus of Antioch, *Liber Contra Impium Grammaticum*. Edited by J. Lebon, τόμος 102 of *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium Syri 51*. Louvain, 1933.

Στράβων, *Γεωγραφικά βιβλίο Ιζ΄*. (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από

<https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AD%CE%B1%CF%82:%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%A%CE%B2%CF%89%CE%BD>.

Συμεών του Μεταφραστού, *Βίος καί πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου*, PG 114, 1045 A– 1209 C.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris, Hyppolyti Delehaye, Actorum Bollandianorum typographi 37, rue des Ursulines, 81. Reproduction Anastatique Louvain, Offset Frankie, 1954.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Σωκράτους Σχολαστικού, *Εκκλησιαστική Ιστορία, τόμος 1^{ος}*, PG 67, 29 – 180.

The Sixth book of the letters of Severus, Brooks E.W., Published for the text and Translation Society by Williams & Norgate 14 Henrietta Street, Covent Garden, London, W.C. 1904.

Synodicon adversus tragoediam Irenaei, PG 84, 551 – 864 A.

Φωτίου Μεγάλου, *επιστολή 44, Αμφιλοχίω μητροπολίτη Κυζίκου*, PG 102, 861 C – 864 A.

Του ιδίου, *Βιβλιοθήκη, ΣΚΗ' Έφραιμίου πατριάρχου Θεουπόλεως λόγοι διάφοροι.*, PG 103, 957 A – 969 C.

Του ιδίου, *Βιβλιοθήκη, ΣΛΒ', Στεφάνου Τριθεΐτου τοῦ ἐπίκλην Γοβάρου βιβλίον.*, PG 103, 1092 C – 1105 B.

Ελληνική βιβλιογραφία.

Αρτέμης Ειρήνης Α., *Η περί τριαδικού Θεού διδασκαλία του Ισιδώρου Πηλουσιώτη και η σχέση της με τη διδασκαλία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας*, Διατριβή επί διδακτορία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2012.

Βασίλειος Α.Α., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, τόμος 1^{ος}, Πάπυρος 1995.

Διαμαντόπουλου Ν. Αδαμαντίου, *Ισίδωρος ο Πηλουσιώτης, Νέα Σιών*, εκδότης Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, τόμος 20 (1925) σσ. 737-751, τόμος 21 (1926) σσ. 99-115, 288- 303, 449- 466, 538-545, 610-627, 665-674.

Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια τόμοι 3, 9, 11, Αθανάσιος Μαρτίνος, Αθήνα 1962.

Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου και αγ. Βλασίου, *Εμπειρική Δογματική της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ιωάννη Ρωμανίδη, Τόμος Α'*, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, Λειβαδιά 2018.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Του ιδίου, *Εμπειρική Δογματική της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις τού π. Ι. Ρωμανίδη Τόμος Β΄*, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, Λειβαδιά 2022.

Μαντζαρίδη Γεωργίου Ι., *Χριστιανική Ηθική Ι*, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2009.

Ματσούκα Νίκου Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄*, εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2003.

Μόσχου Δημητρίου, *Το εκκλησιαστικό αξίωμα του οικονόμου: εξέλιξη και σχέση με την επισκοπική εξουσία*. Ανάτυπο εκ της ΕΕΘΣΠΑ, Τόμος ΜΒ΄, Αθήνα 2007.

Μπαλάνου Δημητρίου Σίμου, *Ισιδωρος ο Πηλουσιώτης*, Εκδότης Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα 1922.

Παπαδόπουλου Στυλιανού Γ., *Πατρολογία τόμος Α΄*, Αθήνα 1977.

Του ιδίου, *Πατρολογία τόμος Β΄*, Αθήνα 1990.

Του ιδίου, *Πατρολογία τόμος Γ΄*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2010.

Του ιδίου, *Άγιος Κύριλλος Αλεξανδρείας*, Αποστολική Διακονία Αθήνα 2004.

Παπαρηγόπουλου Κ., *Ιστορία του Ελληνικού έθνους*, τόμος 9^{ος}, National Geographic Society, εκδότης Γιώργος Κοπελιάδης, Χαλάνδρι 2009, συμπληρωμένη και επικαιροποιημένη μέχρι το 2004. Ανατύπωση εκ του Παπαρηγόπουλου, Κωνσταντίνου, 1815-1891. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της σήμερα*. Εν Αθήναις, εκ της Τυπογραφίας Ανδρέου Κορομηλά, 1853.

Φειδά Βλασίου Ιω., *Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄*, δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1994.

Φιλαρέτου αρχιεπισκόπου Τσερνικόβου, *Ιστορική διδασκαλία περί των πατέρων της Εκκλησίας τ. Γ΄*, μτφ Νεόφυτου Παγίδα αρχιμανδρίτη. Εκ. Πατριαρχικό τυπογραφείο του Παναγίου Τάφου, Ιεροσόλυμα 1887.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Φλωρόφσκυ Γεωργίου, *Οι βυζαντινοί ασκητικοί και πνευματικοί πατέρες*, μετάφραση Παναγιώτου Κ. Πάλλη, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1992.

Φουντούλη Ιωάννη, ΘΗΕ σσ 1216-1217τ. 1^{ος} Αθανάσιος Μαρτίνος Αθήναι 1962.

Χρήστου Παναγιώτη Κ., *Ελληνική Πατρολογία τόμος Β΄*, Εκδοτικό οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1991.

Του ιδίου, *Ελληνική Πατρολογία τόμος Γ΄*, εκδοτικός οίκος «Το Βυζάντιον» Ελευθερίου Γ. Μερετάκη, Θεσσαλονίκη 1987.

Του ιδίου, *Ελληνική Πατρολογία τόμος Δ΄*, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1989.

Του ιδίου, *Ελληνική Πατρολογία τόμος Ε΄*, εκδοτικός οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1992.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Aigrain René, *Quarante-neuflettres de Saint Isidore de Péluse*, Paris: Picard & Fils, 1911.

Allen Pauline and C.T.R.Hayward, *Severus of Antioch*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2004.

Bagnall, Rogers S., Alan Cameron, Seth R. Schwartz, and Klaas A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire*. Atlanta, GA: Scholars Press, 1987.

Bagnall Roger S. and Dominic W. Rathbone, *Egypt from Alexander to the early Christians, an archaeological and historical guide* edited by, The J. Paul Getty Museum Los Angeles 2004.

Bevan, George A., «Theodoret of Cyrrhus and Syrian Episcopal Elections». *In Episcopal Elections in Late Antiquity*, edited by Johann Leemans, Peter Van Nuffelen, Shawn W. J. Keough, and Carla Nicolaye, σσ 61-87. *Arbeiten Zur Kirchengeschichte*. Berlin: De Gruyter, 2011.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Boivin Laurent, *Gravitas in the Desert: An Analysis of Selected Letters of Isidore of Pelusium and his Influence on the Secular and Ecclesiastical Affairs of the Fifth Century CE.*, Major Paper, September 13, 2014, Queen's University.

Cameron, Alan, *The Last Pagans of Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Cadell Hélène, Roger Rémondon, «Sens et emplois de τὸ ὄρος dans les documents papyrologiques», *Revue des Études Grecques* 80, σσ 363-349 (1967). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://www.persee.fr/doc/reg_0035-2039_1967_num_80_379_3959

Duchesne Luis, *Early History of the Christian Church, English translation by Claude Jenkins*, London John Murray, Albemarle street, W. reprinted 1960.

Évieux Pierre, Isidore de Péluse, la numérotation des lettres dans la tradition manuscrite. *Revue d'histoire des textes* 5 (1975), σσ 45-72.

Του ιδίου, *Isidore de Péluse*. Vol. 99 of *Théologie historique*. Paris: Beauchesne, 1995.

Του ιδίου, Isidorus of Pelusium, Saint, *The Coptic Encyclopedia*, Aziz S. Atiya editor in chief, volume IV Macmillan Publishing Company 1991, New York. Coptic encyclopedia (CE: 1308a-1310b).

Fouskas Constantine M. Rev., *St. Isidore of Pelusium with special reference to his use of the New Testament*, Thesis, Glasgow, 1961.

Greatrex Geoffrey and Jonathan Bardill, Antiochus the 'Praepositus': A Persian Eunuch at the Theodosius II. *Dumbarton Oaks Papers* 50, 1996, σσ 171-197.

Gregory Timothy E., *Vox Populi: Popular Opinion and Violence in the Religious Controversies of the Fifth Century A.D.* Columbus, OH, Ohio State University Press, 1979.

Grillmeier Aloys, *Christ in Christian Tradition: From the Council of Chalcedon (451) to Gregory the Great (590-604)*, μετάφραση Pauline Allen and John Cawte, vol. 2, part 1, Oxford, Mowbray and Co., 1987.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

Hardy E.R., *Christian Egypt, church and people*, Published by Oxford University Press N.Y. 1952.

Kelly J.N.D., *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop*, Grand Rapids, MI, Baker Books, 2000.

Kidd B.J., *A History of the church to a.d.461 by Volume II A.D. 313-408*, Oxford at the Clarendon press 1922.

Martindale, J. R. ed. *The Prosopography of the Later Roman Empire, 395-527*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Menze Volker L., *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Millar, Fergus. *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II (408-450)*. Berkeley, University of California Press, 2006.

Quasten Johannes, *Patrology Volume III, The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Christian Classics, Inc. Westminster, Maryland 1986.

Randall Stewart, FARAMA, AL- (Pelusium), *The Coptic Encyclopedia*, Aziz S. Atiya editor in chief, volume IV, Macmillan Publishing Company 1991, New York., σσ 1089a-1090a.

Rasmussen Carl G. in the *Zondervan Atlas of the Bible* (2010), Zondervan, Grand Rapids, Michigan Printed in China.

Schor Adam M., *Theodoret's People: Social Networks and Religious Conflict in Late Roman Syria*, Berkeley University of California Press, 2011.

Smith Morton. The Manuscript Tradition of Isidore of Pelusium. *The Harvard Theological Review* 47 (1954), σσ 205-210.

The Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 2, Oxford University Press, Oxford New York, 1991.

Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, *Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

The Oxford Dictionary of Byzantium Vol. 3, Oxford University Press, Oxford New York, 1991.

Διαδικτυακές αναφορές.

Adolf von Harnack, The 'Sic et Non' of Stephanus Gobarus. Harvard Theological Review 16 (1923) pp.205-234. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://www.tertullian.org/fathers/harnack_stephen_gobar.htm

Amshir 10: Lives of Saints: Synaxarium—CopticChurch.net. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://www.copticchurch.net/synaxarium/6_10.html?lang=#3

Bernard the Pilgrim. (2023). Στο *Wikipedia*. (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Bernard_the_Pilgrim&oldid=1144642353

γένος—Ancient Greek (LSJ). (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://lsj.gr/wiki/%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%82>

Egypt, M. G.-. (χ.χ.). *Amshir Month Coptic Calendar - Coptic Synaxarium (Coptic Orthodox Calendar: Daily Synaxarion | St-Takla.org.* (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://st-takla.org/Full-Free-Coptic-Books/Coptic-Synaxarium-or-Synaxarion_English/Eng_Senexar-SenkSar-06-Amshir-Coptic-Month.html

Κόττης Κωνσταντίνος, *Ο Κοινοβιακός Μοναχισμός του Μεγάλου Βασιλείου,* (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://www.pemptousia.gr/vivliothiki/konstantinou_book/mobile/index.html#p=2

Κρανιδιώτης Γιώργος, *Σύντομη ιστορία των Αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων—Αντίφωνο.* (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://antifono.gr/%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CE%B5%CE%BF%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%83%CF%85/>

Παλάτι του Αντιόχου, Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Κωνσταντινούπολης. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από *Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*

<http://constantinople.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=12505>

παλιγκάπηλος—*Ancient Greek (LSJ)*. (χ.χ.). (11 Μάιος 2023). Ανακτήθηκε από

<https://lsj.gr/wiki/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%BF%CF%82>

<https://www.pemptousia.gr/user/petrospan>. (χ.χ.). (2015, Φεβρουάριος 1). *Η διδασκαλία του γέρ. Αιμιλιανού για τη νήψη και τη χάρη*. Πεμπτουσία. (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://www.pemptousia.gr/2015/02/88963/>

Pelusium / ancient city, Egypt / Britannica. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://www.britannica.com/place/Pelusium>

πραϊπόσιτος, ο (λατ. praepositus sacri cubiculi), Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Κωνσταντινούπολης. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από http://constantinople.ehw.gr/forms/flemmaAdds.aspx?Mode=Glossary&paramid=12450&boithimata_State=&kefalaia_State=

Σκουτέρη Κωνσταντίνου Β., *Ο Μοναχικός βίος αυθεντική πραγμάτωση του ορθόδοξου ήθους, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος*. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από https://apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=poim&main=kat012&file=12.4.htm

ύπήκοος—*Ancient Greek (LSJ)*. (χ.χ.). (11 Μαΐου 2023). Ανακτήθηκε από <https://lsj.gr/wiki/%E1%BD%91%CF%80%CE%AE%CE%BA%CE%BF%CE%BF%CF%82>

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

*Γεώργιος Κ. Τουλουμάκος, Ιεροσύνη και μοναχισμός στο συγγραφικό έργο του αγίου
Ισιδώρου Πηλουσιώτου.*